

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

BJØRN KORNERUP OG VILH. LORENZEN

AALBORG
STIFTSHOSPITALS
HISTORIE

II.

*STIFTELSENS ALMINDELIGE
HISTORIE*

AF

BJØRN KORNERUP

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD

1939

AALBORG STIFTSHOSPITALS HISTORIE

BJØRN KORNERUP OG VILH. LORENZEN

AALBORG
STIFTSHOSPITALS
HISTORIE

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD

1931-1939

FORORD

Tanken om at mindes Aalborg Stiftshospitals 500-aarige Bestaaen ved Udgivelsen af et Skrift om dets Historie er udgaaet fra afdøde Hospitalsforstander, Lektor *M. Petersen*. Oprindeligt var det paatænkt at foranstalte udgivet et meget omfattende Værk, der paa Grundlag af en fuldstændig Gennemgang af hele det bevarede Kildestof skulde give en udtømmende Behandling af alle Forhold vedrørende Hospitalet, men da det ikke viste sig muligt at tilvejebringe det fornødne økonomiske Fundament, omformedes Planen saaledes, at man i Stedet foretrak en kortere Fremstilling af Hovedlinierne dels i Bygningshistorien, dels i Klosterets og Hospitalets almindelige Historie. Med Hensyn til den sidstnævnte Del skulde der tilstræbes blot at give de væsentligste Momenter i Stiftelsens Udvikling, idet de Rammer, der blev fastsat for Fremstillingens Omfang, maatte forbyde en udførlig Behandling af talrige Enkeltspørgsmaal, især vedrørende den specielle Godshistorie, ligesom det ogsaa maatte betragtes som liggende uden for den stillede Opgave at meddele fyldigere biografiske Efterretninger om den Række Personligheder, der har været knyttet til Stiftelsen, og som nu blot kunde omtales i Forhold til den direkte Betydning, de havde haft for Institutionens Skæbne. Endvidere blev det anset for mest hensigtsmæssigt at lægge Hovedvægten paa Hospitalets Historie efter Reformationen (indtil 1852), da den Omstændighed, at der fra den nyere Tid i J. Lindbæks og G. Stemanns Værk om de danske Helligaandsklostre forelaa en indgaaende Fremstilling af Stiftelsens førreformatoriske Periode, gjorde det mindre paakrævet paa ny at levere en bredere Skildring heraf. I nogle afsluttende Bemærkninger er der i største Knaphed givet et Rids af Hovedpunkterne i Hospitalets Historie efter 1852, som det maa være forbeholdt en senere Tid at behandle i Enkeltheder.

Ved Afslutningen af dette Skrift er det mig en kær Pligt at rette en Tak til de Institutioner og Enkeltpersoner, der paa forskellig Maade har støttet mit Arbejde. Jeg takker Justitsministeriet, Hospitalsdirektionen og Hospitalsinspektionen for den Interesse, disse Myndigheder har vist ved Tilrettelæggelsen af Bogen. Med særlig Taknemmelighed mindes jeg Forhandlingerne med den nu afdøde Hospitalsforstander *M. Petersen*, der til sin sidste Stund hægede om den Tanke at faa Hospitalets Historie

skrevet, og med hans Efterfølger, den nuværende Hospitalsforstander *K. K. Nicolaisen*, der til enhver Tid har staaet mig bi med Raad og Daad. Lektor *Hans H. Fussing*, der med en sjælden Uegennyttighed har stillet vigtigt, af ham indsamlet Materiale til min Afbenyttelse, Arkivar *S. Nygård*, som har meddelt mig forskellige Oplysninger, Viceskoleinspektør *Værnfeldt*, der har ordnet Stiftelsens Arkiv i Aalborg, samt Professor, Dr. theol. *J. Oskar Andersen*, som har givet sin Tilladelse til Reproduktion af et Maleri i hans Besiddelse, beder jeg alle modtage min bedste Tak. En speciel Tak bringer jeg ogsaa Landsarkivar *Svend Aakjær* og mine øvrige Kolleger ved Landsarkivet i Viborg for den udmærkede Hjælp, de paa flere Maader har ydet mig ved Bogens Udarbejdelse.

København, den 15. Januar 1939.

Bjørn Kornerup.

INDHOLDSFORTEGNELSE

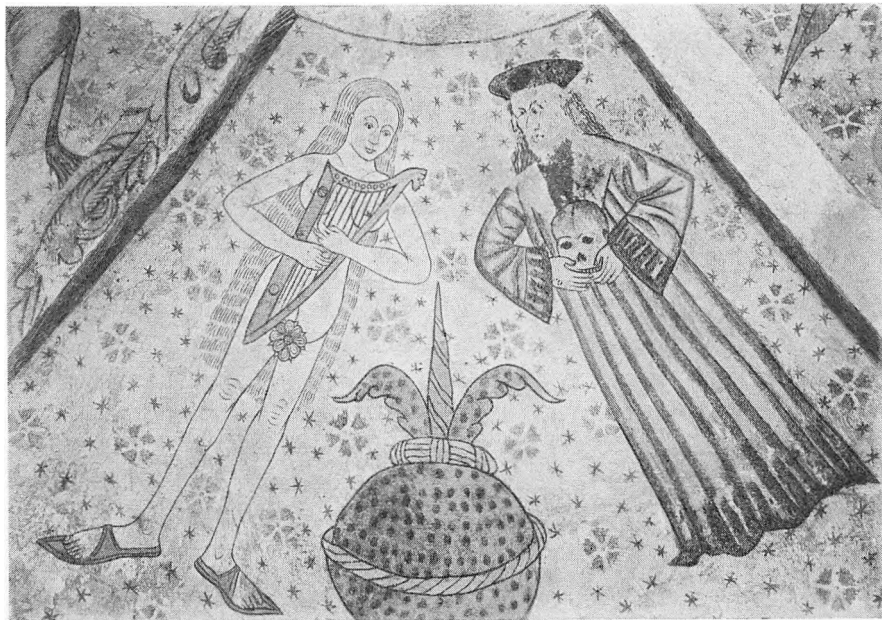
	Side
I. Bygningernes Historie og Anvendelse. Af <i>Vilhelm Lorenzen</i> .	I
II. Stiftelsens almindelige Historie. Af <i>Bjørn Kornerup</i>	6I
A. Helligaandshus og Helligaandskloster (1431—1536)	6I
1. Indledning, S. 63. 2. Helligaandshusets Stiftelse og Udvikling 1431—51, S. 65. 3. Helligaandsordenen, S. 72. 4. Aalborg Helligaandshus optages i Helligaandsordenen, Anders Borks Priorat 1451—68, S. 76. 5. Klosterets almindelige Historie 1468—1517, S. 81. 6. Specielle Forhold og indre Liv 1451—1517, S. 86. 7. Reformationstiden, Klosterets Omdannelse, Grevefejden, S. 98.	
B. Almindeligt Hospital (1536—1852)	105
I. Fra Reformationen til Enevældens Indførelse (1536—1660).	105
1. Indledning, S. 105. 2. Hr. Peder Jensen som luthersk Hospitalsforstander, Stiftelsens Helhedskarakter, S. 107. 3. Kampen om Hospitalets Gods, S. 112. 4. Andre Sider af Hr. Peder Jensens Virksomhed, hans Afgang, S. 118. 5. Stiftelsens ydre Historie 1552—1630, S. 122. 6. Hr. Niels Christensen 1630—35, S. 131. 7. Claus Markvorsen 1635—45, S. 143. 8. Anders Madsen, Svenskekrigene 1645—60, S. 148.	
II. Enevældens første Periode (1660—90)	153
1. Almindelige Forhold, S. 153. 2. Anders Madsens sidste Aar 1660—70, S. 155. 3. Søren Jensen Glimsholt 1670—90, S. 157.	
III. Stiftelsens indre Liv i det 16. og 17. Aarhundrede	162
1. Forstanderen, Hospitalets Forvaltning, S. 162. 2. »Rette Almissemlemmer«, Udnævnelsesretten, S. 168. 3. Lemmernes Antal og Art, S. 173. 4. Lemmernes Kaar, Hospitalsreglementer, S. 177. 5. Lægetilsyn, Spedalskhed, Død og Begravelse, S. 184. 6. Stiftelsens kirkelige Karakter og præstelige Betjening, S. 187. 7. Hospitalets Anvendelse til andre Formaal, Forbindelse med Latinskolen, S. 191.	
IV. Det 18. Aarhundrede (1691—1812)	195
A. Det Juul'ske Hospitalsstyre 1691—1755	195
1. Matthias Juel og Johannes Juul 1691—1727, S. 195. 2. Den store Krise 1727—35, S. 199. 3. Johannes Juul (Juulson) 1735—55, S. 209.	
B. Gotfried Christian Trap 1755—94	212
1. Direktion og Forstander, S. 212. 2. Første store Godssalg 1761, Økonomisk Blomstring, S. 215.	
C. Reformperioden 1795—1812	217
1. Direktionen, Ditlev v. Pentz, S. 217. 2. Forstanderembedets Omdannelse, Thomas Christian Krog og Hans Schou, S. 219. 3. Afhændelsen af Fæstegodset 1795—1801, S. 222. 4. Forandringer vedrørende Klostermarken, Hospitalskirkegaarden, Bygningskomplekset, S. 224	

	Side
V. Træk af Stiftelsens indre Liv i det 18. Aarhundrede . . .	227
1. Hospitalsforvaltning, Forstanderens Stilling, S. 227. 2. Lemmerne, S. 230. 3. Daarekisterne, S. 231. 4. Kirkelige Forhold, Hospitalspræster, S. 233.	
VI. Omdannelsesaar (1812—1852)	237
1. Direktion og Forstandere, S. 237. 2. Økonomiske Forhold, S. 239. 3. Fundatssagens Udvikling, S. 241. 4. Den nye Fundats af 1852, S. 250.	
VII. Efterskrift	253
Noter og Kildehenvisninger til II	255
Billedfortegnelse	275
Personnavneregister	276
Stednavneregister	281

II.
STIFTELSENS
ALMINDELIGE HISTORIE

AF
BJØRN KORNERUP

A.

HELLIGAANDSHUS OG HELLIGAANDSKLOSTER

(1431—1536)

1. Omsorgen for syge og trængende Mennesker er et af de mest fremtrædende Træk ved det vidt forgrenede, ejendommelige Komplex af religiøse og etiske, af kulturelle, sociale og økonomiske Faktorer, som Senmiddelalderens katolske Kirke er Udtryk for. Fra Oldkirkens Dage og op gennem de følgende Aarhundreder havde man aldrig tabt Barmhertighedsarbejdet af Sigte: ud fra Tanken om det Gud velbehagelige og for den enkeltes Sjælefrelse saa nyttige i at yde de fattige og lidende Hjælp var der atter og atter blevet skænket og anvendt rige Midler til dette Formaal, og med ikke ringe Offervillighed havde talrige Mænd og Kvinder paa forskellig Vis hengivet deres Liv til Arbejdet for at lindre Næstens Nød¹). I den tidlige Middelalder havde dette Arbejde især haft sit Hjemsted i Klostrene, og i Tilknytning til disse var der ogsaa oftere blevet oprettet større eller mindre Hospitaler til Brug baade for Klosterets egne Folk og for fremmede. Spørgsmaalet om Fattig- og Sygeplejen fik imidlertid en ganske ny og langt videre Baggrund i Korstogstiden²), da

Afb. 21. Den jordiske Lysts Forgængelighed. Kalkmaleri i Aalborg Helligaandskloster.

Pilgrimsskarer saa store som aldrig før strømmede til det hellige Land, men hvor de ogsaa ofte blev ilde tilredte af Sygdom og anden Elendighed. Baade for Korsfarerne og for de mange Pilgrimme, som fulgte i deres Spor, var det da af stor Betydning, at de kunde gøre Regning paa at finde Pleje og Støtte i det Hospital, som siden det 11. Aarhundredes Slutning fandtes i Jerusalem, og som snart blev Udgangspunktet for *Johanniterordenens* Virksomhed. Ved energisk Arbejde lykkedes det denne Orden at hæve Sygeplejen til en hidtil ukendt Højde, og dens omfattende og vel udstyrede Hospital i Jerusalem blev med Rette betragtet som det store Forbillede for alle lignende Institutioner i Middelalderen. Efter Jerusalems Erobring 1187 skete der dog den afgørende Forandring med Johanniterne, at deres Virksomhed fortrinsvis kom til at ligge paa et andet Felt, den direkte væbnede Kamp mod den hellige Gravs Fjender, og nye Korporationer — især Antoniter- og Helligaandsordenerne — tog i deres Sted Barmhertighedsarbejdet op.

Traadte Johanniterne saaledes tydeligt i Baggrunden paa dette Omraade, saa betegner dog disse Ordensbrødres Indsats et meget vigtigt Fremskridt i Syge- og Fattigplejens Udviklingshistorie, og som en blivende Frugt af deres Gerning maa det opfattes, at det var deres Idéer og Metoder, der afgav Grundlaget for de Ordener og andre Stiftelser, der fortsatte Arbejdet. Dette gælder saaledes ogsaa de Barmhertighedsstiftelser, som under Navn af *Helligaandshuse* i stort Tal opstod i mangfoldige Byer i det 12.—14. Aarhundrede³⁾. Navnet har sin Forklaring i Tidens Opfattelse af, at de Kærlighedsgerninger, som øvedes i Hospitalerne, i særlig Grad var Udtryk for den hellige Aands Virksomhed. De her nævnte Helligaandshuse var uden indbyrdes Forbindelse og af højst forskellig Oprindelse og Organisationsform. Fælles for dem synes dog oprindeligt at have været et vist gejstligt Præg: Syge- og Fattigplejen blev varetaget af klosterlige Samfund af Mænd og Kvinder, og Husene stod som oftest under Biskoppers eller Kapitlers Tilsyn. I Slutningen af Middelalderen trængtes dog — især i Tyskland — dette gejstlige Præg tilbage til Fordel for en voksende kommunal Indflydelse. Ogsaa fra Danmark er saadanne milde Stiftelser vel kendte. I en Række Købstæder paa begge Sider Sundet forekommer Helligaandshuse, — det tidligt nævnte er maaske Huset i Roskilde (1253)⁴⁾ —, og hvor forskellige de end er i deres Oprindelse, synes de at kunne samles i to Hovedgrupper: de Huse, der stod under borgerligt Tilsyn, og de Stiftelser, som henhørte under gejstligt Myndighedsomraade. Modsat Udviklingen i Udlandet gik Tendensen i Danmark mere og mere i Retning af at lægge Helligaandshusene ind under Gejstligheden.

Det er ikke meget, der er bekendt om de danske Helligaandshuses indre

Virksomhed, men der kan næppe være Tvivl om, at hvor beskedne de end ofte har været, saa har de haft en vigtig Plads at udfylde som Tilflugtssteder for fattige syge og for uarbejdsdygtige gamle og som Herberger for hjemløse rejsende, dobbelt vigtig i en Tid, der som Middelalderen kun kendte faa Bolværker mod Livets Vilkaarlighed og Brutalitet. Paafaldende er det derfor at se, hvor forholdsvis faa af den Slags Stiftelser der fandtes her i Landet før Aar 1400. Ikke mindst gælder dette et saa omfattende Landomraade som Nørrejylland. Til langt ned i det 15. Aarhundrede var denne Del af Riget kun forsynet med Helligaandshuse i Ribe, Aarhus, Randers og maaske i Horsens. Blandt de Byer, der saaledes maatte staa tilbage i denne Henseende, var ogsaa Hovedbyen i det nordlige Jylland, Aalborg, hvad der er saa meget mærkeligere, som denne By ikke blot hørte til Rigets ældste Købstæder, men just fra det 15. Aarhundredes Begyndelse synes at have været i stærk Fremdrift takket være sin betydelige Korn- og Sildehandel og derigennem den livlige Forbindelse med Hansestæderne⁵). Tilmed var Byen kirkeligt set i andre Henseender ret vel udstyret. Foruden to Sognekirker, St. Bodulfi og St. Peders, havde den to Klostre, et Nonnekloster indviet til Vor Frue og et Franciskanerkloster⁶). Maaske fandtes der ogsaa allerede nu som i hvert Fald senere uden for Byens Porte en St. Jørgensgaard som Hjem for spedalske. Et Tilflugtssted for andre fattige syge var derimod ikke indrettet i Aalborg By saa lidt som i hele Viborg Stift, hvortil Byen den Gang hørte, ligesom der ogsaa kun var faa Hospitaler i de tilgrænsende Stifter. Trangen dertil følte dog stærkt. I et Raadstuevidne af 1453 hedder det saaledes netop, at de fattiges Tilstand her før Grundlæggelsen af et Helligaandshus i Aalborg var højst sørgelig. Det var Borgmester og Raad og deres Forfædre før dem vel vitterligt, hvorledes mange fattige, usle og vanføre Mennesker desværre tit og ofte i mange Aar led stor Nød i Aalborg og næsten maatte gaa til Grunde baade paa Gader og Stræder og andetsteds formedelst Vanrøgt af deres store vederstyggelige Sygdom og Krankhed⁷). Det var da et overmaade vigtigt Fremskridt, der skete, da nogle velsindede Mennesker i Aalborg 1431 tog sig for her at stifte et Hospital, hvor »fattige, syge og vanføre Mennesker kunde saa nødtørftelig for Guds Skyld have Røgt og Tilflyelse, som det sig skelligt burde«⁸). Aaret 1431 bliver derved ikke alene et Mærkeaar i Aalborg Bys Historie, men ogsaa en betydningsfuld Milepæl i Arbejdet for at opbygge den sociale Forsorg i hele Nordjylland.

2. Den første Efterretning, der er os levnet om Stiftelsen af et saadant Helligaandshus i Aalborg, findes i et Vidne af Aalborg Byting, udstedt »Aar efter Guds Byrd 1431 den Mandag næst efter Vor Frue Dag assump-

cionis«, d. v. s. den 20. August 1431⁹⁾). I dette Dokument, som endnu foreligger i Original, kundgør Borgmester, Raad og ganske Menighed i Aalborg, at de den nævnte Dag paa Bytinget havde hørt, at en hæderlig Kvinde ved Navn »*Maryn Hemmyngs*« med sin Mands, Hemming Billedmesters, og sine Sønners, Hr. Hennikes og Hr. Claus', Raad og Samtykke havde skænket sin fædrene og mødrene Jord i St. Peders Sogn i Aalborg norden for Nørregade ved Byens Planker (Befæstning) »den hellige Trefoldighed til Hæder, Lov og Ære« til det Formaal, at et »helghands hws« skulde der stiftes, bygges og vies, saaledes at fattige, trængende og syge Mennesker i det kunde faa Herberge, Husvalse og Hjælp efter Stedets Lejlighed. Med stor Glæde havde Borgmester og Raad taget mod dette Skøde, og som Tegn herpaa havde de paa Aalborgs Vegne yderligere som deres Gave dertil føjet en Jord, som laa vesten og norden mellem den af Maren skænkede Grund og Byens Grave, dog paa den Betingelse, at den Bygning, som skulde opføres der, blev bygget Byen til Gavn og ikke til Skade. Desuden havde Borgmester og Raad lovet at overtage »Forsvaret« for det kommende Helligaandshus, saaledes at de altid vilde hjælpe det med Ord og Gerning i alle Ting, og paa Stadens Vegne meddelt det alle de Privilegier og Rettigheder, som det burde nyde. Dagens højtidelige Anledning fik Borgmester og Raad til at slutte Brevet med Ønsket om, »at den Helligaand vilde værdiges til at oplyse vor Hu og vort Hjerter og give os af sin signede Naade Styrkelse og Visdom at styre og regere os selv, vor Stad og vor Almue, saa at vi maa fremmes i alle gode Gerninger, og den Helligaand maa fange deraf evindelig Lov, Hæder og Ære, og vi alle Guds værdige, benedidede, evindelig Venskab.«

Yderligere Oplysninger om Helligaandshusets Stiftelse findes i nogle Aktstykker fra de følgende Aar i det pavelige Arkiv i Vatikanet. Det fremgaar af dem, at Husets Oprettelse var billigt baade af Stiftets Biskop, Herman Rynkeby i Viborg, og af Kong Eriks Hovedsmand i Aalborg, men naar det samtidig hedder, at det var en Lægmand, Henning Pedersen, der først af alle skænkede en Gaard og en Jord til en saadan Stiftelse, er dette næppe at opfatte som andet end en mindre nøjagtig Betegnelse for hans Hustrus ovenfor omtalte Godsgave¹⁰⁾). I et noget yngre Pavebrev (af 1451), der paa Grundlag af Oplysninger fra Aalborg giver en Fremstilling af Helligaandshusets Udvikling, tales der hverken om Maren Hemmings eller hendes Mand, men Husets Grundlæggelse tilskrives Sønnen Hr. Henneke og den senere Forstander Anders Bork. Dette bekræftes ogsaa ved et Raadstuevidne af 1453, der ligeledes anser de her nævnte Mænd som de egentlige Stiftere¹¹⁾). Uoverensstemmelsen i disse Kilders Vidnesbyrd er dog næppe mere end tilsyneladende. Vel er det vist og sikkert, at det er Maren Hemmings' Gave, der nævnes som

Gudde malven Emey alla man thra breff qvid ellis pver Hette ley aborgsmesta Madama
 oc guntze moniche i Althi karlyk m. gudh Dr kusard ths alla the m. av oc en stonk stul
 at nar efft gude burdh agedoxer ths mandach mest efft ward st. av Dact asuparis pa alburch
 bytning merdarend haren wane staga oc paderlyt efft dha at en hettlyk doringa marv hainung
 Dean stiddest for off m. hain hestondes hemig haledamest oc haind pander h swelles oc
 Clauere padh ja oc paderlyt gaff oc stotte hene factum oc quorsone jorid swelles hon
 hadde luggend i allthi i sex padhlyt solun wor dhy norid gata metley wor byes placka oc poy
 arend poy m. boon the hettlye thre paderlyt til hettlye luff oc av the til at the helglande
 hwe puf the stoffre bygges oc warghe oc stadfestas alle fattige ewegredhige oc stegha
 the puy the p. de hwe forma oc bor dy at hollt pule the haffue herberghe hofswolick oc hawp
 efft the puy the p. de hwe forma thom at gide swelles stote oc galve by borgemesta oc
 padh m. haind aspindelid luf luf oc hettlyk antfinga Dr haffue by oc guntze moniche w
 dact by oc guffut til the p. de hwe bor by jorid swelles by haffue luggend luffey oc m. dhy
 mette the jorid poy p. de many stotte oc wor byes graba til elumelst ordon the p. de p. de
 byngis the p. de l. gges vpa the p. de jorid poy an i metley gradue oc the anen jorid stul
 p. de p. de aff padhlyt at hon p. de byngis at the l. w. d. h. wor by til g. g. oc p. de st. padhlyt oc the
 olu haffue w. jorid the gudh oc the p. de at by l. w. l. at by oc alle l. w. efft h. w. p. de p. de
 m. haind oc padhlyt w. d. h. efft off i Althi stul m. gudh mathe h. w. l. h. w. p. de p. de p. de
 p. de h. w. oc h. w. l. the m. d. h. oc g. g. i alle the t. g. p. de the be. h. w. eff off off oc h. w.
 the p. de h. w. an. w. d. h. padhlyt oc padhlyt by the p. de h. w. m. alle the p. de p. de oc m. d. h. w.
 the the p. de h. w. l. at m. d. h. p. de h. w. l. w. d. h. w. oc wor p. de p. de oc alles l. w. efft h. w. l. w. d. h. w.
 the til at the helglande w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w.
 g. g. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w.
 padhlyt oc wor al. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w.
 ma p. de h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w.
 elumelst l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w.
 and die l. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w. l. w. d. h. w.

ALBORG STIFTSOSPITALS HISTORIE

Afb. 22. Stiftelsesbrevet af 20. August 1431.

den første Oprindelse til Helligaandshuset, men dette udelukker paa ingen Maade, at Anders Bork og Hr. Henneke kan have været stærkt medvirkende og tilskyndende ved Stiftelsen. Tilmed taler Pavebrevet af 1451 direkte om en Samvirken mellem flere Faktorer: Hr. Henneke og Anders Bork stiftede Huset bevægede dertil af Medlidenhed med de fattige og af Kærlighed, og »idet nogle andre af deres Slægtninge, blodsforbundne og paarørende var dem behjælpelige i saa Henseende«. Det er den samme Omstændighed, der udtrykkes med lidt andre Ord i Vidnet af 1453, hvori det siges, at de »gjorde det for Guds Skyld og nyttede der gode Menneskers Almisse til med deres egen Gave og Arv«. Højest kan man derfor tale om en mindre Forskydning i de senere Kildevidnesbyrd, ikke om nogen direkte Modsigelse. Ganske givet er det endvidere, at fra første Begyndelse var det disse to Mænd, i hvis Hænder Stiftelsens Udvikling kom til at hvile. Uden at forringe den Ære, der tilkommer Maren Hemmings, er det sikkert fuldt ud historisk korrekt i ikke mindre Grad at opfatte Anders Bork og Hr. Henneke som hørende til Kredsen af Husets Stiftere.

Hvorom alting er, samtlige Aktstykker (ogsaa det første Gavebrev af 1431) giver Indtrykket af, at Aalborg Helligaandshus i sin Oprindelse har været en Slags Familienstiftelse. Det materielle Grundlag for dets Tilværelse er i første Række blevet tilvejebragt ved Gaver fra fromme Enkeltpersoner, men hertil har saa Byens Øvrighed føjet sit Bidrag. Snart efter rejstes der paa den anviste Grund en Bygning indeholdende Plejeanstalt for de fattige og en Kirke eller et Kapel, af Biskop Herman indviet til Guds Ære, til Jomfru Marie, St. Johannes Evangelist, St. Martin og St. Lucia. Stiftelsen bar Navnet »den Helligaandshus« eller paa Latin »domus (hospitale) sancti Spiritus«⁽¹²⁾.

Den unge Stiftelse var imidlertid næppe kommet i Gænge, førend den rantes af en alvorlig Ulykke, idet den ca. 1434 blev hærget af en Ildebrand, der omtrent fuldstændig lagde den i Aske. Heraf lod man sig dog ikke betage Modet, men gik straks i Gang med at genrejse Bygningen, og efter tre Aars Forløb var man naaet saa vidt, at man igen var i Stand til at yde Underhold og Pleje til de ikke faa fattige og syge Personer, som strømmede derhen. Stiftets Biskop stadfæstede paa ny Huset, hvad der havde en gavnlige Indflydelse paa dets Anseelse hos Datidens fromme, som kunde tænkes at ville støtte det, men for yderligere at skaffe sig et sikkert Rygstød besluttede man sig til at ansøge ogsaa Paven om Stadfæstelse foruden om nogle andre Naadesbevisninger. I den Anledning blev Marens Søn, Præsten Hr. Henneke, i Foraaret 1437 sendt ned til Paven, der da opholdt sig i Bologna. Det lykkedes ham at finde Ørenlyd for sin Bøn. Pave Eugenius IV lovede at ville give Helligaandshuset sin

Stadfæstelse samt tillod, at der deri indførtes den Skik og den Dragt, som var gældende for Helligaandshospitalet i Lübeck. Desuden maatte Hospitalskirkegaarden bruges som almindelig Begravelsesplads (for fromme Mennesker, der paa Grund af Stedets større Hellighedskarakter ønskede at hvile der), og for at de fattige og syge bedre kunde faa den fornødne Pleje, og hele Hospitalsbygningen desto snarere fuldendes, skulde alle troende, der besøgte Hospitalet eller dets Kirke, eller som gav Almisser til Fuldendelsen af denne eller til Hjælp for Stiftelsens Lemmer, derved kunne sikre sig 7 Aars Aflad og ligesaa mange Kvadrager (Eftergivelse af saa megen timelig Syndestraf, som ellers blot kunde vindes ved Bodsøvelser i den 40 Dage lange Fastetid). Et særligt Pavebrev (af 6. Juni 1437) overdrog Biskoppen i Børglum at undersøge Rigtigheden af Hr. Hennekes Fremstilling, og hvis den blev befundet at være overensstemmende med Sandheden, da paa Pavens Vegne at meddele den ansøgte Stadfæstelse¹³).

Det var saaledes en Række vigtige Resultater, som Hr. Henneke kunde vende hjem med. Da Biskoppen af Børglum, som rimeligt var, næppe har kunnet fremføre noget, der kunde afkræfte Hr. Hennekes Fremstilling, har Huset snart faaet den pavelige Stadfæstelse. Betydningsfuld var ogsaa Tilladelsen til at tage Helligaandshuset i Lübeck til Mønster. Ytringer i Pavebrevene af 1437 og 1451 viser dog klart nok, at dette ikke var noget helt nyt, og at Viborg-Bispen allerede fra Husets første Begyndelse havde tilladt dette, men først nu fik denne Ordning større Gyldighed ved Pavens Billigelse. Det var iøvrigt naturligt, at man i Aalborg vilde søge sit Forbillede netop i Lübeck. Dels var det der værende Helligaandshus en berømt gammel Stiftelse, dels stod Aalborg Senmiddelalderen igennem i livlig Handelsforbindelse med denne By.

Hvorledes Helligaandshuset (domus sancti spiritus) i Lübeck var indrettet, fremgaar med ret stor Tydelighed af den der gældende Regel, som var blevet stadfæstet af Byens Biskop 1263¹⁴). Man møder i denne Billedet af en Stiftelse, som stod under et vist Tilsyn af Byens Øvrighed, men iøvrigt henhørte under Biskoppen. Den daglige Ledelse var betroet en Forstander, der vistnok forudsættes tillige at være en gejstlig Person (magister spiritualis hospitalis). Han var udrustet med en betydelig Myndighed og skulde behandles med stor Ærbødighed af de »Brødre« og »Søstre«, som fandt Optagelse i Huset. Af disse krævedes især fire Ting: Afholdenhed, Fattigdom, gejstlig Dragt og streng Lydighed over for Hospitalsmesteren. Iøvrigt indeholder Regelen talrige Forskrifter om Fremgangsmaaden ved Optagelse i Huset, om den daglige Levevis, om Faste, om Gudstjenesteøvelser, om Straffe for usømmelig eller ukysk Optræden o. l. Hovedformaalet med Stiftelsen var at pleje fattige og syge,

og det krævedes bestemt, at saadanne skulde behandles venligt og omhyggeligt. Bl. a. indskræpes det alvorligt, at man i særlige Tilfælde skulde give de syge Diætkost. Regelen giver ligeledes Bestemmelser for den Dragt, Brødrene og Søstrene skulde være iført: graa og hvide skulde deres Klæder være, ufarvede, ligesom Ulden kommer af Faarene, og hertil Sko af Kohuder.

Den her omtalte Regel maa da antages i alt væsentligt at have dannet Rettesnoren for Aalborg Helligaandshus' Liv og Virksomhed. Som det allerede 1431 var blevet bestemt, var Huset en kommunal Stiftelse, om end den i Følge sin hele Karakter maatte have et ret stærkt gejstligt Præg over sig. Allerede 1436 nævnes en Forstander (den af Huset saa højt fortjente Anders Bork), og »Forstanderen i den Helligaandshus« var den almindeligste Betegnelse for den, der havde Stiftelsen i sin Varetægt, dog forekommer ogsaa Betegnelsen »Gaardmester«¹⁵). 1437 tales der baade om Forstanderen og om tjenende Medlemmer af begge Køn¹⁶), og da Huset fra første Begyndelse synes at have haft en Kirke¹⁷), maa der ogsaa hertil have været knyttet en Præst, formodentlig Maren Hemmings' Søn, Hr. Henneke. Baade han og hans Broder, Hr. Claus, forekommer 1436 i et Gavebrev vedrørende Helligaandshuset¹⁸), men senere nævnes Hr. Claus ikke. Stifterinden selv synes at have endt sine Dage i sin egen Stiftelse, i hvert Tilfælde var hun 1438 »Søster« i denne¹⁹). Forøvrigt ser det ud til, at det er Hr. Henneke og Anders Bork, der fra første Færd har været de ledende Personligheder i Hospitalet. I det oftere nævnte Vidnesbyrd af 1453 berømmes deres Kærlighed til de fattige og deres Nidkærlighed for Stiftelsen i de varmeste Ord. Man kan da næppe overvurdere den Betydning, disse Mænd har haft for Helligaandshuset ikke mindst i de første vanskelige Aar.

Foruden Maren, hendes Sønner og Anders Bork var der dog ogsaa adskillige andre, der i Gerning viste deres Interesse for den unge Stiftelse. Rent bortset fra de mere tilfældige Almissegivere paa Stedet selv fandtes der snart dem, der var villige til at betænke Helligaandshuset med varigere Gaver i Form af Huse og Gods. Der er fra Tiden før 1451 endnu bevaret (i Original eller gamle Afskrifter) henvend en Snes Breve vedrørende Gaver af denne Art, og andre er formodentlig gaaet tabt. Allerede 1436 fik Huset skænket Jord i Aalborg og i det nærliggende Hasseris, hvori Hospitalet lige ned til 1797 besad en større samlet Godsmængde²⁰), og i de følgende Aar blev der givet Huse og Gaarde og Jordstykker ikke blot i Aalborg selv, men ogsaa rundt om paa Landet, saaledes i Aars Herred (Ejdrup Sogn)²¹), Øster Han Herred (Torslev Sogn)²²), Harre Herred (Nautrup Sogn)²³), Hornum Herred (Vokslev, Veggerby, Svenstrup Sogne)²⁴), Kjær Herred (Ø. Hassing Sogn)²⁵) og Venebjerg Herred

(Lendum Sogn)²⁶). Blandt de Ejendomme, som paa denne Maade allerede nu kom i Helligaandshusets Eje, er der enkelte, hvis Historie med Vished kan følges ned gennem Aarhundrederne, deriblandt Kalstrup Gaard og Møllested i Veggerby Sogn og Vester Aslund i Ø. Hassing Sogn, der begge først bortsolgttes fra Stiftshospitalet 1795²⁷).

Undersøger man Listen over Giverne af Godset, viser det sig, at der mellem disse Husets første Velgørere findes baade Bønder og Borgere, gejstlige og Adelsmænd. Af adelige Personer forekommer saaledes de fire Brødre Væbnerne Jeppe, Jes, Hans og Mathis Bagge, Lyder Holcks Enke, Fru Else Christiernsdatter til Støvringgaard, Væbneren Peder Eriksen Løvenbalk til Aunsbjerg²⁸) o. fl., blandt de gejstlige kan især fremhæves en Præst (ved Budolfi Kirke?) Hr. Liffert, som døde i Helligaandshuset ca. 1437, og som betænkte det rundeligt baade med Gods og rede Penge²⁹), desuden en Birgittinernonne i Maribo Inger Hermansdatter Pennov, der efter sine Børns Død bortsænkede det Gods, der var tilfaldet hende efter dem³⁰). Foruden den almindelige middelalderlige Opfattelse af den religiøse Fortjenstlighed ved saadanne Gaver til gudelige Formaal virkede aabenbart ogsaa det pavelige Privilegium af 1437 om Adgang til at jordfæstes i Stiftelsens Kirkegaard fremmede paa Lysten til netop at betænke dette Hus med milde Gaver. Allerede 1443 hedder det om en af dets første Velgørere, Peder Nielsen Rød, at han var jordet i Helligaandshuset, og i et Gavebrev af 1450 siger Giverinden udtrykkeligt, at hun sammesteds »haver udvalgt mit Lejersted«³¹).

Det var selvfølgelig af stor Betydning for Helligaandshuset at vinde mere og mere Gods og saaledes danne en bestandig tryggere Grundvold for sin Virksomhed, men ikke mindre vigtigt var det at holde fast paa det en Gang erhvervede. Forskellige Tingsvidner og andre Breve viser, at det kunde have sine Vanskeligheder hermed. Saa tidligt som 1438 kom Huset i en alvorlig Trætte om Arven efter Hr. Liffert, og der blev ved den Lejlighed rejst graverende Anklager baade mod Maren Hemmings og Forstander Anders Bork, hvem man bl. a. beskyldte for at have skrevet et falsk Brev. Han blev dog ved Retten frikendt herfor, og det ser i det hele ud til, at Helligaandshuset er gaaet sejrrikt ud af denne Sag. 1443 maatte man igen værge for sig, fordi Arvingen efter Peder Nielsen Rød havde bortsænkede det af denne givne Gods til en anden gudelig Stiftelse, og 1445 søgte Henrik Knudsen Gyldenstjerne til Restrup at gøre Huset Retten til en Gaard i Vokslev Sogn stridig. Det synes i det hele, som om der har været mange, der har haft ondt ved at lade den unge Stiftelse beholde sit Gods i Fred. Tilsidst maatte Forstander Anders Bork klage til Pave Nicolaus V, der 1447 paalagde Provsterne i Aarhus og Børglum at drage Omsorg for, at det Gods, som de fandt med Urette

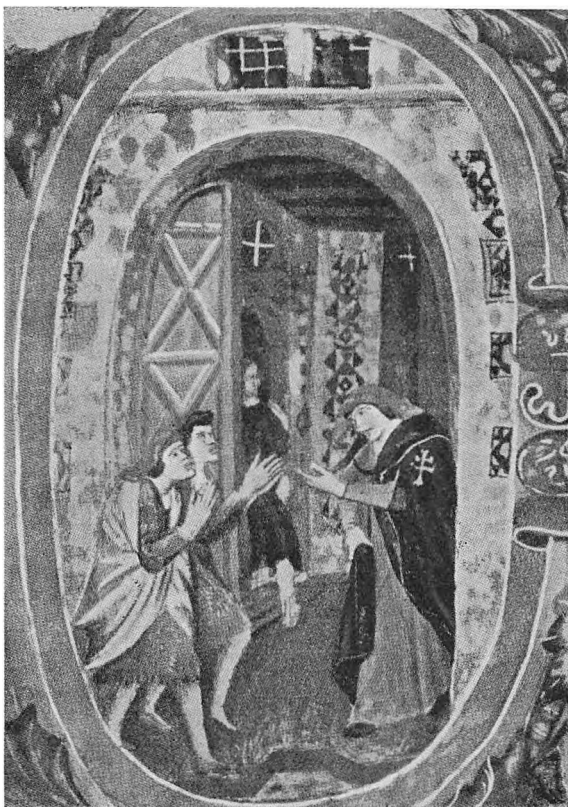
at være frataget Helligaandshuset, blev tilbagegivet til det. Satte nogen sig til Modværge, skulde han tvinges ved kirkelig Straf³²).

Trods alle Fremskridt siden 1431 vilde det vistnok være urigtigt at forestille sig Aalborg Helligaandshus som en meget omfattende, vel-funderet Stiftelse. Man søgte ganske vist ved Hjælp af de forhaanden-værende Midler at virkeliggøre det Maal, man havde stillet sig — »meget fattigt og sygt Folk er derinde, og de vorder vel varetagne«, hedder det 1445 —, men samtidig siges der, at der ligger kun »liden Rente« dertil. Disse Ord findes i et Brev, udstedt af Kong Christoffer af Bayern, hvorved han tog Helligaandshuset og dets Indbyggere, dets Vornede og Tjenere i sin Beskyttelse, stadfæstede hele Stiftelsen og skænkede det alle 3-Marks Sager af dets Vornede (Bøderne skulde normalt tilfalde Kongen) samt henlagde Saltum Kirke i Hvetbo Herred til Huset. Denne Gave skulde dog først træde i Kraft, naar den daværende Sognepræst i Saltum var død; efter dette Tidspunkt skulde Helligaandshuset oppe-bære Præstekaldets Indtægter blot mod at lønne en Kapellan til at betjene Menigheden. Dette vigtige Privilegiebrev var et smukt Vidnes-byrd om Kongens Interesse for det Barmhertighedsliv, der her var ved at gro frem, og et Par Aar senere gav han yderligere Udtryk for sin Velvilje ved at skænke Helligaandshuset en Grund ved Aalborg til derpaa at bygge en Vejrmølle, ligesom det ogsaa ser ud til, at han har betænkt Stiftelsen i sit Testamente. Hans Efterfølger, Christiern I, var ligeledes fra Begyndelsen Hospitalet gunstigt stemt. Aaret efter sin Tronbestigelse — 1449 — bekræftede han Kong Christoffers Beskærmelsesbrev af 1445 og fornyede Løftet om Saltum Kirke³³).

Henved tyve Aar var forløbet siden Helligaandshusets Stiftelse. Trods forskelligartede Genvordigheder og forholdsvis beskedne Virkemidler havde det i den mellemliggende Tid forstaaet fuldt ud at godtgøre sin Berettigelse; det havde raadet Bod paa megen Elendighed og Nød, og det havde vokset sig fast i den almindelige Bevidsthed. For den videre Udvikling af det saaledes godt begyndte Værk blev det da af livsvigtig Betydning, at man nu stod over for et nyt Stadium i Stiftelsens Tilværelse, Overgangen fra en enkelt staaende, delvis kommunal Institution til et Kloster, en Overgang, der fuldbyrdedes 1451 ved Husets Optagelse i Helligaandsordenen.

3. Som ovenfor fremstillet var det især Johanniterordenen, der havde sat Hospitalsplejen som et væsentligt Led af Kirkens Barmhertigheds-arbejde i Højsædet, og dette Program havde givet sig betydningsfulde Udslag baade i denne Ordens egen og i beslægtede Korporationers Virksomhed. Et meget vigtigt Fremskridt i saa Henseende betegner saaledes

Stiftelsen af selve *Helligaandsordenen*. Oprindelsen til denne³⁴⁾ maa søges i Sydfrankrig, hvor en Mand ved Navn Gui af Montpellier ca. 1180 stiftede et Broderskab til Lindring af fattige og syge Menneskers Nød. Selv gav han sine Medbrødre visse »Regler og forstandige Bud«, men det lille Samfund havde næppe faaet nogen mere almindelig Betydning, hvis ikke den fremragende Pave Innocens III (1198—1216) havde forstaaet at drage Bevægelsen ind i en større Sammenhæng. I Rom stiftede Paven 1204 et Hospital, *San Spirito in Sassia*, der skulde være Midtpunktet i Kirkens Kærlighedsarbejde, og til at forestaa dette indkaldte han Gui af Montpellier. Saa længe denne levede, var Hospitalerne i Rom og Montpellier ligestillede, men efter hans Død 1208 blev *S. Spirito* gjort til Hovedstiftelsen, alle andre af Ordenens Hospitaler kom til at staa under dette og blev betragtet som Døtreklostre, medens Forstanderen (praecceptor) i *S. Spirito* som Stormester for samtlige Stiftelser af denne Art fik den øverste Myndighed over dem.

Afb. 23. Fattige finder Optagelse hos Helligaandsbrødrene.

Baade Innocens og hans nærmeste Efterfølgere omfattede den nye Orden med den varmeste Interesse og betænkte den rundeligt med alle Slags Privilegier, Afladsrettigheder o. l. Ikke mindst de sidstnævnte fik et usædvanligt Omfang. Takket være disse Begunstigelser vandt Ordenen snart en ret stærk Udbredelse især i Italien og Sydfrankrig, men indførtes dog ogsaa i andre Lande. Da den var paa sit Højdepunkt omkring Aar 1500, havde den ialt ca. 150 Klostre. Dette forholdsvis ret beskedne Tal

viser dog, at Helligaandsordenen i verdenshistorisk Indflydelse ikke kan sidestilles med flere af de andre Ordener, men paa sit specielle Felt, Hospitalsplejen, har den øvet en meget betydningsfuld Gerning. Det begrænsede Antal Klostre staa ogsaa i Forbindelse med, at Klosterkomplekser af den Type, som denne Orden nødvendiggjorde, var meget kostbare at anlægge, og desuden maatte Helligaandsordenen, hvor nøje den end var knyttet til Pavestolen, lide en Del under Sækulargejstlighedens Uvilje og andre Ordeners Misundelse.

Efterhaanden som Helligaandsklostrene spredtes over større Landomraader, blev det stærke Centraliseringssystem, som oprindeligt havde været raadende, svækket. I det 14. Aarhundrede dannedes der for de enkelte Lande særlige Ordensprovinser under Ledelse af Provinsialpriorer. Disse Ordensprovinser var ofte af en ret selvstændig Karakter, og det var ikke sjældent, at Provinsialpriorerne for deres Omraade udviklede en Magtfylde, som overgik Stormesterens. Hertil bidrog ogsaa, at Moderklosteret under Pavernes Fangenskab i Avignon gik en Del tilbage. Først Pave Eugenius IV (1431—47) genoprettede Hospitalet og gennemførte en aandelig Reform af hele Ordenen. Denne Reorganisation synes i høj Grad at have samlet sig om en Fremhævelse af det præstelige Element inden for Ordenen modsat det Lægmandspræg, der før havde været det fremherskende.

Den Regel, der gjaldt for Ordenens Liv og Virksomhed, er ikke mere kendt i sin oprindelige Skikkelse, men kun i omarbejdede Former³⁵). En Trediedel af den foreliggende Regel er blot en — oftest ordret — Gengivelse af Johanniterregelen, andet hviler paa den saakaldte Augustinerregel. Med sine 105 Paragraffer er Regelen et meget vidtløftigt Aktstykke, tilmed ikke præget af stor formel Klarhed. Af de talrige Bestemmelser skal i denne Sammenhæng blot fremhæves nogle enkelte af særlig grundlæggende Karakter. Ved Optagelse i Ordenen krævedes foruden de tre almindelige Klosterløfter (om Kyskhed, Fattigdom og Lydighed) tillige et fjerde om at ville »tjene de fattige og syge alle mit Livs Dage« (som det hedder i en lidt senere Formulering). Ordenen omfattede Præstebrødre, Lægbrødre, Lægsøstre samt Novicer og Tjenestefolk. I Spidsen for hvert Kloster stod en Forstander og en Prior (i Norden blot en Prior, hvem baade den aandelige og verdslige Ledelse af Stiftelsen var betroet). Prioeren blev valgt af Brødrene og maatte til dem aflægge en Ed om Troskab i sin Forvaltning mod Ordenens Formaal. Efter Valget skulde han søge Stadfæstelse hos Stormesteren i San Spirito i Rom. Priorens Mynighed blev noget indskrænket ved de saakaldte Kapitler, Forsamlinger af Klosterbrødrene. De fjerdingaarlige af administrativ Art var især betydningsfulde i denne Henseende, medens de egentlige Kapitler over-

vejende var af opbyggelig Karakter. Med visse Aars Mellemrum afholdtes ogsaa Provinskapitler, hvor Udsendinge fra Klostrene i en bestemt Provins traadte sammen for at forhandle om almindeligere Sager, og fælles for hele Ordenen var det store Pinsekapitel i Rom. Den Ordensdragt,

Afb. 24. Fattige bespises hos Helligaandsbrødrene.

som var paabudt Ordenens Medlemmer, var vistnok af sort eller mørkeblaa Farve. Et særligt Kendetegn ved den var et hvidt Dobbeltkors af Lærred paasyet Dragten paa venstre Side. Dobbeltkorset træffes ogsaa jævnlig som Udsmykning i Helligaandsklostrenes Bygninger og som Symbol i deres Segl³⁶⁾. — Fra Eugenius IV's Tid ser det ud til, at Augustinerregelen (der kun kunde efterleves af præsteviede Personer)

har faaet Gyldighed i Ordenen sammen med den oprindelige Regel (nu især for Lægbrødrene og -søstrene)³⁷).

4. Det var i denne, Kristenheden omspændende Organisation, at man nu ønskede Helligaandshuset i Aalborg optaget. Anders Bork og Hr. Henneke havde vel Grund til at glæde sig over den Fremgang, som var sket siden Husets Stiftelse, men nærde tillige — det er deres egne Ord — en stille Frygt for, at det saa godt begyndte Værk i Tidens Løb ved andres Forsømmelighed maaske skulde synke i Grus. Bedre var det da i Tide at gøre, hvad der stod i Menneskers Magt, for at afværge den Undergang, som paa saa mange Maader kunde true en ung Stiftelse. Derfor drog begge dens Fosterfædre til Rom og indledede Forhandlinger med Stormesteren for Helligaandsordenen om at optages heri. Den 9. Juni 1451 var man naaet til Enighed. Man var i S. Spirito rede til at tage Aalborg Helligaandshus i sin Beskyttelse og give det Delagtighed i alle de Rettigheder og Privilegier, som var tilstaaet Ordenen. Til gensidig Betyggelse maatte der dog sluttes en bestemt formuleret, skriftlig Overenskomst med de aalborgensiske Sendemænd om den nærmere Ordning af en Række Ting³⁸). Denne Aftale omfattede følgende Punkter: 1) Aalborg Helligaandshus skulde fra nu af antage den Dragt og følge den Regel, som var gældende for S. Spirito. 2) Forstanderen i Huset skulde kaldes Prior og have den fulde Myndighed (jurisdictio) i dette. 3) Prioren, Brødrene og Søstrene i Aalborg skulde herefter nyde godt af alle de Privilegier, deriblandt de vigtige Afladsrettigheder, som Ordenen var i Besiddelse af, alt i Henhold til et særligt Dokument. 4) Hvert Aar skulde der til Moderhuset i Rom indbetales 12 rhinske Gylden. 5) Naar en Prior døde, skulde hans Efterfølger vælges af Brødrene (fratres et conventuales), men hans Valg skulde stadfæstes i Rom af Stormesteren. I den tre Aars Forløb maatte han enten personlig eller ved en Stedfortræder søge denne Konfirmation i Rom; i Mellemtiden skulde han dog have den fulde Myndighed i Klosteret alene i Kraft af sit Valg. (Skulde en Prior vise sig uskikket til sin Gerning eller lastefuld, blev der tilstaaet Brødrene Ret til at afsætte ham og vælge en ny, der dog ogsaa skulde stadfæstes i Rom. Prioren skulde have Ret til at optage ikke-gifte Personer af begge Køn i Huset samt til at bygge Kirker og Kapeller og inkorporere dem i Klosteret med samme Gyldighed, som om det var Stormesteren selv, der havde gjort det). 6) Mindst hvert 10. Aar skulde Prioren indfinde sig hos Stormesteren og Generalkapitlet i Rom. 7) Der blev tilstaaet Brødrene Ret til at indsamle Almisser overalt i de tre nordiske Riger uden at være forpligtet til at afgive nogen Del af de saaledes indsamlede Gaver — frit maatte de bruge dem til Bygningernes Forbedring,

Gudstjenestens Forøgelse, Brødrenes og Søstrenes Underhold samt de fattiges Pleje. 8) Aalborg Helligaandskloster maatte aldrig lægges ind under noget andet Hospital end S. Spirito i Rom.

Denne Overenskomst var et vigtigt Skridt paa Vejen fremad, men endnu stod der tilbage at erhverve Pavens Billigelse af den paatænkte Ændring. Denne blev givet af Nicolaus V i en Bulle af 24. Juni 1451³⁹). Efter at have kastet et Blik tilbage paa Aalborg Helligaandshus' hele Udviklingshistorie fra den spæde Begyndelse i 1431 og indtil nu bevilgede Paven Brødrene og Søstrene Fritagelse for at bære Lübecker-Husets Dragt og følge dets Regel, som hidtil havde været deres Norm, og Ret til i Henhold til den ovenfor omtalte Overenskomst at indtræde i S. Spirito's Hospitalsorden og saaledes blive delagtige i alle dette Samfunds Goder. Da Stormesteren just i de samme Dage nødtes til i Ordenens Ærinde at forlade Rom, beskikkede han en af sine betroede Mænd, Broder Jean Collison, til paa sine Vegne at modtage Anders Borks og Hr. Hennekes Ed, og den næste Dag — den 12. Juli 1451 — fandt selve Optagelsen af Aalborg Helligaandshus Sted. Under højtidelige, fra gammel Tid overleverede Former modtog Jean Collison i Sakristiet ved S. Spirito Sendemændenes Tilkendegivelse af at ville indtræde i Ordenen (professio) og deres Løfte om at ville overholde de Bestemmelser, der var fastsat i den Anledning. Hermed var ikke blot Aalborg Helligaandshus blevet knyttet til S. Spirito in Sassia, men tillige Helligaandsordenen for første Gang indført i Norden⁴⁰).

Det var utvivlsomt med ikke ringe Tilfredshed, at Anders Bork og Hr. Henneke drog tilbage til deres Fædreland. Helt uden Malurt skulde deres Glæde over de vundne Resultater dog ikke blive. Nogen Tid efter deres Hjemkomst blev der nemlig rejst Indvendinger mod Gyldigheden af den nye Ordning, uvist dog fra hvilken Side. I et Raadstuevidne af 24. August 1453, som Magistraten i Aalborg udstedte, tales der blot om, at Anders Bork og hans Konventsbrødre havde været udsat for »Ugunst og Uret, som somme Mennesker, desværre! nogen Tid tildjærvendes [er] at have gjort« dem. Modstanderne nævnes ikke ved Navn. Maaske har det været andre af Stifterindens Slægt, maaske har det været Viborg-bispen, der har følt sig krænkede over, at Stiftelsen i Henhold til et Privilegium meddelt Ordenen siden 1289 nu helt blev unddraget hans Tilsyn. Hvorom alting er, det omtalte Vidne viser, at især Gyldigheden af Pave Nicolaus' Bulle og den deri givne Fremstilling af Stiftelsens Udviklingshistorie er blevet bestridt, hvorfor Anders Bork (og Hr. Henneke) lod Pavebrevet prøve af en Forsamling af ansete Mænd, deriblandt Borgmester og Raad i Aalborg, flere gejstlige, Ridderne Otte Nielsen Rosenkrantz til Bjørnholm og Knud Henriksen Gyldenstjerne til Restrup og

andre. Resultatet blev en fuldkommen Godkendelse af Bullens Indhold og et meget smukt Vidnesbyrd om den værdifulde Indsats, som Anders Bork og hans Hospitalssamlag i Aarenes Løb havde ydet i Barmhjerthedsarbejdets Tjeneste. Som tidligere nævnt fremhævede man Anders Borks og Hr. Hennekes Fortjenester ved Husets Stiftelse, men man sparede heller ikke paa Lovord ved Omtalen af, hvad dette Hus havde betydet: fra den første Begyndelse havde Prior Anders Bork, hans Konventsbrødre og -søstre i Hospitalet »miskundelig annammet og indtaget alle de fattige og vanføre Mennesker, som deres Vilje vilde dertil give og tilfly, efter tilbørlige Uselhed og Sygdom og røgtet og trakteret dem baade med Kost og Klæde end til denne Tid . . . , som de med Guds Hjælp vel forsvare maa for Gud og hver Dannemand«⁽¹⁾). Det var saaledes et tungt vejende Vidnesbyrd, der her blev afgivet om Stiftelsens Hensigtsmæssighed, og over for dette synes det, som om alle Angreb har maattet forstumme.

Efter Optagelsen i Helligaandsordenen levede Anders Bork endnu i 17 Aar og styrede i denne Tid som Prior den omdannede Stiftelse. Alt tyder paa, at Klosteret efter 1451 under hans nidkære Ledelse har fortsat sin Fremgang, og at det i endnu højere Grad end før har kunnet glæde sig ved almindelig Yndest. Som Vidnesbyrdet af 1453 viser, stod Klosteret paa den bedste Fod med Aalborg Bys Øvrighed, ikke mindre betydningsfuldt var det, at det ogsaa kunde regne med virksom Støtte hos Kongehuset. Fra Anders Borks Tid kan der saaledes nævnes en Række Begunstigelser, som Christiørn I lod Stiftelsen blive til Del. Denne Konge havde særlig Kærlighed til Helligaandsordenen, og som han 1449 havde taget Helligaandshuset i Aalborg i sin Beskyttelse, saaledes tog han nu — 1452 — Klosteret i sin kongelige »Værn, Fred og Beskærmning« og gav det fra sin Side Tilladelse til at udsende Almisshedere over hele Danmark. 1456 viste Kongen sig interesseret i at forhjælpe Klosteret til dets Ret i Markskelsstridigheder i Hasseris, 1457 skænkede han de »renlivede Søstre, som indgivne ere i den Helligaandshus«, en Jord, der grænsede op til Klosteret, og Ret til at bruge en Del af Stadsgraven til Fiskevand, Aaret 1459 bragte den store Gave af Skagen Sognekirke med tilhørende Kapeller, som hidtil havde henligget under Kongens Patronat, og Dagen efter at have skænket denne Kirke meddelte Kongen Klosteret det vigtige Privilegium, der bestod i Retten til at oppebære alle 40 Marks Bøder og derunder af Klosterets vornede og Tjenere; og endelig skænkede han det 1464 paa ny en Grund i Aalborg⁽²⁾). Fremdeles kan det nævnes, at det nu blev til Virkelighed med en anden kongelig Gave, Saltum Kirke, som Christoffer af Bayern havde givet 1445. Da Sognepræsten her, Hans Becker, endelig døde, henlagde Biskoppen i Børglum Stift, Jep Friis,

 In Crispien m. guden Nadie Damaris Dronning Kongis Wendes oc færes kong Breue
 I oldenborgh oc delmenborgh. Lene alle vnderlygh at den aff eor pindelygh gunst oc raade swo oc
 for vrenlyghethe syster som en giffue oc i den halghen hoes aalborgh beste oc bestand gylde
 pa thy at the milke thes ydarnes god gud loff oc thernste oc beste for aff. Thi giffue vin
 om thize vort abebress vnt oc giffue oc come oc giffue thm it edlygh tude thy thald oc
 Jord som ligger mellom graderen vnt for d. helghen hoes syster fra cocter som
 oc swo vnt opa swo langst som thares clost vord vnt for talsid oc come thm thm at
 giffue en gang vnt grader en il for d. vord I swo made at the side for d. Jord oc vord
 ladeg fastgore oc fastgore swo at the bliffue off oc vnt lappid aalborgh vden forfang oc
 stadege oc come vin thm at vnde oc haue thm giffue vnt for d. vnt for d. vnt for d.
 langst p for d. vnt oc vnt vnt. Thi februr thm alle i swo thm hals oc d. vnt
 tidne oc for d. vnt for d. oc vnt vnt. vnt vnt. vnt vnt. vnt vnt. vnt vnt. vnt vnt.
 aalborgh thm vnt vnt. vnt vnt. vnt vnt. vnt vnt. vnt vnt. vnt vnt. vnt vnt.
 made vnder vnt for d. vnt for d. vnt for d. vnt for d. vnt for d. vnt for d. vnt for d.
 Crispien bti karita i d. vnt vnt. vnt vnt. vnt vnt. vnt vnt. vnt vnt. vnt vnt.

Afb. 25. Kong Christiern I's Gavebrev af 11. Juli 1457.

1445

Disse aret thra malum brodd oc syste
 the so p fessi lund i forde thra helgas
 Quo oc narwardi thra tid thesse bue
 worte beseld oc fullbortz so q esth
 stuet star i bific sfort for pnoz
 oc so q kemli q estin q pichs herr
 laup gmo q tyle the pff ad brod
 Augem brod onatt andef brod nicle
 laup b poluel b ghero b p ics b jon
 b nicle laup the legerodra an stou
 Doff jaha laup the persta an syst
 mare marford. s. benedict. s. gtd
 malum. s. realia laup. s. maxima trol
 d. s. hadgerma syst. botilla isfdaur in
 s. gtrud isfd. s. reall maad. s. maxima
 pff. s. maria toesh. s. mer gta pff syst
 ana pff. s. mare kumid. s. boll pff. s.
 maria laup. s. joff pff. s. purua the
 haff. s. im gre polist. s. elma grom
 Permette maad. Doro thea oc s. ana claudy

Afb. 26. Fortegnelse over Brødre og Søstre i Aalborg
 Helligaandskloster 1455.

i Henhold til den tidligere Disposition 1464 Kirken til Helligaandsklosteret⁴³). Skagen Kirke maatte derimod indtil videre henstaa som et Løfte, der ikke kunde indfries, saa længe den daværende Sognepræst var i Live.

Som Kongen saaledes viste ogsaa en lang Række private deres Gavnmodighed mod Klosteret. Der kendes fra Anders Borks Tid ca. 40 Gavebreve, fortrinsvis fra Repræsentanter for Omegnens Adel. Om Enkeltheder vedrørende Gaver og Givere skal der tales nærmere i en anden Sammenhæng. Godsgaverne var ganske vist sjældent af mere omfattende Karakter, men betød dog, at Antallet af Klosters Besiddelser paa Land og i By stadig voksede Aar for Aar og gav det større Virkemidler i Hænde. Dette har igen sat sig Spor i en livligere Virksomhed: Bygningerne kunde udvides, Gudstjenesten forøges, og Omsorgen for de fattige gøres mere omfattende. Fra 1455 har man tilfældigvis bevaret en Liste over Klostersamfundets Medlemmer. Der nævnes her 14 Brødre, deraf 5 Præster, og 24 Søstre⁴⁴). Anders Bork selv forekommer sidste Gang 29. Marts 1468, og 5. Juli s. A. omtales en ny Prior. Formodentlig er han da død 1468⁴⁵). Faa har indlagt sig større Fortjenester af Aalborg Helligaandshus end Anders Bork. Han ofrede det sit Livs Arbejde og skænkede det sit Gods. Et særligt personligt Præg bærer et Gavebrev af 1455, hvorved han indstiftede en Messe i Helligaandskirken bl. a. til Bedste for sin Slægt, udgaaet fra Jep Bork i Harvidslev, og for Marine Poulsdatter, formodentlig Husets Stifterinde⁴⁶). Hans trofaste Medarbejder, Præsten Hr. Henneke, nævnes sidste Gang 1455⁴⁷); det vides ikke, hvornaar han er død.

5. Efter Anders Borks Bortgang blev til hans Efterfølger udvalgt en Præst ved Navn *Jens Nielsen*, som var Prior til ca. 1480. Efter de Bestemmelser, der var fastsat 1451, maa man sikkert gaa ud fra, at han er blevet valgt af Brødrene og siden stadfæstet af Stormesteren i Rom, men noget direkte Kildevidnesbyrd foreligger ikke herom. Medens Anders Bork havde været en Lægmand, var baade Jens Nielsen og alle hans Efterfølgere som Priorer præsteviede Folk, hvad der stemmer meget godt med den almindelige Udvikling inden for Ordenen i denne Periode.

Efter den stærke Fremgang, der havde fundet Sted under Anders Bork, kunde man have ventet, at Aalborg Helligaandskloster ved den nye Priors Tiltrædelse havde befundet sig i en blomstrende Tilstand, men dette synes ikke helt at have været Tilfældet. Vel strømmede der stadig af religiøse Grunde Mennesker sammen omkring Klosteret, men dets aarlige Indkomster var paa Grund af Krigstildragelserne i de foregaaende Aar og andre Ulykker nu saa begrænsede, at Prior Jens Nielsen

straks fandt det nødvendigt at indgaa med en Ansøgning til Paven (Paul II) om Hjælp. Det var ikke længere muligt at klare sig økonomisk, siger han, de forhaandenværende Midler var utilstrækkelige baade til deraf at udrede den aarlige Afgift (til S. Spirito) og Underholdet til Konventet og de mange, der var givet i dets Varetægt. Han bad derfor om, at Paven vilde tillade, at St. Laurentii Kirke paa Skagen med tilhørende Kapeller, som var skænket Klosteret af Kong Christiern, nu maatte blive forenet med dette (paa samme Maade som Saltum Kirke). Paven overdrog 1468 Provsten i Børglum paa sine Vegne at foretage denne Inkorporation, og Aaret efter — 1469 — gav Provst Anders Jacobsen i Følge denne pavelige Beskikkelse sit Minde til, at Indlemmelsen kunde ske, naar den daværende Sognepræst var død eller havde afstaaet sit Embede. Denne Betingelse medførte, at der hengik endnu nogle Aar, før Klosteret kunde nyde godt af dette Privilegium. Først da Præsten i Skagen Hr. Jacob var død 1474, overdrog Biskop Jep Friis af Børglum Klosteret Patronatsretten til Skagen Sognekald⁴⁸).

Omtrent samtidig med at erhverve Pavebrevet af 1468 havde Jens Nielsen faaet udvirket en pavelig Stadfæstelse paa alle de Friheder og Privilegier, der var blevet tilstaaet Klosteret⁴⁹). Det ser dog ikke ud til, at man i denne Priors Tid har haft megen Brug for dette Brev, og i det hele gør Jens Niensens Priorat et begivenhedsfattigt Indtryk. Ogsaa Godsgaverne var i betydelig Aftagende. Derimod øjner man paa et andet Felt Foreteelser, der skulde indeholde Spirer til megen senere Strid. Helligaandsklosteret i Aalborg var nu ikke længere det eneste i sin Art i Danmark. 1469 havde Christiern I stiftet et lignende Hospital i København, som han siden fik omdannet til et Kloster, og i det Brev, hvorved Stormesteren i S. Spirito tilsikrede den nye Stiftelse Uafhængighed af alle andre Klostre end Moderhuset (1474), forbydes det specielt Prior Jens Nielsen i Aalborg at blande sig i dets Forhold⁵⁰). Det kan da se ud til, at Aalborg-Klosteret fra første Begyndelse ligesom oftere siden har villet hævde sit Primat paa dette Omraade.

Det lader sig ikke med Vished angive, hvornaar Jens Nielsen er ophørt at være Prior. Han nævnes sidste Gang 1478, og den 28. Januar 1481 stadfæster Stormesteren hans Efterfølger *Knud Nielsen*, der personlig havde indfundet sig i Rom⁵¹). Den ny Priors Optræden over for S. Spirito gav saaledes korrekt Udtryk for den Lydighed, han var Moderstiftelsen skyldig, men senere synes Forholdet at have formet sig noget anderledes. Knud Nielsen var blevet valgt til »Vikar« (Provinsialprior) i Danmark og havde som saadan til Opgave at indkræve og indbetale den aarlige Afgift, Helligaandsklostrene var S. Spirito skyldig. Han maa imidlertid have vist sig uefterrettelig i denne Henseende, thi 1489 sendte Stormesteren ham

et strengt Brev, hvori han udtalte sin Forundring over i adskillige Aar ikke at have set noget til de Afgifter, han havde Krav paa, og under Henvisning til den Lydighed, Ordenens Prierer var forpligtet til at vise S. Spirito som Hovedsædet for alle Helligaandsklostre, forlangte han bestemt, at Knud Nielsen indbetalte Beløbet inden førstkommende Allehelgensdag⁵²). Denne Skrivelse kaster et mærkeligt Lys over den Egenraadighed, som Provinsen »Dacia« har ment at kunne tiltage sig i Forholdet til S. Spirito. Naar netop Prioren i Aalborg nævnes som »Vikar«, er det vel et Vidnesbyrd om den Anseelse, som Klosteret i denne By nød. I samme Retning peger ogsaa den Omstændighed, at da man ca. 1484 stiftede et Helligaandskapel i Randers, blev dette med Kong Hans' Samtykke henlagt under Helligaandsbrødrene i Aalborg⁵³). Den Interesse, som Kong Hans saaledes viste Klosteret, gav sig ogsaa andre Udslag. Da han i April 1484 personlig var til Stede i Aalborg, udstedte han som sine nærmeste Forgængere et Beskyttelsesbrev i den sædvanlige Form for Stiftelsen, og som det senere skal omtales, havde Aalborg Helligaandskloster lige til hans Dødsstund en særlig Plads i hans Hjerte⁵⁴).

Prior Knud Nielsen synes at have vist Nidkærhed for at værne Stiftelsens Gods og Rettigheder. 1487 lod han saaledes en vis Per Skriver, »indgiven Broder i den Helligaandshus i Aalborg«, paa sine Vegne tage en Lovhævd paa alt Klosterets Gods i Hornum Herred⁵⁵), og et Par Aar senere — 1490 — blev der rig Lejlighed til paa et særligt Felt at paa-beraabe sig andre af Klosterets Privilegier. Som tidligere nævnt var Helligaandsordenen jævnlig udsat for ubehagelige Udslag af andre Ordeners Misundelse. Ganske særlig betragtede Tiggermunkene Helligaandsbrødrene med alt andet end velvillige Blikke. Navnlig var det dem en Torn i Øjet, at der var tilstaaet Helligaandsordenen saa overmaade store Afladsrettigheder, hvorved de selv let kunde blive stillet i Skygge hos Lægfolk. De greb da aabenbart til det ikke uprøvede Middel, om muligt, at tie deres Konkurrenter ihjel ved ikke at ville bekendtgøre de Indulgenser, der var givet Helligaandsordenen. Denne snilde Taktik medførte dog, at Paven (Innocens VIII) 1490 saa sig nødsaget til at lade udgaa en streng Befaling til at ophøre med Fortielsessystemet og i Stedet loyalt at publicere de tilstaaede Rettigheder. Befalingen herom havde Form af en Rundskrivelse fra Generalauditøren Petrus de Vicentia til alle gejstlige i Kristenheden, betegnende nok nævnes dog særlig Franciskaner- og Dominikanerordenernes Medlemmer. Interessant er det endvidere at se, at det udtrykkeligt siges, at Foranledningen til denne Befaling havde været Klager fra Brodersamfundet i S. Spirito og fra Prioren i Klosteret i Aalborg⁵⁶). Under disse Omstændigheder kan man da roligt gaa ud fra, at Helligaandsbrødrene i Aalborg paa dette Omraade har maattet døje

en Del af Tiggermunkenes Uvilje, men disses paagaende Konkurrence viste sig dog endnu mere pinligt paa et beslægtet Felt. Allerede i en Del Aar havde Klosteret kunnet glæde sig ved at besidde de to vendsysselske Kirker, Saltum og Skagen, men Glæden blev ikke ublandet. Efter Tilskyndelse af nogle Lægfolk i Børglum Stift bemægtigede nemlig omvandrede Graabrødre og Sortebrødre sig disse Kirker og dristede sig til her baade at læse Messer og opkræve de dertil henlagte Indtægter. Et saadant Indgreb kunde selvfølgelig ikke gaa upaatakt hen, Aalborg-Prioren klagede til Pave Innocens VIII, der 1490 paalagde Biskoppen og Provsten i Børglum at undersøge Sagen og fælde en inappelabel Dom i den⁵⁷). Mere hører man ikke til denne Sag, men der kan næppe være Tvivl om, at der nu er blevet gjort Ende paa dette Uvæsen.

I det følgende Tiaar blev Aalborg Helligaandskloster styret af Priorerne *Anders Pedersen* (1490—97) og *Niels Pedersen* (1497—1501). Der er kun lidet eller intet bekendt om disse Mænds personlige Forhold, men ligesom fra Knud Nielsens Tid foreligger der ogsaa fra dette Aaremaal en Række Gavebreve og andre Dokumenter, der tyder paa, at Klosteret har været i en Fremgangsperiode, har faaet sine Indtægter forøgede og i det hele været i Stand til at udfolde en temmelig storartet Virksomhed. Formodentlig er det ogsaa til den sidste Fjerdedel af det 15. Aarhundrede, at man for en stor Del maa henføre de Ændringer og Udvidelser af selve Klosterbygningerne, som efter forskellige Kriterier at dømme har fundet Sted før Reformationen. Af ikke ringe Betydning var det desuden, at de indre Forhold i den danske Ordensprovins blev bragt ind i et roligere Leje. Som antydet ovenfor havde der fra Begyndelsen bestaaet et vist Modsætningsforhold mellem de to største Helligaandsklostre i Danmark, Hospitalerne i Aalborg og København. Henimod Aarhundredets Slutning ser det ud til, at man har staaet over for en Sprængning af hele Provinsen, hvis Stridighederne ikke blev bilagt. Det var da af Vigtighed, at det paa et Provinsialkapitel i Faaborg den 11. Juni 1499 lykkedes at stifte Forlig. Foruden om en Række Bestemmelser, der skulde sikre Ensartetheden i Gudstjenesten og Hospitalsplejen og hævde god Tugt i Klostrene, enedes man om, at Priorerne i Aalborg og København i Forening skulde være Stormesterens »Vikar« i Norden, saa længe begge levede. I alle vigtigere Sager skulde de handle efter fælles Aftale, og efter den enes Død skulde den anden alene være Vikar⁵⁸). Aaret efter stadfæstede Stormesteren denne Overenskomst, som blev ham forelagt af Prior Niels Pedersen. Ved samme Lejlighed modtog ogsaa denne Stormesterens Anerkendelse af sit Valg til Prior i Aalborg, som var foregaaet paa lovlige Maade ved et Kapitel i Klosterets Sakristi, og Stormesteren meddelte ham en vidtløftig Beføjelse til at varetage alle administrative Forretninger vedrørende

Hospitalet og til at kræve fuldkommen Lydighed og Ærbødighed af Brødrene⁵⁹). Begivenhederne 1499—1500 gav da som Resultat dels, at der var genoprettet Ro og Orden i den danske Provins, dels at Forbindelsen med Moderhuset atter var knyttet paa normal Maade.

Faaborgmødets Bestemmelser om Provinsialvikarernes Myndighed i Tilfælde af Dødsfald, fik hurtigere reel Betydning, end man maaske havde ventet. I Jubelaaret 1500 var Prior Niels Pedersen i Rom, men allerede i April 1501 havde Stiftelsen faaet en ny Prior i »hæderlig og renlivet Mand Hr. Laurids Torsen« af Slægten Mule⁶⁰). Han havde 1499 været med i Faaborg, men om hans Forbindelse med S. Spirito høres intet, hvad der staar i god Samklang med, at Stormesteren senere klager stærkt over de danske Helligaandsklostres Selvraadighed over for Moderhuset i det første Tiaar af det 16. Aarhundrede. For Klosteret i Aalborg synes Hr. Laurids Torsens Priorat at have været en gunstig Periode, der bragte adskilligt Gods og anden Rigdom til Huse. Af størst Betydning var dog den Gave, som blev Klosteret til Del 1513, og som i en vis Forstand staar som det afsluttende Udtryk for den rige Gavnildhed mod denne Barmhertighedsstiftelse, som Aarene fra 1431 havde givet saa mange Prøver paa.

Fra ældre Tid laa der uden for Vesterport et Hjem for spedalske, en St. Jørgensgaard, maaske stiftet af en af de danske Konger. I hvert Tilfælde stod den ved det nye Aarhundredes Begyndelse under kongeligt Patronat, og 1506 fik en Mand ved Navn Jes Pors Kong Hans' Benaadningsbrev paa den⁶¹). Imidlertid var dette blot en Forlening for et kortere Aaremaal, og da Kong Hans i Februar 1513 dødsyng var naaet til Aalborg og paa sin Sotteseng vendte sine Tanker mod den kommende Verden, besluttede han at skænke Aalborg Helligaandskloster denne Stiftelse som Ejendom til evig Tid. Den 20. Februar 1513 døde Kongen, og kun to Dage senere udstedte hans Enke, Dronning Christine, og hans Søn, den udvalgte Prins Christiern i Forbindelse med de tilstedeværende Rigsraader, deriblandt Biskopperne Erik Kaas af Viborg og Niels Stygge (Rosenkrantz) af Børglum, et velbeseglet Gavebrev, hvori de bevidnede, at Kronens Hospital »Santj Jørgens gard« efter Kong Hans' »yderste Vilje og Befalning« var skænket til Klosteret. Til Gengæld skulde Prior og Konvent forpligte sig til at »annamme de udsætske og spetælske Mennesker, som nu er eller her efter kømmendes vorde, til forskrevne Sancti Jørgens Gaard udi Aalborg og forsørge dennom der med Hus, Klæde og Føde og anden deres Nødtørf«; desuden skulde de afholde en Række nærmere fastsatte Gudstjenester til Bedste for Giverens og hans Slægts Sjæle⁶²). Som Kwittering udstedte Hr. Laurids Mule og hans Medbrødre et Genbrev, hvori de forpligtede sig til at iagttage de Betin-

gølgelſer, der var faſtſat for denne Sjølegave⁶³). Som de følgende Aarhundreders Historie kom til at viſe, blev Gaven af St. Jørgensgaard af den allerſtørſte Betydning for Stiftelſen, og det kan da ikke undre, at man fra førſte Færd var betænkt paa at faa denne Diſpoſition gjort ſaa uryggelig ſom vel tænkeligt. Den 3. Juni 1513 lod man Borgmeſter og Raad i Aalborg udstede en Vidiffe af Gavebrevet, og en Maaned senere bekræftede det ſamlede Rigsraad i København efter Priorens Ønſke i højtidelig Form den Gave, ſom Dronningen og hendes Søn allerede havde givet deres Brev paa⁶⁴).

Sjølegaven fra Kong Hans var ikke blot en værdifuld Tilvækſt i Høſpitalets Godſomraade, ogſaa aandeligt ſet betød den en ikke uvigtig Landvinding. Havde det 1453 om Helligaandshuſet kunnet ſiges, at man deri havde modtaget og plejet alle Slags ſyge og vanføre Mennesker dog »ſpedalſke Folk undentagen⁶⁵), ſaa var nu alle Former for middelalderlig Høſpitalspleje ſamlet i den ene Stiftelſe.

6. Efter 1517 begynder i Helligaandſkloſterets Historie en Periode, der ſnart paa flere Maader ſkulde viſe Tegn til den Nedgang, ſom 1530 førte til fuldſtændig Omdannelse af de gamle Former. Det vil da være rimeligt forinden at kaſte et Blik paa Stiftelſens indre Forhold, ſom de viſer ſig meſt typiſk i Kloſterets egentlige Blomſtringſperiode i Aarene mellem 1451 og 1517. Da en Del af diſſe Forhold allerede er omtalt efter deres almindelige Karakter i førſte Del af dette Skrift (S. 43 ff.), vil det dog for at undgaa Gentagelſer være nødvendigt her at indſkrænke ſig til væſentligt blot at fremhæve nogle ſupplerende Momenter.

Lige ſiden 1431 havde det været Stiftelſens Hovedformaal at virke ſom et Høſpital, det vil efter ſædvanlig middelalderlig Forſtaaelse ſige ſom en Inſtitution, hvor *fattige* ſyge kunde faa Pleje og lægekyndig Biſtand, og hvor de, hvis de paa Grund af Vanførhed eller anden langvarig Svaghed ikke kunde helbredes, for Reſten af deres Dage kunde have et Tilflugtsſted og der blive forſørgt med »Føde og Klæde og Ophold«. Ligeſom senere efter Reformationen gik ſaaledes Begreberne Høſpital i ſnævrere Forſtand og Plejeſtiftelſe for gamle og ſvage umærkeligt over i hinanden.

»Fattige, ſyge og vanføre Mennesker« nævnes da ogſaa i Tidens Breve ſom dem, man i ſærlig Grad lagde Vægt paa at komme til Hjælp i Aalborg Helligaandſhuſ⁶⁶). En ſpeciell Omsorg var deſuden i Helligaandſordenen tiltænkt Hittebørn, hvis ſørgelige Skæbne efter Legendens endog ſkal have været den nærmefl liggende Aarſag til Oprettelſen af S. Spirito i Rom. Det er da intereſſant at ſe, at der ogſaa i Aalborg et Par Gange (1451, 1468) udtrykkeligt omtales Hittebørn (*pueri expositi*) ſom en

Handwritten text in a Gothic script, likely a charter or letter, written on aged parchment. The text is dense and spans several lines, with some decorative flourishes at the top left. The script is dark and well-preserved, though the parchment shows signs of age and wear.

Afb. 27. Dronning Christines Gavebrev af 22. Februar 1513 paa St. Jørgens Gaard uden for Aalborg.

vigtig Gruppe af de nødlidende, man her tog sig af⁶⁷). Karakteristisk for Hospitalsordenerne var det endvidere, som det ogsaa med stor Tydelighed fremhæves i Regelen for Helligaandsordenen, at alle disse syge og fattige betragtedes som »Husets Herrer« eller »vore Herrer de syge«, Udtryk, som maa forstaas ud fra den Opfattelse, at naar man efter Skriftens Ord — især Matth. 25, 31—46 — ydede de fattige og de syge, de hungrende og de tørstende Bistand, tjente man i Virkeligheden gennem dem Kristus, Herren i særlig Forstand⁶⁸).

Selve Klostersamfundet kom da, ideelt set, blot i anden Række som Tjenere for dem, for hvem Stiftelsen var indrettet, et Synspunkt, som Ordensregelen ogsaa indskærper gennem sine Bestemmelser om, at der altid først skulde tænkes paa de syges forskelligartede Fornødenheder⁶⁹). I Aalborg var Helligaandsklosteret et Dobbeltkloster, der rummede baade Mænd og Kvinder, vel adskilte hver i sin Bygning og hver med den særlige Opgave at betjene fattige og syge af sit Køn. Hvor mange klostergivne Brødre og Søstre der har været i Aalborg, vides kun med Sikkerhed 1455. Det den Gang allerede ret betydelige Tal, 14 Brødre og 24 Søstre, er i de følgende Aar, efterhaanden som Stiftelsen udvidedes baade bygningsmæssigt og i Henseende til Virkekreds, snarere blevet forøget end forringet. Et stort Antal af Brødrene var præsteviede Mænd, og i Spidsen for dem og hele Klostersamlaget (conventus) stod en Prior, der havde den øverste Ledelse af alle Anliggender. 1455 nævnes ogsaa som den første blandt Søstrene en »Prierisse«⁷⁰).

Skønt man efter Klosterreglens strenge Forbud skulde tro, at Ejendomsløshed var en absolut Betingelse for at være Medlem af dette Samfund⁷¹), kan det dog se ud til, at man i Aalborg paa dette vigtige Punkt har stillet sig noget mere lemfældigt. Der tales undertiden om Brøders og Søstres »Provente«, et Ord, der vel ikke behøver at betyde mere end de Formueobjekter, som Stiftelsen fik til Gengæld for at optage de paa-gældende som Medlemmer, men som dog flere Steder i Følge den Sammenhæng, hvori det er brugt, giver Indtrykket af, at disse selv i deres Levetid har forbeholdt sig Dispositionsretten derover og Indtægtsnydelsen deraf. I den førstnævnte Betydning synes Ordet brugt 1455 om Præsten Hr. Lifferts Provente, som efter hans Død var tilfaldet Helligaandshuset. At ogsaa den anden Betydning har haft Gyldighed, synes at fremgaa af et Gavebrev fra s. A., hvorved selve Husets Forstander Anders Bork og dets Præst Hr. Niels Andersen indstiftede Messer i Helligaandskirken. Af den Maade, hvorpaa der heri gøres Rede for det Gods, som Stifterne bortskænkede til det nævnte Formaal, fremgaaer det klart, at de begge — endnu efter Optagelse i Helligaandsordenen — besad Privatjendom, ja, hvad mere er, de Bestemmelser, der blev truffet om Ind-

tægterne ved de indstiftede Messer, hvilke tilsikredes Hr. Niels Andersen, saa længe han levede, viser uimodsigeligt, at han ogsaa efter dette Tidspunkt tænkes som en Person, der havde Særbo. Det kan da se ud til, at i hvert Tilfælde nogle af Broderkonventet ikke har været synderlig anderledes stillet end sækulære Præster. Det er maaske ogsaa Uregelmæssigheder af denne Art, der 1499 fik Provinskapitlet i Faaborg til at indskærpe Overholdelsen af de tre afgørende Klosterløfter⁷²).

Foruden de her nævnte Klasser var der endnu en Gruppe, som især henimod Middelalderens Slutning fik større og større Betydning: de indgivne, der efter Tidens Skik betragtede Klosteret som en Art Livrenteanstalt, hvori de mod Afgivelse af en bestemt Mængde Gods kunde sikre sig Ophold for Resten af deres Dage. Det første, klart oplyste Eksempel herpaa er vistnok at finde i et Gavebrev til Huset fra 1468 fra en Anna Jensdatter, »som sig haver sagt der ind at blive i sin Livs Tid«. Senere forekommer lignende Dispositioner 1481, da en velhavende Borger i Aalborg, Hans Friis, skænkede en Række Ejendomme bl. a. »med saa Skel«, at han »skulde have sin Kost i den Helligaandshus i Convent-Stuen hos Præstebordet, saa længe som han levede«, og 1511, da Væbneren Vesteni Lauridsen Viffert betingede sig Ophold for sig og en Karl. I næsten udartet Skikkelse optræder denne Praksis 1519, da Tønnes Guldsmid, Borger i Aalborg, skænkede Klosteret en Gaard mod til Gengæld at faa Løfte om frit Ophold for sig selv, Hustru, en Søn, en Karl og en Pige. Da han selv forpligter sig til at skaffe sig den »Ilding«, han skal bruge til sit Arbejde, kan han aabenbart ikke have været helt aflægs. I de her nævnte Tilfælde var man ivrig for i Gave- og Genbreve bestemt at fastslaa, hvilke Goder man ved sin Gave ønskede at tilkøbe sig Adgang til. I 1481 tales der kun om Kosten, 1511 hedder det lidt udførligere, at Konventsbrødrene skulde »mig tjene med Hus, Ild og Varme, Øl og Mad, ligervis som Præsterne og Brødrene fortærer, og Røgt paa min Sygeseng, saa længe som Gud under mig at leve her i Verden«, og endelig 1519 specificeres Betingelserne endnu nøjere: Klosteret lover at forsørge Ægteparret »med en god bekvem Hus og Mag efter begge deris Nøje, som de skal ej afsættes uden deres Vilje, det Stund de baade heller nogen af dem løver. Item desligeste skal vi og vore Efterkommere, Piores og Præster i sammested, forsørge dem med Mad, Øl, Ildingbrand, Ved, Kul og Lys, undtagen den Ilding, forskrevne Tønnes behov gøres til sin Arbejd . . . og med Røgt saa godt og bekvemmeligt, som Konventes Præster daglig og bedst fanger, i begges deris Livs Tid⁷³). Ikke helt sjældent skænkede fromme Mænd og Kvinder Gods paa den Betingelse — som det f. Eks. siges 1472 i Kirsten Krogs Gavebrev —, »at, om hun nogensinde blev syg og vanmægtig og havde da ingen Hjælp eller Trøst, skulde de tage

hende ind i den Helligaands Hus og lade hende der nyde, ligesom andre fattige og syge Mennesker, sin nødtørfvig Ophold«, og lignende Udtryk forekommer igen 1504 og 1511. Ret vægtfuldt lyder Ordene det sidstnævnte Sted: »og sker det saa, at den almægtigste Gud kaster os nogen Vanførelse oppaa, eller os tilslaas nogen Brist, Fattigdom, Sygdom eller Vanske, saa at vi vorder forskrevne Kloster tilseendes, da skal Prior og Brødre i forskrevne Kloster tage og annamme os i forskrevne Kloster og forse os der redelig og skellig med Hus og Varme, Klæde, Føde og Røgt, som andre Præster og Brødre forsies derinde«. Naar der flere Steder tales om, at de paagældende skal have den Kost, som gives ved »Præstebordet«, ligger der maaske, som man har ment, heri en Antydning af, at der blev gjort Forskel paa Præsterne og Lægbrødrene. Maaske er det dog blot en mere kortfattet Betegnelse for, hvad der andetsteds udtrykkes ved den Kost, som »Præsterne og Brødrene« fik⁷⁴).

De sidst omtalte Arter af Forsørgelse var dog blot at betragte som omdannede Former af den egentlige Syge- og Fattigpleje. At opretholde denne Aar efter Aar var imidlertid en Opgave, der krævede et vidtløftigt Apparat og en ikke ringe økonomisk Underbygning. Hvorfra fik Klosteret da Midler i Hænde til hele denne storartede Virksomhed? Først og fremmest kunde man gøre Regning paa en Del Offergaver fra de mange Mennesker, der Tid efter anden strømmede sammen for at nyde godt af Stedets Hellighedskaraktter. Af lignende Art var ogsaa de Pengebeløb, Kostbarheder og andre Løsøregenstande, som lejlighedsvis kom ind som Testamentgaver⁷⁵). Dernæst besad man det vigtige Privilegium at have Ret til nu og da at udsende »Almissebedere« over hele Norden. Endelig samlede Klosteret i Tidens Løb en større og større Mængde Gods, i Købstæder og paa Landet, som efterhaanden blev skænket til det ved Gavebreve eller Testamenter. Af Grunde og Huse i Byerne betaltes Jordskyld og Husleje, af Bøndergodset tog man Landgildeindtægter og andre Afgifter hjem, og baade selve Formueobjekterne og de Indkomster, de kastede af sig, afgav igen Grundlaget for en omfattende Handelsvirksomhed af forskellig Art. Formodentlig har Klosteret selv drevet Landbrug (i hvert Tilfælde efter Erhvervelsen af St. Jørgensgaarden)⁷⁶). Antagelig har »Laden« i Vester Hassing Sogn dannet et Midtpunkt for dets egen Avling⁷⁷), og det er ogsaa rimeligt at formode, at den aabenbare Interesse, Klosteret viste for at erhverve samlet Jordegods i det nærliggende Hasseris, skyldtes, at det herfra med Lethed kunde forsynes med Landbrugsprodukter. Sikkert er det endvidere, at Klosteret har givet sig af med mange Slags Forretninger. Man har staaet i Forretningsforbindelse med Lübeck, — 1460 gives der Anvisning paa Indbetaling af en større Pengesum til et Hus i denne By, og 1476 indkøbes der sam-

mesteds en Bog til Klosterets Bibliotek⁷⁸⁾ —, og andre Vidnesbyrd oplyser, at man f. Eks. har handlet med Sten, Lim (Kalk) og Tømmer og med Klæde⁷⁹⁾. Først og sidst har man dog sikkert solgt overskydende Landbrugsprodukter, især Korn. Endelig ser det ud til, at Klosteret især mellem 1490 og 1505 har været saa velhavende, at det har kunnet udlaane Pengesummer til private Folk mod at faa Pant i faste Ejendomme. I Pantebrevene nævnes baade mindre Beløb — 5-20 Mark —, og betydeligere Summer — 30, 40, 60, 80, 110 Mark —, ja, 1506 var Pengerigeligheden saa stor, at man havde Raad til at betale 200 Mark for en Gaard i Aalborg⁸⁰⁾.

Af Klosterets Købstadgoods laa enkelte Ejendomme i Randers og Holstebro⁸¹⁾, men det meste samlede sig, som naturligt var, i Aalborg selv. Foruden forskellige Huse og Grunde, som efterhaanden kompletterede det egentlige Klosterareal, erhvervede man i Tidens Løb en lang Række Ejendomme inden for og uden for Byens Porte. Den anseeligste af disse var uden Tvivl Papegøjegildets eller Guds Legems Lavs Gaard, som man tilforhandlede sig 1506 dels for en Sum rede Penge, dels mod at give en anden Gaard, »Møntergaarden«, med tilhørende to Stenhuse i Bytte⁸²⁾. En Del af disse Ejendomme var kommet i Klosterets Besiddelse ved Gaver, andet var erhvervet som ikke indløst Pant, ved Mageskifte eller Køb. Noget lignende gælder Landgodset. Skønt der endnu fra Aalborg Klosters Arkiv er bevaret et usædvanligt stort Antal Adkomstbreve, vil det dog ikke være muligt at gøre Rede for alle de Transaktioner, der har fundet Sted paa dette Omraade. Meget Kildemateriale maa antages at være gaaet tabt, da man Gang paa Gang i yngre Breve finder Gods omtalt, hvorom ingen Oplysning kan gives fra de bevarede ældre Dokumenter. Det vil derfor ikke, hvor fristende det end kunde være, lade sig gøre at give en nøjagtig tabellarisk Plan over Klostergodsets Udviklingshistorie i alle Enkeltheder. Helt uden Interesse vil det dog næppe være med alt Forbehold i store Træk at meddele en Oversigt

Afb. 28. Aalborg Helligaandsklosters Sigil.

over Fordelingen af det Landgods, som man med Vished kan sige, at Klosteret har ejet indenfor Tidsrummet 1451—1517.

Af Godset i Himmerlands Herreder laa langt den betydeligste Mængde samlet i *Hornum* Herred, navnlig i Hasseris lige ved Aalborg, men desuden i følgende Sogne: Buderup, Ellidshøj, Gravlev, Suldrup, Svenstrup, Sønderup, Veggerby og Vokslev (med Nibe). Særlig Betydning havde visse Ejendomme: Svenstrup Mølle, Søgaards Mose, erhvervet 1461, med Gaarde i Sørup og Topsgaard (i Svenstrup) fra 1462. Hertil kom Gods i *Fleskum* Herred (Gudum, Gunderup Sogne), *Slet* Herred (Kornum, Løgsted Sogne), *Aars* Herred (Ejdrup, Ravnkilde, Vester Hornum Sogne) og *Gislum* Herred (Farsø, Gislum, Vonsild Sogne). Nordenfjords i det gamle Vendsyssel havde Klosteret vistnok sit meste Gods liggende i *Kjær* Herred (især i Vester Hassing Sogn), endvidere i *Hvetbo* Herred (Ingstrup, Jetsmark, Saltum Sogne), *Horns* Herred (Gjerum Sogn), *Jerslev* Herred (Vester Brønderslev Sogn), *Vennebjerg* Herred (Bjergby, Maarup Sogne) og *Øster Han Herred* (Haverslev, Torslev Sogne). I sidstnævnte Herred laa der ogsaa Hospitalsgods i Aggersborg Sogn, men det er sikkert blot Udtryk for en Forveksling med dette (omtalt 1468), naar man fra ældre Tid har troet, at der her var en »Filial« af Helligaandsklosteret. I *Thy* nævnes Besiddelser i *Refs* Herred (Ydby Sogn) og i *Hassing* Herred (Sønderhaa Sogn); paa *Mors* i *Nørre* Herred (Sundby Sogn), i *Salling* i *Nørre* Herred (Øster Grønning Sogn) og i *Hindborg* Herred (Hem Sogn). Hertil kom Gods i *Rinds* Herred (Simested Sogn) og i *Ginding* Herred (Estvad, Haderup Sogne) samt 5 Afgærder — Andele i Saltkedlerne — paa *Læsø*⁸³).

Mest iøjnefaldende ved den her meddelte Oversigt vil det uden Tvivl være, hvor overordentlig spredt Klosterets Gods har ligget fordelt, mindst i 20—22 Herreder. Dette skyldtes naturligvis den Omstændighed, at Godset overvejende var kommet til Klosteret i Form af Gaver, over hvis Karakter man ikke selv var Herre. Nogen Bestræbelse for gennem større Mageskifter at samle de spredte Besiddelser mærker man ikke noget til — derimod fandt der adskillige Mageskifter Sted inden for samme mindre Omraade, hvorved Klosteret antagelig har vundet Fordele, som det ikke nu er muligt at paapege. Den Skæbne, som ved disse Mageskifter kunde blive enkelte Lokalteter til Del, var undertiden ret mærkelig. Eksempelvis kan nævnes Gaarden Flø i Gravlev, som Klosteret havde købt 1497, men som det senere bortmageskiftede til Væbneren Vesteni Viffert, som saa igen 1511 skænkede den til Klosteret, der dernæst paa ny — 1513 — mageskiftede den bort for en anden Gaard⁸⁴). Blandt dem, Klosteret traadte i Forbindelse med i Anledning af Mageskifter o. l., var baade private Jordegodsejere som den lige nævnte

Væbner og andre kirkelige Institutioner som Ø Kloster (1462), Hundslund Kloster (1473, 1478, 1507), Mariager Kloster (1495), Vor Frue Kloster i Aalborg (1499) og Viborg Bispestol (1494, 1504)⁸⁵). Bestyrelsen af alt dette Gods har jævnlig affødt Vanskeligheder og Stridigheder af forskellig Art. Om Klosterets bestemte Vilje til at hævde sine Rettigheder vidner endnu en Del Markskelsforretninger, Lovhævder og Domme om enkelte Ejendomme, hvis Adkomstret blev omtvistet⁸⁶). Mærkeligt gik det maaske med den Klosteret tilhørende Søgaard i Veggerby Sogn, som var givet i »Leje og Laan« til en Foged paa Aalborghus Nis Worri, der imidlertid ikke vilde give Slip paa den igen. Paa sit Dødsleje blev han dog grebet af Samvittighedsangst over sin Handlemaade og fik sin Hustru til at love at levere den tilbage. Dette skete ogsaa 1462 ved et Brev, hvori Enken bl. a. udtaler, at hendes Mand havde »manet hende for Guds Skyld og Vorherres Døds Skyld« at efterkomme hans Ønske, saasom »det var hans største Klave og Kjære paa hans Sjæls Vegne, at han førte det Gods i Træde (Trætte) og kom det under Leding«⁸⁷).

Spørger man om, hvem der havde givet alt dette Gods, saa maa Svaret blive, at næst de danske Konger var det Omegnens Adelsfamilier, der viste sig som Klosterets største Velgørere. Vel kan der ogsaa — som i det første Helligaandshus' Dage — nævnes en Del Bønder og Borgere og ganske enkelte Gejstlige⁸⁸), men Hovedparten af Donatorerne er en Række Væbnere af mindre bekendte Slægter (Per Grøn (1452), Otte Henriksen Smalsted og Knud Jensen Rotfeld (1468), Nis Rod af Ravnstrupgaard (1466), Ville Galskyt af Odden (1482) o. fl.)⁸⁹) eller mindre fremtrædende Medlemmer af mere ansete Slægter (Væbner Aksel Jepsen Thott af Støvring (1478), Ridder Niels Eriksen Banner af Asdal (1455), Ridder Niels Pedersen Gyldenstjerne til Aagaard (1456) o. fl.)⁹⁰). Enkelte Slægter har i særlig Grad følt sig knyttet til Aalborg Helligaandskloster, saaledes Slægten Viffert, hvoraf Væbner Jon Viffert til Torstedlund (1467), Væbner Laurids (Lars) Viffert (1481, 1496), Væbner Mathias Jonsen Viffert til Torstedlund (1497), dennes Enke Fru Gyde Krag (1508) og Væbner Vesteni Lauridsen Viffert (1511) optræder som Donatorer⁹¹); desuden Slægten Bjørn, repræsenteret af Ridder Anders Jacobsen Bjørn til Stenalt (1466) og af hans Søn Bjørn Andersen Bjørn (1490, 1492)⁹²). De enkelte Gaver var i Almindelighed af forholdsvis beskeden Omfang, kun undtagelsesvis havde de en mere storslaet Karakter. Dette gælder saaledes, hvad der blev skænket af Væbneren Mikkell Lauridsen til Strandbygaard. Ca. 1464 skænkede han paa een Gang 8 Gaarde til Messelæsning, 1467 gav han en Gaard til samme Formaal, og 1466 tillagde hans Hustru ved sit Testamente Klosteret yderligere 5 Gaarde,

et halvt Møllested, 14 Heste, 20 Faar, samt en Række nærmere opregnede Klæder og Kostbarheder⁹³).

Det store Barmhjertighedsarbejde, som blev udøvet i en Institution som Aalborg Helligaandskloster, maatte i Følge Tidens hele Opfattelse hvile paa et kirkeligt Grundlag. I Helligaandsordenen betragtedes selve Syge- og Fattigplejen som en væsentlig Form for den Gudstjeneste, som paahvilede Klostersamlagene, men foruden denne specielle Gudsdyrkelse i Livets praktiske Virkelighed lagde man her som overalt den største Vægt paa direkte at tjene Gud gennem Messer og Tidebønslæsning i de Kirker, der var uadskilleligt knyttet til Klostrene.

Allerede fra Aalborg Helligaandshus' første Begyndelse havde man været betænkt paa at forsyne dette med en lille Kirke eller et Kapel, efter Branden opførtes denne Kirke i mere udmærket Skikkelse, og efterhaanden som Klosteret fik større og større Virkemidler i Hænde, udvidedes og forskønnedes Klosterkirken Aar for Aar. I Koret samledes Brødrene flere Gange dagligt til Tidebønslæsning, dette Bønnens Offer, som stadig skulde stige op mod Gud, og for Højalteret læstes hver Dag Konventsmessen. Desværre har man ikke nøjere Kendskab til de liturgiske Ejendommeligheder, som har præget Gudstjenesten i de danske Helligaandsklostre, men der er al Grund til at tro, at den har haft sine lokale Særegenheder. I hvert Tilfælde har man dog stræbt inden for Ordenens nordiske Provins at bevare en vis Enhed. Paa Provinsialmødet i Faaborg 1499 blev det saaledes vedtaget, at der nøje skulde vaages over, at man i Klostrene fulgte den samme Skik i daglig og natlig Korsang samt i alle andre gudstjenstlige Ceremonier⁹⁴).

Foruden Gudstjenesten i Koret fik Messelæsningen ved Kirkens øvrige, ikke helt faa Altre en stigende Betydning. Det er ikke muligt at oplyse, hvornaar disse Altre er blevet stiftet, men i Gavebrevene nævnes til forskellige Tidspunkter en Del Sidealtre. Vigtigst var uden Tvivl Helligkorsalteret, der efter almindelig Skik formodentlig har haft sin Plads i den øverste Del af Skibet umiddelbart neden for Højkoret. Ordnete efter de Tidspunkter, de første Gang nævnes, var der i Klosterkirken følgende mindre Altre: 1) St. Olafs Alter (1464, 1467), indviet til St. Antonius, St. Knud, St. Olaf og St. Erik, 2) Helligkorsalter (ca. 1466, 1468), 3) St. Leonardi Alter (1481, 1511), 4) St. Elisabeths Alter (1499), 5) St. Lucie Alter (1511), 6) Vor Frue Alter (1518) og 7) Alteret i St. Anne Kapel (1455)⁹⁵).

Det var især ved disse Sidealtre, at de mange, af private indstiftede Messer blev læst. I Aalborg Helligaandskirke som overalt i Middelalderens større Kirker spillede nemlig de saakaldte Votivmesser en betydelig Rolle og afspejler paa deres Vis den religiøse Grundstemning, som

er saa ejendommelig for hele denne Tidsalder. Som kun faa andre Afsnit af Menneskeslægtens Historie var Senmiddelalderen en religiøst bevæget Periode. Overalt møder man den mest levende Grebethed af Spørgs-

Afb. 29. Kalkmaleri i Aalborg Helligaandskloster.

maalet om Sjælens Frelse, og overalt ogsaa den stærkeste religiøse Pessimisme. Men netop denne mørktfarvede Livsopfattelse, denne Gru for Syndens Straf og pinefulde Uvished om den enkeltes Frelse, denne dirrende Længsel efter aandelig Fred og Tryghed fik de forpinte Menneskesjæle til at se hen til Kirken som det eneste Tilflugtssted i den svigefulde Verden og danner Baggrunden for den uhyre religiøse Aktivitet, som kendetegner Tiden, og som gav sig Udslag i Fromhedsgerninger —

»Almissegerninger« — af alle Arter. Som stærkt yndede og virksomme blandt disse stod Indstiftelser af Votivmesser (Sjælemesser) og Aartider. Fra gammel Tid ansaa man det at bekoste Messer læste paa bestemte Ugedage som en særlig fortjenstfuld Handling. Saadanne Messer holdtes til Ære for vedkommende Alters Patron og mentes at besidde større Kraft end de sædvanlige Messer til at lindre Skærsildens Pine for dem, til Fordel for hvem de var indstiftede. Meget virkningsfulde i samme Retning var ogsaa de saakaldte Aartider eller Begængelser, der vistnok fandt Sted i Højkoret paa Aarsdagen for Stifterens Død, og som bestod dels af en Række Tidebønner (Vigilier), dels af en Messe til Bedste for Stifteren og hans Slægt.

De mange Stiftelsesbreve, der er bevaret fra Aalborg Helligaandskloster, kaster et ganske godt Lys over Tidens Syn paa disse Foreteelser. Som Begrundelse for Gaverne optræder stadig i let omdannet Form den Sætning, at det sker »for min Sjæls Nyttelighed og mine Forældres . . . og mine Børns, baade levendes og døde, og alle kristne Sjæle«⁹⁶). Derfor skænker den paagældende Gods »til dermed at styrke Messer og Guds Tjeneste og fattig Folkes Føde og Ophold« (1442), eller »til Guds Hæder og Tjeneste og fattige Folks Føde og Klæde og Ophold, dem, som der nu dagligen ligge oppaa Sengen og med Guds Hjælp end komme kunne« (1444) o. l.⁹⁷). En Del af det skænkede Gods skulde saaledes gaa til Hospitalets Drift, en anden Del til at »styrke Guds Tjeneste«. Mange Givere maatte indskrænke sig til at indstifte en enkelt Votivmesse ved et eller andet Alter, hvor de gerne havde udvalgt deres Lejersted⁹⁸), andre havde Raad til at betinge sig en Aartid. 1481 indstiftede Væbneren Lars Viffertsen een Messe hver Fredag ved St. Leonhardi Alter, 1499 bekræfter (og forøger) en Arving en daglig Messe, der var indstiftet ved St. Elisabeths Alter, »paa det at min fattige Sjæl maatte nyde Guds Naade og være delagtig af den Naade og Aflad, i forskrevne Helligaands- hus skiftes«, 1511 stifter en Raadmand en Messe hver Onsdag for St. Lucie Alter o. s. fr.⁹⁹). Eksempler paa Aartideindstiftelser forekommer bl. a. i Gavebreve af 1475 (»jen evig høfftelig aarlig Begængelse«) og 1496 (»aarlige Messer og vigilier«). En anden Begængelse, stiftet 1460, »en Tid hvert Aar til evige Tid« Dagen efter St. Valborgsdag bestemmes nøjere saaledes: »om Aftenen tilforn med vigiliis med saa mange Klerke, som da nærværendes ere, og anden Dagen med Messer«; og 1442 betinger Else Christiernsdatter af Støvring sig fire aarlige Begængelser, i Ugerne næst efter Jul og Paaske, næst efter Pinsedag og næst efter Mikkelsmesse¹⁰⁰).

En Del af Donatorerne nøjedes med at angive Tallet paa de Messer, de ønskede celebrerede. Andre viste større Omhu i deres Bestemmelser,

idet de tillige angav, hvilke Messeformularer de ønskede anvendt. Det var nemlig ikke ligegyldigt, hvilke Formularer der læstes efter, og overalt i Senmiddelalderen møder man den Kendsgerning, at visse Formularer var mere yndede end andre. I Gavebreve vedrørende Aalborg Helligaandskloster forekommer saaledes »den Helligaands Messe« (1455, 1464, 1478), »af Vorherres Jesu Kristi fem Vunder« (1464, 1481), »af det værdige Guds Legeme« (1511), »af St. Anne« (1455, 1464), »af Vor Frue«, »af den hellige Trefoldighed«, »af de 24 Oldefædre« og »af Tiden (de tempore)« (1464)¹⁰¹). Endnu mere forfinede kunde enkelte Gavebreve være i deres Bestemmelser, naar de tillige angav, hvilke Bønner (Kollekter) der skulde læses i Forbindelse med Messerne eller Aartiderne, som f. Eks. Anders Bork bestemte det ved sit Gavebrev 1455¹⁰²). Meget detaillerede er ogsaa Forskrifterne i Anledning af Gaven af St. Jørgensgaard 1513: hver Mandag skulde Brødrene gaa i Procession og midt i Kirken synge Antifonen »Ave beatissima« til Jomfru Mariæ Ære; desuden skulde de tre Gange om Aaret paa tre nærmere bestemte Mandage holde Begængelser for Kongens Slægt og det paa den Maade: om Søndagen mod Aften skulde der læses Vigilier med 9 Læsestykker, og om Mandagen derefter skulde der synges Messe for Højaltret, og hver Broder skulde desuden holde Messe (ved Sidealtrene). Endelig skulde den kongelige Familie betænkes i Bønner ved alle Messer og efter enhver Prædiken¹⁰³).

Foruden gennem Messestiftning kunde Lægfolk sikre sig Del i de aandelige Goder, der var tilstaaet Helligaandsklostrene, ved at indtræde i de forskellige Broderskaber, som var knyttet til Ordenen. Til Gengæld for en Penge- eller Godsydelse modtog de paagældende da et Broderskabsbrev, der nøje gjorde Rede for de Begunstigelser, man derved skaffede sig Adgang til. Fra Aalborg Helligaandskloster er der saaledes bevaret et Brev af denne Karakter, udstedt den 14. Februar 1461 til Bedste for Ridder Anders Jacobsen Bjørn og hans Frue, hvorved Prior og Konvent optager disse i »den hellige Ordens aandelige Broderskab og voris inderlige Elskeligheds synderlige Forbund og Tilhobeføjelse« og giver dem Lod og Part i alt det aandelige Gode, der til evig Tid kan erhverves i Ordenen ved Messer, Ottesang, Vigilier, Almisser etc. Desuden tilsiges der dem, at de altid skal blive ihukommende i de Messer og Begængelser, der højtideligholdes for Medlemmer af Klosterets Broderskab, og endelig meddeles der dem fuldkommen Aflad for alle Synder, hvis de dør »udi en sand Pønitents og Skriftemaal«. Lignende Breve findes fra 1475 og 1492, men ikke blot Enkeltpersoner, ogsaa hele Samfund kunde paa den her omtalte Maade sørge for deres evige Vel. Det var saaledes Tilfældet 1468, da Oldermand, Gildebrødre og Gildesøstre

i St. Laurids Gilde (det gamle Smedelav) og i Vor Frue Gilde i Randers lod sig optage i Aalborg-Klosterets Broderskab. Af en ganske særlig Værdi var det selvfølgelig at indtræde i det Broderskab, som var knyttet til selve S. Spirito i Rom. Dette stammede vistnok fra Ordenens første Tid, men blev fornyet 1446 og atter 1478 af Sixtus IV, og Delagtighed i det kunde normalt kun erhverves ved personlig Nærværelse i Rom. Den endnu bevarede Broderskabsbog i S. Spirito viser saaledes, at den aalborgensiske Prior Knud Nielsen har benyttet sin Rejse til Stormesteren 1481 til at lade sig optage heri¹⁰⁴).

7. Den Prior, som efter Laurids Mules Afgang ca. 1517 overtog Ledelsen af Aalborg Helligaandskloster, Magister artium *Laurids Nielsen*¹⁰⁵), var i mere end een Henseende en ret mærkelig Skikkelse. Af alle os bekendte Brødre i Aalborg synes han at have været den, der har haft den fineste Uddannelse, og ogsaa paa anden Vis lagde han sin Interesse for Studier for Dagen. Saaledes viste han sig ivrig for til Klosterets Bibliotek at indsamle Bøger baade af teologisk og filosofisk Indhold, hvoraf enkelte er naaet ned til vore Dage¹⁰⁶). Ogsaa i administrativ Henseende var han en velprøvet Mand: paa det Tidspunkt, han valgtes til Prior i Aalborg, var han baade Vikar for den danske Ordensprovins og siden ca. 1503 Prior i Helligaandsklosteret i Randers, og der skete nu det højt usædvanlige, at han i de følgende 3—4 Aar paa een Gang var Prior i to Klostre, i Randers og Aalborg¹⁰⁷).

Afb. 30. Prior Laurids Niensens Segl.

De Aar, Laurids Nielsen kom til at styre Aalborg Kloster i, blev en alvorlig Prøvelsens Tid ikke blot for de danske Klostre, men ogsaa for hele Helligaandsordenen. Efter i Aarhundreder at have haft Mædbør begyndte Ordenen at miste Pavestolens Interesse, som i stigende Grad vendte sig mod den nye Peterskirke¹⁰⁸). Dette fik igen ubehagelige økonomiske Følger for Ordenen, idet dens Afladsrettigheder indskrænkedes noget, og i hvert Tilfælde paaførtes der den en nærgaaende Konkurrence fra de mange Afladshandlere, der udsendtes for at skaffe Penge til Peterskirkens Fuldførelse. Hertil kom for Provinsen Dacias Vedkommende et spændt Forhold til S. Spirito. Den virksomme Stormester Alexander de Neronibus (1514—26) fandt, at de danske Klostre havde tiltaget sig en alt for stor Selvstændighed, bl. a. havde Laurids Nielsen som Vikar i flere Aar ikke indbetalt de skyldige Afgifter til Moderhuset. Stormesteren ophævede derfor de danske Klosters Ret til at vælge Vikar, afsatte 1515

Laurids Nielsen som saadan og gav ham til Efterfølger en Prior i Kudde-
worde i Lauenburg, Dietrich Bodtcher, som i tre Aar tillige skulde være
Visitorator i de danske Klostre. Det er dog tvivlsomt, om Bodtchers Ud-
nævnelse har faaet større Betydning, kort efter indsattes nemlig en ny
Vikar, der — som Modtræk mod de pavelige Afladskræmmere — des-
uden skulde optræde som Forhandler af den Ordenen tilstaaede Aflad,

Afb. 31. Kalkmaleri i Aalborg Helligaandskloster med Helligaandsordenens
og Biskop Erik Kaas' Vaabener.

og endelig ser man, at Laurids Nielsen 1517 igen bliver Provinsialvikar,
tilmed af Stormesteren stadfæstet for Livstid, og at Aalborg Kloster
samme Aar faar Tilladelse til at prædike Sixtus IV's Broderskab i Viborg
og Ribe Stifter. Dette betyder aabenbart en Rehabilitation baade af
Laurids Nielsen og den danske Provins. Endnu 1520 forekommer Hr.
Laurids Nielsen som Vikar, men efter dette Tidspunkt hører man ikke
mere til nogen Forbindelse mellem de danske Klostre og S. Spirito¹⁰⁹).
At Laurids Nielsen iøvrigt i kirkelige Kredse har været en anset Mand,
fremgaar ogsaa deraf, at han 1519 af Paven blev beskikket til at være
Dommer i en Strid sammen med Biskoppen i Viborg og Abbeden i
Vitskøl¹¹⁰).

Hvorledes Aalborg Klosters Tilstand har været i Hr. Laurids Niensens
Tid, foreligger der ikke mange Vidnesbyrd om. I den første halve Snes

Aar tegner dog alt nogenlunde godt. Ganske vist kendes der kun nogle faa Gavebreve fra denne Tid, men andre Kilder — Pantebreve, Mageskifter, Lovhævder o. l.⁽¹¹¹⁾) — giver Indtrykket af en vis Velstand. I samme Retning peger ogsaa, at man før Aar 1520 har haft Raad til at smykke Kapitelsalen med en Række Kalkmalerier (jvfr. S. 28 f.). Formodentlig har Klosterbygningerne just i disse Aar fundet deres endelige Afslutning. Ikke hovmodigt prangende, men smukt og hensigtsmæssigt som det hele Kompleks var, maa det nøje have svaret til det Ideal for et Hospital, som Paulus Helie beskrev med Ordene: »en ærlig Bekvemhed og en bekvem Ærlighed«⁽¹¹²⁾. Naar man i Forbindelse med Kalkmalerierne anbragte den viborgensiske Biskop Erik Kaas' Vaaben, antyder det sikkert et godt Forhold til Stiftets øverste kirkelige Tilsynsmand. Med Biskoppen over det tilgrænsende Børglum Stift den højst verdslige Niels Stygge Rosenkrantz kom Klosteret derimod alvorligt paa Kant. Biskoppen forhindrede nemlig Helligaandsbrødrene i at forkynde deres Afladsprivilegier i sit Stift og synes ogsaa at have villet have Del i Klosterets Indtægter af Sognekirkerne i Saltum og Skagen. Laurids Nielsen maatte derfor klage til Pave Leo X, der 1520 nedsatte en gejstlig Kommissionsdomstol til at afgøre denne Sag, men Udfaldet er ikke bekendt⁽¹¹³⁾.

Saa længe Christiern II var ved Magten, synes Klosteret ikke i fremtrædende Grad at være blevet forurettet af den verdslige Magt. Kongen havde selv 1515 udstedt et Beskyttelsesbrev i hævdvunden Form for Klosteret, og selvom han paa Grund af Tidsurolighederne nødtes til at paalægge ogsaa Aalborg Hospital at udrede Krigsskatter (i hvert Tilfælde 1522), gik han dog hensynsfuldt til Værks og gav Henstand med Indbetalingen af Beløbet, som maaske endda afkortedes. Skattepaalæggene fortsattes under den følgende Konge, og tilfældigvis ved man, at Klosterets Kirker i Saltum og Skagen ca. 1524 blev takserede til Skat, den første til 30 Mark. Iøvrigt synes Frederik I i de første Aar af sin Regeringstid at have været Klosteret nogenlunde gunstigt stemt. Da der saaledes 1526 — som saa ofte siden — viste sig Vanskeligheder med at faa Borgerne i Skagen til at betale forskellige Afgifter til Sognepræsten, greb Kongen ind til Fordel for Klosteret, og 1527 udstedte ogsaa han lige som sin Forgænger et Beskærmelsesbrev for dette⁽¹¹⁴⁾.

Frederik I's Beskærmelsesbrev, det sidste i sin Art, som en katolsk Konge har udstedt, er dateret den 21. August 1527, Dagen efter Afslutningen af den Herredag i Odense, som blev af saa afgørende Betydning for Kirkens hele Stilling i Danmark⁽¹¹⁵⁾. Den lutherske Bevægelse, der havde arbejdet sig frem herhjemme, blev nu faktisk indtil videre anerkendt som ligeberettiget med den katolske Kirke, og heri laa Spiren til hele den følgende Tids Udvikling. Stærkere og stærkere greb Refor-

mationsbevægelsen om sig i de næste Aar. Ogsaa i Aalborg fremkaldtes et luthersk Røre især ved *Morten Hegelund*, Præst ved Budolfi Kirke¹¹⁶). Den forandrede Tidsaand gav sig ikke mindst til Kende paa Kloster-væsenets Omraade. Især efter 1529 opløstes og omdannedes danske Graabrødre- og Helligaandsklostre i stort Tal. Frederik I tiltog sig i mange Tilfælde Dispositionsretten over disse Klostre, som han for en Del bortforleuede til sine Mænd. Navnlig Aaret 1530 er rigt paa den Slags Sækulariseringer af kirkelige Stiftelser, og dette Aar blev ogsaa Skæbneaaret i Aalborg Helligaandsklosters Historie. I Henhold til en skriftlig Ordre fra Kongen og i direkte Modstrid med Beskærmelsesbrevet af 1527 fratog Lensmanden paa Aalborghus, Aksel Gjõe, i Paasken 1530 Brødrene Klosteret. Efter Hr. Laurids Niensens Beretning skete dette paa en brutal Maade — »med Magt, Vold og Vælde« — uden al Rettergang og Dom. En Del af de syge blev overført til Byens Graabrødrekloster, fra hvilket de hidtidige Beboere ligeledes var blevet fordrevet af Aksel Gjõe under allehaande smaatskaarne Plagerier¹¹⁷).

Nogen Tid efter at disse voldsomme Begivenheder havde fundet Sted, genoprettede Frederik I Hospitalet, men som en rent borgerlig Stiftelse. De syge paatænkte flyttet tilbage fra Graabrødreklosteret, og den 6. August 1530 indsatte Kongen en iøvrigt ubekendt Mand, Hr. *Christen Mogensen*, til at være »myndig Formand og Forstander for Helliggesthus« i Aalborg. Han skulde tage sig af de syge, forvalte Hospitalets Gods og kun staa Kongen til Regnskab for sit Styre. Nogen let Opgave har dette sikkert ikke været. Det manglede ikke paa dem, der nu vilde fiske i rørt Vande og efter Evne fravende Stiftelsen dens Gods — 1530 maatte Hr. Christen saaledes i et enkelt Tilfælde forsvare dens Rettigheder paa Viborg Landsting, og 1532 benyttede den godsgridske Viborg-Bisp Jørgen Friis Lejligheden til at fratage Klosteret 140 Lod Sølv, som han dog siden efter Dom maatte levere tilbage igen. Hvad der yderligere vanskeliggjorde Hr. Christens Stilling, var den Omstændighed, at han ikke havde Adgang til Klosterets Brevskaber. Selv troede han 1530, at de stod »indsat« i Helligaandsklosteret, men i Virkeligheden havde den tidligere Prior Laurids Nielsen taget dem med sig sammen med Klosterets Kostbarheder. I 1531 fik han dog af Kongen en alvorlig Befaling til at give Brevene fra sig til Lensmanden og Magistraten i Aalborg, men om han har gjort det, er uvist¹¹⁸).

Imidlertid maa Hr. Christen Mogensen snart være død eller fratraadt, thi i 1532 optræder en ny kongelig Forstander, Hr. *Peder Jensen*, der bl. a. karakteristisk nok straks nævnes i Forbindelse med Gods, der ved Landstinget var tildømt Hospitalet. Kaarene for denne Stiftelse maa sikkert nu være blevet stærkt forringede — i Januar 1533 maatte For-

standeren pantsætte en Gaard i Brøndumdal til den bekendte Rigshofmester Mogens Gjõe for at skaffe rede Penge (300 Mark) til Huse¹¹⁹). Et Par Maaneder senere døde Kong Frederik I, og den katolske Reaktionsbevægelse, som umiddelbart efter rejste Hovedet, fik ogsaa betydningsfulde Følger for Aalborg Hospital. Hr. Laurids Nielsen var allerede i Maj 1531 af Kongen blevet udnævnt til Sognepræst ved Klosterets Kirke i Skagen (efter den nye Kollatsformular med Forpligtelse til »at prædike det hellige Evangelium og Guds klare og rene Ord«), men hans stædige Fastholden ved Klosterets Brevskaber viser, at han ikke havde opgivet Haabet om at genvinde sin forrige Værdighed¹²⁰). Da der nu i Sommeren 1533 i Anledning af Kongevalget traadte en Herredag sammen i København, indbragte han Sagen for denne. Han skildrede Aksel Gjøes vilkaarlige Adfærd, oplyste, at Klosterkirken siden da havde staaet øde, saa at »Messesang, Læsning og anden Gudstjeneste, som der stiftet og funderet var, forstyrret og plat nederlaugt er«, og fremhævede endvidere, hvorledes de fattige Mennesker, der laa paa deres Sygeseng, var blevet kastet ud af Helligaandsklosteret og for en Del anbragt i Graabrødrekloster, »hvor de dog føje Ro eller Kvemhed have kunne«, alt medens man i den følgende Tid flittigt plyndrede Stiftelsen for det Gods, som fromme Forfædre havde skænket den. Den katolsksindede Herredag gav den tidligere Prior fuldt ud Medhold, idet den ved en Dom paa Københavns Raadhus af 17. Juni 1533 bestemte, at til nærmeste Mikkelsdag skulde Hr. Laurids, hans Brødre og de syge »samme Helliggesthus Kloster og Kirke med al sin rette Tilhøring, Gods og Ejendom igen annamme . . . at have, nyde, bruge og herefter beholde, som han tilforn altid nydt, haft og brugt haver, til evig Tid ubehindret i alle Maade«. Messer og anden Gudstjeneste skulde igen paa gammel Vis tages op, de syge, som var i Graabrødreklosteret, skulde have sædvanlig Pleje »med Mad, Øl og anden tilbørlig Røgt«, — var nogle af dem i Mellemtiden døde, skulde andre tages ind i deres Sted —, og Prioren skulde have Raadighed over al Klosterets Rente og Rettighed. Aksel Gjõe, der havde Klosteret i Værge, og som blot havde handlet efter den afdøde Konges Befaling, skulde dog ikke lide nogen Tiltale for sin Adfærd. Gods, der var kommet fra Klosteret, skulde gives tilbage, og Hr. Peder Jensen, der nu var Forstander for de syge Mennesker i Graabrødrekloster, skulde uden al Modstand levere alt Klosterets Gods, Boskab, Registre, Regnskabsbøger o. l. fra sig til Hr. Laurids¹²¹).

Denne Herredagsdom blev saaledes en uforbeholden Sejr for Laurids Nielsen og den katolske Reaktion. Formodentlig har han da ved Mikkelsdag 1533 overtaget sit gamle Kloster, og endnu den 1. Maj 1534 udsteder han som »Prior i Helligegesthus i Aalborg« i Forening »med meninge

Konventes Brødre« paa gammeldags Vis et Lejebrev paa en Klosteret tilhørende Jord i dets Kaalgaard¹²²). Længe skulde han dog ikke nyde godt af sin Sejr. Det store politiske Spil, der begyndte i Danmark i Foraaret 1534, gav snart ogsaa hans Lykkehjul en ny Drejning. Da Hertug Christian (III) var blevet udvalgt til Danmarks Konge, betød dette for Aalborg Helligaandskloster, at Hr. Peder Jensen — paa lignende Maade som før Hr. Laurids Nielsen — atter vendte tilbage til det Kloster, han var blevet fordrevet fra. Samme Dag — den 19. August 1534 — som Hertug Christian blev hyldet af de jydsk Stænder i Horsens, stadfæstede han sin Faders Brev til Hr. Peder Jensen om at være »Formand og Forstander« i Hospitalet i Aalborg. Da Laurids Nielsen ikke — som man urigtigt har ment — paa dette Tidspunkt var død, maa han aabenbart være vejet for den Mand, som han selv tidligere havde fortrængt, og under hele Grevefejden var det Hr. Peder Jensen, der stod i Spidsen for Hospitalet. Medens Laurids Nielsen som en slagen Mand vistnok nu trak sig tilbage til sit Sognekald i Skagen, hvorpaa han fik ny kongelig Beskikkelse 1535¹²³), søgte Hr. Peder Jensen med den Handlekraft og kloge Omtanke, der ogsaa udmærkede hans senere Hospitalsstyre, under yderst vanskelige Forhold at holde Liv i den gamle Stiftelse. Det var ikke hver Mands Sag.

Den 14. September 1534 kom Skipper Clement til Aalborg, som han for længere Tid gjorde til Udgangspunkt for den Bonderejsning, han organiserede i Nordjylland. Vi mangler Efterretninger om, hvordan Bondeføreren er optraadt over for selve Hospitalet, men at det har lidt megen Skade i denne Tid, er vist nok. Et halvt Aars Tid senere hører man af Hr. Peder Jensens Mund, at da »alle Huse, Gaarde, Stalde og Kaalgaarde uden Vesterport var afbrændt af den Skipper Clemmitz oprørske Handel«, led ogsaa Klosterets her beliggende Humlegaard haard Medfart, og Ladegaarden — St. Jørgensgaard — gik maaske ved samme Lejlighed op i Luer, i alt Fald inden Aarets Udgang. Efter to Maaneders Forløb var Skipper Clements Herredømme imidlertid til Ende, da Hertug Christians Hærfører, Johan Rantzau, den 18. December under heftig Kamp erobrede Aalborg¹²⁴).

Vel var det »Venner«, der nu var kommet til Magten, men ogsaa de nye Erobrere var haarde Halse, og som det fremgaar af et Par samtidige Breve fra Hr. Peder Jensen, kom der nu en meget streng Tid for Hospitalet og dets Forstander. Da Byen var blevet indtaget ved Storm, blev den nemlig efter gammel Krigsskik givet til Pris for Landsknægtenes Plyndring, og de kendte ikke til at lade Naade gaa for Ret. Forstanderen selv blev »svarligen fangen og pint« af Landsknægtene, der forlangte Løsepenge for hans Hals. Klosteret plyndrede de, solgte de fattige syge

Folks Indbo lige ned til Køkkentøj og »Brandjern«, og kun mod Bestikelse lod de sig bevæge til at give de syge Lov til at beholde lidt Fetalje og Sengeklæder. Her var gode Raad dyre. Til alt Held blev en af den jyske Adels bedste Mænd, Rigsraad Erik Banner til Asdal, Lensmand paa Aalborghus, og til ham tog Forstanderen sin Tilflugt. Han var villig til at hjælpe, og mod Pant i to af Hospitalets Gaarde (i Volstrup og i Horsens) laante han Hr. Peder 500 danske Mark. Heraf gik de 250 til at »fri, frelse og løse min Hals med«, Resten til at indløse det røvede Gods for og til at købe Øksne og Heste til Klosterets Brug. Ved Indløsningen gik det endda helt taaleligt: en Bryggepande, der var vel 150 Mark værd, blev tilbagekøbt for 40, 13 Køer, som havde en Værdi af 80 Mark, for 30 Mark o. s. v. Pantebrevet til Erik Banner blev udstedt Nytaarsdag 1535, men ikke længe efter var der igen Nød paa Færde. Da det kom til Stykket, vilde Landsknægtene nemlig ikke nøjes med de 250 Mark (100 Gylden), de havde betinget sig for Hr. Peders Hals, men krævede yderligere 10 Gylden. Desuden viste det sig, at da Livet skulde leves videre, var Klosteret i Sandhed »i stor Nød og Trang«, fordi man ikke kunde gøre Regning paa nogen Landgildeindtægt for 1534. Landgildet var ganske vist allerede før Byens Erobring blevet ført til Aalborg, men blev under selve Stormen »øde og fortrædt«, trædt under Fødder som det blev af Rytteres og Landsknægtes Heste, eller bortsolgt til vildtfremmede Mennesker. Da tilmed Ladegaarden ved St. Jørgen var afbrændt med hele Sommerens indhøstede Avl, var Klosteret ilde stedt: Forstanderen havde hverken Sædekorn eller Malt, Mel eller Byg til de fattige Folks Behov. Heldigt var det da, at Erik Banner igen var rede til at yde Forstrækning baade af Penge, Malt, Mel, Sædekorn og Gryn, og han fik til Gengæld ved Kyndelmissedag 1535 et nyt Pantebrev¹²⁵). Formodentlig er den værste Nød nu blevet afhjulpet takket være denne Hjælp. De pantsatte Gaarde gik vistnok tabt for stedse, men Livet havde man reddet.

B.

ALMINDELIGT HOSPITAL

(1536—1852)

I. Fra Reformationen til Enevældens Indførelse

(1536—1660)

1. Den dybtgaaende Forandring af den politiske og kirkelige Tingenes Tilstand, som fandt Sted i det danske Rige i Aarene 1536—37, blev principielt set ikke af saa indgribende Betydning for Aalborg Hospitals Historie, som det kunde ligge nær at tro. Som tidligere vist, er det Aaret 1530, der maa anses for det store Vendepunkt i Stiftelsens Historie, og den kortvarige katolske Reaktion, som indtraadte under Laurids Nielsens andet Priorat 1533—34, formaaede ikke for Alvor at udslette det afgørende Skel, som Frederik I's Ophævelse af det gamle Helligaandskloster i Virkeligheden betød. Naar det til Trods for dette dog føles naturligt ogsaa i Aalborg Hospitals Historie at lade en ny Periode begynde med 1536, skyldes det derfor Hensynet til, at der med dette Aar indledes en almindelig Udvikling, som i mangt og meget omformede Livskaarene ogsaa for Stiftelser af denne Art.

I den Periode, der forberedte Reformationen, havde en stærkt voksende Interesse for Barmhjertighedsarbejdet over for syge og nødlidende gjort sig gældende i mange Kredse. Denne Tendens mærkes baade hos gammelalderstroende, hos reformsindede Katolikker og hos Tilhængerne af den lutherske Bevægelse. En konservativ Natur som *Claus Jensen Denne* har vundet et uforglemmeligt Navn ved sin uselviske Indsats paa dette Omraade, og en Mand som Karmeliteren *Paulus Helie*, paa dansk Grund den betydeligste Forkæmper for den saakaldte Reformisme, har flere Steder med Kraft og Varme taget til Orde for Vigtigheden af at have gode Hospitaler. I et bekendt Skrift fra 1528 har han saaledes udkastet et helt Program for Stiftelser af denne Art. Ud fra det Synspunkt, at det baade er en uafviselig Kristenpligt at komme fattige og syge Mennesker til Hjælp og et virksomt Middel til »at bøde for Gud mod Synden«, kræver han, at de, der lægges ind i Hospitaler, ikke alene skal forsørges med Mad og Drikke, Hus og Klæder, men tillige have Lægedom, Bad, godt Tilsyn og fromme Tjenestefolk, der har milde Sind og ikke er

stumme og strenge. Ganske særlig stiller han bestemte Krav om, at Forstanderne skal være gode Mænd, som ikke agter deres egen Fordel mere end de syges Behov. Men netop fordi der ligger stor Magt paa hele dette Barmhertighedsarbejde, vender Paulus Helie sig kritisk mod mange af de bestaaende Hospitaler, og her som overalt er han en Tilhænger af »en høvisk Reformats«. Navnlig retter han drøje Kølleslag mod de Misbrug, der havde indsneget sig derved, at store Herrer havde taget Magten over mange Hospitaler og omdannet dem til Forleninger for deres Tjenere. Af den Grund var det betænkeligt, naar der laa alt for meget Jordegods til Hospitaler; det fristede til Anvendelse i fremmedartet Øjemed, og Hospitalsforsorgen maatte derfor hellere bæres oppe af frivillige Gaver. Ganske vist vilde dette kræve megen Offervillighed, men hvad gjorde det? Kun naar en Almissegave var saa stor, »at hun værker udi Pungen«, var der Velsignelse ved den¹⁾.

Ikke mindre stærkt mærkes Interessen for en forbedret Indretning af Hospitalsvæsenet hos den lutherske Bevægelses Talsmænd. *Frands Vormorsen* f. Eks. har i et lille Skrift fra 1531 taget til Orde for at ophjælpe Hospitaler, »hvor hvert fattige Menneske skulde hjælpes og forses efter sin Lejlighed«; og *Peder Laurensens* »Malmøbog« af 1530 indeholder en udførlig Behandling af hele dette Spørgsmaal. Ogsaa efter denne Forfatters Mening burde det gamle, nu overflødige Altergods skænkes til Hospitaler »fattige, syge og saare, gamle og vanføre til Hjælp og Hvile med redelig Tjeneste og Forsyn«. Det er »en retsindig Gudstjeneste« paa denne Maade at støtte den Broder, som Gud har lagt sin Haand paa, derimod bør alt Tiggeri modvirkes kraftigt. Som Luther saa nemlig ogsaa de danske Reformatorer med Uvilje paa de folkeødelæggende Følger af den organiserede Tryglen for Folks Døre. *Hans Tausen* fordømmer saaledes skarpt alle »Krengeldrivere«, der altid vil leve af fremmed Brød og ikke føde sig selv²⁾.

Disse Krav fra forskellig Side om Reform af Hospitalsvæsenet danner bl. a. Baggrunden for Frederik I's tidligere omtalte Sækularisering af mange Klostre, der omdannedes til borgerlige Sygehjem. Baade Paulus Helie og Peder Laurensen kunde mødes i den Opfattelse, som den sidstnævnte saa udtrykksfuldt har nedlagt i disse Ord: »arme Menneske, endog Gud haver dem plauet, og Armod haver dennom beslaget, de ere dog vore Brødre og Himmeriges Medarvinge, os bør at handle med dennom, som vi ville, at Gud skal handle med os«³⁾; derimod var de unægtelig i høj Grad uenige om Midlerne. Paulus Helie var alt andet end tilfreds med Frederik I's haardhændede Fremgangsmaade ved Oprettelsen af nye Hospitaler »udaf Rov og Tag« uden Hensyn til de gamle Stiftelsers tilsikrede Rettigheder⁴⁾.

Efterhaanden som Reformationsbevægelsen skred fremad til Sejr, mærkedes det, at Forkæmperne for det nye ikke lod Hospitalernes Sag ude af Syne. Det er da intet Under, at den Henvendelse, som de evangeliske Prædikanter overrakte Christian III kort efter Københavns Fald 1536, ogsaa omfatter Krav om, at alle Landets Hospitaler maatte blive tilstrækkeligt forsynet og overdraget dygtige og tro Hospitalsmestre. I selve den store *Reces* af 30. Oktober 1536 findes ligeledes en Række grundlæggende Bestemmelser for Hospitalernes Nyordning. Den Slags Stiftelser maatte ikke betragtes som Forleninger, men skulde være til Nytte for syge Folk og bestyres af redelige Forstandere. Disse Synspunkter uddybes derefter i *Kirkeordinansen*, som skarpt skiller mellem det almindelige Fattigvæsen («fattige Folkes Kiste») og Hospitalsplejen. Med Hensyn til Hospitalerne er Ordinansen (ligesom *Recessen*) konservativ, idet den regner med den fortsatte Bestaaen af en Række Institutioner, som skal hævdes og holdes ved Magt blot med Fjernelse af det katolske Præg. Paa mange Maader er Ordinansens Specialbestemmelser, som skal omtales nærmere i andre Sammenhænge, i Virkeligheden ikke meget forskellige fra Paulus Helies Reformforslag. Løftet i *Recessen* om Vedligeholdelse og Udbedring af Hospitalsvæsenet blev taget meget alvorligt af Regeringen, og baade fra Christian III's og siden fra Frederik II's Tid kan der fremlægges et stort Antal Kongebreve som Vidnesbyrd om den Omsorg, man viste dette Barmhertighedsarbejde. For den indre Bestyrelse af Hospitalerne blev der desuden givet nøjere udformede Regler i det vigtige Tillæg til *Kirkeordinansen*, som kaldes *Riber-Artiklerne* af 1542, og ogsaa Beslutninger paa Bispemøderne i Antvorskov og i København 1546 og 1555 taler tydeligt om den Betydning, man tillagde denne Side af Samfundslivet³).

2. Da Reformationen lovsikredes i Danmark, var Hr. *Peder Jensen* Forstander for Helligaandshospitalet i Aalborg. Trods ublide Magthaveres Herredømme var det lykkedes ham baade selv at bjerge Livet og at føre sin Stiftelse saa nogenlunde velbeholden gennem Grevefjedens Omskiftelser. Nu var der atter indtraadt Ro i Riget under en retmæssig Herre, der nok skulde vide at gøre Ende paa Vilkaarlighed og Lovløshed — hvad kunde da være naturligere for Hr. *Peder* end paa ny at sikre baade sin personlige Stilling og Hospitalets Forhold? Dobbelt vigtigt maatte det da være, om man med Tryghed turde se Fremtiden i Møde, da det laa klart i Dagen, at meget gammelt stod foran sin Opløsning, og meget andet skulde støbes i en ny Form.

Da Hr. *Peder Jensen* første Gang havde faaet Stadfæstelse paa sit Beskikkelsesbrev, var det sket den Dag, da Hertug Christian blev hyldet

som Konge af de jyske Stænder. Den Gunstbevisning, som han opnaede just ved denne Lejlighed, kendetegner ham uden Tvivl allerede da baade som Tilhænger af Lutherdommens og Hertug Christians Sag. Med Fortrøstning kunde han sikkert derfor paa ny henvende sig til Christian III, da den unge Konge i Foraaret 1537 foretog en Rundrejse i Jylland for med egne Øjne at lære Landets Tilstand at kende, for at raade Bod paa de værste Mangler og for at holde Retterting. Formodentlig er Kongen og Hospitalsforstanderen igen mødtes i Aalborg (i Midten af April), men i hvert Tilfælde var Peder Jensen til Stede i Viborg i Slutningen af April og Begyndelsen af Maj 1537, hvor en Række Sager vedrørende Hospitalet blev paakendt ved det kgl. Retterting, og ved denne Lejlighed — den 6. Maj — opnaede han fornyet kongelig Stadfæstelse paa de Breve, han allerede havde faaet bekræftet 1534, og desuden et nyt kongeligt Beskærmelsesbrev.

Da disse Breve baade i sig selv er i høj Grad interessante og ved paa ny at konfirmeres fik væsentlig Betydning for Stiftelsens hele Retsstilling i den første Periode efter Reformationen, fortjener de nærmere at omtales. Først var der et Brev fra Frederik I (af 1532?), hvorved Kongen beskikkede Hr. Peder Jensen til »myndig og fuldmægtig Formand og Forstander for Helliggesthus Hospital« i Aalborg. Som saadan skulde han drage Omsorg for de fattige, syge Mennesker, der var indlagt der, saaledes at de redelig og tilbørlig fik deres Ophold, og han alene skulde have Fuldmagt til at raade for al Stiftelsens Ejendom, baade Jordegods og Løsøre. I nær Tilknytning til dette stod et andet Brev fra Kong Frederik, et saakaldt »Følgebrev« til alle Bønder og Tjenere, som hørte til Aalborg Helligesthus, at de skulde være Hr. Peder Jensen hørige og lydige og ene og alene svare ham den aarlige Landgilde og anden Rettighed, de var pligtige at yde. I Tilfælde af Genstridighed hjemledes der Forstanderen Ret til at sætte dem af deres Gaarde og i deres Sted at indtage andre. Hertil kom et specielt Brev, hvorved Kongen tog Klosteret, dets Prior og Forstander, de fattige syge Folk, Klosterets Tjenere og alt Godset i sin »kongelig Hegn, Fred, Værn og Beskærmelse«. Af særlig Vigtighed var i dette Brev den Bestemmelse, at hvis nogen mente at have Ret til noget af det Jordegods, som laa til Hospitalet, saa skulde Sagen herom føres for Kongen i egen Person og Danmarks Riges Raad, og Hospitalsforstanderen skulde ikke være pligtig at gaa i Rette derom andetsteds. Endelig bekræftedes et hertil føjet, af Kong Christian (1534?) udstedt Brev, hvorved Kongen tog »Hr. Peder Jensen, hans Hustru, Børn, Hjon (Tyende), Tjenere, Klosters Gods« i sin Beskærmelse. »Hvilke Breve Vi nu af Vor synderlige Gunst og Naade fuldbyrde, samtykke og stadfæste udi alle deres Ord, Punkter og Artikler, som de indeholde og

udvise, dømme ved deres fulde Magt at blive, saa længe nogen kommer for os med bedre Bevisning i Rette«⁶).

Det er en værdifuld Sum af Oplysninger, disse Breve indeholder. Stadfæstelsen viser, at der efter Reformationen ikke var Tale om at stifte noget nyt, men at man paa dette Omraade i god Samklang med Recessen af 30. Oktober 1536 blot vilde bygge videre paa et givet Grundlag afpasset efter Tidens Behov. Det katolske Præg i Styre og indre Ordning var allerede fjernet 1530 (1534), den religiøse Begrundelse af Almissegerninger var blevet en anden, selve Kærnen i Stiftelsen, Barmhertighedsarbejdet over for syge og nødlidende, lever derimod uforstyrret videre. Men netop fordi der ikke foregaar noget voldeligt Brud i Udviklingen, udstedes der heller ikke nogen særlig Fundats for Aalborg Hospital, saadan som det blev Tilfældet med flere lignende Stiftelser, der kom til efter Reformationen. Dette er vel forstaaeligt ud fra Tidsbaggrunden, men i høj Grad beklageligt for den historiske Forskning, der nu er afskaaret fra nøjagtigt Kendskab til de principielle Retningslinier for Hospitalets fremtidige Kaar. Fordi der var Tale om en bestaaende Stiftelse, har man aabenbart ikke ment det nødvendigt til Papiret at fæstne Bestemmelser om Enkeltheder i Økonomi, Administration og indre Liv, som man fra ældre Tid var vant til at udforme i Henhold til hævdvunden Sæd og Skik.

De omtalte Breve viser endvidere, at Hr. Peder Jensen ligesom sin Forgænger Christen Mogensen var udnævnt til Forstander ved en direkte kongelig Beskikkelse, og der tales kun om hans Ansvar for Kongen og Rigsraadet. Hans Stilling har derfor vistnok — især i Begyndelsen — haft en særegen Karakter, har i flere Henseender kunnet minde om en kongelig Lensmands. Han var stillet anderledes end de tidligere katolske Prierer under Ordensvikarens (og Stormesterens) Tilsyn, og han havde større Selvstændighed, end det blev Tilfældet med de senere lutherske Forstandere. Overhovedet var man endnu i den første Tid af Christian III's Regering tilbøjelig til at opfatte Hospitalerne som en Art Forleninger — det er i saa Henseende karakteristisk, at man i en Kancellifortegnelse fra 1547 over alle Len i Riget ogsaa finder opført »almindelig Hospital udi Aalborg«, tilhørende »de arme syge«⁷). Som Følge af denne Opfattelse af Stiftelsens Helhedskarakter maatte der tilkomme Repræsentanten for »de arme syge« — Forstanderen — en særlig Anseelse, og der er næppe Tvivl om, at dette har bidraget til at give Hr. Peder Jensens Styre den Rejsning, som er let kendelig ved flere Lejligheder.

Iøvrigt vilde det være urigtigt at forestille sig Hospitalsforstanderen som aldeles eneraadende i Stiftelsens Administration. For det første skulde han staa Kongen til Ansvar, og uden kongeligt Samtykke blev

ingen vigtigere Forandringer, Ejendomsafhændelser, Mageskifter o. l. foretaget. 1545 paaberaabte Hr. Peder Jensen sig f. Eks., at han havde handlet korrekt ved blot at udstede Forleningsbreve paa visse Dele af Hospitalets Gods »paa Kongens naadige Behag«⁸⁾. Kongemagtens regulerende Indflydelse paa Hospitalets Styre formidledes i Almindelighed ad skriftlig Vej, gennem de saakaldte »Kongebreve«, men kunde dog ogsaa give sig Udtryk gennem direkte mundtlige Befalinger. Et karakteristisk Eksempel herpaa forekommer for Aalborgs Vedkommende under en Rettertingssag 1545⁹⁾, hvori Kongen selv omtaler en mundtlig Ordre, han havde givet Forstanderen ved et Besøg i Aalborg (»efterdi Vi hannem befalet haver, den Tid Vi sidste Gang personligen var her udi Aalborg«). Endelig kunde Kongens Indflydelse ogsaa ytre sig gennem hans stedlige Repræsentant, Lensmanden paa Aalborghus.

Den oprindelig ganske enkle Ordning: Hospitalets Bestyrelse ved en Forstander under Ansvar for Kongen blev imidlertid snart gjort mere kompliceret, og helt tilbage til den første lutherske Tid kan man forfølge Sporene af den Udvikling, som i moderne Tid har udkrystalliseret sig i de tre Led: Hospitalsforstander, Hospitalsinspektion og Hospitalsdirektion. Allerede i Kirkeordinansen træffer man Spiren til den senere »Inspektion«, idet der her ved Regnskabsaflæggelse og Optagelse af Lemmer tales om en Samvirken mellem Hospitalsforstanderne : Byens Sognepræst og Raad; og i Riber-Artiklerne af 1542 møder man Forløberen for den senere »Direktion«, naar det bestemmes, at Hospitalsforstanderen aarlig skal aflægge Regnskab for Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen (samt Sognepræsterne)¹⁰⁾. Kun maa man vel erindre, at ligesom de her nævnte Lovsteder ikke er meget præcise eller detaillerede i deres Formuleringer, saaledes bærer i Praksis til langt ned i det 17. Aarhundrede Forholdet mellem de forskellige Myndigheder et mærkeligt svævende Præg, og det vilde være i høj Grad uhistorisk for denne Perodes Vedkommende at ville anlægge en moderne Tids Betragtningssmaade, der skarpt sondrer mellem underordnede, sideordnede og overordnede Instanser i Embedsverdenen. Tværtimod vil man Gang paa Gang finde, at de forskellige Faktorer i Hospitalsstyret, uden at det kan siges hvorfor, snart optræder enkeltvis, snart igen samvirker paa forskelligartet Vis, der vidner om, at man staar over for en administrativ Udviklingsgang, der ikke endnu havde fundet faste Former.

Dette viser sig især, hver Gang de saakaldte »Hospitalsforstandere« optræder. I Aalborg tales der første Gang 1546 i et Brev om »Hospitalets Forstandere«¹¹⁾, men af dets Ordlyd fremgaar det ikke helt klart, hvad der menes hermed. Paa Forhaand kunde det ligge nær blot at forstaa det om de »[Hospitals]diakoner«, som Kirkeordinansen omtaler, hvem

den økonomiske Forvaltning paahvilede, og under hvem Forstanderen sorterede. Hertil kan Begrebet imidlertid ikke indskrænkes i Aalborg. Her var det Hr. Peder Jensen, der i Følge kongelig Beskikkelse havde den økonomiske Bestyrelse under sig, og flere andre Breve synes da ogsaa at vise, at man for Aalborg Hospitals Vedkommende maa opfatte »Hospitalsforstandere« som indbefattende dels selve Hospitalsforstanderen, dels den Kreds af Personer, som allerede 1543 kaldes »Kongelig Majestæts Tilsynsmænd«, 1549 »de Dannemænd, som er Tilsynsmænd over Hospitalet med Hr. Peder Jensen« og 1551 »de Dannemænd, som Kongelig Majestæt haver tilskikket Tilsynsmænd med mig (∴ P. J.) at være«¹²). Hvornaar Kongelig Majestæt har tilskikket disse Dannemænd til Tilsynsmænd, vides ikke. Noget særligt Kongebrev herom findes ikke; det kan da antagelig være sket ved et af Kongens Besøg i Aalborg (1537, 1543?). Heller ikke er det helt klart, hvilke Personer dette Tilsynsraad skulde bestaa af. Foruden Hr. Peder nævnes 1543 Hr. Laurids Nielsen [den tidligere Forstander?], Borgmester Christiern Pedersen, to Raadmænd og en menig Borger, 1549 blot Borgmester Christiern Pedersen og een Raadmand, 1551 samme Borgmester og to Borgere. Derimod omtales mærkeligt nok næppe i Hr. Peder Jensens Tid nogen Repræsentant for Byens Sognepræster, saadan som det blev Tilfældet faa Aar senere i ganske ligeartede Breve (1554, 1561)¹³). Da den daglige økonomiske Forvaltning i Aalborg hørte ind under Hr. Peder Jensen, synes modsat Kirkeordinansens Bestemmelser de øvrige Forstanderes Opgave at have bestaaet blot i at deltage i Afgørelsen af principielle økonomiske Spørgsmaal og i at optræde til Forsvar for Hospitalet i Retssager vedrørende dette.

Om Lensmanden og Biskoppen i deres Forhold til Hospitalet hører man ikke meget i Hr. Peder Jensens Tid, mindst om Biskoppen, hvad der vel maa forklares ud fra den Omstændighed, at Superintendenten over Aalborg endnu havde fast Bopæl i det langt fraliggende Viborg, hvad der maa have besværliggjort hans Deltagelse i Hospitalets Bestyrelse. Ogsaa Lensmanden i Aalborg synes at have spillet en langt mindre fremtrædende Rolle end i de følgende Perioder og i Forhold til Tilsynsmændene. Kongebreve vedrørende Hospitalet kunde saaledes stiles saavel til Lensmanden som direkte til Hospitalsforstanderne. En mærkelig Dobbeltstilling kunde Lensmanden undertiden komme i, idet han dels i Almindelighed var Kronens Repræsentant, dels paa Kongens Vegne førte Overopsyn med Hospitalet. Saaledes skulde Lensmanden Aksel Juul 1548 ved Landstinget, om det kunde ske med Rette, forsvare nogle Kronens Bønder, som havde en Gaard i Værge, der skulde være kommet fra Hospitalet, medens han ved samme Lejlighed fik Befaling til i en anden Sag at staa

paa den modsatte Side, fordi der forventes at ske »de fattige udi Hospitalet stor Uret udi Gislum Herred«¹⁴⁾.

Bortset fra Forskellen i Livssyn er det ændrede Styresæt den væsentligste Forandring, der indtræder med Reformationen — iøvrigt levede, som ovenfor bemærket, Stiftelsen videre i de gamle Former, og baade i ledende Kredse og hos Menigmand har man aabenbart paa dette Omraade stærkt følt Forbindelsen med Fortiden. Hvor magtfuld Traditionen har været, giver sig paa karakteristisk Maade til Kende gennem de Betegnelser, man anvendte baade for Stiftelsen selv og dens Forstander. De korrekte officielle Navne var siden Reformationen »almindeligt Hospital« og »Forstander udi Hospitalet«¹⁵⁾, men langt hyppigere træffer man i Datidens Breve andre Benævnelser, der vidner om, at de gamle Forestillinger om et »Kloster«, ledet af en »Prior«, uanfægtet levede videre i lange Tider. Det mærkelige er endda, at disse Navne ikke blot var gængs Mand og Mand imellem, men ogsaa bruges i de mest officielle Dokumenter, selv af Kancelliet. Nogle typiske Eksempler paa den forskelligartede Sprogbrug fortjener at anføres her. I Kongebreve kaldes Hr. Peder Jensen saaledes »Forstander i Hospital Helliggejsthus i Aalborg« (1537), »Forstander til Helliggesthus udi Aalborg« (1542) og »Prior i Hospitalet i Aalborg« (1540)¹⁶⁾. Selv kalder han sig almindeligvis blot »Forstander udi Hospitalet« (1551), hans nærmeste Efterfølgere gerne »Prior og Forstander« (1554, 1561)¹⁷⁾. I andre Dokumenter forekommer Betegnelsen »Forstander i den Helligaandshus i Aalborg« (1537, 1543), »Prior og Forstander udi Hospitalet« (1549, 1553), Forstander i »den Helligaands Kloster« (1585), »Forstander udi Kongl. Majestæts Hospital« (1587)¹⁸⁾. Endnu henved 100 Aar efter Reformationen optræder i en Rets sag 1630 Forstanderen under Betegnelsen »Prior«, ja, endog saa sent som 1672 og 1682 er denne Benævnelse paatruffet¹⁹⁾.

3. Det er kun sparsomme Efterretninger, der er levnet om den Mand, der kom til at styre Aalborg Hospital i den første efterreformatoriske Periode. Af Stadfæstelsesbrevet af 1537 kan man dog slutte sig til enkelte Ting om ham: han har tilhørt det sejrende lutherske Parti, han har været en gejstlig Person — derpaa tyder Betegnelsen »Hr.« foran hans Navn, ligesom han ogsaa selv i et Par senere Breve udtrykkeligt kalder sig »Præst« —²⁰⁾, han har været gift og haft Børn, men ellers vides intet ad direkte Vej om ham. Intet Portræt har overleveret hans Træk til Eftertiden, og der findes ikke en eneste Linie fra en samtidig Haand til hans Karakteristik. Vil man danne sig et Billede af hans Indsats i Hospitalets Historie, er man alene henvist til at granske den Række officielle Breve og især Retsakter, der endnu er levnet som Minder om hans Virksomhed,

men bag Aktstykkernes tørre Ord kan der skimtes en skarptskaaret Profil. Alle bevarede Vidnesbyrd taler om en usædvanlig driftig og myndig Personlighed, handlekraftig og bestemt i sin Optræden, og alt tyder paa, at der virkelig tilkommer Hr. Peder Jensen en Hædersplads i Aalborg Hospitals Historie.

Det var ansvarsfulde og vigtige Opgaver, der efter 1536 kom til at hvile paa Hospitalsforstanderens Skuldre, idet man stod over for intet mindre end at skulle genrejse hele Stiftelsen retsligt, organisationsmæssigt og økonomisk. Den første og mest betydningsfulde Opgave var Sikringen af Hospitalets Gods, der afgav Grundvolden for dets hele Virksomhed. Hvor meget der var tilbage efter de sidste 20 Aars Omskiftelser, lader sig ikke oplyse med Nøjagtighed, da der ikke er bevaret nogen Jordebog fra dette Tidspunkt, men der er dog Grund til at tro, at Godset omfattede Hovedparten af det gamle Klosters Tilliggende. Under Tidens Uroligheder var dog en Del kommet bort fra Stiftelsen, især havde forskellige Adelsmænd med mere eller mindre god Begrundelse søgt at lægge Haand

paa Jordegods, som havde ligget til Klosteret, og det gjaldt derfor om saa meget som muligt at genvinde de fravendte Ejendomme. Med stor Nidkærhed tog Hr. Peder Jensen fat paa denne Opgave, som maatte løses ad Rettens Vej, næsten altid var han den angribende Part, og næsten altid bar han Sejren hjem. Som Vidnesbyrd herom findes der endnu fra den første halve Snes Aar efter 1536 en hel Del Retsdokumenter, der fortæller ikke saa lidt om de Vanskeligheder, man havde at kæmpe imod. Ofte kan man følge en Sags hele Forløb, oftere er det dog kun Brudstykker, der er levnet, og som blot lader enkelte Momenter glimte frem, men efter alt at dømme er det bevarede Kildestof kun en Brøkdel af, hvad der en Gang har været. De vigtigste Trætter blev afgjort af Landets Højesteret, det kgl. Retterting, men mange Slags Sager behandledes ogsaa ved Landstinget i Viborg og ved Herredstingene foruden paa anden Maade, men hvad enten det skete for det ene eller det andet Forum, maa Retsfølgningen jævnlig have stillet ret store Krav i flere Henseender og have medført en urolig Tilværelse især for Forstanderen. Det er derfor vel forstaaeligt, at da Hospitalsforstanderne i Aalborg havde klaget

Afb. 32. Hr. Peder Jensens Segl.

over, at de stadig havde Ærinde til Viborg Landsting og i den Anledning fortærede »svære Penge« i Herbergerne, opnaaede de, at Kongen 1546 skænkede dem et Hus i Viborg, tidligere tilhørende St. Hans Kloster sst., for at de der kunde »have deres Værelse og bekoste dem selv«⁽²¹⁾.

Mest Interesse frembyder de Sager, der kom for paa det kgl. Retterting, især i Begyndelsen. Da flere af disse Sager er ret mærkelige i sig selv og desuden fik principiel Interesse, vil der være Grund til at dvæle nærmere ved dem. Allerede medens Rettertinget sattes under Kongens Ophold i Aalborg i Slutningen af April 1537, mødte Hr. Peder Jensen op for at faa Dom over et Par Adelsmænd, der havde set deres Snit til at tilægge sig gammelt Klostergods. Den ene var den bekendte Gabriel Gyldenstjerne til Restrup, senere Rigsraad, som havde lagt Haand paa Kalstrup, Kalstrup Mølle og en Gaard i Klæstrup (Vokslev Sogn), der var blevet tilkendt ham ved en Dom af Hornum Herredsting, hvortil Hospitalsforstanderen havde været indstævnet, men ikke var mødt. I den Anledning gjorde han nu med god Grund gældende, at »Kloster og de fattige syge Folk« havde Kong Frederik I's Brev for, at hvem, der vilde vinde Gods fra dem, skulde gange i Rette for Hans Naades egen Person og Danmarks Riges Raad og ikke andetsteds. Desuden kunde han fremlægge en Række gamle Breve, deriblandt et Gavebrev fra 1442, der viste, at Fru Else Christiernsdatter til Støvringgaard havde givet det meste af det omstridte Gods »Gud til Lov og Ære og fattige syge Mennesker til Føde og Klædes Ophold«. Dommen faldt da ogsaa ud til Gunst for Hospitalet⁽²²⁾. Paa lignende Maade gik det i Sagen med Jesper Tordsen til Hørbylund, som havde taget 3 Gaarde (1 i Skallerup Sogn og 2 i Hjermidslev Sogn) tilbage, skønt hans nærmeste Frænde Hr. Peder Tamsen havde indgivet sig med dem i Klosteret. Jesper Tordsen paastod, at de nævnte Gaarde alene var skænket til Klosteret for Messer og anden Gudstjeneste, og da Messerne nu var nedlagte, mente han sig berettiget til »at tale til Godset igen« [i Henhold til Kongens Løfte i Recessen af 30. Oktober 1536]⁽²³⁾. Hr. Peder Jensen derimod hævdede, at Gaardene ikke blot var skænket som Vederlag for Gudstjenester, men ogsaa »til de fattige syge Menneskers Klæde og Føde og Ophold.« Da tilspurgte Kongen personlig Jesper Tordsen, om han havde Genbreve eller andre Bevisligheder for, at Gaardene var givet for Messer alene, og da han maatte svare Nej hertil, faldt Dommen, at Godset skulde blive til »de syge Folk i Helliggesthus«, indtil Jesper Tordsen kunde fremlægge bedre Breve og Bevisning udi Dom og Rettergang⁽²⁴⁾. — Af beslægtet Natur var ogsaa en Sag, der lidt senere blev paakendt ved det Retterting, der sattes i Viborg, og hvortil Hr. Peder Jensen havde indstævnet Jens Markvorsen (Rodsten), fordi han havde tilholdt sig en Gaard i Thy, Brænde-

gaard, med et Bol, som havde været skænket Klosteret, samt en Gaard og et Bol i Tranders, som Klosteret havde mageskiftet sig til fra hans Fader, Markvord Jensen. Ogsaa Jens Markvorsen gjorde gældende, at det omtalte Gods var skænket til Klosteret for Messer og Gudstjenester, men nu, da Messerne var afskaffede, maatte han i Henhold til den daværende Prior Anders Borks Genbrev hævde sin Ret til at tage Godset tilbage, naar Betingelserne for Gaven ikke længere blev opfyldt. For dette Argument bøjede Dommerne sig, for saa vidt angik Godset i Thy, hvori-mod Hospitalets Ret til det Gods, det havde mageskiftet sig til, anerkendtes²⁵).

Det var aabenbart ikke blot de her nævnte, men ogsaa adskillige andre Adelsfolk, som ikke havde kunnet modstaa Fristelsen til at bjerge gammelt Klosterods. Allerede i Aalborg i April 1537 havde den altid aarvaagne Hr. Peder Jensen under eet indstævnet en hel Række Adelspersoner: Niels Jensen (Rotfeld) til Bratskov, Otte Nielsen til Villerup, Tamis Knudsen til Løjstrup, Henrik Bjørnsen (Bjørn) til Stenalt og Fru Mette Mortensdatter (Vognsen) til Hjermidslevgaard, Bagge Griises Efterleverske, i saadan Anledning. Sagen mod dem kom dog ikke til Afslutning i Aalborg, idet de indstævnte i et Par Rigsraaders Nær-værelse havde været til Ords med Hr. Peder og forpligtet sig til at nyde og undgælde den Dom og Ret, som blev afsagt i Sagerne mellem Hospitalet og Gabriel Gyldenstjerne, Jens Markvordsen og Jesper Tordsen. Ikke længe efter kom Fællessagen for i Viborg, og Afgørelsen kom da i Overensstemmelse med de foregaaende Domsafsigelser til at lyde paa, at alt det Gods, de uden Dom og Rettergang havde frataget Hospitalet, skulde »kvit og fri uden al Gensigelse indkomme til forskrevne Kloster og de fattige syge Folk, uden forskrevne Os elskelige gode Mænd eller nogen anden kunde skellig bevise med nogen Genbreve, at Godset er givet aleneste for Messer og Tjeneste og ikke til de fattige syge Folk, og Messen og Tjenesten er nederlagt«²⁶).

Adelsmænds Lyst til at benytte sig af Tidens Usikkerhed til at plyndre de gamle Stiftelser kom ogsaa paa ejendommelig Maade for Dagen i den sidste Sag, Hr. Peder Jensen fik paadømt paa Rettertinget i Viborg i Maj 1537. Indstævnet var Mogens Kaas til Ørndrup, fordi han havde tilegnet sig en Gaard i Trø (i Hørdum Sogn), som af hans afdøde Broder, Jens Kaas, var givet Klosteret i Aalborg »de fattige syge Mennesker til Hjælp til Klæde og Føde til evig Tid til et Testament i sin yderste og sidste Tid«. Mogens Kaas forsvarede sin Handlemaade med, at Jens Kaas ikke havde kunnet skænke den omtalte Gaard bort, da den hørte til deres fælles Arvegods, men Hr. Peder Jensen kunde fremlægge Mogens Kaas' eget aabne beseglede Brev, hvoraf det fremgik, at den tidligere

Prior Laurids Nielsen havde givet ham Guld, Sølv og Pendinge for hans Andel i Gaarden, hvorfor han meddelte sit Samtykke og stadfæstede Broderens Gave! Sagen var saaledes ganske oplagt, og ved Dommen tilkendtes Gaarden da ogsaa »de fattige syge Mennesker« til evig Tid²⁷).

I Sammenligning med de første Rettertingsdommes grundlæggende Betydning er Afgørelserne fra de følgende Aar af ringere Interesse, men de viser, hvorledes Hr. Peder Jensen altid med god Evne og kraftig Vilje var rede til at værgе Hospitalets Rettigheder. Ved Rettertinget i Viborg 1541 havde han saaledes indstævnet Erik Nielsen (Tornekrannds) til Kollerup for nogle Enge og Jorder, som denne brugte i Vestergaard Mark i Klæstrup over det Markskel, som Sandemænd havde gjort, men denne Gang gik det Hospitalet ilde. Erik Nielsen kunde bl. a. fremlægge en Dom af Viborg Landsting af 1532, der havde dømt Sandemændskendelsen magtesløs at være, og Rettertingsdommen fastslog derfor hans Adkomst til at bruge de nævnte Omraader til sin Gaard Rodstrup (i Vokslev Sogn), saadan som det iøvrigt allerede var afgjort ved en af Kong Hans stadfæstet Lovhævd af 1498²⁸). Bedre Held havde Hr. Peder derimod, da Kong Christian III i Februar 1546 igen holdt Retterting i Aalborg, og flere Sager vedrørende Hospitalet kom for. Af Lensmanden paa Aalborghus Aksel Juul som den, der havde Forsvaret for nogle af Kronens Bønder i Sønderup, var Hospitalsforstanderen (i Forening med Baltser Maltesen til Rebstrup) indstævnet, fordi de skulde have foregrebet sig paa en Jord, Møgelhøjs Vang paa Sønderup Mark, som formentes at være Bøndernes Enemærke. De indstævnte forstod imidlertid at klare for sig, idet de til Støtte for deres Handlemaade kunde fremlægge en Række gamle Breve (lige fra 1484), navnlig to Domme af Viborg Landsting fra det foregaaende Aar, der havde tilkendt Hospitalet og Baltser Maltesen Andel sammen med de øvrige Sønderup Lodsejere i det omstridte Omraade, og dette bekræftedes nu af Rettertingsdommen²⁹).

Selv havde Hr. Peder Jensen til dette Retterting indstævnet Peder Severinsen Ridemand i Volstrup, fordi han ikke vilde afgive en Gaard, Topsgaard i Svenstrup Sogn, som han 1534 havde faaet i Pant af den daværende Prior, skønt den nuværende Forstander havde »kyndt Løsen paa den« og tilbudt Panthaveren hans Penge; desuden vilde han ikke afgive et Bol, Topsmark, i samme Sogn, som Hr. Peder havde »forlent« ham med, men som denne nu vilde have tilbage, da Kongen personlig havde befalet ham at indfri alt det Gods, der hørte Hospitalet til. I Henhold til de fremlagte Bevisligheder dømte Rettertinget, at Peder Ridemand burde afgive den pantsatte Gaard mod Indløsningssummen, og at Forleningen af Bolet ingen Magt skulde have³⁰). — Et lignende tilfredsstillende Udfald fik ogsaa Sagen mod Eiler Lykke til Torp, hvem

Prioren Laurids Nielsen for 12 Aar siden havde laant en god ny Pram »udi gode Tro og Love«. Senere havde han dog ikke villet levere den tilbage, men beholdt den »de fattige syge til stor Brøst og Skade«. Da det kunde oplyses, at Eiler Lykke aldrig havde givet Vederlag for samme Pram, blev han nu dømt til at »fornøje og betale« Hospitalet for den³¹).

Den i en vis Forstand mærkeligste Sag, som kom for ved Rettertinget i Aalborg 1546, var rejst mod en Borger i Nibe Christiern Aalborg, som havde pantsat en Grund i Aalborg til Hospitalet for 60 Mk. 27 Sk., men som nu anklagedes af Hr. Peder Jensen for at have bortsolgt Jorden uden at give Hospitalet hverken Hovedstol eller Rente. Dette var in confesso, og der var da intet andet for, end at Synderen maatte staa frem for Rettertinget og i Kongens Nærværelse bekende, at han paa Grund af sin Armod og Trang havde solgt Jorden og bede »for Guds Skyld og hans Armods Skyld, at Vi hannem benade vilde«. Dertil svarede Hr. Peder djærvt — og denne Ytring af den karakterfulde Forstander er formodentlig den eneste, der er os direkte overleveret fra hans Mund —: »at han vidste det ikke at forantvorde, at de arme syge skulde plat miste deres for hans Armods Skyld, og stedte det aldeles ind udi i Vore Hænder«. Sagens Afslutning er ikke mindre ejendommelig end dens Begyndelse og fortjener at gengives med Tidens egne Ord: »Da blev den Sag saa forhandlet, at Vi udi det Sted fore Guds Skyld og forskrevne Christiern Aalborg hans Armods Skyld gav de arme syge en Læst Rug, og noget vort elskelige Raad hjalp forskrevne Christiern Aalborg med 6 Daler, som han straks antvordet forskrevne Hr. Peder Jensen paa de syges Vegne, og der til med bevilget Christiern Michelssøn, som samme Jord købt haver, at ville give de arme syge en Tønde Sild, og dermed skal forskrevne Christiern Aalborg for den Sag kvit og angerløs være«. Hvor fjernt ligger ikke denne Fremgangsmaade fra moderne Forestillinger om en Højesteretsprocedure! Parterne mødes for Rigets højeste Domstol under Kongens Forsæde, men hvad der begynder som en officiel Retsforhandling, ender snart som en halvt privat Forligsscene, hvor nogle af Dommerne trækker Pungen op af Lommen og i Forening med den godtroende Trediemand skillinger sammen for at redde Synderen ud af Klemmen³²).

I Sammenligning med Rettertingssagerne foreligger Hospitalets øvrige Retstrætter fra denne Periode ringere oplyst, men allerede gennem nogle af Rettertingsdommene faar man Efterretning om forudgaaende Forhandlinger ved andre Ting. I den store Sag om Møgelhøjs Vang kunde der saaledes fremlægges to Domme af Viborg Landsting fra 1545, og af et Kongebrev af 1548 fremgaaer det, at der ved Landstinget skulde dømmes mellem Hospitalet og nogle af Kronens Bønder, som havde tilholdt sig en Gaard, Gamkær, uden at Udfaldet dog kendes³³). I Retter-

tingssagerne tales der ogsaa gentagne Gange om Vidner og Kendelser af Herredstingene om det ene eller det andet Forhold. Enkelte af disse Dokumenter findes endnu bevaret, saaledes en Dom af 24. April 1537 af Kjær Herreds Ting, hvorved Klosteret tilkendtes en Toft i Laden i Vester Hassing Sogn, hvorom der oftere havde været Strid. I Original findes ogsaa et saakaldt Ridemandsbrev, udstedt den 22. Juni 1537 af Ove Lunge til Tirsbæk, Aksel Juul til Villestrup o. m. fl., som efter Kongens Ordre dømte i en Strid mellem Hospitalet og Niels Tuesen til Holmegaard om et øde Byggested med en Helgaards Eje i Krogstrup (Hornum Sogn). Ogsaa denne Sag faldt ud til Stiftelsens Fordel. En lignende Forretning fandt Sted 1548, da Lensmanden paa Aalborghus Aksel Juul til Villestrup sammen med 8 andre Mænd fik kongelig Befaling til at granske, om det var med Rette eller ej, at nogle Enge var kommet bort fra Hospitalets Gaard Hvanstrup i Farsø Sogn³⁴).

4. Retstrætteerne var kun een, omend sikkert en meget tidtagende, Side af Hospitalsforstanderens Virksomhed. Under alle disse Stridigheder viste Hr. Peder Jensen sig som en Mand, der i Ordets egentligste Forstand havde sine Papirer i Orden — Gang paa Gang blev det af afgørende Betydning, at han af Klosterets Brevkiste kunde fremlægge gamle Adkomstbreve, Tingsvidner o. l. Der er da næppe Grund til at tvivle om, at den samme Ordenssans og Dygtighed ogsaa har præget hans Godsstyre. Om Enkeltheder i hans Forvaltning er vi imidlertid kun tarveligt underrettet. Et og andet kan tyde paa, at han har været en myndig Herre, der ikke lod sig noget byde, og hvis Haand undertiden kunde hvile tungt paa de undergivne. 1545 indstævnedes saaledes en Bonde, Thomas Hansen i Horsens, Hr. Peder, fordi han vilde »fæste hannem af sin Gaard«, og 1546 blev Hospitalsforstanderen igen stævnet, denne Gang af Severin Tollesen i Panderup, med den i hvert Tilfælde formelt lidt mærkelige Begrundelse: for 24 Mark Pendinge, han oppebar af hannem for hans Halsløsning og ikke holdt hannem fri derfor³⁵). Udfaldet af disse Sager er desværre ikke kendt. Over for de her nævnte Udslag af Utilfredshed med Hr. Peders Styre vil der være Grund til at fremhæve et Vidnesbyrd om det modsatte. Saaledes fik Forstanderen — uvist, i hvilken Anledning — den 14. Juni 1543 paa Hassing Herreds Ting det Skudsmaal af Bønderne i Thy: »at de alle takkede forskrevne Hr. Per Jensen for en god Husbonde og Forsvar og takkede hannem Ære og Godt, og ej han haver besværet dennem med andre Udgift end deris rette Landgild, og ej har de begæret andre Husbonde end ham, den Stund de kunde beholde hannem³⁶).

Som fremstillet ovenfor var den nærmest liggende Opgave ved Over-

gangen fra katolsk Tid at faa Hospitalets rette Tilliggende sikret. Hertil sigtede Forfølgningen til Tinge, men det skyldtes vel ogsaa dette Hensyn, at Hr. Peder Jensen fik Kongens (mundtlige) Befaling til at indløse det Gods, der var pantsat, og til at tilbagekalde de Forleninger, der kunde være givet³⁷), antagelig for at ikke Gods stiltiende paa denne Maade skulde komme ud af Hospitalets Besiddelse. Efter ca. 1540 synes Godset derimod ikke at være undergaaet større Forandringer. Nævnes kan det dog, at Kongen 1542 gav Hospitalet en i Sørup i Buderup Sogn, til Hald Slot liggende Gaard i Stedet for en tilsvarende i Holstebro, som han havde udlagt til Præstegaard der, og at der 1549 fandt et større Mageskifte Sted med Gabriel Gyldenstjerne til Restrup. Hospitalet fik 4 Gaarde i Sennels Sogn (Hillerslev Herred) og 1 Gaard i Tingstrup (Hundborg Herred) for tilsvarende Gods i Klæstrup, Vokslev, Hornum, Farsø, Svenstrup, Veggerby og Gislum. Endelig fik Hospitalet 1552 1 Gaard i Øster Aslund og 2 Gaarde i Horsens (Kjær Herred) ved Magelæg med Kongen³⁸).

Efter de første Aars Overgangsstadium synes man heller ikke længere at have været betænkelig ved at »bortforlene« Klosterets Ejendomme. I hvert Tilfælde har man et Par Fæstebreve fra Hr. Peder Jensens senere Tid (1543 og 1551), hvorved to Raadmænd i Aalborg Christiern Skriver og Jørgen Kjøning fik Stykker af Klosterets øde Jord Øst og Vest for Hospitalsbygningen. Der skulde aarligt i to Terminer betales en bestemt Afgift (20—28 Sk.) til Hospitalet, og Fæsterne maatte forpligte sig til »at fylde og bygge samme Jord med god redelig Borgerbygning og holde god Stengade for sin Jord vel færdig til midt Gaden«³⁹).

Afgivelse af saadanne Jordstykker, ofte i Form af Arvefæste, dannede Grundlaget for de Jordskyldsindkomster, som i de følgende Aarhundreder var en af Hospitalets stadige Indtægtskilder. Iøvrigt var Udbyttet af Bøndergodset Hovedhjørnestenen i dets Økonomi, men ogsaa andre Rettigheder og Indtægter havde deres Betydning. Formodentlig har ogsaa Hospitalet i Aalborg benyttet sig af den ved Kirkeordinansen tilstaaede Ret for Hospitaler til at udsende Vogne i det Len, hvori de var beliggende, for at indhøste milde Gaver⁴⁰), men ogsaa specielle Benaadninger blev dette Hospital til Del. Saaledes bestemte et Kongebrev af 21. Maj 1541, rettet til Indbyggerne i Vendelbo Stift, Aalborg Len, Rinds og Hindsted Herreder, at det Plovkorn — en Skæppe Korn af hver Plov —, som de tidligere havde betalt til St. Jørgensgaard uden for Aalborg, for Fremtiden skulde udredes til det almindelige Hospital, der havde overtaget Forpligtelsen til at pleje spedalske Mennesker⁴¹). Et andet, for Aarhundreder vigtigt Privilegium opnaaede Hospitalet ligeledes i Christian III's Tid, om end uvist i hvilket Aar, da Kongen

skænkede Kvægtienden af en Række nordjydske Herreder til de fattiges Ophold. Mærkeligt nok blev et saa vigtigt Dokument som dette kongelige Gavebrev ret tidligt borte, saaledes at det maatte stadfæstes af Frederik II. Det er da ogsaa først af et andet Brev fra hans Tid, at man har Oplysninger om, hvilke Herreder Christian III's Gave angik, nemlig Kjær, Jerslev, Børglum, Vennebjerg, Horns, Han, Hillerslev, Hundborg, Hasing, Refs, Fleskum, Hellum, Hindsted og Hornum Herreder⁴²).

Fra gammel Tid besad Hospitalet endvidere Sognekirken i Skagen, hvortil det udnævnte Sognepræster, som saa var pligtige at svare en Afgift til de fattige. I et Kollatsbrev, som Hr. Peder Jensens nærmeste Efterfølger har udstedt 1565 for en Sognepræst i Skagen, forpligtes denne til foruden Svig at sørge for, at de fattige syge Folk i Aalborg Hospital fik deres Del af den Tiende og anden Rettighed, som aarlig faldt af hans Sogn⁴³). Der var god Grund til at betone dette saa stærkt, thi nogle Aar tidligere havde denne Indtægtskilde været ved at tørre ind, da Skagensboerne i udpræget Grad viste sig uvillige til at give Tiende o. l. En Klage fra Hr. Peder Jensen udvirkede da et strengt Kongebrev (af 8. Juni 1542) til Borgmester og Raad i Skagen for at hævde Hospitalets Rettigheder sammesteds. Bestemt kræves det, at Menigheden skal tiende »retfærdigen og kristeligen«, og det paabydes, at Kronens Part af Tienden skal gives til Hospitalet i Aalborg »til de fattige syge Menneskers« Ophold. Genstridighed mod dette Paabud vilde blive strengt straffet. Trods dette alvorlige Brev hører man dog blot faa Aar senere — 1547 — om, at Fiske-tienden af Skagen i nogen Tid ikke var blevet betalt, hvad der var i lige Grad til Skade for Præsten, Kirken og Hospitalet. Det lykkedes dog Hr. Peder Jensen at faa sluttet Forlig med Borgmester og Raad om dette Mellemværende, saaledes at for hver 16. Fisk, der blev fanget, skulde den 17. (»jen næst de bedste«) regnes for tiendepligtig. Desuden skulde der aarlig ydes 180 Kuller og 200 Flyndere i samlet Tiende til Præsten og Hospitalet⁴⁴).

I det hele synes Forholdet til Skagen jævnligen at have voldt Hospitalet forskellige Bryderier. 1548 stod det saaledes ilde til med den »Kapellan«, Hospitalsforstanderen havde indsat deroppe, og Hr. Peder maatte indberette til Kongen, at der var Trætte mellem Borgerne og Præsten »for hans Uskikkeligheds Skyld«. Kongen befalede da Lensmanden Aksel Juul at indstævne Kapellanen i Superintendenten, Dr. Oluf Chrysostomus' Nærværelse — blev der da befundet »Brøst« ved ham, skulde Hr. Peder fly en ny Kapellan. Lensmanden maatte ikke tillade, at Kapellanen satte sig til Modværge (vilde »true og fejde«), i saa Fald skulde han »tage Borgen ud af hannem eller forvare hannem, indtil han sætter Borgen for sig og vil nøjes med Lige og Ret«⁴⁵).

Formodentlig har denne »Kapellan«, som Hospitalsforstanderen havde udnævnt, virkelig været en Sognekapellan, forskellig fra Sognepræsten, men ogsaa denne havde Hospitalet som nævnt Ret til at beskikke. I det meste af Hr. Peder Jensens Tid var den tidligere Forstander Laurids Nielsen anbragt som Præst deroppe, men han maa være død før 1553⁴⁶), tidligst 1550. Det ovenfor omtalte Brev af 1565 viser, at man paa dette Tidspunkt har fortolket Hospitalets Rettighed til at »forse« Skagen med Præst som en Kollatsret. Borgmester, Raad og menige Sognemænd udvalgte den nye Præst og udstedte hans Kaldsbrev (Vocats- og Electsbrev), hvorpaa han efter at være overhørt af Superintendenten fik Kollats af Forstanderen paa Hospitalets Vegne. Blandt Præstens Pligter nævnes specielt at anerkende Hospitalsforstanderen som den, der »ret jus patronatus til samme Kirke og Sogn haver«, og til at »lade sig befindes velvillig efter sin Formue imod forskrevne Hospitals Forstander og deres Sendebud med Hus, Øl, Mad etc⁴⁷)

Flere af de ovennævnte Kongebreve vidner om, at man fra Regeringens Side har fulgt Hospitalets Udvikling med Opmærksomhed og Velvilje. Selvom man næppe tør paastaa, at Aalborg Hospital nød større Gunstbevisninger end andre Stiftelser af lignende Art, saa er det dog ganske tydeligt, at det fra Begyndelsen havde en fast Støtte hos Kongen. Der kan fremføres Eksempler paa, at Christian III ved flere Lejligheder har vist Hospitalet en direkte, personlig Interesse, og Kongemagtens Forhold til denne Institution var i høj Grad præget af Bevidstheden om at være — hvad der i Tidens Sprog kaldes — »en ret kristelig Øvrighed«, der skulde staa til Ansvar for Kirker og andre gudelige Stiftelser. Formodentlig har det ogsaa bidraget til den velvillige Holdning, at Hr. Peder Jensen personlig synes at have været godt anskrevet hos den nye Konge, hvorfor man gerne laante Øren til hans Begæringer⁴⁸). Selv har han aabenbart bestandig arbejdet paa at bruge sin Indflydelse ved Hove til yderligere at befæste sin Stiftelse. Saaledes benyttede han 1546 Kongens Ophold i Aalborg til at udvirke et nyt Beskærmelsesbrev, hvorved Christian III atter bekræftede alle de Privilegier, som Frederik I og andre Konger havde givet Helligaandshospitalet. Ejendommeligt er det dog at se, hvorledes man selv ved Affattelsen af et saa officielt Dokument mekanisk lod sig lede af gammel Vane og anvendte den nu forældede Form, at Kongen tog »Hr. Prior og menige Konvent« i sin Beskyttelse⁴⁹).

Om Hr. Peder Jensens Virksomhed direkte til Bedste for »de fattige syge« ved vi desværre intet med Vished, men at dømme efter hans Optræden under Grevefejden og efter hele hans store udad rettede Handlekraft er det sandsynligt at tænke sig, at han efter Tidens Lejlighed har bestræbt sig for med Nidkærhed at tjene de syges Tarv. Han var interes-

seret i at faa indrettet et Sygehus for spedalske Mennesker i Forbindelse med Hospitalet, og han viste ogsaa Omsorg for selve Klosterbygningerne. Allerede 1540 havde han selvferde — i lige Grad af Hensyn til Hospitalet som til Aalborg Bys bedre Genopbyggelse — faaet kongelig Bevilling til at opbygge en god Tegllade og Ovn Øst for Aalborg »og nyde den med fri Lergrav og Limsten at bryde mod at holde den vel færdig og sælge Borgerne Lim og Sten for redelig Værd«, og da han senere — 1548 — klagede over, at Klosteret var »møgit bygfallen«, fik han udvirket en kongelig Befaling til Lensmanden Aksel Juul om at tilbagelevere det Tømmer og andet, som denne var de fattige skyldig⁵⁰).

Da der var gaaet 20 Aar, siden Hr. Peder Jensen første Gang var optraadt som Forstander for Aalborg Hospital, gjorde han Regnskab for, hvad han paa de fattiges Vegne havde oppebaaret og udgivet, hvorpaa han begærede sin Afsked af Kongen, da han paa Grund af Alderdom og Sygdom ikke længere kunde forestaa sit Embede. Den 21. Februar 1552 udgik der Befaling til at vælge hans Eftermand, og nogen Tid derefter er han da formodentlig fratraadt. Endnu den 30. Maj s. A. nævnes han dog som Forstander, men derpaa gik han over i en mindre krævende Tilværelse som Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Aalborg samt i Sønder- og Nørre Tranders. Da han senere i Dokumenter fra Aarene mellem 1552 og 1562 optræder blandt Tilsynsmændene for Aalborg Hospital, har han dog aabenbart ikke helt sluppet Grebet om den Stiftelse, som han har indlagt sig saa store Fortjenester af⁵¹).

5. Det Afsnit af Hospitalets Historie, som følger efter Hr. Peder Jensens Fratræden, og som omfatter Tiden indtil ca. 1630, lader sig kun i ringere Grad belyse. Kilderne er særdeles magre, og det Materiale, Tiden har levnet, er tilmed af en temmelig ensidig Karakter, idet det væsentlig indskrænker sig til nogle Efterretninger om visse Forskydninger i det økonomiske Grundlag. Særlig uheldigt er det, at det næsten er umuligt at udtale sig om de skiftende Forstanderes Indsats; man kan med nogenlunde Fuldstændighed opregne Rækken af Hr. Peder Jensens Efterfølgere, men hvad der iøvrigt er overleveret om dem — deres Navne, nogle Aarstal, sparsom Omtale i spredte Retssager — tillader ikke at opfatte disse Mænd og deres Gerning som andet end blege Skygebilleder.

Til Hr. Peder Jensens Efterfølger valgtes 1552 en Mand ved Navn *Christiern Poulsen*, der døde 1566 og afløstes af *Matthias Husom*. Derpaa nævnes 1571 Mag. *Jens Severinsen*, som fratraadte ca. 1577, og derefter kendes *Peder Jensen Skriver* (1579, 1593), *Jens Sørensen* (1595), *Poul Lauridsen* (1597), *Hans Christensen* (1599), *Jacob Ovid* (1601), *Christen*

Knudsen (1607), Thomas Lassen (1612), Anders Jensen Skriver (1616, 1619) og Søren Nielsen Skriver (1621, 1629)⁵²). Hr. Christiern Poulsen var ligesom sin Forgænger en gejstlig Mand — han nævner sig selv 1555 ikke blot som »Prior i Hospitalet«, men tillige som Provst — maaske Regnskabsprovst — i Hornum Herred og havde antagelig været Præst i Aardestrup, Buderup og Gravlev⁵³). Ogsaa Jens Severinsen var maaske en gejstlig Person, hans Magistertitel kendetegner ham i alt Fald som henhørende til den studerende Stand. De øvrige Forstandere synes alle at have tilhørt Borgerstanden. Om enkelte vides dette med Bestemthed: Hans Christensen og Anders Jensen Skriver var saaledes tillige Raadmænd, og Jacob Ovid blev Tolder i Aalborg. Det passer da meget godt hermed, at saadanne Mænd i Datidens Kilder betegnes med borgerlig Titulatur, f. Eks. »ærlig, vis, velagt og forstandig Mand Peder Skriver, Hospitalsforstander udi Aalborg«, »ærlig og fornumstig Mand Søren Skriver, Forstander i Helliggestis Kloster i Aalborg«⁵⁴) etc. Naar ikke mindre end 3 af de her nævnte Forstandere bærer Tilnavnet »Skriver«, er det antagelig et Minde om deres tidligere Gerning. Den Skoling, som en Skriverbestilling paa Aalborghus eller andetsteds bibragte

Afb. 33. Hr. Christiern PoulSENS Segl.

Afb. 34. Forstander Peder Jensen SkriverS Underskrift.

sin Mand, maatte sikkert gøre ham vel skikket til at bestride Hospitalsforstanderembedets mangeartede Forretninger. I Aalborg By synes Forstanderne gennemgaende at have været agtede Folk. Ikke blot Hr. Peder Jensen, men ogsaa 5 af hans Efterfølgere var saaledes indskrevet som

Gildebrødre i det ansete »Guds Legems Lav«⁵⁵).

Med Hensyn til Hospitalets Styreform fortsattes ad samme Linie som i den første efterreformatoriske Periode, dog med den karakteristiske Forskel, at Hospitalsforstanderens Selvstændighed bliver væsentlig mindre i Forhold til de tilsynsførende Myndigheder, ganske særlig Lensmanden paa Aalborghus. Ganske vist hedder det om Hr. Peders Eftermand, at han skal forestaa Hospitalet paa de samme Betingelser som

Forgængerer, men det Herrepræg, der i flere Henseender kendetegnede dennes Styre, vil man i stadig ringere Grad træffe hos hans Efterfølgere. Hertil bidrog vel ogsaa, at den Maade, hvorpaa Forstanderne beskikkedes, blev ændret. Medens Hr. Peder Jensen halvt var en kongelig Lensmand, blev hans Eftermand i Følge Kongens Ordre udvalgt af Lensmanden, Superintendenten, Borgmester og Raad samt Byens Prædikanter, og

Afb. 35. Forstander Peder Jensen Skrivers Ligsten (i Hospitalets Have).

Embedet »antvortet« ham af Lensmanden paa Kongens Vegne⁵⁶). En lignende Fremgangsmaade er formodentlig blevet bragt i Anvendelse ved de følgende Udnævnelser, og kun om en eneste af de ovennævnte Hospitalsforstandere, Mads Husom, vides det, at han (1566) fik kongelig Bestalling⁵⁷), hvad der dog aldeles ikke udelukker, at Valget af ham reelt set kan have fundet Sted paa samme Maade som Hr. Christiern Poulsens. Forstanderens Afhængighed af de foresatte kommer paa ejendommelig Maade frem under en Retssag 1621, hvor det udtrykkeligt betones, at han blot er »Foged og Forstander paa Regnskab«⁵⁸).

Omvendt er det tydeligt, at hvor man tidligere traf Hospitalsforstanderen som den handlende Person, der er det nu som oftest Hospitalsforstanderne — en enkelt af dem eller flere i Forening —, der tager Sagerne i deres

Haand og repræsenterer Institutionen, og medens det endnu til lidt over Midten af det 16. Aarhundrede var Forstanderen alene, hvem Kongebreve i Almindelighed blev rettet til, stiles de nu jævnlig til »Hospitalsforstanderne« eller — endnu hyppigere — til Lensmand og Superintendent som Organ for den lokale Stiftsforvaltning eller blot til Lensmanden. Forøvrigt ser det ud til, at Fordelingen af Forretninger, Ansvar og Mynighed mellem de forskellige Tilsynsgrupper endnu i lange Tider ikke har været skarpt afgrænset. 1554 optræder saaledes Lensmanden Jacob Brockenhuus, to Borgmestre og fire Raadmænd i skøn Forening med Forstanderen ved Bortfæstningen af en af Hospitalets øde Jorder, 1562 og 1571 er det derimod blot Hospitalsforstanderen, Superintendenten, de to Sognepræster og den ene Borgmester, der repræsenterer Hospitalet i lignende Anledning⁵⁹). Ubestemtheden med Hensyn til Grænserne for Tilsynsmændenes Forretningsomraade kom ogsaa frem paa en mærkelig Maade i en Sag 1577. Hospitalsforstanderen Mag. Jens Severinsen var traadt tilbage aabenbart under lidt mistænkelige Omstændigheder, idet han vægrede sig ved at aflægge nogle Aars resterende Regnskaber for Borgmester og Raad. Som Paaskud benyttede han — som det formentes — for at forhale Sagen, at det tilkom Lensmanden at »høre« Hospitalsregnskaber. Paa Magistratens Klage til Kongen befalede nu denne Lensmanden Jens Kaas alvorligt at tilholde Mag. Jens Severinsen at aflægge de tilbagestaaende Regnskaber i Lensmandens, Borgmester og Raads samt Prædikanternes Nærværelse. Skønt Regnskabsrevisionen i Følge Riber-Artiklerne af 1542 tilkom Lensmand, Superintendent og Sognepræsten tales der altsaa her ikke om Superintendenten, men derimod om Borgmester og Raad aabenbart som hørende til det samlede »Forstanderskab«⁶⁰).

Medens man saaledes endnu 1577 ikke var tilbøjelig til at gøre nogen Adskillelse mellem de forskellige »Tilsynsmænd til Hospitalet«, synes Udviklingen i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede at være gaaet i den Retning, at Lensmand og Biskop udsøndrede sig som en højere Instans blandt »Hospitals Forstandere«. En Skrivelse fra 1646 fra Lensmanden Gunde Lange vidner tydeligt om det Skel, han satte mellem sig og de andre »Hospitals inspectores«, men allerede en Del Aar tidligere (1630—35) er det tydeligt, at man nu deler Forstanderskabet i Lensmand (og almindeligvis Superintendent) paa den ene Side og »menige Hospitalsinspectores« eller blot »inspectores hospitalitatis«, bestaaende af een Repræsentant for Byens Gejstlighed og een for Magistraten, paa den anden Side. Selv om de forskellige Parter stadig kunde optræde samlet ved enkelte Lejligheder, følte de sidstnævnte sig klart nok som en lavere Instans⁶¹).

Af det her sagte fremgaar, at Superintendenten i Aarenes Løb havde tilkæmpet sig en mere fremtrædende Plads i Hospitalsstyret; derimod synes han i det 16. Aarhundrede at have spillet en beskednere Rolle. Utvivlsomt var det af stor Betydning for hans hele Stilling, at Aalborg 1554 blev udskilt fra Viborg Stift og gjort til Bispesæde for Vendelbo Stift, og en af de første Aalborg-Bisper, den mangeaarige, nidkære Mag. *Jørgen Mortensen Borringholm* († 1587), skyldes det sikkert, at der blev Hospitalet en vigtig Gunstbevisning til Del, da han 1558 efter Kongens Bud var samlet med flere andre Bisper og Lensmænd for at raadslaa om Hospitalernes Tilstand⁶²).

Foruden Tilstedeværelsen af det lokale Tilsyn var det af største Vigtighed, at Hospitalet altid kunde være vis paa at finde Støtte og Forstaaelse hos den kongelige Regeringsmagt, som den udøvedes gennem den øverste Myndighed, Danske Kancelli. Denne Velvilje gav sig dels direkte positive Udtryk gennem Indtægtsforøgelser og andre Gunstbevisninger og ytrede sig dels ved en aldrig svækket Agtpaagivenhed for, at der ikke paa den ene eller den anden Maade skulde blive tilføjet Hospitalet Skade. Derfor var Regeringen f. Eks. 1577 interesseret i, at Mag. Jens Severinsen blev holdt til at aflægge rigtigt Regnskab, »for at de fattige kan faa, hvad de skal have«; derfor var den 1618 rede til at gribe ind over for en Adelsmand, Stygge Høg til Vang, over hvem Hospitalsbønderne i Vendsyssel klagede, for at de ikke skulde blive forurettede »imod Billighed og Retten«; og derfor paasaa den nøje, hver Gang der var Tale om Mageskifte af Hospitalsgods, at alt gik forsvarligt til. Ansete Adelsmænd blev udmeldt til Synsmænd for at garantere, at der blev gjort Hospitalet Fyldest, »saa at det ikke kommer til at lide nogen Skade« (1626), eller som det hedder en anden Gang (1630) ved et Mageskifte mellem Aarhus og Aalborg Hospitaler, for at paase, »at det ene ikke faar eller mister mere end det andet«⁶³). Denne Opfattelse, som der her er givet Eksempler paa, er overhovedet ejendommelig for Kongemagtens Forhold over for Stiftelser af denne Karakter — altid fastholdt man, at det var betroet Gods, som fromme Forfædre havde skænket til Guds Ære og syge Menneskers Bedste, og det maatte værnes ved alle Midler. Men Regeringens stadige Indblanding i Hospitalets Forhold gør det omvendt ogsaa forstaaeligt, at man mere og mere opfattede Stiftelsen som et kongeligt Institut. Undertiden (tidligst 1542) finder man derfor nu Betegnelsen »Kongelig Majestæts Hospital«, men rigtignok maa det indrømmes, at Tiden var saa lidet konsekvent i sin Sprogbrug, at i et og samme Brev, hvor dette Navn findes, kaldes Stiftelsen i næste Aandedræt »den Helligaands Kloster«⁶⁴).

Som tidligere var ogsaa i denne Periode Bestyrelsen af Hospitalets Jordegods en Hovedside af Forstanderens Virksomhed. De omfattende

Forhandlinger i en Retssag 1634 giver et godt Indblik i Arten af de Forretninger, som i saa Henseende paahvilede ham, og skal senere omtales i en anden Sammenhæng. Medens det ikke ser ud til, at Hospitalets Godsmængde i disse Aar er blevet forøget ved Gaver eller Køb, skete der i Aarenes Løb en Del Forandringer i dets Sammensætning. Særlig var dette Tilfældet i Frederik II's Regeringstid, de store Mageskifters Periode. Baade Kronen og mange Adelsmænd søgte at afrunde deres Besiddelser ved Magelæg, og denne Udvikling fik ogsaa Betydning for Aalborg Hospital. Ejendommeligt nok mærker man dog ikke nogen Bestræbelse fra Hospitalets Side for at faa sit eget Jordegods samlet, skønt man skulde have syntes, at det havde været formaalstjenligt, da dette — som en Jordebog fra 1660 viser — laa yderst spredt, fordelt paa ikke mindre end 19 Herreder. Derimod er det næsten altid fra Adelsmænd, at Initiativet udgaar; dog fandt der vistnok ogsaa Mageskifter Sted med et Par Søsterinstitutioner, Hospitalerne i Viborg og Aarhus. Da det ikke er uden Interesse at danne sig en Forestilling om, hvilke Forandringer der foregik i disse Aar gennem Mageskifter, skal der nedenfor meddeles en kortfattet Oversigt derover⁶⁵)*). Eksempler paa Bortsalg af Hospitalsgods forekommer blot et Par Gange: da Hospitalet 1624 var kommet i stor Gæld, fik det Kongens Tilladelse til at bortsælge sine Gaarde i Viborg og Aalborg for at skaffe Midler til at dække Gælden, og 1650 bevilgedes det at sælge en lille Ejendom, man havde til Rest i Aalborg, til den bekendte Læge Dr. med. Niels Benzon⁶⁶). Hvor meget der efter 1624 blev bortsolgt af Købstadgodset, vides iøvrigt ikke. I

*) 1561 a) fik Hospitalet af Frants Banner til Kokkedal 2 Gaarde i Aars Herred, 2 Gd. i Horns H., 1 Gd. i Jerslev H., 1 Gd. i Hellum H., 2 Gd. i Fleskum H., 1 Gd. i Hornum H. og 1 Gd. i Hindsted H. mod 7 Gd. og 1 Mølle i Han H.; s. A. b) af Gregers Ulfstand til Estrup 1 Gd. i Hvetbo H. og 1 Gd. i Hornum H. samt 350 Mk. mod 1 Gd. i Horns H. og 1 Bol i Vennebjerg H.; 1578 c) finder et mindre Mageskifte Sted med Viborg Hospital; 1582 d) synes Fru Magdalene Banner for stedse at have erhvervet den Gaard i Horsens, der 1535 var pantsat til hendes Fader Erik Banner; 1583 e) faar Hospitalet af Jørgen Friis til Krastrup 1 Gd. med 1 Bol og 1 Aalegaard i Aars H. mod 1 Gd., 1 Bol i Slet H.; 1626 f) faar Hospitalet Erstatning af Krongods for en Landgildeafgift, som er henlagt til Hans Lindenov til Gaunø; 1628 g) faar Hospitalet af Mogens Kaas til Støvringgaard 3 Gd. i Fleskum H. og 1 Gd. i Hornum H. for 3 Gd. i Fleskum H.; 1630 h) finder et mindre Mageskifte Sted med Hospitalet i Aarhus, ligesom maaske ogsaa ca. 1635; 1639 i) faar Hospitalet af Johan Brockenhuus til Lerbæk 3 Gd. i Slet H. og 1 Gd. i Ginding H. for 1 Gd. og 1 Halvgd. i Ning H., og s. A. j) faar det af Viffert Seefeld til Refs 1 Gd. i Aars H. for 1 Gd. i Hellum H.; 1643 k) af Valdemar Lykke til Grinderslev Kloster 3 Gd. og 1 Hus i Gislum H., 1 Gd. i Hindsted H., 1 Gd. i Aars H., 1 Bol i Slet H., alt for dets gamle Besiddelse Hvanstrup i Farsø S. i Gislum H., og endelig 1647 l) af Fru Margrete Marsvin til Alslev 1 Gd. i Fleskum H., 2 Gd. og 1 Hus i Hornum H. for 2 Gd. i Fleskum H. — Endelig omtales en Række Besigtelser og Forhandlinger om Mageskifter, som næppe er blevet afsluttede m).

tidligere Tid havde man plejet at bortarvefæste øde Jordstykker i og ved Aalborg, og trods Tilladelsen til Bortsalg har man dog aabenbart stadig for en Del fastholdt den gamle Overdragelsesform. Oplysende med Hensyn til denne er et Par Breve, der tilfældigvis er levnede, og som viser, hvorledes Hospitalsforstanderne 1554 og 1561 har givet Borgere i Aalborg Fæste paa øde Jordstykker i det gamle Klosters »Humlegaard« eller »Humlehave« uden for den inderste Vesterport. Bortfæstning mod aarlig Jordskyld synes dog ikke altid at have været en lige indbringende Forretning. I hvert Tilfælde maatte et Kongebrev af 1578 med Strengthed indskærpe, at blev Jordskylden ikke betalt til de fastsatte Terminer, saa de fattige af den Grund kom til at lide Mangel, skulde Fæstebrevene være forbrudt, og Ejendommene kunne bortlejes til andre⁶⁷).

Den regelmæssige Bestyrelse af Hospitalets store Bøndergods kunde i sig selv være brydsom nok; opstod der nu Uenigheder med Bønderne eller med Ejere af tilgrænsende Jordegods, føjedes Retstrætternes Besværligheder til den daglige Arbejdsbyrde. I Modsætning til den første efterreformatoriske Periode synes der dog ikke i de følgende Aar at være rettet slet saa mange Angreb paa Hospitalets Ejendomsret, men helt blev man dog ikke forskaonet for saadanne Stridigheder. Særlig kan der nævnes en vidtløftig Proces med Fru Helvig Kaas til Restrup, Enken efter Hannibal Gyldenstjerne. Efter at Sagen havde været til Herredsting og Landsting blev den 1616 paadømt af Rettertinget i Kongens og hele Rigsraadets Nærværelse, idet den daværende Hospitalsforstander Anders Jensen Skriver paaberaabte sig det gamle Privilegium om, at Stridigheder vedrørende Adkomsten til Hospitalets Jordegods skulde afgøres af Kongen og Raadet. Fru Helvig anklagede Hospitalsforstanderen for, at han paa Hospitalets Vegne tilholdt sig en Skov Hassinglund (vistnok i Vester Hassing Sogn), skønt hun mente at være lovlig Ejer af de $\frac{2}{3}$ af den. Med et Skiftebrev efter sin salig Mand og en Række Tingsvidner vilde Fru Helvig bevise, at disse to Trediedele havde fulgt hendes Slægt, »Mand efter Mand, udi langsommelig Tid«. Omvendt paastod Hospitalsforstanderen, at Hassinglund Skov og Grund lige saa vel var købt til Klosteret som den Hospitalsgaard, hvortil den hørte, og ogsaa han fremlagde forskellige Breve, der skulde godtgøre, at Skovens »Brugelighed« altid havde fulgt Hospitalsgaarden. Retten gav dog Fru Helvig Medhold og tilkendte hende de to Trediedele af Skoven, idet man især gik ud fra et Skiftebrev af 1602 til hendes Mand samt andre fremlagte Breve, der viste, at Skoven ikke havde været Hospitalets »Enemærke«, men ligget til Fællig for Hospitalet og Herremanden⁶⁸).

Ikke meget bedre gik det Hospitalet i en Sag ved Viborg Landsting nogle Aar senere — 1625 — om Fiskeriet paa Busted og Hjeds Søer i

Veggerby Sogn, Hornum Herred. Nogle Hospitalsbønder var blevet set stangende Aal paa disse Søer og derfor dømt paa Herredstinget til at betale 3 Mark til Ejeren af Torstedlund Niels Krabbe, der mente, at de var gaaet ind paa hans Ejendom. Da han ved et Sandemændsbrev fra 1493 kunde bevise sin Ret med Hensyn til Busted Sø, blev Herredstingsdommen stadfæstet af Landstinget, hvorimod det lykkedes Hospitalsforstanderen Søren Nielsen at redde sine Bønder med Hensyn til Fiskeriet paa Hjeds Sø. Fordi der kunde fremlægges Hjemmelsbrev for deres Ret til at stange Aal her, underkendes Herredstingsdommen for dette Punkts Vedkommende⁶⁹).

Ogsaa i Sager af mere privat Natur blev Hospitalsforstanderen som Bøndernes Husbond jævnlig blandet ind og maatte tage deres Forsvar paa Tinge. Kort efter Kejserkrigen — 1630 — lod saaledes den daværende Forstander Hr. Niels Christensen til Landstinget indstævne en Dom af Hornum Herredsting, hvorved en Hospitalstjener, Jens Lauridsen i Lyngbjerggaard, var blevet dømt til at fremskaffe eller erstatte et Par Pistoler, tilhørende den før nævnte Fru Helvig Kaas til Restrup, og som skulde være blevet givet Jens Lauridsen i Forvaring i »Ufreds Tid«. Han vægrede sig ved dette, idet han oplyste, at baade Pistolerne og andet Gods »er blevet hannem fraplyndret af Rigens Fjender af et Kompagni, havde deres Kvarter i Løgstør den Tid, de drog af Landet, saa vel som andre fattige Folkes Gods, saa møgit de overkom, som bemeldte Tid er dennem frataget.« Herredstingsdommen blev herefter underkendt⁷⁰). En anden Gang en Del Aar senere — 1653 — maatte Hospitalsforstanderen optræde paa Landstinget til Forsvar for en vis Else Nielsdatter, Datter af en Hospitalsbonde i Skorup, fordi hun var blevet Genstand for »et letfærdigt og løgnagtigt Digt og Paasagn« om, at hun skulde have stjaalet en Lue i en Krambod i Thisted paa St. Olufs Dags Marked og faaet Hug derfor. Ogsaa i dette Tilfælde kasseredes Underrettsdommen, og den maatte ikke komme den arme Pige »paa hendes Ære og Lempe til nogen Forhindring⁷¹).

Overhovedet havde det gamle Ord: ingen har Fred længere, end ens Nabo vil, i høj Grad sin Gyldighed med Hensyn til Hospitalets Forhold. Derfor træffer man f. Eks. stadig Stridigheder vedrørende Markskel mellem tilstødende Ejendomme. Særlig omstridt synes Grænserne ved Sørup i Buderup Sogn at have været. Her havde Hospitalet vigtigt Gods beliggende, og en Række Breve fra Aarene 1579—93, lige som andre tidligere fra Hr. Peder Jensens Tid, vidner om, at der er blevet sat en Del ind paa at hævde Stiftelsens Rettigheder paa dette Omraade. Det er kun Brudstykker, der er bevaret til Oplysning herom, men de er velegnede til at vise, hvor mange Vanskeligheder Grænsespørgsmaal kunde afføde.

1579 var saaledes Hospitalsforstanderen kommet i Strid med Albert Maltesen (Viffert) til Møllerup og Anders Maltesen (Viffert) til Albæk om Skellet mellem Albæk Hede, Sørup Hede og Flø Hede, 1582 lod han Sandemænds Tog afhjemle til Tinge om det rette Markeskel mellem Sørup, Flø og Albæk Marker og Heder og 1585 ligesaa mellem Sørup og Hæsum Marker. 1588 maa Stridighederne være kommet for Landstinget i Viborg, hvor Forstander Peder Skriver lod læse et Brev fra 1507, der godtgjorde, at allerede den Gang havde hele Sørup med Undtagelse af een Gaard i mere end 40 Aar hørt til Aalborg Helligaandskloster; 1591 var der aabenbart Trætte om Fiskeriet i Sørup Sø og i de nærliggende Støvring og Hornum Søer, og 1593 blussede de gamle Stridigheder vedrørende Skellet mellem Sørup Hede og Mark samt Hæsum og Estrup Marker op igen, hvorfor Peder Skriver lod indstævne Jacob Seefeld til Visborggaard, Hannibal og Niels Gyldenstjerne til Restrup o. fl. a. til Hornum Herreds Ting som Vidner vedrørende disse Forhold⁷²).

Den ovenfor omtalte Sag fra 1625 om Fiskeriet i Busted Sø viser, hvorledes Hospitalets Bønder kunde føre Stiftelsen ind i Retstrætter med andre Jordegodsejere, men ogsaa Forholdet mellem Hospitalsbønderne og deres Husbond kunde arte sig saaledes, at det gjorde Rettens Mellekomst nødvendig. 1614 havde f. Eks. Hospitalsforstander Anders Jensen Skriver undt en Bonde Niels Jensen en øde Hospitalsgaard i Kalstrup, hvis tilliggende Jord næsten helt var groet til af Lyng, paa den Betingelse, at han i tre Aar skulde være fritaget for at svare Landgilde og anden Skyldighed, hvis han i Løbet af dette Tidsrum vilde genopbygge Gaarden og gøre Jorden brugelig til Dyrkning. Da de tre Aar var gaaet, lod Hospitalsforstanderen tage Syn over Gaarden. Den fandtes da endnu næsten helt øde, og Synsmændene mente, at det vilde koste 60 Daler at genopbygge den. Bonden blev derpaa indstævnet til Hornum Herreds Ting og dømt til at betale Hospitalet den opgivne Sum. Han mente imidlertid, at Synsvidnet ikke var »lovligt og ret«, og appellerede Sagen til Landstinget, der dog fuldt ud stadfæstede Herredsfogedens Dom⁷³).

Ogsaa en anden Sag mod en Hospitalsbonde er lærerig. 1621 indstævnedes Forstanderen Søren Skriver Bonden Niels Sørensen i Laden i Horsens Sogn til Landstinget, fordi han vilde nøjes med blot at svare Landgilde til Hospitalet, men derimod vægrede sig ved at gøre Ægt og Arbejde som de andre Bønder. Bonden hævdede at være i sin gode Ret, fordi hans Ydelser var bestemt paa den her angivne Maade i hans »Stedsmaalsbrev«, udstedt 1607 af en tidligere Forstander, Christen Knudsen, og heri havde han faaet Medhold ved Kjær Herreds Ting 1620. Landstinget derimod kasserede baade denne Dom og det paaberaabte Steds-

maalsbrev, idet man fastslog, at den gode Christen Knudsen ikke havde haft Myndighed til paa egen Haand at bevilge Afvigelser fra gældende Praksis »de fattige til Skade«⁷⁴).

Under Behandlingen af den sidste Sag havde det været af Vigtighed for Hospitalet, at det kunde henvise til Kong Frederiks Brev vedrørende Bøndernes Pligt til at gøre Ægt og Arbejde. Herved sigtedes der aabenbart til Frederik II's Brev af 5. December 1562 til Lensmanden Otte Brahe. I Anledning af, at Aalborg Hospitalsbønder trykkede sig ved at gøre Ægt og Arbejde til Hospitalet, og fordi de iøvrigt var ansat til at svare lavere Gæsteriafgift end de af Adelens og Kronens Bønder, de boede i By sammen med, blev det paabudt Lensmanden og Forstanderne at paase, at Bønderne ikke unddrog sig fra deres Skyldighed, og desuden at taksere dem til en passende Gæsteriafgift⁷⁵). Dette Brev er imidlertid kun eet enkelt Eksempel paa den Interesse, Kronen viste Aalborg Hospital i Frederik II's Tid. I samme Retning peger ogsaa et Kongebrev af 2. Oktober 1571, hvorved Frederik II — ligesom hans Fader 1546 — tog Hospitalet i sin Beskærmelse og stadfæstede dets Privilegier, og et Brev af 18. Maj 1569 fra samme Konge, hvorved han ligeledes bekræftede Christian III's store Gave af de mange Herreders Kvægtiender til Hospitalet. Anledningen til denne Stadfæstelse var den, at Christian III's Brev herom var bortkommet, og Hospitalet derfor blev meget forurettet. Men selv den nye kongelige Bekræftelse synes ikke helt at have virket efter Ønske, og en halv Snes Aar efter — den 25. November 1578 — maatte Kongen udstede et nyt Brev til alle Tiendeydere i de paagældende Herreder om ikke at gøre Forsøg paa alene at slippe med at yde Korn-tiende, men ogsaa rettelig betale Hospitalet Kvægtiende⁷⁶). Et andet Brev af samme Dato om Hospitalets Jordskyld, der tidligere er omtalt, føjer sig smukt ind i Rækken af denne Periodes kongelige Benaadninger, som afsluttes med et Kongebrev af 1590. Fra gammel Tid havde Præstekaldet i Saltum hørt ind under Hospitalet, og Præsten her maattet betale en aarlig Afgift til dette. Nu klagede den daværende Sognepræst Hr. Hans Nielsen over, at det ikke længere var ham muligt, da Sognet og derved hans Indtægter var blevet forringet ved en fordærlig Sandflugt. For at de fattige i Hospitalet ikke af den Grund skulde komme til at lide noget Tab, bevilgede Kongen dem nu til Erstatning en aarlig Afgift af Kronens Tiende af Vadum Sogn samt en halv Læst Korn af Sundby Kongetiende. Hermed synes den Forbindelse, der 1445 var blevet knyttet mellem Aalborg Hospital og Saltum Kirke, at være blevet opløst⁷⁷).

6. Den Overlast, som Aalborg havde lidt under Grevefejden, var kun af forbigaaende Betydning. Blot faa Aar efter Urolighedernes Afslutning

var Byen atter kommet til Kræfter, og i Resten af Aarhundredet gik den en rig og mangesidig Udvikling i Møde. Under Ledelse af et stærkt aristokratisk Styre oplevede Byen en merkantil Guldalder, hvori især den livlige Handel med Korn og Sild bragte Velstand til Huse og i høj Grad satte sit Præg paa Byens Ydre. Men efter Forløbet af den første Fjerdedel af det 17. Aarhundrede vendte Strømmen, og en alvorlig økonomisk Nedgang satte ind. Det blev af skæbnesvanger Betydning, at Sildefiskeriet mere og mere glippede, og af dybt indgribende Virkning blev de Ulykker, der styrtede ind over Byen i de tre store Krige efter 1625⁷⁸). Fjendernes Plyndringer og Krigsskatternes haarde Greb medførte en væsentlig Forringelse af den almindelige Velstand i den før saa blomstrende By, talrige Købmænd og andre Borgere forarmedes fuldkomment, og Indbyggerantallet var stadig faldende.

En Stiftelse som Aalborg Hospital kunde ikke forblive uberørt af de økonomiske Svingninger i den By, hvori det havde Sæde. Om end Hospitalet for saa vidt var relativt uafhængigt, som det var sikret ved udstrakte Jordbesiddelser paa Landet, saa medførte dog paa den anden Side netop den Omstændighed, at Stiftelsen i væsentlig Grad skulde skaffe sig Indtægter og derigennem Virkemidler for sit egentlige Formaal ved Salg af Landbrugsprodukter, at den paa det nøjeste maatte være interesseret i de skiftende Konjunkturer. Med mange Traade var Hospitalets Velfærd vævet sammen med hele Byens økonomiske Liv, og ikke mindst i Nedgangsperioderne gav denne Samhørighed sig til Kende. At forfølge Svingningerne i det enkelte er desværre nu ikke mere muligt, da alle Regnskaber fra denne Periode er gaaet tabt. Saa meget synes dog at være vist, at Nedgangen for Hospitalets Vedkommende allerede er begyndt, før Krigstildragelserne i Jylland 1627 havde naaet at udøve deres Indflydelse. Det lyder saaledes ildevarslende, at det tidligere omtalte Kongebrev af 1624 gav Tilladelse til at bortsælge Hospitalets faste Ejendomme i Viborg og Aalborg, for at dets store Gæld kunde dækkes af den herved indvundne Kapital. Faa Aar senere oplyses man om, at der vistnok netop i Kraft af dette Brev var blevet afhændet mange af Hospitalets allerbedste Ejendomme, store velbyggede Huse og Gaarde, deriblandt det grundmurede spedalske Hus uden for Byen ved St. Jørgen⁷⁹). Dette Bortsalg betød selvfølgelig baade Formuetab og derigennem et aarligt Indtægtstab. Det var da ikke mærkeligt, at ogsaa Hospitalslernes Antal svandt ind til et Minimum.

Under saadanne Omstændigheder maatte »Kejserkrigens« Trængsler virke dobbelt tungt. Da de danske Lejetropper i August 1627 blev jaget paa Flugt af Tilly og Wallenstein, stormede de op gennem Nørrejylland og indtog i Begyndelsen af Oktober Aalborg, som blev udplyndret med

stor Hensynsløshed. Faa Dage senere fulgte de kejserlige Tropper efter. Ogsaa disse skaanselsløse Skarer, broget sammensat af mange Slags Folk, erobrede Byen, brandskattede og udplyndrede den, og forlod den vistnok ikke før i Juni 1629⁸⁰). I mange Henseender gik det haardt ud over Befolkningen — det er sikkert betegnende, hvad Lensmanden paa Aalborghus Jens Juel skrev til Kongen, at Byen »udi denne Fejdes Tid meget ilde er medfaren, saa en stor Del deraf ganske er ruineret, og hvis igen er staaendes, ganske spoleret og udplyndret, saa den største Del af Borgerskabet derover næsten er forarmet og nu ved ganske ringe Formue«⁸¹). Men ogsaa hele Omegnen paa begge Sider Limfjorden fik Kærligheden at føle. Talrige Vidnesbyrd, ikke mindst i Datidens Tingbøger, taler deres tydelige Sprog om den Række Beskatninger, Udplyndringer og Voldsomheder, som Landbefolkningen i denne Periode maatte opleve.

Hvorledes Hospitalets indre Tilværelse har formet sig i disse Opløsningens Aar, er ikke nemt at sige. Fra een Side hedder det senere, at Fjenderne ikke gjorde synderlig Skade i selve Hospitalsbygningen⁸²), men sikkert og vist er det, at i hvert Tilfælde paa to Punkter blev Stiftelsen ramt paa det føleligste. Det ene var med Hensyn til dens gode Ladegaard, der laa lige uden for Aalborg paa »Klostermarken«, og som nu af »Rigens Fjender« blev aldeles nedbrudt og Jorden lagt øde⁸³). Endnu alvorligere var dog Bøndernes Forarmelse i de mange Herreder i Nordjylland, hvor Hospitalet havde Gods. Der er bevaret adskillige Synsvidner om Tilstanden hos Kronens Bønder netop i de Sogne, hvor ogsaa Hospitalet fra gammel Tid havde sine Besiddelser, og der er ingen Grund til at tro, at Fjenderne er gaaet mere skaansomt til Værks over for Hospitalsbønder end over for Kongelig Majestæts Tjenere. Atter og atter hører man om, at Bøndergaarde blev nedbrudt, Forraad af Korn og anden Fetalje beslaglagt, Bønderne selv udjaget, Jorden ødelagt og Skovene forhuggede⁸⁴). Formodningen om, at denne Hærgen ogsaa gik haardt ud over Aalborg Hospital, hæves til Vished ved de lidt senere Efterretninger om, at man for Aaret 1630 maatte afkorte Halvdelen af alle Hospitalsbøndernes Afgifter, og at i hvert Tilfælde store Dele af Bøndergodset i de følgende Aar maatte »besættes« med nye Fæstere⁸⁵). Alt tyder da paa, at man efter Krigen stod ved et alvorligt Vendepunkt i Stiftelsens Historie, et Vendepunkt, der blev saa meget mere betydningsfuldt, som den just samtidig skiftede Forstander og til Leder fik en Personlighed af temmelig blakket Karakter.

Denne Mand hed Hr. *Niels Christensen*. Han var efter eget Sigende født af hæderlige og gudfrygtige Præstefolk i Jylland og skal siden have haft et Præstekald i Holsten, som han dog blev fjernet fra paa uregel-

mæssig Maade — »ud af hvad Aarsag, er hannem selver bekendt«, hedder det senere —, men han havde da det Held at finde en Beskytter i den udvalgte Prins Christian (V), der under sin Faders Deltagelse i Trediveaarskrigen var en Art Rigsforstander 1625—27. Nu er det en bekendt Sag, at Prinsen ikke var alt for nøjeregnende med de Personer, som han lod sin Naades Sol skinne paa; det kan da ikke vække Forundring, at det lykkedes ogsaa Hr. Niels at komme i hans Gunst, og den 16. April 1627 fik han i Flensborg udvirket et Brev til Biskoppen i Aalborg om, at han skulde have det første ledige Præstekald i Vendelbo Stift eller helst Aalborg Klosters Økonomi og Prædikeembede⁸⁶). Med dette Brev begav han sig derpaa til Aalborg, hvor hans Tilsynekomst næppe har vakt udelte Glæde. I tre Aar forstod man dog at trække Tiden hen uden at give ham noget, og han paastod siden, at han i disse Aar maatte kontribuere hele sin Formue til Fjenderne, men da den hidtidige Forstander Søren Nielsen (Skriver) 1630 opgav Hospitalet, var gode Raad dyre. Eet var aabenbart sikkert: skulde man være nødt til at affinde sig med Hr. Niels, maatte han bindes og bastes paa Hænder og Fødder. Man søgte først efter »den gamle Fundats«, men den syntes bortkommet⁸⁷) — at den aldrig havde været til, har man aabenbart ikke vidst paa dette Tidspunkt. Man maatte da gribe til en anden Udvej. Lensmanden paa Aalborghus Jens Juel til Kjeldgaard oprettede i Forening med Superintendenten, Mag. Christen Hansen, Sognepræsten ved Budolfi Kirke, Mag. Niels Poulsen (Schandorph), senere Præst ved Vor Frue Kirke i København, og Tolderen, senere Raadmand Hans Sørensen en »Forordning og Skik« med Hensyn til Bestyrelsen af de fattiges Gods, særlig vedrørende Hospitalsforstanderen. Med stor Udførlighed blev der heri bestemt, at Forstanderen aldeles ikke maatte foretage sig noget angaaende Hospitalets Administration, det være sig med at bortfæste Hospitalsgods, med at træffe Aftale om Nybygning eller Reparation, med at indkøbe eller sælge Fetalje og andre Varer, med at tilsige Bønderne, med at begynde stor »Udspisning« uden i alt saadant at lade sig lede og regulere af »Inspektørernes Raad og gode Betænkende«. Efter saaledes at have værnet om deres Myndighed forelæste Tilsynsmændene Hr. Niels deres »Ordinans«, som han ogsaa maatte underskrive, da han den 26. (30.) April 1630 blev introduceret som Forstander⁸⁸). Desuden maatte han ved denne Lejlighed forpligte sig til i 3 Aar at afgive Driften af Klosterets Ladegaard uden for Byen og finde sig i, at Prædikeembedet for de fattige blev ham nægtet — altsammen, som han siden mente, »de fattige til mærkelig Skade baade paa Sjælens og Legemets Vegne!⁸⁹)

Hr. Niels Christensen kunde nu begynde at styre, og efter alt at dømme tog han fat med stor Kraft, men trods den strenge Haandfæstning

artede hans Forhold til Inspektorerne sig alt andet end idyllisk. Hans Selvraadighed ved Hospitalets Bestyrelse traadte saa stærkt frem, at »menige Inspectores« allerede i Slutningen af samme Aar fik Lensmanden Jens Juel til at indkalde ham til et Møde den 23. (24.) December, for at han kunde gøre Regnskab for sin Forvaltning, og samtidig forseglede Præsten Mag. Niels Poulsen Hospitalets Døre og holdt Forstanderen borte fra al Bestyrelse af Stiftelsen. Først da han næste Dag, Juleaftensdag, i Bispens Hus havde afgivet en skriftlig »Obligation« om at være Inspektorerne hørig og lydlig, fik han igen Lov til at beskæftige sig med Hospitalets Sager. Senere paastod han, at han var blevet tvunget til at underskrive denne »Forpligt« i Mørkningen, saa at han ikke kunde se, hvad der stod i den, eller den »begrunde til Punkt og Prikke«, men havde han ikke underskrevet, var han blevet jaget ud selve Juleaften. I Dokumentet selv stod der, at da han var blevet overbevist om at have misligholdt den Ordinans, han havde undertegnet ved Tiltrædelsen af sit Embede, var han nu med Rette blevet suspenderet og fortjente helt at removes, men »for Guds Skyld og for Godtfolks Forbøn« bad han ganske ydmygelig om, at Lensmanden og menige Hospitalsinspectores frommeligen vilde tilgive ham og lade ham blive i sit Embede til førstkommende Philippi Jacobi (1. Maj), hvis han forbedrede sig. Til Slut hed det: »saa fremt jeg befindes derimod at gøre, begærer jeg ikke andet end straks uden Proces og Rettergang at removes og da mine forrige Forseelser at staa mig aabne fore«⁹⁰).

Hr. Niels var da denne Gang sluppet med Skrækken, men inden længe var alt i den gamle Gænge. Særlig to Spørgsmaal synes at have været Inspektionen og Forstanderen imellem, dels hans selvraadige Forvaltning, dels Ladegaardens Forhold. I sine senere Indlæg lagde Hr. Niels — som naturligt var — størst Vægt paa det sidstnævnte, og han paastod, at her var den egentlige Kilde til Fjendskabet. Det havde været til ubodelig Skade for Hospitalets Lemmer, at Driften i tre Aar var taget fra dem — ved at berøve dem Ager, Eng og Græsgang, hvor de tidligere havde kunnet føde deres Mælkekøer, var det nu kommet dertil, at »de fattige maatte æde deres Vælling og Grød i Vand.« Særlig uheldigt fandt han det desuden, at det var tre Medlemmer af Hospitalsinspektionen — Superintendenten, Mag. Niels og Tolderen Hans Sørensen —, der i Forbindelse med en fjerde Deltager havde tiltaget sig Driften af Ladegaarden. Bestandig skulde derimod Hr. Niels have drevet paa, at denne burde gives tilbage til Hospitalet, og i Begyndelsen skulde han ogsaa gennem mange Samtaler have fundet Ørenlyd for dette Ønske og andre af sine Planer hos den nye Lensmand, Otte Skeel til Hammelse. Han gjorde ogsaa Lensmanden opmærksom paa, at de øvrige Inspektors

Forhold til Stiftelsen var præget af Egennytte, og han paastod siden, at fra da af blev Forholdet til disse — især til Bispen og Mag. Niels — meget spændt; han vilde nemlig ikke »lade dennem raade og tage af Klosteret, hvad de vilde have, ligesom Klosteret havde været deres eget«. Især forbitrede det dem naturligvis, at det omsider lykkedes ham at faa Ladegaarden tilbage til Hospitalet. Derfor søgte de at undergrave og formindske Hospitalsforstanderens Myndighed og brugte bevidst alle mulige Midler for at »modløbe« ham og hans Bestræbelser, og da han havde faaet Ladegaardsmarken saaet til, lovede de ham, at han ikke skulde komme til at høste, hvad han havde saaet. Tilsidst fik de ogsaa Held med sig, især fordi det lykkedes Mag. Niels Poulsen at faa Lensmanden omstemt, saa at denne blev Hr. Niels Christensens Fjende og de andres Hjælper⁹¹). Uvist nøjagtigt hvornaar, men som det synes, noget efter den 1. Maj 1632 blev han suspenderet, og en anden indsat til (midlertidigt) at bestride Forstanderens Forretninger, medens »den Dannemand Bispen annammede Inspektionen«. Samtidig maatte Hr. Niels højtideligt for Lensmanden og de øvrige Inspectores love at stille Kautio for sin hele Husholdning, et Løfte, han dog ikke holdt, men han blev aabenbart boende i Hospitalet endnu et halvt Aars Tid. Synderlig behageligt har Opholdet her næppe været. Hans Fjender var i fuld Gang med Forberedelserne til en Proces imod ham, og fire Uger før Jul 1632 lod Lensmanden og Inspektorerne forkynde til Tinge, at ingen af Hospitalsbønderne maatte yde Korn eller andet til Forstanderen. Desuden lod Bispen og Mag. Niels slaa Hængelaase for alle Klosterdøre, Kornlofter og Porte, og — som han senere berettede — havde de »commanderit en gammel lokket Kvinde til Bispens over Laas og Lukkelse at raade og gøre, hvad hun vilde, og betog mig og min Høstru og Kældersvenden al Myndighed fra, ligesom vi vare de argeste Tyve og udædiske Folk«⁹²).

Han maatte da tilsidst forlade Klosteret og den 7. December 1632 som indstævnet af Inspektorerne Mag. Niels og Tolderen Hans Sørensen møde i Aalborg Raadstue for en Ret bestaaende af Lensmanden og Superintendenten⁹³). De anklagede Hr. Niels Christensen for selvraadig og ulovlig Forvaltning af sit Embede, hvorved han havde forurettet de fattige i mange Maader. Til at bevise dette fremlagde de en lang skriftlig Beretning om Hr. Niels' Embedsførelse til 1. Maj 1632. Den synes at være ført i Pennen af Mag. Niels, og der var i den ikke sparet paa Klageposter: uden at spørge Hospitalsinspektorerne havde han atter og atter paa egen Haand bortfæstet Hospitalsgods, truffet Aftale med Haandværkere om Bygningsarbejde, indkøbt Varer og solgt andre — alt til stort Tab for de fattige. I talrige Enkeltheder, som det vilde føre for vidt at opregne her, gennemgaas hans Administration, og overalt fandt Inspek-

torerne kun Uredelighed, Forsømmelse, Forseelse og Selvraadighed. Der var indsamlet et betydeligt Materiale til Belysning af hans Embedsførelse, og Anklagerne havde Tingene paa rede Haand. De kunde opregne de Huse og Gaarde, der var bortstedt uden deres Samtykke; de kunde paavise Forsømmelser ved Indkrævning af Tiender og andre Afgifter, ved ikke i Tide at bjerge Lyng og Tørv, saa der i dyre Domme maatte indkøbes »Ildebrand«, og de kunde paa Grundlag af en nøje Gennemgang af Regnskaberne og Ugesedlerne godtgøre en Mængde Uoverensstemmelser mellem Indførslerne og de faktiske Forhold. Meget var kun Smaating, men det ene med det andet gav ikke noget tillidvækkende Indtryk af den gode Hr. Niels. Hvorfor havde han nu i den 32. Uge 1631 opskrevet, at der var spist hele 6 Ol Sild paa Mandagen og Lørdagen den 5. og 10. December, naar man dog vidste, at der daglig kun medgik 2 Sild til hver af de fattige og 6 til hver af Klosterets »daglig Folk«, ialt kun 3 Ol? og hvorfor havde han opført, at Søfren Arbejdskarl og Gertrud Forstanderske havde faaet 7 Daler i resterende Løn for 1631, naar man dog kunde se, at de i Stedet for havde faaet »sal. Morten Kioldsens Klæder, som døde udi Hospitalet«? Det saa heller ikke godt ud, at Bryggerspigerne fortalte, at der ikke var brygget Øl til hans private Husholdning, men kun til Klosterets Brug, »saa han og hans Hustru haver drukken med de fattige«. Han havde dog i Regnskabet beregnet sig selv baade Malt og Humle saa vel for det første som for det andet Aar — »der af er det sket, at de fattiges Øl haver været tyndt, som de ofte haver klaget«. Som det fremgaar af den sidste Bemærkning, havde Inspektorerne intet imod nu og da at lade en lille Spydighed glide ind i den ellers saa strengt saglige Dokumentation. Særlig tydeligt kom dette for Dagen under Om-talen af Hr. Niels' Forsømmelse ved at undlade at opføre 18 Speciedalers Lejermaalsbøder fra Utrup, i hvilken Anledning Revisorerne med et temmelig giftigt Sideblik bemærkede: »kan synes udi andre Mening dermed at være forholdet«⁽⁹⁴⁾.

Som Bilag til Anklageskriftet var føjet en lang Række Bevisligheder, hvoriblandt især kan nævnes det mærkelige Aktstykke »de fattige Guds Lemmer her udi Hospitalet deres skriftlig Klagemaal« over Forstanderen, et Klagemaal, som delvis blev gentaget mundtligt i Retten. Hvad havde da de Guds Lemmer at klage over? Over mangt og meget, især dog Kosten: i 7 Uger var der kun givet 2 Sk. til Smør om Ugen, og vi maatte give 3 Sk. for Marken (3: et Smørmaal); saa havde vi tilforn været 4 om en Lamkrop — nu er vi 8 om een; tilforn plejede vi at faa Flæsk to Gange om Ugen, nu faar vi intet uden om Søndagen, og Flæsket er »møget forkortet«. Vore »Skat-Høns« har vi tilforn faaet levendes, nu »sider« (syder) de dennem til os og kvitter en Dags Mad! Gæssene har de taget os

Kraasen fra! Vi plejede at faa »Vost« (Ost), nu haver vi ingen faaet, siden Hr. Niels kom til os. Vi plejer at faa tre Potter Øl om Dagen, nu intet uden halvanden Pot om Dagen. Hvad anden »Redmad« er anlangendes, er saa skidenfærdig handlet med, at vi det ej kan fortære. »Det er Synd at handle saa ilde med Guds Gaver«⁹⁵).

Kunde Hr. Niels Christensen da intet fremføre til sit Forsvar? Jo, efter Sagens Opsættelse en Maanedes Tid fremlagde han den 11. Januar 1633 et vidtløftigt Gensvar. Nøje gennemgaar han en Række af Anklagerne og synes virkelig at kunne rede ganske godt for sig. I Almindelighed bemærkede han, at naar han ikke altid havde raadført sig med Inspektorerne, skyldtes det, at han ofte havde haft Vanskelighed ved at træffe dem hjemme, og i sine Dispositioner havde han til enhver Tid set paa Hospitalets Bedste. Hvem der i det enkelte har haft Ret — Hr. Niels eller hans Kritikere — lader sig ikke afgøre nu, men meget lyder som sagt ret plausibelt: han indrømmede f. Eks., at han havde »drukket med de fattige«, men i saa Tilfælde havde han altid forud givet en Tønde Malt eller to af sit eget, og naar han havde nøjedes med eet Bryg, var det, for at der skulde gaa »des ringere Ilding« til; naar der var opført flere Sild end sædvanligt paa Regnskabet, skyldtes det, at Sildene var smaa og »aldrig til at forspise« — forøvrigt havde de fattige faaet de største Sild og Arbejdsfolkene de smaa; o. s. v. o. s. v. Med Hensyn til de fattiges Klage gjorde han senere gældende, at det hele var Opspind og især skyldtes det ældste Lem i Sygestuen, en gammel blind Kone, som altid var misfornøjet, og som bestandig rendte ud i Byen, hvor hun solgte sin Mad og i Stedet købte Vin, Hvedebrød og »kræsne Retter«. De andre Lemmer klagede aldrig, og de havde heller ingen Grund til det, thi »jeg omgikkes med dennem som en Fader med sine umyndige Børn«⁹⁶).

Dommerne tog ikke det mindste Hensyn til hans Indlæg, men fandt, at de mange fremlagte Vidnesbyrd — Hr. Niels' egne udgivne Stedsmaalsbreve og -sedler, Bøndernes Bekendelser, de fattiges ynkelige Klagemaal, tidligere Tjenestefolks Udsagn, Regnskaber og Ugesedler — klart viste, at han havde handlet mod den Forordning, der var gjort om Hospitalets Administration, hvorfor han burde have sit Embede forbrudt og stande de fattige til Rette for den Skade, han havde forvoldt dem⁹⁷). Dagen efter — den 12. Januar — blev han, som han siden sagde, af Inspektorerne »uden al Barmhertighed afsat fra sin Bestilling og pludselig ud i den haarde Vinter udjaget med hans fattige Hustru, som ingen Børn haver, af Klosteret«⁹⁸).

Hr. Niels Christensens Sag var saaledes endt med et afgjort Nederlag for ham. Imidlertid vilde han ikke lade sig nøje hermed; han fandt, at

Dommen var fældet »efter vrang Beretning« paa Grundlag af »Sankevidner«, og ikke helt uden Grund ankede han over, at væsentlig den samme Kreds af Mennesker optraadte baade som Dommere, Anklagere og Vidner⁹⁹), og han ønskede derfor Sagen paakendt af Kongen. Den blev ogsaa indstævnet til Herredagen i København 1633, men der faldt foreløbig ingen Dom¹⁰⁰). Skønt meget er dunkelt i de to følgende Aars Forhandlinger, synes dog Grunden til, at Sagen trak ud, at have været den, at man vilde afvente Revisionen af Hospitalsregnskaberne for 1630—32. Selv mente Hr. Niels aabenbart, at Hospitalet vilde blive ham en større Sum skyldig, hvorfor han ønskede at faa sine Regnskaber »clarede«, men Bispen og de øvrige Inspectores synes at have vist sig afgjort uvillige heroverfor. Med dette som Baggrund maa man da forklare sig, at der den 30. Juni 1633 udgik et Kongebrev til Bispen samt til Borgmester og Raad i Aalborg, hvorved de fik Befaling til at revidere Hr. Niels' Regnskaber. De gode Herrer forhastede sig imidlertid ikke; de kom i Strid indbyrdes, og da Hr. Niels igen klagede til Kongen, affødte dette et nyt Kongebrev — af 22. August 1634 —, denne Gang til Lensmanden Otte Skeel om at tilholde Revisorerne at tilendebringe deres Arbejde og hver for sig give de Mangler, de havde antegnet, beskrevet fra sig¹⁰¹). Dette frugtede endelig, og i Oktober 1634 forelaa baade Revisionsantegnelserne og Hr. Niels' Svar derpaa. Havde man tidligere haft rigeligt med Anklageposter mod Forstanderen, var der nu kommet endnu mere og endnu tungere vejende Materiale til. To Gange havde man bl. a. holdt Forhør over en Del af Hospitalsbønderne, hvad der havde bragt adskillige Misligheder ved Regnskabsførelsen for Dagen, og som Slutresultat kunde man præsentere Hr. Niels en Regning paa 140 Dlr., som han skulde være Hospitalet skyldig¹⁰²). Han søgte, saa godt han formaede, at værge for sig, og med et Anstrøg af tidligere gejstlig Salvelse forkyndte han, at hvad han havde gjort, »det haver jeg gjort af en Ret-sindighedens Troskab i Enfoldighed, som St. Paulus udkræver til de Colosser 3. Kapitel. Om det ikke behager alle Mennesker, da behages det Gud, som jeg haver tjent dermed. Saa ved jeg af Guds Ord, at hvad godt nogen gør, det skal hannem betales igen af Gud, hvad heller han er Tjener eller fri«. Særlig fandt han det haardt, at man kun vilde beregne ham tre Fjerdedele af hans Løn for det sidste Aar, skønt han var blevet udjaget »i Vinters Kuld og Frost« et Fjeringaar før Faredag. Det var ubilligt, at »min Løn skulde mig forkortes, om Maden er mig end fratagen«. Desuden klagede han bittert over Bønderne, der vidnede til hans Skade, da de vel vidste, at de fik Medhold hos Inspektorerne, medens »jeg haver ingen, som svarer med mig, uden Gud og en god Conscientz«¹⁰³).

En Forhandling om Revisionen paa Raadstuen i Aalborg endte resultat-

løst, og Sagen kom da for Rettertinget i København 1635, hvortil Hr. Niels havde indstævnet en lang Række Personer, deriblandt den 1634 afdøde Lensmand Otte Skeels Arvinger, Bispen og de øvrige Inspectores foruden mange andre¹⁰⁴). I et langt Indlæg (af 20. April 1635) skildrede han hele sin Embedsførelse og satte sandt at sige ikke sit Lys under en Skæppe, medens han bittert beklagede sig over Inspektorernes Forfølgelse paa Grund af Striden om den fatale Ladegaard. Hvad havde han dog ikke udrettet i disse faa Aar? Bygningerne var forbedrede, baade Klosteret og Sygestuen, som trængte haardt til Reparation, 2 Vandmøller og 1 Hestemølle var blevet opbygget; »Udspisningen« var blevet forøget — før var der kun 11 Mennesker i Hospitalet, nu 100; skønt Ladegaarden var taget fra Klosteret, og mange af dets Ejendomme, tilmed de skønneste og bedste, var blevet bortsolgt før hans Tiltrædelse, omend »i denne Bispes Tid«, saa var Stiftelsen dog nu gældfri og havde nogle hundrede Daler paa Rente; Hospitalsgodset var i god Forfatning, det var overalt paa ny blevet »besat« med Bønder og gav igen rundelige Indtægter. Og hvorledes havde han ikke drevet Ladegaarden, da den endelig var blevet fravristet Mag. Niels og hans Medbrødre? Bestandig havde han hjulpet Bønderne med Laan af Brødkorn og Sædekorn, af sin egen Formue havde han købt gode stærke Arbejdsheste og gode unge Mælkekøer — før var der blot »5 gamle maure Køer og 1 Kalv in Inventario«, nu kunde han levere fra sig 16 gode unge Mælkekøer, 2 unge Kvier med Kalve foruden Stude og andre, unge Kvier, 4 Arbejdsheste, 5 »fiede« Svin paa Stien, dertil Faar og Lam og andre, mavre Svin. Der var da Grund nok, mente han, til at faa Dommen af 11. Januar 1633 omstødt og til at kræve sit Embede tilbage samt Erstatning for den Skade, han havde lidt¹⁰⁵).

Til Gensvar paa alt dette fremlagde Biskop Christen Hansen et Indlæg, som allerede havde været lagt i Rette paa Herredagen 1633, og som var skrevet af ham og den afdøde Lensmand Otte Skeel. Det var affattet roligt og værdigt, om end i en let krænket Tone: Lensmanden og Bispen var rede til at erklære sig over Hr. Niels' Tiltale, hvis virkelig Hans Kongelig Majestæt og de gode Herrer fandt, at han var den Mand, der burde gaa i Rette med ærlige Folk, han, der ved Landstinget var blevet dømt for at have tilskyndet Vidner til at vidne aabenbarlig Løgn. Dernæst gennemgaaes i Korthed de enkelte Anklagepunkter. Det havde været aldeles nødvendigt ved Hr. Niels' Tiltrædelse at oprette en »Ordinans«, da man kunde se, at »han selver vilde raade og regere altingest, som hannem lystede«, og den »Obligation«, som var blevet ham forelagt i December 1630, havde han maattet undertegne, fordi han ellers var blevet sat fra sin Bestilling. Bortforpagtningen af Ladegaarden var sket med Lensmanden Jens Juels Samtykke og var blot tænkt som en foreløbig

Foranstaltning, indtil Hospitalet kom paa Fode igen. Med Hensyn til de mange Specialpunkter i hans Embedsførelse henholdt man sig ganske til Dommen af 11. Januar 1633 — der kunde oven i Købet nu fremlægges saa mange nye Beviser paa hans Utroskab, at dersom Lensmanden og Bispnen ikke havde vist Skaansomhed mod ham paa Grund af det Præstembede, han tidligere havde betjent, burde han have været straffet med Galge og Gren¹⁰⁶). Ogsaa de øvrige Inspectores samt Borgmester og Raad mødte og forsvarede deres Handlemaade. Derpaa kunde Dommen fældes (den 5. Maj 1635). Rettertinget kendte da, at eftersom den paa-beraabte Ordinans var gjort med Kongens Lensmands Vidskab og heller ikke var Hospitalet til Skade i nogen Maade, eftersom han selv havde underskrevet »Obligationen«, og eftersom den Dom, som han besværer sig over, er grundet paa hans egne Sedler, Regnskaber og Vidner, som ved hans egen Vedgaelse mesten alle bestyrkes, saa »graverer« Hr. Niels sal. Otte Skeel og hans Arvinger med sine Beskyldninger utilbørligen, saa samme Dom bør ved Magt at stande. Ogsaa Bispnen, Mag. Niels samt Borgmester og Raad burde være fri for hans Tiltale. Med Hensyn til Mangelsposterne i hans Regnskaber fandt Retten, at eftersom til en Del af dem noget svares, som kunde tilstaaes, saa burde han være forskaanet for Udlæg til deres Klarering, og hans Hustru burde »sin« Boslodsgods at følge¹⁰⁷).

Med denne Dom blev Hr. Niels' Skæbne som Forstander for Aalborg Hospital endeligt beseglet, men ved samme Retterting blev der ogsaa fældet en anden Dom over ham i en sideløbende Sag, til hvis Forhistorie hans Modpart havde hentydet i deres Gensvar, og som er af ikke ringe Betydning til Forstaaelse af hans Forhold og Karakter. Før Sagen kom for ved Rettertinget, havde den gennemløbet adskillige Stadier. Gangen i den var i Korthed følgende: under en Proces med nogle Hospitalsbønder i Hasseris var der en Dag blevet forkyndt en Stævning for Hr. Niels Christensen uden for Klosterets Port. Stævningen var imidlertid blevet sønderrevet og saaledes gjort ugyldig, men hvem havde revet den over? Paa Aalborg Byting den 27. August 1632 hævdede tre »Øjenvidner« ved Stævningens Forkyndelse, at det var Stævningensmanden selv, der havde gjort det, men senere paa Viborg Landsting den 19. Januar 1633 fragik de deres Vidnesbyrd, indrømmede, at de ikke havde været uden for Klosterporten ved den paagældende Lejlighed, derfor intet havde hørt eller set, men var blevet forledt af Hr. Niels Christensen og en Ledtogsmænd, hans Foged Christen Mortensen i Hasseris, til at vidne falsk. Baade havde disse selv skrevet, hvad der skulde staa i Vidnet, og senere tilskyndet de tre Mænd til at bekræfte det ved deres Ed paa Bytinget. Deres første Vidnesbyrd blev derfor ved en Landstingsdom

erklæret for falsk, medens et Vidne af to andre Personer af det Indhold, at det var Hr. Niels, der selv havde sønderrevet Stævningen, blev kendt at skulle blive ved Magt. Hr. Niels og hans Foged blev derpaa ved en ny Landstingsdom af 13. April 1633 dømt til »at stande til Rette« som dem, der havde tilskyndet Vidnerne til at afgive falsk Forklaring, og Vidnerne til at straffes for Mened »paa deres Finger«. Sagen kom nu atter for Landstinget, idet Hr. Niels indstævnedes de tre Mænd, der havde fragaaet deres Vidnesbyrd, og benægtede ved sin højeste Ed, at han skulde have tilskyndet dem til at vidne Løgn — »ikke heller haver de været nogen Børn, man kunde tillokke«. I sin Dom (af 1. Februar 1634) henholdt Landstinget sig imidlertid til den forrige Dom af 19. Januar 1633, som stadfæstedes, idet man ikke kunde erkende, at der var fremlagt noget, som kunde afkræfte de den Gang aflagte Vidnesbyrd. Forøvrigt var to af de omstridte Vidner siden bortrømt, medens den tredie havde maattet bøde med sine to Fingre. Til samme Landsting havde Hr. Niels Christensen desuden indstævnet Ridefogeden paa Aalborghus, Søren Jørgensen, fordi han paa sin Herres Vegne havde forhvervet en Bytingsdom af 23. December 1633 over ham, i Henhold til hvilken Forstanderen skulde bøde med sin Boslod, og denne Dom vilde han nu have omstødt. Efter den just afsagte Landstingsdoms Ordlyd kunde Udfaldet ikke blive tvivlsomt. Trods Hr. Niels' gentagne Benægtelse stadfæstede Landstinget samme Dag (1. Februar 1634) ogsaa Bytingsdommen. I Kraft af denne begyndte Fogeden nu Eksekutionen mod Hr. Niels, idet han allerede to Dage efter — den 3. Februar — paa Aalborg Byting lod udstede et »Delsbrev« (offentligt Vidnesbyrd om Retsforfølgningen) mod Forstanderen. Da Hr. Niels baade af formelle og reelle Grunde fandt, at denne »Dele« var uretmæssig, fik han atter Sagen bragt ind for Landstinget, men med samme Resultat. Hans haardnakkede Benægtelse til Trods henviste Dommerne (den 12. April 1634) blot til det under Sagens tidligere Behandling oplyste og »vidste ikke hannem af samme Dele kvit at dømme, førend han retter for sig, som det sig bør«. Hermed vilde han dog ikke slaa sig til Taals, og til Herredagen i København i April-Maj 1635 lod Hr. Niels Christensen, »forrige Hospitalsforstander i Hellig Giestis Kloster i Aalborg«, Landsdommerne indstævne for de fire første Domme, de havde dømt i denne Sag. Væsentlig nye Momenter kunde Hr. Niels ikke fremføre. Kun fremlagde han et nyt Vidnesbyrd fra et af de tre som Menedere dømte Vidner. Dette gik ud paa, at denne med Fængsel og Jern skulde være blevet truet til at bekende, at Hr. Niels Christensen havde tilskyndet ham til at vidne falsk. Desuden paastod han, at Stævningsmanden var hans Avindsmand, fordi han havde straffet ham med Fængsel »for hans letfærdige Ord paa andre Godtfolk«. Alt

dette hjalp dog ikke det bitterste, og Rettertinget stadfæstede blot Lands-tingets Afgørelser (den 5. Maj 1635)¹⁰⁸).

De her gennemgaaede Retssager kaster et skarpt, men ikke flatterende Lys over Hr. Niels Christensen. Utvivlsonst har han i flere Henseender været en dygtig og handlekraftig Personlighed, der med frisk Initiativ kunde tage Arbejdet op for at genrejse en saa forfalden Stiftelse, som Aalborg Hospital ved hans Tiltrædelse var. Der er næppe Grund til at betvivle Rigtigheden af, hvad han beretter om den betydelige Fremgang, Hospitalets Økonomi kunde opvise under hans Styre, og det blev da heller ikke bestridt fra hans Modstanderes Side. Men han har tillige i høj Grad været selvraadig og upaalidelig, fremfor alt en Eneherskernatur, der maatte føle ethvert Tilsyn og enhver Indgriben fra andre Myndigheder som et snærende Baand om sin Handlefrihed. Han har aabenbart opfattet sig selv som en Art Lensmand og fundet det utaaleligt, at han ved en særlig »Ordinans« skulde bindes fastere om Hænderne end nogen af hans Formænd. Endelig var han en problematisk Karakter, en Mand, der ikke blot havde en broget Fortid bag sig, men hvis Natur skjulte Forbryderinstinkter, som gjorde ham lidet kræsen i Valget af Virkemidler. Alt vejet for og imod maa man derfor vistnok sige, at hans Fjernelse fra Hospitalets Styre ikke alene juridisk var fuldt ud forsvarlig, men ogsaa havde sin dybere Berettigelse i de alvorlige personlige Brist, hans hele Færd gav Udtryk for.

Med Hensyn til Hr. Niels' Modstandere — særlig da Superintenden-ten, Mag. Christen Hansen og Sognepræsten, Mag. Niels Poulsen — kan det ikke nægtes, at de havde alle Formaliteter og mange reelle Bevisligheder paa deres Side, men deres Anker mod hans Regnskabsførelse er jævnlig prægede af en mærkværdig Smaatskaarehed. Ret betegnende er det i saa Henseende, at selv Rettertingets Dommere fandt, at en Del af hans Besvarelser paa deres Ankeposter nok lod sig høre, og havde Inspektorerne end ti Gange haft den daværende Lensmands Billigelse til at overtage Driften af den omstridte Ladegaard, saa saa det dog ikke godt ud, at netop Stiftelsens Tilsynsmænd søgte at drage personlig Fordel af en af dens vigtigste Grundejendomme.

7. Hvorledes Hr. Niels Christensen har fristet Livet efter sin Fratræden, vides ikke; formodentlig har det været kummerligt nok, men ikke længe efter maa han være død, da han 1637 findes opført i Budolfi Kirkebog blandt de begravede¹⁰⁹). Til Efterfølger havde han, som han selv oplyser, allerede ca. 1. Maj 1632 faaet en ung Mand, der var gift og havde syv Børn. Hans Navn nævnes ikke, men det maa sikkert være den samme som den *Claus Markvorsen* (Marcussen, Markorsen, Marqvardsen), der i

December s. A. omtales som Hospitalets Forstander, og som bestyrede det indtil sin Død 1645¹¹⁰⁾. Naar Hr. Niels udtrykkelig fremhæver hans talrige Familie, var det ikke for det Godes Skyld; han vilde dermed antyde, at de mange Munde kunde være Hospitalet til Skade. Ogsaa andre i Samtiden synes den unge Forstanders store Børneskare at være faldet for Brystet. Forarbejderne til Dommen over Hr. Niels 1635 viser saaledes, at man aabenbart har anset det for et betydningsfuldt Moment at faa undersøgt, om disse mange Børn virkelig laa Hospitalet til Byrde, og i en Strid en Del Aar senere lod den bekendte Storkøbmand Jens Bang Claus Markvorsen høre, at man i Stedet for hans Kuld Børn kunde holde tyve betrængte fattige i Hospitalet¹¹¹⁾. Fraregnet saadanne Finter med Hensyn til hans Familieforhold synes den nye Forstander at have nydt megen Anseelse, han var saaledes fra 1632 Raadmand, og de Efterretninger, der er bevaret om hans Styre af Hospitalet, tyder paa, at han med Nidkærlighed har antaget sig dets Tarv. Forøvrigt er der Grund til at tro, at Hospitalsforstanderens Myndighedsomraade i Forhold til Inspektorerne i denne Periode er blevet stadig mindre. Rent bortset fra, at den nævenyttige Hr. Niels et Sted siger, at det var i Inspektorerne Interesse, at de til Forstander efter ham fik indsat en »betrængt« Mand, »saa de kunde daglig have hannem, som de vilde«¹¹²⁾, maatte hele Udviklingen fra 1630 med Oprettelsen af den oftere omtalte »Ordinans« for Forstanderen og Udfaldet af Hr. Niels Christensens Sag nødvendigvis betyde en Højnelse af Inspektionens Myndighed. Ikke mindst var Superintendentens Betydning i denne Sammenhæng stærkere og stærkere blevet understreget, og det samme skulde vise sig i de følgende Aar.

Claus Markvorsens Forstandertid kom ikke til at forme sig som en ren Idyl, tværtimod maatte han Gang paa Gang søge Rettens Hjælp for at værne om Hospitalets Rettigheder. Allerede 1634—5 optræder han ved Landstinget i Viborg i Anledning af en Strid om en Hospitalsgaard i Lundby i Fleskum Herred. Ved ny Bortfæstning var den blevet besigtiget og dens Bygfædighed anslaaet til 16 Sldr. Imidlertid blev baade Syns- og Vurderingsvidnerne erklæret magtesløse ved Landstinget 1634. Efter at have ladet Sagen tage op til ny Undersøgelse prøvede Claus Markvorsen at faa den forrige Landstingsdom omstødt ved en ny Dom 1635, men forgæves¹¹³⁾. Af større Betydning var dog en anden Sag et Par Aar senere, 1637. Den drejede sig om, hvor stor en Del af Kvægtienden i Hassing Herred der tilkom Hospitalet. Man paastod, at Degnene i det nævnte Herred »i langsommelig Tid« havde nydt Halvdelen af Kongens Kvægtiende, medens blot den anden Halvdel var blevet givet til Hospitalet. Fra dettes Side hævdede man derimod, at det stred mod de kongelige Benaadningsbreve at give Degnene nogensomhelst Del i denne Ind-

tægtskilde. Det var aabenbart Herredets Degne, der havde været paa Spil for at redde sig en Bid, de havde fremlagt en Række Vidner fra Bønderne til Fordel for deres Paastand for Fogeden i Hassing Herred, der 1636 havde bygget en Dom herpaa. Da det saaledes gjaldt en af Hospitalets vigtige gamle Rettigheder, kunde man ikke lade sig slaa af Marken af saadan en Herredstingsdom, Sagen maatte for ved Landstinget, hvortil Hospitalsforstanderen lod indstævne samtlige Vidneudstedere og Degne. Landstinget indlod sig imidlertid slet ikke paa nogen Realbehandling af det hele Spørgsmaal. Dommerne nøjedes med at fastslaa, at da der ikke var givet Bispen i Aalborg, som bør have Indseende med Hospitalet, noget Varsel, saa kunde de efter saadan Lejlighed ikke kende, at de fremlagte Vidner eller den Dom, der var funderet derpaa, burde have nogen Magt. Man hører ikke senere nærmere til denne Sag¹¹⁴).

Af lignende brudstykkeagtig Karakter er ogsaa de Efterretninger, man har om et Par Sager, Claus Markvorsen maatte føre med en af de rigeste og mærkeligste Mænd i Datidens Aalborg, Købmanden Jens Bang. Den ene angik et Krav fra Hospitalets Side om Jordskyld af en Ejendom, Jens Bang havde i Fæste, og hvoraf han i lange Tider havde svaret Afgift. Imidlertid gik det i hans senere Aar stærkt tilbage for den før saa velhavende Mand, og det er maaske Grunden til, at han nu vægrede sig ved at gøre sin Skyldighed. For sin Forsømmeligheds Skyld blev han paa Grundlag af Klosterets Jordebøger og andre Vidnesbyrd ved Aalborg Raadstueret den 2. August 1639 dømt til at have sit Fæstebrev forbrudt, men ved Landstinget blev denne Dom mærkeligt nok kendt magtesløs at være. Forøvrigt havde dette Mellemværende sine Rødder langt tilbage i Tiden — allerede ca. 1631 havde Hr. Niels tiltalt Jens Bang ved Bytinget i samme Anledning, men uden synligt Resultat. Det ser ud til, at Claus Markvorsen senere paa Aaret 1639 har gjort yderligere Skridt for at tvinge Jens Bang til at betale, men det endelige Udfald kendes ikke¹¹⁵). Det samme gælder Claus Markvorsens anden Sag mod Jens Bang. Denne havde i sin Tid lovet »fattige vedtørvende Stakler« i Hospitalet 50 Sldr. aarligt, men var efterhaanden kommet i Restance med over 193 Dlr. Da Hospitalsforstanderen ikke kunde bevæge Donator til at betale godvilligt, fik han Dom over ham paa Bytinget den 25. Juni 1639, hvorpaa Jens Bang appellerede Sagen til Landstinget. Hertil indstævnedes han ikke blot Claus Markvorsen, men ogsaa som Hospitalets Tilsynsmænd den nu gamle Biskop Christen Hansen, Sognepræsten ved Budolfi Kirke Jacob Hansen (Brunow), Borgmester og Raad. Jens Bang benægtede Restancernes Rigtighed og henviste til et Aktstykke, »den Ordning, som sal. Hr. Otte Skeel med andre forordnet haver«, som han mente var blevet misligholdt, idet Forstanderen af Jens Bangs Penge havde uddelt

Almisser mod Giverens Ønske. Iøvrigt vilde han have dem anvendt til det af ham funderede »Fattighus« og fandt for Resten, at Konger og andre af Adel havde givet saa meget til Hospitalet, »saa de rigeligen deraf ernærer sig med god Tilsyn Jens Bangis Penning uforuden«. Claus Markvorsen paa sin Side mødte op bevæbnet ikke blot med Bytingsdommen, men ogsaa med Klosterets Regnskabsbøger, der indeholdt Indførsler om tidligere Pengebidrag fra Jens Bang, og med en »Registerbog«, hvori denne med egen Haand havde skrevet, at han aarligt i Jesu Navn vilde give 50 Sldr., saa længe »den Ordinans stod ved Magt, som udi sal. Hr. Otte Skeels Tid samtykt er«. Landstingsdommen mangler nu, men af en Forhandling ved Aalborg Byting i Oktober 1639 fremgaar det, at denne var gaaet Jens Bang imod og havde stadfæstet Bytingsdommen. Claus Markvorsen forlangte derfor Erstatning for Kost og Tæring i Anledning af den unyttige Trætte, der var paaført Hospitalet. Foruden paa Hospitalets Vegne maatte Claus Markvorsen ogsaa af private Grunde anlægge Sag mod Jens Bang, der nu benyttede Lejligheden til at blive grov og angribe sin Modpart »ganske højlig og ubeskændenlig«⁽¹⁶⁾.

Et pinligt personligt Præg bar ogsaa de langvarige Retstrætter, som Forholdet til Hr. Niels Christensens gamle Tillidsmand Christen Mortensen i Hasseris og hans Familie affødte. Ved Rettertingsdommen af 1635 i Sagen om de falske Vidner var hele Skylden blevet lagt paa Hr. Niels Christensen som den egentlig ansvarlige, hvorimod hans Foged Christen Mortensen var blevet forskaanet »paa sin Ære«, fordi han blot var en underordnet Person, der havde handlet efter Tilskyndelse af Forstanderen. Aaret efter finder man ham inde i ny Processer mod Hospitalet og Hr. Niels' Efterfølger, uden at det dog nu er gør ligt at udrede alle Traade i disse indviklede Fejder, da flere manglende Retsprotokoller har berøvet os Kendskabet til vigtige Led i Forhandlingerne. Saa meget kan man dog se, at der har været Strid mellem den Hasseris-Bonde og Hospitalsforstanderen om Vurderingen af noget Gods, tilhørende Christen Mortensen, og at først Landstinget (den 23. November 1636) og siden det kgl. Retterting (den 4. Maj 1637) har givet Forstanderen Medhold. Dette gjaldt ikke blot selve Hovedsagen, men ogsaa et sideløbende Stridsspørgsmaal om, hvorledes Christen Mortensen skulde have behandlet sin Husbond Hospitalsforstanderen og hans Folk, da de var ude i Hasseris for at vurdere hans Gods. I de Vidner, Forstanderen kunde fremlægge, hedder det mere djærvt end høvisk, at da denne stod ved Gaardsleddet og forlangte at faa Godset at se, »saa raabte Christen Mortensen nogen Gange til Claus Markvorsen og sagde: »kom her ind, din Skælm! du haver ladet vurdere os voris Gods fra som en skurvet Skælm«, og sagde: »Kone, tag mig hid min Bøsse, jeg skal spække hans Røv for

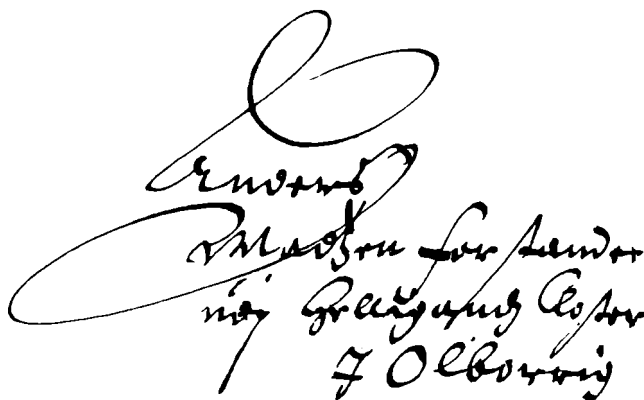
hannem«. Hospitalsforstanderen og hans Folk gik derpaa ud af Gaarden og kørte deres Kaas, men som Afskedshilsen viste Bonden dem sin Bagdel. Heroverfor havde Christen Mortensens Kone og Tjenestepige vidnet paa Aalborg Byting, at han ikke havde kaldt Forstanderen en »skurvet Skælm« eller nævnt hans Navn, ligesom han selv tre Gange paa Tinge havde benægtet dette. Ved Landstinget og Rettertinget var hans Vidner imidlertid blevet kendt magtesløse, og derpaa indstævnedes Claus Markvorsen Konen og Pigen til Landstinget (den 5. Juli 1637) for at faa dem dømte som Løgnere. Herpaa vilde Dommerne dog ikke inklade sig — de fandt blot, at de indstævnedes Vidner var »vildige«, ikke just løgnagtige; derimod kendte de atter Christen Mortensens gentagne Benægtelser for magtesløse. En Maanedes Tid senere indstævnedes Claus Markvorsen paa ny Christen Mortensen for i Henhold til den forrige Landstingsdom paa Grund af hans usandfærdige og magtesløse Benægtelser at faa ham erklæret æreløs (»fæld«). Christen Mortensen fremlagde nu (den 30. August 1637) blot en ganske intetsigende Erklæring om, at hans Benægtelse ikke havde været »fuldkommen«, og Dommerne vidste da ikke andet at dømme, end at han »bør fæld at være«, med mindre han af høj Øvrighed skulde blive forskaanet. Christen Mortensen vilde dog ikke give sig endnu, men appellerede i Oktober 1637 til Rettertinget, der den 2. April 1638 synes at have stadfæstet Landstingsdommen. Formodentlig som Følge heraf ansøgte han den 24. April 1638 Kongen om Oprejsning, idet han for Guds Skyld bad om at »maatte være for samme Benægtelse og Fælding forskaanet«, saa han igen kunde bruge sit Vidnesbyrd i Rettergangssager. Han har dog næppe faaet sit Ønske opfyldt, da en Kancellipaaskrift paa hans Ansøgning vidner om, at man har henvist ham til »Lov og Ret«. Enden paa Sagen blev da, at Christen Mortensens Boslod blev tildømt »de fattige i Hospitalet«, men heller ikke denne Sejr fik Stiftelsen Lov til at nyde ubeskaaret. Da man beredte sig til at indkassere Gevinsten, mødte nemlig Christen Mortensens Søn, Morten Christensen, op og paa-stod, at han havde et Gælds-brev fra sin Fader paa over 205 Dlr., som først maatte udbetales af Boet. Denne Paastand blev dog afvist ved en ny Landstingsdom (af 29. August 1638), men uden at lade sig forknytte fandt han da paa den Udvej, at Gælds-brevet oprindeligt var udstedt til Faderens Svoger, Per Jensen, der i sin Tid skulde have laant denne en større Sum Penge, og senere af ham overdraget til Morten Christensen. Til Gunst for denne Forklaring opnaaede han en Bytingsdom i Aalborg (den 3. September 1638), men da Sagen kom for Landstinget (den 19. Juni 1639), — thi naturligvis vilde heller ikke Hospitalet give fortabt —, kunde Forstanderen fremlægge en Række Vidner, der klart nok beviste, at den gode Per Jensen, en Bonde i Hasseris, der i Krigens Tid opgav sin Gaard

og flyttede til Helsingør, havde været saa yderlig forarmet, at han aldeles ikke havde kunnet laane Penge ud! Han mente derfor Gælds brevet og dets Overdragelse »ikke saa oprigtig at være, som det sig bør, men falskeligen og underfundig at være skrevet og forseglet, paa det han dermed kunde forvende de fattige, hvis dennem med Rette er paakendt«. I dette gav Landsdommerne ham Medhold, idet de ikke kunde finde hverken Gælds brevet, Overdragelsen eller Bytingsdommen saa »noksom«, at det maatte komme de fattige udi Hospitalet til Hinder eller Skade¹¹⁷⁾. Forhaabentlig har da Hospitalet langt om længe faaet Lov til at nyde sin gode Ret. Denne og lignende Sager kaster ikke blot et ejendommeligt Lys over forskellige Sider ved dets Administration, men er ogsaa talende Vidnesbyrd om den Trættekærlighed og det bestandige Tovtrækkeri ved alle Landets Ting, som synes at have været en saa kærkommen Adspredelse for Datidens Mennesker.

8. I over hundrede Aar synes det udelukkende at have været stedkendte Folk fra Egnen, der var blevet beskikket til Forstandere for Hospitalet i Aalborg. Da nu Claus Markvorsen døde i Oktober 1645, blev det for første Gang en Mand helt udefra, Kongens Renteskriver *Anders Madsen*¹¹⁸⁾. Saa snart han havde hørt, at denne Stilling — »en ringe Lejlighed«, siger han selv — var blevet ledig, ansøgte han om at maatte komme i Betragtning frem for dem, der ikke havde tjent Kongelig Majestæt. Den 18. Marts 1646 opnaaede han da ogsaa at faa udvirket et Brev til Lensmanden Gunde Lange, hvori det hedder, at hvis Lensmanden fandt ham bekvem til Embedet, og hvis han kunde »stille nøjagtig Love og Vissen, at han er saa formuesom, at Hospitalet med hannem kan være forsikret«, saa var Kongen »naadigst tilfreds«, at han blev udnævnt til Forstander. Et saadant Anbefalingsbrev var ikke let at komme uden om, og Lensmanden tog da ogsaa alt skyldigt Hensyn til det. At Hospitalet kunde være vel tjent med Valget af Anders Madsen, skulde Tiden snart lære¹¹⁹⁾. Ved hans Udnævnelse er iøvrigt mærkeligt, dels at man slet ikke — som f. Eks. i 1577 — hører Tale om nogen Samvirken mellem Lensmanden og de øvrige inspectores, dels at »Valget« af ham saa temmelig synes at have været en pro forma-Sag — reelt var det Kongen, der gennem sin Lensmand beskikkede den nye Forstander. Endelig er det første Gang, at det direkte siges, at Forstanderen før sin Embeds-tiltrædelse skulde stille Kaution, saa at man ikke skulde have Grund til at være ængstelig for hans Forvaltning af en Stiftelse med en saa omfattende Økonomi.

Det var et kritisk Tidspunkt, paa hvilket den nye Forstander tiltraadte sit Embede. Allerede hans Formand havde maattet opleve igen at se

Landet i Fjendevold. I Begyndelsen af Januar 1644 var den svenske General Torstenssons Tropper rykket op i Nørrejylland; hastigt drog et Regiment under Anførsel af Oberst Helmuth Wrangel mod Aalborg, og allerede den 15. Januar hedder det i denne Bys Tingbog, »at Fjenderne nu (disvær) er paa Haanden og i Døren hos os«. Minderne om Oplevelserne i 1627 blev atter levende, og overalt i Byen og paa Landet herskede Forvirring og Rædsel. Selve Aalborg synes dog at være blevet nogenlunde skaansomt behandlet, men det gik haardt ud over Befolkningen i

Anders Madsen
Forstander
for Aalborg Hospital
7 Oktober

Afb. 36. Forstander Anders Madsens Underskrift.

Omegnen, ikke mindst efter at en Bonderejsning var blevet slaaet ned i Slaget ved Nørresundby. Først hen paa Sommeren slappedes Fjendernes faste Tag, da de svenske Tropper maatte trække Syd paa, men den Skade, der var tilføjet Landet ved Krigens Ødelæggelser og Skatternes Tryk, var overmaade betydelig¹²⁰⁾, og ogsaa Aalborg Hospital maatte bære sin Del af Smerten. Det blev da en vigtig Opgave for den nye Forstander at søge at raade Bod paa de Tab, der var lidt. Et halvt Aar efter sin Udnævnelse — i December 1646 — indgik han »for Guds Navns Æres Skyld paa de fattig Guds Lemmers og Klosters Vegne« med en Ansøgning om, at Kongen vilde følge i sine Forfædres Spor og stadfæste de Beskærmelsesbreve, som var udstedt til Bedste for Stiftelsen, og som nu desværre »saare meget forsvækkes udi mange Maade«. Vilde Kongen føje Hospitalet i dette Ønske, saa skulde det ikke volde Bryderi ved at bede om anden Hjælp i denne besværlige Tid, skønt »Klosteret er meget forarmet af de tvende uformodelig fintlig Indfald«. Det ser ud til, at man har opnaaet denne Gunstbevisning¹²¹⁾, selvom Ordlyden af en saadan Konfirmation ikke mere er kendt, og Lensmanden og Bispen i Aalborg fik desuden i Anledning af Hospitalsforstanderens Henvendelse Befaling til at gøre

Indberetning, om der var nogen, der gjorde Hospitalet Indpas mod dets gamle Privilegier¹²²).

Nogle andre Kongebreve fra denne Tid giver Oplysninger om de Punkter, hvorpaa Hospitalet især havde lidt Skade, ligesom de vidner om den Interesse, Regeringen stadig viste denne Stiftelse. Da saaledes Kronens Bønder havde faaet eftergivet den resterende Landgilde for Aaret 1644, vilde en Del af Hospitalets Tjenere (Bønder) heller ikke betale deres Restancer. Lensmanden Gunde Lange som Repræsentant for Hospitalsinspectores indberettede da Sagen til Kancelliet, idet han betonede, at Hospitalet havde god Brug for den resterende Landgilde. Denne Henvendelse affødte et Kongebrev om, at Lensmanden alvorligt skulde tilholde de Bønder, der sad nogenlunde godt i det, at indbetale saa meget af deres Restancer, som deres Vilkaar tillod¹²³). Ogsaa paa et andet Omraade søgte Hospitalets Bønder at unddrage sig deres Forpligtelser, nemlig med Hensyn til Hoveriet. En ny Klage til Kongen førte da til en Befaling (af 21. September 1647) til Lensmand og Biskop om, at de Bønder, der boede nogenlunde nær ved Hospitalet, skulde tilholdes til »uforsømmelig« at gøre Tjeneste til Ladegaarden (»drive Hospitalsavl«), da det jo kun var rimeligt, at Hospitalsbønderne viste deres Herskab samme Lydighed som Kronens og Adelens Tjenere deres¹²⁴). Endelig ser det ogsaa ud til, at Hospitalet igen har haft Vanskeligheder ved at faa sine aarlige Indtægter af udlejede Jorder i selve Aalborg; det var derfor sikkert værdifuldt, at man 1654 opnaaede en kongelig Stadfæstelse paa Frederik II's Brev af 1578 om, hvorledes der skulde forholdes med dem, der ikke vilde betale deres Jordskyld¹²⁵).

Kun en kort Aarrække forundtes det Hospitalsforstander Anders Madsen i Ro at arbejde paa Hospitalets Genopbygning, førend Landet igen — og langt værre end tidligere — blev et Bytte for Krigens Hærgen. Da Karl X Gustav i August 1657 fra Holsten var rykket op i Nørrejylland, varede det ikke længe, førend hele denne Landsdel blev besat. Den 9. September holdt Svenskerne deres Indtog i Aalborg, og indtil de den 1. Maj 1658 rykkede »sønderad«, holdt de strengt Hus i Byen og Omegnen med Kontributioner og Indkvarteringer. Ogsaa senere paa Aaret, da den anden Svenskekrig var udbrudt, var der igen i nogle Maaneder (August—Oktober) svenske Tropper i Aalborgegnen, og værre end Fjenderne blev Vennerne, der fulgte efter, de allierede kejserlige, polske og brandenburgske Styrker, som vel drev Svenskerne paa Flugt, men selv huserede og udpinte Landet med største Hensynsløshed. Ikke uden Grund er det blevet sagt, at »de allieredes Befrielse af Landet blev som et nyt Erobringstog, der mindede om Wallensteins«¹²⁶).

Som hele Riget kom ogsaa Aalborg og Omegn til haardt at føle Krigens

Tryk. Den Beretning om Landets Tilstand, som de kgl. Kommissærer Christen Skeel til Sostrup og Jens Rodsteen til Lengsholm 1661 indgav til Kongen, taler sit tydelige Sprog om de Ødelæggelser, som her havde fundet Sted. Aalborg By havde lidt ubodelig Skade, fremgaar det heraf, ved at miste en stor Del af sin Handelsflaade og ved atter og atter at blive brandskattet baade af Fjenderne og af de allierede — den samlede Sum af Kontributioner opgøres til 166500 Sldr. Næringslivet var blevet ødelagt, og tvunget af Krigsskatternes stadig mere og mere højroastede Fordringer havde de fleste Borgere maattet sætte deres Ejendom i Pant for at kunne tilfredsstille Skatteopkræverne. Mørkt var ogsaa det Billede, Kommissærerne oprullede af de tilgrænsende Sognes og Herreders Tilstand. Bønderne havde udstaaet haarde »Pressurer«, var blevet pint og plaget paa alle mulige Maader, Grusomheder havde de maattet finde sig i, deres Gods og Formue var blevet dem frarøvet af Fjenderne, og siden havde de baade til Kongelig Majestæts egne Folk og til de allierede maattet udrede svære Skatter og andre Kontributioner, ikke at tale om de Indkvarteringer, som de »udi langsommelige Tider« havde haft. Det var da ikke mærkeligt, at Jordernes Drift var yderlig forringet, Bygningerne ødelagt og Skovene forhuggede. Længe vilde det vare, førend Bønderne igen kom til deres fulde Avling, og stor Skaansomhed maatte udvises ved Takseringer af Landgilde. For Herred efter Herred kunde Kommissærerne bilægge deres Fremstilling med Tingsvidner, der klarligt viste, at Nøden og Ødelæggelsen var en husvant Gæst i Kronens Bøndergaarde paa begge Sider Limfjorden¹²⁷).

Af saadanne Efterretninger om Købstædernes og Krongodsets Tilstand kan man med nogenlunde Sikkerhed slutte, at ogsaa en Stiftelse som Aalborg Hospital i disse Aar har maattet gennemleve strenge Tider. Rigtigheden af denne Formodning bestyrkes da ogsaa i højeste Grad af forskellige Aktstykker fra den nærmeste Tid efter Krigens Afslutning. I et Andragende fra Marts 1661 siger Hospitalsforstanderen saaledes, at Stiftelsens Bønder resterer med Landgilde for Aarene 1657—60, og at de næppe heller kan betale deres Afgifter for 1660—61, da de er aldeles forarmede. Desuden giver han den lidet opmuntrende Oplysning, at Hospitalet i de tre Krigsaar lidet eller intet havde faaet af de Tiender, der var henlagt til dets Underhold. At Hospitalets Kaar nu virkelig var sørgelige, bekræftedes ved en Erklæring af Stiftets Biskop, Dr. Anders Andersen (Ringkøbing), der berettede, at Hospitalet »stikker udi stor Gæld i disse besværlige Tider, eftersom stor Forstrækning er gjort til de fattiges Underholdning«. Denne store Gæld skyldtes imidlertid ikke blot Tidernes almindelige Tryk, men ogsaa en Omstændighed af særlig Karakter. I Aaret 1650 var der i Aalborg blevet oprettet et »Børnehus«,

en Arbejds- og Opdragelsesanstalt for forsømte Børn, men i Fjendernes Tid var denne Stiftelse blevet forstyrret, og Hospitalet havde da maattet overtage Forpligtelsen til at »spise Tugthusbørnene«. Hertil var der medgaaet over 2000 Sldr., hvad der naturligvis i høj Grad tyngede paa det i Forvejen stærkt anstrengte Budget. Under alle disse Genvordigheder havde Anders Madsen vist sig som en tro og samvittighedsfuld Bestyrer af den store Stiftelse, og han havde ikke været bange for af sin egen Lomme at yde Forstrækning, for at de fattige Lemmer ikke skulde komme til at lide Nød. Denne Oplysning skylder vi ikke blot ham selv, der senere med Rette klagede over, at han derved havde »sat sin Formue og Velfærd til, som jeg paa min Alderdom skulde leve af«, men den bekræftes ogsaa af Lensmanden Kaj Lykke, der kunde bevidne, at Hospitalsforstanderen havde »udi disse besværlige Krigstider udsat sig i stor Besværing for de fattiges Underholdning«¹²⁸).

II. ENEVÆLDENS FØRSTE PERIODE

(1660—90)

1. Enevældens Indførelse blev af en saa afgørende Betydning for Landets hele Udvikling, at det er naturligt at lade Aaret 1660 danne et Skel ogsaa i Aalborg Hospitals Historie. Ganske vist bevarede her endnu i lange Tider mangt og meget af de overleverede Former, men den stærke Centralisation af Regeringsmagten og den Omdannelse af Rigets hele Administration, som er saa ejendommelig for det nye Kongedømme, gav paa mange Maader ogsaa denne Institution et andet Præg og virkede især til at forringe den relative Selvstændighed, som Stiftelsen hidtil havde haft.

Hvad den lokale Overbestyrelse angaar, kom Amtmanden (Stiftamtmanden), der nu (fra 1669) afløste den tidligere Lensmand¹), til at indtage dennes Plads heri og dannede sammen med Biskoppen de mest betydningsfulde Led af Tilsynet. Med disse brevvekslede Kancelliet, og endnu tydeligere end i Christian IV's Tid udsondres de faktisk som en særlig Instans, den senere Hospitalsdirektion. Dette skete som hidtil ganske gradvis og gennem en Udvikling i Praksis. Hverken den almindelige eller den specielle Lovgivning i denne Periode indeholder afgørende principielle Bestemmelser om, hvem der skulde udgøre et Hospitals Overbestyrelse. Selv Danske Lov (2—19—4, jvfr. 2—19—11) taler blot om, at Hospitalsforstanderen skal aflægge Regnskab til og staa under Kongens Befalingsmand, Superintendenten og »andre, som Tilsyn er befalet«. Ved udtrykkeligt at fremhæve de to første Led tillægger Loven aabenbart disse en særlig Betydning, men den indlader sig ikke paa nærmere at bestemme Antallet eller Karakteren af »de andre«, og ved et andet Sted (2—19—14) at betone, at iøvrigt skal i Hospitalerne alt gaa til, som kongelige eller andre Fundatser medfører, holdt den stadig Vejen aaben for en vis Forskelligartethed i Udformningen af det lokale Styre. Da man for Aalborg Hospital ikke havde nogen Fundats at gaa ud fra, maatte man i Stedet rette sig efter hævdunden Skik, men ogsaa i denne skete der Forandringer. Mest iøjnefaldende er den Forskel, der bestod i, at det borgerlige Element trænges tilbage i Hospitalsstyret, idet Repræsentanterne for Magistraten, som siden Reformationen stadig var optraadt blandt »inspectores«, ganske forsvinder fra denne Kreds. Det lader sig

næppe gøre nøjagtigt at tidfæste denne Forandring, men den maa formodentlig være foregaaet allerede før 1670, thi da »Hospitals Inspectores« i dette Aar henvendte sig til Kongen i en yderst vigtig Sag, nævnes blot Amtmanden, Biskoppen og Byens to Sognepræster²). Heller ikke forekommer nogen Magistratsperson i Forhandlingsprotokollen 1672—1707 eller har deltaget i Revisionen af Hospitalets Regnskaber (bevarede for 1681—1700). Derimod var den gejstlige Indflydelse voksende. Forhandlingsprotokollen viser, at det næsten stadig er Biskoppen og de to Sognepræster, der faktisk udgør Hospitalets lokale Overbestyrelse. En Undtagelse danner dog Amtmand *Sten Hohendorfs* Embedstid — denne

Afb. 37. Hospitalsinspektørernes Underskrifter i Forhandlingsprotokollen 1681.

Mand synes nemlig efter hans oftere forekommende Underskrift at dømme jævnlig at have taget Del i Forhandlinger vedrørende Hospitalet. Ellers var det især Biskoppen, der udøvede den største Indflydelse. Ikke blot repræsenterede han i Amtmandens Fraværelse alene Tilsynets overordnede Led, men der kan ogsaa paavises flere Tilfælde i denne Periode, hvor Aalborg-Biskopper paa egen Haand har grebet stærkt ind i Hospitalets indre Styre. Til at forøge denne Magtstilling bidrog ogsaa, at det var en Række myndige og karakterfulde Personligheder, som beklædte Aalborg Bispestol i sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede — Mænd som *Mourids Kønig*, *Matthias Foss*, *Henrik Bornemann* og *Jens Bircherod*, der alle med stor Nidkærhed antog sig deres Embeder. Betegnende for deres Interesse for Aalborg Hospital er det, at de gennemgaaende selv egenhændigt har ført Forhandlingsprotokollen for dette. — Endelig kan bemærkes, at den gamle Betegnelse »Hospitals-Inspectores« eller »Inspecteurer«, som endnu bruges i Danske Lov (2—19—1), efterhaanden følte som forældet og afløstes af det nymodens »Hospitals Directeurer« (i Aalborg paatruffet første Gang 1673)³). En Tid brugtes de i Flæng, men det var det sidste Udtryk, der blev det sejrende.

Den Indflydelse, Kongemagten allerede før 1660 havde udøvet paa Besættelsen af Hospitalsforstanderembedet, gør sig i den følgende Tid

endnu stærkere gældende. Ganske vist kom det i Danske Lov (2—19—1) til at hedde, at i ethvert almindeligt Hospital skulde »Hospitalets Inspecteurer« tilskikke en god, gudfrygtig og vederheftig Mand til Forstander, men for Aalborg Hospitals Vedkommende mærker man i de første 60 Aar efter Enevældens Indførelse intet til nogen selvstændig Indsats paa dette Omraade fra Inspektionens Side, idet samtlige Forstandere blev beskikket direkte ved kongelig Udnævnelse. Tilmed var man aabenbart fra Begyndelsen saa ivrig fra Regeringsmagtens Side efter at hævde sin Myndighed, at skønt Embedet som Hospitalsforstander ikke var ledigt, udstedte man i Aarene 1666—68 Beskikkelsesbreve for ikke mindre end 3 forskellige Personer. Skønt det i de to Tilfælde ikke udtrykkeligt fremgaar af Ordlyden, drejer det sig formodentlig om de Ekspektancebreve, der er velkendte ogsaa fra andre Omraader⁴).

2. Som det tidligere er fremstillet, var Aalborg Hospitals Tilstand umiddelbart efter 1660 alt andet end glædelig. Bønderne var for en stor Del forarmede, Landgilden og Tienderne svigtede næsten helt, og Hospitalet selv havde paadraget sig en betydelig Gæld. Blandt Stiftelsens Kreditorer var ogsaa Forstanderen Anders Madsen, der med saa stor Uegenyttighed havde ydet Forstrækning af sin egen Kasse, men da Fred og ordnede Forhold vendte tilbage i Landet, kom ogsaa den Tid, da man søgte at belønne ham for hans Fortjenester. Da han saaledes for at være paa den sikre Side under den nye Tingenes Tilstand kort efter Regeringsændringen indgav Ansøgning om for sin Livs Tid at maatte nyde sin Hospitalsforstanderbestilling og det dertil bevilgede Deputat, saa blev dette ham ogsaa tilstaaet (26. Marts 1661) og det med udtrykkelig Fremhævelse af, at denne Naadesbevisning væsentlig skyldtes hans Indsats til Bedste for Hospitalet i de besværlige Krigstider⁵). Som en Belønning maa man sikkert ogsaa opfatte det, at hans Hustru, Christence Nielsdatter, nogle faa Aar senere — 1666 — fik Brev paa at nyde Hospitalsforstanderbestillingen efter sin Mands Død⁶). Desuden var man betænkt paa direkte at tilbagebetale ham det Udlæg, han havde gjort, idet et særligt Kongebrev paalagde Amtmand og Biskop at gennemgaa Anders Madsens Regnskaber og »considerere, hvad hannem paa samme Regnskaber efter de besværlige Krigstiders Tilstand bør godt at gøres«. Man maa da haabe, at dette har ført til en rimelig Erstatning for den Forstrækning, han havde ydet i Nødens Stund⁷).

Hvad Hospitalets almindelige Tilstand angaar, er der Grund til at antage, at det i denne Periode saa smaat, omend yderst langsomt, begyndte at genvinde sine økonomiske Kræfter. Som et Vidnesbyrd om Viljen til at hjælpe det paa Fode igen kan anføres, at Kongen 1661

skænkede Hospitalet, hvad der maatte være til overs af det tidligere Børnehus' Gods, hvorimod et andet kongeligt Brev (af 1663) om, at der skulde tilstaaes det Ret til at tilforhandle sig adeligt Jordegods, af ukendte Grunde igen blev kasseret⁸⁾. Formodentlig har der heller ikke været megen Anledning til at vente, at Hospitalet nu skulde have Evne til at optræde som Opkøber af Jordegods. Til Oplysning om dets eget, fra gammel Tid overleverede Gods foreligger der fra Tiden kort efter Enevældens Indførelse en meget interessant Kilde, de ældste af de nu kendte Jordebøger over Hospitalsgodset⁹⁾. Det samlede Hartkorn er beregnet til 938 Tdr. 6 Skp. $3\frac{1}{3}$ Alb. (Aabomaal), og Jordebogen viser først og fremmest, hvor spredt dette Gods laa. Ikke alene var det fordelt paa ikke mindre end 19 Herreder med *Horns Herred* som det nordligste og *Ginding Herred* som det sydligste, men ogsaa inden for de enkelte Herreder laa Godset som Regel spredt over en Række Sogne. Sjældent ejede Hospitalet mere end een eller to Gaarde i hvert Sogn. Den største samlede Godsmængde fandtes i Fleskum og Hornum Herreder samt nordenfjords i Kjær Herred. I *Fleskum Herred* ejede Hospitalet saaledes 6 Gaarde og 2 Huse i Gunderup, 7 Gaarde og 2 Huse i Nørre Tranders og 5 Gaarde i Nøvling. Endnu mere Gods havde det dog i *Hornum Herred*, især i Hasseris i Bodulfi Landsogn (10 Gaarde, 10 Huse), desuden i Svenstrup (4 Gaarde, 1 Hus, 1 Mølle samt Lyngbjerggaard) og i Buderup (i Sørup 11 Gaarde og 7 Huse). Godsbesiddelserne i *Kjær Herred* var ogsaa betydningsfulde og forholdsvis store, især i Horsens Sogn (11 Gaarde, desuden Afgift af 2 Gaarde og 7 Huse samt den gamle Klosterlade »Laaden«), i Øster og Vester Hassing (tilsammen 11 Ejendomme). En hel Del spredte Gaarde og Huse ejede Hospitalet endvidere i *Thy* (især i *Hundborg Herred*) og ligeledes i *Hvetbo*, *Jerslev*, *Vennebjerg* og *Horns Herreder*. Hertil kom Huse og Grunde i *Aalborg* (ikke opførte i Jordebogen) og 9 Ejendomme i *Nibe*, der karakteristisk nok for dette Sted hver svarede $\frac{1}{2}$ Td. Høstsild i aarlig Afgift. Da der ikke findes nogen Jordebog fra Reformationstiden, lader det sig ikke gøre med Vished at fastslaa Oprindelsen til hele dette Jordegods, men al Sandsynlighed taler for, at Hovedparten heraf repræsenterede de Godsgaver, der i sin Tid var blevet skænket det gamle Kloster. Dette gælder ikke mindst Hasseris og Horsens; netop fra disse Steder findes — som tidligere fremstillet — mange Adkomstbreve paa Gods fra den katolske Tid. Væsentlige Forandringer i Godsets Sammensætning synes ikke at være foregaaet mellem 1660 og 1690. Kun kan det anføres, at der 1665 fandt et Mageskifte Sted med den bekendte Godsejer Tøger Lassen til Rødslet. Hospitalet afgav 4 Gaarde, 1 Halvgard, 9 Gadehuse og 1 Bol i Kjær Herred (Vadum,

Biersted og V. Hassing Sogne) for tilsvarende Gods i Fleskum, Hornum og Slet Herreder (S. Tranders, Dal, Svenstrup og Næsberg Sogne)¹⁰).

Stort set frembyder Hospitalets Historie i det første Tiaar efter 1660 Billedet af en Svækkelsesperiode. Som en vigtig Aarsag hertil maa nævnes, at den før saa nidkære Forstanders Helbred i den Grad blev medtaget, at skønt han ikke var nogen gammel Mand, maatte han stadig ligge til Sengs. Maaske var dette Grunden til, at de tidligere nævnte Ventebreve paa Hospitalsforstandertjenesten blev udstedt, først (1666) for hans eventuelle Enke, dernæst 1667 for en Anders Jacobsen og 1668 for en Ove Erichsen¹¹). Intet af disse Breve fik dog reel Betydning, hvori dette nu kan have ligget — to af Ekspeditionerne betegnes allerede i Kancelliregistranterne som »kasserede«. Imidlertid forringedes Stiftelsens Tilstand saa stærkt, at »Hospitals Inspectores udi Aalborg«, Amtmanden Peder Charisius, Biskoppen Dr. Mourids Kønig og Sognepræsterne, Mag. Jacob Hansen (Brunow) og Mag. Jacob Poulsen, i Marts 1670 indgik til Kongen med en alvorlig Forestilling om, at der maatte ske en gennemgribende Forandring. Det er ikke noget lyst Billede, Inspektorerne heri opruller af den gamle Stiftelses Forhold: Tilstanden var rent ud sagt »saare slet« takket være den sidste Krigs Ødelæggelser, senere Misvækst og Kvægsyge og Bøndernes stærke Forarmelse, men især dog Forstanderens langvarige Sygdom. Fordi han stadig var bundet til Sengen, kunde han ikke have det Tilsyn ude og inde, som var nødvendigt, men det »gaar fluksen utilbørlig og uskikkelig til . . . særdeles med den daglige Udspisning, saa at derover høres de fattige Lemmers idelige Suk og Klagemaal, at de hverken nyde saa meget eller saa godt eller udi rette Tide det, som dennem til deres daglige Underholdning er deputeret, men ved saadan Spisning, og hvad deraf dependerer, søges mere Egen nytte og Fordel end de fattiges Gavn og Fremtarv«. Det var ogsaa i høj Grad uheldigt, at Forstanderen stod tilbage med ikke mindre end otte Aars uklarede Regnskaber »Hospitalet til stor Vidtløftighed, Confusion og Skadelidelse«. Blev der nu ikke kraftigt grebet ind, maatte man frygte, hævdede Inspektorerne tilsidst, at Hospitalet inden kort Tid vilde være »slet øde og ruineret«, og som det eneste Middel til at redde Stiftelsen foreslog de, at de fattige for Fremtiden fik en Pengeydelse i Stedet for den Kost, de hidtil havde nydt in natura. Kun paa den Maade kunde man forekomme den Egen nytte, som havde frit Spil ved »Udspisningen«¹²).

3. Et Par Maaneder laa denne Forestilling i Kancelliet, og først den 9. Juni 1670¹³) fik Inspektorerne Befaling til at indsende en ny Betænkning om, hvad der skulde gøres for at hjælpe Hospitalet paa Fode igen. Inspektorerne har dog næppe naaet at føre deres Svar i Pennen, førend

den svage Forstander (og Raadmand) Anders Madsen afgik ved Døden, og kun tre Dage efter hans Begravelse udnævntes (den 30. Juni s. A.) til hans Efterfølger en 37-aarig Mand, *Søren Jensen (Glimsholt)*, som skulde komme til at beklæde dette Embede i tyve Aar¹⁴). Det har sikkert ikke været under behagelige Omstændigheder, at denne Mand begyndte paa sin nye Gerning. Rent bortset fra Hospitalets almindelige slette Tilstand mødte der ham ogsaa Genvordigheder fra en anden Kant. Forgængerens Enke gjorde Knuder ved Udleveringen af Inventaret og Varebeholdningen og det i en saadan Grad, at et Kongebrev maatte paalægge

Afb. 38. Forstander Søren Jensen Glimsholts Underskrift.

Stiftamtmanden og Biskoppen at hjælpe den nye Forstander til Rette¹⁵). Maaske har Enken følt sig krænket over, at det Ventebrev paa Forstanderbestillingen, som i sin Tid var blevet givet hende, igen var blevet kaseret. Trods Kongebrevet blev alting dog ikke bragt paa det rene herved; thi halvandet Aar senere maatte et andet Kongebrev paalægge de samme Embedsmænd at revidere den afdøde Hospitalsforstanders »efterstaaende uforhørte« Regnskaber og bringe dem til en saadan Endelighed, at baade Enken og Hospitalet kunde vederfares, hvad ret og forsvarligt var¹⁶).

Dette har næppe været helt let, og et Par Maaneder senere fik Uoverensstemmelserne et særlig pinligt, personligt Anstrøg. Da Søren Jensen i Marts 1672 havde ladet lyse første Gang til Ægteskab for sig i Budolfi Kirke, protesterede Christence Nielsdatter, fordi hun mente »derudi noget at have at sige«. Hvad den gode Christence har haft at sige, nævnes ikke med rene Ord. Det skyldtes maaske strandede Forhaabninger om et nyt Ægteskab eller maaske snarere hendes Frygt for, at den ny Forstanders Giftermaal skulde vanskeliggøre Afviklingen af hele Regnskabsforholdet efter hendes Mand. Søren Jensen blev i høj Grad opbragt over hendes Indgreb, protesterede heftigt over »slig hendes usandfærdig Tiltale og løse Angivende« og hævdede, at han var »noksom forsikret for Christence og hendes Børn« — han havde ikke begæret nogen af dem, meget mindre forbundet sig til dem ved Ægteskabsløfte. Han ansøgte Kongen om Støtte mod dette »hendes foretagende arrige Værk« og fik udvirket et Kongebrev (af 28. Marts s. A.) til Biskop M. Kønig om at

hjelpe ham til Rette. Formodentlig er det da lykkedes Biskoppen at faa gydt Olie paa de oprørte Bølger, og faa Uger senere gled Søren Jensen ind i Ægteskabets trygge Havn¹⁷⁾.

En anden Fortrædelighed, som næsten straks mødte den nye Forstander, var det spændte Forhold til Rektoren i den latinske Skole, den ogsaa af sine mange Processer vel bekendte Mag. *Mogens Wiingaard*. Han havde mod en Afgift en af Hospitalets Tiender — Vester Hassing Korntiende — i Fæste, men tilbageholdt sin Afgift, da han paastod, at Hospitalet var ham og andre Skolepersoner en ret betydelig Sum skyldig, fordi de i flere Aar under den forrige Forstander ikke havde faaet den dem bevilgede Kost af Hospitalet. Sagen kom for Retten, men Udfaldet gik Rektoren imod ved Aalborg Byting, der den 22. Marts 1675 dømte ham til at have sit Fæste forbrudt. Der appelleredes derpaa til den Overret, som Borgmester og Raad i Aalborg udgjorde, og Raadstuedommen (af 30. Juli s. A.) omstødte Byfogedens Kendelse. Vel burde Mag. Wiingaard betale Hospitalet Fæsteafgift, men ikke førend der var sket Afregning med ham. Hospitalets Direktører indstævnedes derefter Sagen til Højesteret, idet især Biskop Matthias Foss, Wiingaards heftige Modstander, i et langt Indlæg kraftigt læste Rektoren Teksten og med Varme talte Hospitalets Sag. Særlig ankede Biskoppen over den Fremgangsmaade, Wiingaard anvendte over for Hospitalet, idet han for en billig Penge havde opkøbt en gammel Fordring paa det og desuden krævede ublu Renter af sit Tilgodehavende, rent bortset fra — som Biskoppen siger — »at jeg intet skal melde om, med hvad Samvittighed Mester Mogens de fattige omgaas og end det Sted, han og Skolen haver saa stor Underholdning af«. Trods alle Protester stadfæstede Højesteret dog (13. Juli 1676) Raadstuedommen, og Forhandlingsprotokollen for Inspektorerne viser, at der i den følgende Tid er blevet ført vidtløftige Forhandlinger med Mag. Wiingaard om Betalingen af Hospitalets Gæld og Udjævningen af hele dette Mellemværende¹⁸⁾.

Det er ikke helt let at danne sig en klar Forestilling om, hvorledes Søren Jensen Glimsholt har styret Aalborg Hospital i den Snes Aar, han var Forstander. At dømme efter de spredte Efterretninger, der foreligger, ser det dog ud, som om han har været en solid Mand, der har arbejdet baade med Omhu og Nidkærhed. Det var en tung Arv, han gik ind til¹⁹⁾; det er vist og sikkert, at der har været mere end eet Punkt, som har beredt alvorlige Vanskeligheder, og der forløb utvivlsomt en Aarrække, før Forholdene blot nogenlunde trak sig i Lave. Saaledes var det ikke blot Stiftelsens Indtægter af Bøndergods og Tiender, der stadig svigtede i højere eller ringere Grad, ogsaa de aarlige Afgifter fra Byen selv kom uregelmæssigt til Huse. Forstanderen saa sig da snart nødt til — ligesom sin Forgænger — at ansøge Kongen om Stadfæstelse paa Fre-

derik II's Brev af 25. November 1578 om Forholdsregler mod dem, der ikke svarede Jordskyld, som de skulde, til Aalborg Hospital. Baade Forstanderen og Direktørerne bedyrede, at de fleste, der skulde udrede denne Afgift, var »meget opsætsige og forsømmelige«. Christian V meddelte 1674 beredvilligt den ansøgte Konfirmation og føjede som en yderligere Naadesbevisning mod Hospitalet den Bestemmelse til, at naar nogen blev angivet som uvillig til at betale Jordskyld, skulde Byfogeden »paa allergenneste og korteste Maade uden al Ophold og Hospitalets videre Omkostning« forhjælpe Hospitalet til dets Ret, og i modsat Fald selv gøres ansvarlig for den Skade, Hospitalet maatte lide²⁰).

Den vigtigste Forandring, der kom til at foregaa med Aalborg Hospital i Søren Jensen Glimsholts Forstandertid var dog den, at samme Aar, som han tiltraadte, — 1670 — gik det ovennævnte Forslag fra Direktørerne igennem, saaledes at Lemmerne fra nu af ikke længere fik Kosten af Hospitalet, men i Stedet Kostpenge, som de saa selv maatte se at faa til at strække til. Der kan næppe være Tvivl om, at denne Ændring var afgjort til Fordel for Stiftelsens Økonomi: man slap for vidtløftig Husholdning med daglig BESPISING af et stort Antal Mennesker, og man fik fremfor alt ganske anderledes klare og enkle Linier i Hospitalets Administration og Regnskabsførelse²¹). Lige straks mærkede man dog ikke gennemgribende Virkninger af denne Forandring. Da Forstanderen den 21. Oktober 1672 havde fremlagt Budgettet for det kommende Aar, viste det sig, at Udgiften vilde overstige Indtægten med ikke mindre end 264 Dlr. Man forstod derfor, at der alvorligt maatte tages Haand i Hanke, »paa det det nødlidende Hospital ej skulde geraade i videre Gæld og endelig derpaa følgende total Ruin«, og et Par Dage efter indfandt Biskoppen og de to Sognepræster sig personlig i Hospitalet for at undersøge Lemmernes Forhold og bestemme Understøttelsernes Størrelse i Forhold til hver enkelts Trang. Ved denne Kraftanstrengelse lykkedes det da ogsaa paa eet Bræt at indvinde 200 Sldlr., og i følgende Møder traf man Beslutning om Regulering af en Række af Hospitalets udestaaende Kapitaler, alt i den Hensigt at faa en mere betrygget økonomisk Grundvold at bygge paa²²).

Resultatet af disse Bestræbelser synes da ogsaa at have været, at Hospitalet mod Aarhundredets Slutning var ved at vinde sine Kræfter tilbage. 1682 kunde Ugepengene forhøjes²³), og en Række Regnskabsekstrakter, som undtagelsesvis er bevarede fra Søren Jensens sidste ti Aar, tegner et ikke helt ugunstigt Billede af Tilstanden. Til Trods for, at Udgifter og Indtægter var væsentlig konstante, lykkedes det stadig at forøge den Beholdning i Penge, som overførtes fra Aar til Aar. Saaledes havde man 1682—3 til Rest fra forrige Aar 763 Sldlr., medens man til 1691—2

kunde overføre 1428 Sldr. Indtægten (med Kassebeholdningen) udgjorde 1682—3 2899 Sldr., 1691—2 3838 Sldr., Udgiften de nævnte Aar henholdsvis 2089 og 2098 Sldr. Hovedparten af Indtægterne bestod naturligvis i Jordebogsafgifterne: 1682—3 ansat til 1354 Sldr., 1691—2 til 1426 Sldr. Hertil kom Rentepenge, Husleje og Jordskyld (1682—3: 248 Sldr., 1691—2: 289 Sldr.), endvidere Fiske- og Kvægtiendeafgifter (1682—3: 209 Sldr., 1691—2: 270 Sldr.) samt tilfældige Indtægter som Stedsmaal, Sagefald, Tavlepenge og Klokkerpenge (1682—3: 148 Sldr., 1691—2: 147 Sldr.). Med Hensyn til de sidstnævnte Indtægter blev det af Betydning, at især »Danske Lov« fastslog, at en Række Bøder, Afgifter for Dispensationer o. l. skulde tilfalde det nærmestliggende Hospital.

Det økonomiske Helhedsbillede mangler dog ikke mørkere Træk. Særlig alvorligt var det, at man hvert eneste Aar maatte give Bønderne et betydeligt Afslag i deres Landgilde, hvad der selvfølgelig i høj Grad formindskede de nominelle Jordebogsafgifter. Tilmed synes disse Afslag at have været stigende i Tiaaret 1682—91. Rent bortset fra, at en hel Del mindre Ydelser af Smør, Faar, Lam, Gæs og Høns, Aal o. l. derved næsten helt bortfaldt, gik det meget haardt ud over de mere betydende Kornafgifter, der formindskedes med henved en Trediedel. Af de Hospitalet tilkommende 243 Tdr. Rug og Mel maatte det saaledes 1682—3 give Afslag paa de 94 Tdr. (1690—1: 110 Tdr.), af dets 636 Tdr. Byg paa 187 (1690—1: 283 Tdr.), og af dets 196 Tdr. Havre paa 82 Tdr. (1690—1: 91 Tdr.). Disse betydelige, gennem Aarrækker fortsatte Afkortelser skyldtes Eftervirkninger fra Krigene, desuden Misvækst og Kvægsygdomme, og endelig i ikke ringe Grad Sandflugtens Ødelæggelser i Thy, i Hvetbo, Vennebjerg og Horns Herreder.

Midt i Regnskabsaaret døde Forstander Søren Jensen Glimsholt i Oktober 1690, og hans Enke, Anne Jacobsdatter, maatte da føre Stiftelsen videre og aflægge Regnskab²⁴). Skiftet efter den afdøde Forstander viser, at han har været en forholdsvis velstaaende Mand, der kunde efterlade sine Arvinger en smuk Skilling. Skifteaktens Gennemgang af Inventaret i hans Bolig lader et solidt Borgerhjem genopstaa for vore Øjne, men tør man dømme efter Oplysningerne om hans »Bibliotek« — en Bibel, nogle Opbyggelsesskrifter o. l. — har han just ikke været nogen Aandens Mand²⁵). For Aalborg Hospital har han derimod været en god Husholder; det var ikke blot ham selv, der en Gang med Stolthed kunde fremhæve, at siden han tiltraadte sit Embede, havde han sat en Ære i at betale enhver sit til rette Tid, »saa at ikke nogen resterer en Blaffert af det, dennem tilkommer«, men denne Udtalelse bekræftes ogsaa fuldt ud af hans nærmeste Foresatte, Biskop Matthias Foss²⁶).

III. STIFTELSENS INDRE LIV I DET 16. OG

17. AARHUNDREDE

1. Hvad der hidtil er blevet skildret — Hospitalets almindelige Historie, dets administrative Opbygning, dets økonomiske Struktur —, danner saa at sige blot Udenværkerne om dets egentlige Virksomhed. Denne, Kærnen i den store Husholdning, var Stiftelsens indre Liv, Omsorgen for de fattige, skrøbelige og gamle. Det vil da være rimeligt som Afslutning paa henvend to Aarhundreders Historie at kaste et Blik ind gennem Klosterporten, at søge at samle de spredte Træk, som Kilderne indeholder, til et Helhedsbillede af, hvorledes Tilværelsen formede sig bag de svære rød-gule Mure. I mange Henseender er man ganske vist kun højst ufuldkomment underrettet herom, men ved opmærksomt at agte paa de Vink, Kilderne giver, vil Opgaven ikke vise sig slet saa utaknemmelig, som det ved et første Blik kunde synes.

Selve Hospitalsbygningerne, den solideste Arv fra Klostertiden, og deres Udvikling er omtalt i et tidligere Afsnit af denne Fremstilling. Selvom Grevefejdens Omskiftelser ikke havde ladet dem urørte, saa var Skaden dog ikke større, end at de for Aarhundreder kunde tjene som en værdig Ramme om Stiftelsens Virksomhed. I dette Bygningskompleks havde baade Hospitalets Lemmer, Forstanderen og Hospitalspersonalet til Huse, og naar der jævnlig i Kilder fra det 16. og 17. Aarhundrede (saaledes ogsaa i Resens Atlas) tales om »Klosteret og Sygestuen«¹⁾, saa skal dette Udtryk vistnok forstaas om den samme Fordeling af Lokaler, som med Vished er kendt fra ca. 1750: »Sygstuen«, »den almindelige Sygstue«, Lemmernes Opholdsrum fandtes i den lange lave Vestfløj, medens man ved »Klosteret« især tænkte paa »det nordre Hus« og Tværfløjen. Det nordre Hus blev formodentlig — som i 1713 — brugt til Opbevaringssted for Brændeved og Tørv og Loftet til Kornmagasin²⁾. I Tværfløjen havde Hospitalsforstanderen antagelig boet siden Reformationen. Ganske vist findes der fra det 16. og 17. Aarhundrede ikke noget Kildedsted, der direkte beviser, at Forstanderen boede i selve Hospitalet, men det maa anses for hævet over enhver Tvivl, at Forstanderne som Efterfølgere af de tidligere Klosterpriorer havde deres Hjem her,

og tilmed hedder det flere Gange i det 18. Aarhundrede ved Udnævnelse af en ny Forstander, at han som sine Formænd skulde have Bolig i Klosteret. At dette var Tilfældet 1690, fremgaar af Skiftet efter Forstander Søren Glimsholt. Af Skifteaktens Gennemgang af hans Ejendele faar man ogsaa tydelig Oplysning om, hvilke Rum hans Lejlighed indbefattede³). Der nævnes saaledes: 1) Dagligstuen, 2) Børnenes Kammer, 3) Spisekammeret, 4) den sal. Mands Kammer, 5) Østerstuen, 6) Storstuen, 7) Conventstuen, 8) et Kammer over Køkkenet, 9) Skriverkammeret, 10) Hvælvingen, 11) Bryggerset, 12) Ølkældereren, 13) Saltkældereren, 14) Bagerstuen, 15) Mælkestuen, 16) Køkkenet.

Retten til at have fri Bolig i Klosteret var at opfatte som en Del af Forstanderens Lønning, der iøvrigt synes at have bestaaet dels af en Pengeløn, dels af Ydelser af Naturalier. 1635 anslaaes Pengelønnen til 25 Rdlr. aarligt, 1661 til 200 Sletdaler, og 1673 opgives den at være 111 Rdlr. 2 Mk.⁴). Som sædvanligt i ældre Tid spillede vistnok Naturalieydelseerne en betydelig Rolle, men der findes ingen Angivelser af, hvor store de har været — sikkert har de bestaaet af en passende mindre Del af den Landgilde, som Hospitalets Bønder svarede. Efter en Bestemmelse af Hospitalsinspectores fik Forstanderen 1651 Ret til for sin Del at drive Avlingen ved Hospitalets tidligere saa omstridte Ladegaard uden for Aalborg; allerede 1661 betegnes dog denne Avling som »ringe«, og 1684 bemærkes det udtrykkeligt i en Indberetning fra Hospitalets Direktører, at det ikke drejede sig om noget betydeligt Beneficium — Klostermarken var i sig selv »sandig og ond«, og naar tørre Aaringer indtraf, kunde der næppe avles den Sæd, som blev saet deri⁵).

Saa længe Lemmerne blev bispist i selve Stiftelsen, havde Hospitalsforstanderen sin egen Husholdning, adskilt fra Hospitalets. I den store Sag mod Hr. Niels Christensen var det netop en af Ankeposterne mod ham, at han i visse Tilfælde havde blandet disse to Husholdninger sammen. Det er overhovedet et oftere tilbagevendende Træk i Tiden, at man nærrede Frygt for, at der skulde gaa for meget fra de fattige til Forstanderens Underhold. Som tidligere omtalt saa man skævt til Hr. Niels' Eftermand, fordi han havde en talrig Børneflokk at forsørge⁶), og formodentlig er det et lignende Synspunkt, der ligger til Grund for Bestemmelser i Riber-Artiklerne af 1542 og i flere samtidige Hospitalsfundatser om, at den, der blev beskikket til Forstander i et Hospital, enten skulde være ugift eller, hvis han var gift, ikke have Børn⁷), og dette blev siden gentaget i Danske Lov (2—19—1). Overhovedet er det karakteristisk for Tidens Syn paa en Hospitalsforstanders Stilling, at man betragtede den som et Kald for Livet, og at man derfor mente sig berettiget til at stille ganske særlige Krav til dem, der vilde paatage sig Omsorgen for de fattige.

Endnu i lange Tider efter Reformationen heftede der ikke saa lidt af en katolsk Klosterprior ved den lutherske Hospitalsforstander. I samme Retning peger ogsaa den Bestemmelse, der findes i de lige nævnte Riber-Artikler, at ved en Forstanders Død skulde hans Efterladenskaber blive ved det Hospital, han havde styret, og de fattige være hans Arvinger⁸). Herved betonedes det principielt, at vel var Hospitalsforstanderen i levende Live en Person, der selvstændigt kunde raade for sit Bo, men først og sidst var han et Led i en større Sammenhæng, tilhørte med Liv og Ejendom et Fællesskab, der rakte ud over Døden. Hvorvidt Bestemmelsen om Hospitalets Arveret, som siden gik over i Danske Lov (2—19—1), i ældre Tid i sin hele Strenghed er blevet efterlevet i Aalborg, kan ikke oplyses; efter 1660 synes den i hvert Tilfælde at have mistet sin Brod, idet det blev Skik ved Udnævnelser til Hospitalsforstander samtidig at bevilge Fritagelse for denne Forpligtelse⁹). Iøvrigt var man tilbøjelig til at opfatte Hospitalsforstanderen som en halvt gejstlig Person, hvad der bl. a. gav sig Udtryk i, at hans Bo behandledes af den gejstlige Skiftejurisdiktion, selvom han slet og ret var en almindelig Borger uden præstelig Vielse.

Den Gerning, som en datidig Hospitalsforstander havde at øve, var baade omfattende og mangesidig. Vil man danne sig et Billede af Arten og Omfanget af hans Pligter, er man henvist til møjsommeligt at sanke Træk efter Træk sammen af spredte Aktstykker, thi Tidens almindelige Lovgivning er her som saa ofte sparsom med at give i Enkeltheder gaende Bestemmelser. Den store Reces af 30. Oktober 1536 nøjes med at kræve, at der i Hospitalerne skal tilskikkes nogle ærlige og forsynlige Mænd, som kan forestaa de syge Mennesker og paa Grundlag af Hospitalsrenten og Guds Almisser fly dem Klæde, Føde og anden Nødtørftighed, og Kirkeordinansen er næsten lige saa knap paa dette Omraade. Den fastslaar blot, at en Hospitalsforstander, som skal staa under »Diakonerne« (Forstanderskabet i videre Betydning), skal føre et fromt og gudfrygtigt Levned og have et saa stort Antal Medhjælpere — »Drenge« og »Piger« —, som de fattige er mange til, saa at enhver maa troligen faa den Tjeneste, han behøver. Mere udførlig er derimod Riber-Artiklerne af 1542, som overhovedet er et af de vigtigste Aktstykker af almindelig Karakter i Hospitalernes ældre Historie. Der klages i dette til en Begyndelse over den »store Uskikkelighed«, der gaar i Svang ved Hospitalernes Bestyrelse her i Riget, idet de, der har haft Stiftelserne i Værge, mere har søgt deres egen Profit end de fattiges. Derfor indskærpes det paa ny, at Hospitalsforstanderen skal være »en god, from, gudfrygtig Mand«, og der tilføjes den ovenfor omtalte Bestemmelse om Hospitalets Ret til at arve hans Bo. Desuden foreskrives det udtrykkeligt (i Modsætning til Kirkeordinansen,

der henviste dette til Diakonerne), at det er Forstanderen, der skal oppebære al den Rente og anden Indkomst, som er henlagt til Hospitalet, og igen anvende den til de fattiges Gavn, til deres Klæde, Føde og Ophold »og udi alle Maade mene de fattige med Tro, videndes og rammendes deres Gavn og Bedste«. For at sikre, at dette virkelig blev efterlevet, krævedes det nu yderligere for første Gang, at Forstanderen hvert Aar skulde aflægge Regnskab for Stiftsbefalingsmanden, Superintendenten og Byens Sognepræster. Med væsentlig ordret Tilknytning til disse Formuleringer gik Riber-Artiklernes Bestemmelser senere over i Danske Lov (2—19—1, 2, 4), og af lignende Indhold er ogsaa de fleste Hospitalsfundatser, som er levnedes fra det 16. Aarhundrede¹⁰).

Allerede disse almindelige Antydninger viser da, som det ogsaa fremgaar af andre af Tidens Aktstykker, at en Hospitalsforstanders Virksomhed især havde to Sider, dels Bestyrelsen af de Indtægtskilder, som var henlagt til Hospitalets Underhold, dels Anvendelsen af de indvundne Midler til Bedste for Lemmerne. Ikke mindst den førstnævnte Del af hans Embede maa i Aalborg have voldt meget Besvær, da Stiftelsens Bøndergods fra gammel Tid laa vidt adspredt i mange forskellige Herreder. Hertil kom yderligere i de første Perioder, at man gentagne Gange ad Rettens Vej maatte afslaa Angreb paa Hospitalets Ejendomsrettigheder, saadan som især Hr. Peder Jensens Forstandertid kan opvise saa mange Eksempler paa. Alt, hvad der stod i Forbindelse med Forvaltningen af Jordegodset, med Indkrævningen af Landgilden og andre Afgifter, Udøvelsen af Herlighedsrettigheder og Forsvaret for Bønderne maa under normale Forhold have krævet megen administrativ Dygtighed hos Forstanderen, men blev især under de ikke faa økonomiske Kriser, man gennemlevede i det 17. Aarhundrede, en brydsom og lidet tilfredsstillende Opgave. Hvor meget en Forstanders personlige Arbejde med alle disse Forhold kunde gaa i Enkeltheder, kan bl. a. ses af Sagen mod Hr. Niels Christensen. Hvad man end vil dømme om hans Administration, saa giver i hvert Tilfælde de mangfoldige Enkeltilfælde, der blev fremdraget under Sagens Behandling, en tydelig Forestilling om den Arbejdsbyrde, der i saa Henseende paahvilede en Forstander.

Den samme Retssag tegner ogsaa et anskueligt Billede af flere Sider af den indendørs Forvaltning. Bestandig skulde Forstanderen føre Tilsyn med Klosterbygningerne, stadig være rede til at »aftinge« med Haandværkere om Nybygninger eller Reparationer, og særlig saa længe Lemmerne blev bispist i Hospitalet, stillede den vidtløftige Husholdning betydelige Krav i forskellig Retning. En stor Del af Landgildeydelse blev uden Tvivl anvendt i Hospitalet selv, og i den nævnte Sag omtales saaledes flere Gange saa vigtige Omraader af Husholdningen som Øl-

brygning, Slagtning af Svin, Nedsaltning af fersk Kød og Sildespising¹¹⁾. Hvad der ikke kunde bruges i Hospitalet selv, maatte man søge at faa solgt, og det var næppe altid saa lige en Sag. Blandt Anklagerne mod Hr. Niels Christensen var ogsaa den, at han havde solgt en Del Lammeuld for billigt, men han forsvarede sig med, at »det var smaat, stakket, skiden Lamuld af Tiendelam, ogsaa laa længe, førend nogen vilde det købe; thi en Part af Lammene var fordærvet af de onde Saar«¹²⁾.

I det hele har baade den Omstændighed, at Stiftelsens væsentligste Indtægter bestod i Jordebogsafgifter, og den store »Udspising« medført en stadig Handelsvirksomhed, en uafsladelig Køben og Sælgen af Varer¹³⁾. Dette forøgede ikke blot Arbejdet med Hospitalets indre Forvaltning, men gjorde ogsaa denne mindre egnet til at lade sig efterprøve af Revisorerne. Ikke mindst var dette vanskeligt med Hensyn til »Udspisningsregisteret«. Det betød derfor baade en Besparelse for Stiftelsen og en virkelig Simplificering af dens Administrationsformer, da man 1670 gik over til at lade Bepisingen in natura afløse af en Pengeydelse. Det ser da ogsaa ud til, at man i den følgende Tid blev fri for den stadig tilbagevendende Skavank, at Forstanderen stod i Restance med adskillige Aars Regnskaber.

Til Bestridelse af alle disse mange Hverv havde Hospitalsforstanderen forskelligartet Medhjælp. Allerede under Hr. Niels Christensen nævnes »Skrivdrengen« i Hospitalet, senere i Aarhundredet synes »Hospitals-skriveren«, der 1682 lønnedes med 37 Sldr., at have været en noget mere anseelig Person, som siden f. Eks. kunde blive Forpagter af en Herregaard¹⁴⁾. For hans Bistand har der sikkert været god Brug, idet Hospitalets Forvaltning affødte ikke saa lidt Skriveri. Ofte nævnes foruden de almindelige Regnskaber forskellige Slags Forarbejder hertil som Ugekostbøger og Stedsmaalsbøger, Jordebøger og andre »Registre«¹⁵⁾, og Bestyrelsen af det spredte Jordegods har selvfølgelig nødvendiggjort en ikke ringe Brevveksling. Jævnlig maatte f. Eks. ved ny Indfæstning Stedsmaalscedler og Stedsmaalsbreve udfærdiges, og de hyppige Retstrætter ved forskellige Ting og andre juridiske Forretninger krævede et betydeligt Skrivearbejde. Det var da maaske ikke saa ilde anbragt, naar der i Regnskabet for 1681—2 findes opført en fast aarlig Ducør til Byskriveren i Aalborg og til Herredsskriverne i de tilgrænsende Herreder. Overhovedet var det en vigtig Ting for en saadan Stiftelse at holde sit Arkiv i god Orden. Allerede i Hr. Peder Jensens Tid viste det sig atter og atter, hvor værdifuldt det var, at han af dette kunde fremtage gamle velbeseglede Breve for at bevise Hospitalets Adkomst til dette eller hint.

Til Hjælp ved Bestyrelsen af Bøndergodset havde Forstanderen som andre større Jordegodsejere dels Ridefogeder, der særlig sørgede for Ind-

krævningen af Landgildeafgiften, dels Delefogeder, som fortrinsvis optraadte som Forstanderens Fuldmægtige paa Tinget og iøvrigt havde til Opgave at indkræve de Bøder — det Sagefald —, der tilkom Hospitalet som Ejer af Bøndergodsets Herlighed, derunder de ikke faa Lejermaalsbøder, som Aar efter andet blev idømte¹⁶). Det var vigtigt til disse Tillidsposter at have paalidelige og energiske Folk, og de blev vistnok kun antaget efter Samraad med Hospitalsinspectores. I hvert Tilfælde hørte det ogsaa til Klageposterne mod Hr. Niels Christensen, at han egenmægtigt havde beskikket en ny Delefoged i Kjær Herred, men han forsvarede sig med, at den forrige var gammel og ikke længere tjenlig, og at den nye var blevet anerkendt af alle som en duelig Mand¹⁷).

Baade Kirkeordinansen og siden Danske Lov (2—19—2) betonedes Vigtigheden af, at der i Hospitalerne var saa megen Hjælp til Raade, at Lemmerne kunde blive betjente »uden billig Klage«. Det kan da ikke undre, at man jævnlig i Aktstykker vedrørende Aalborg Hospital finder nævnt en hel Kreds af Mennesker, hvis Opgave efter deres Benævnelser at dømme netop har været den at gaa de fattige og syge til Haande paa forskellige Maader. Blandt Vidnerne i Hr. Niels Christensens Sag optræder saaledes: Gertrud Forstanderske, Søfren Arbejdskarl, Kirsten Arbejds pige, Karen Bryggerskvinde, Bryggerspigerne, Kirsten Stegerspige, Slagtekvinden, Kældersvenden og Svinehyrden. Andetsteds nævnes »Lyngfogeden«, der havde den vigtige Opgave at skaffe Hospitalets »Ildebrand« til Huse¹⁸). I Skiftet efter Søren Glimsholt opregnes de Personers Senge, som Forstanderen aabenbart maatte forsyne med Sengeklæder, saaledes Pigernes Seng, Ladefogedens, Portnerens og Røgterens Senge¹⁹). Flere af de her anførte Personer har øjensynlig været fæstede til Arbejde ved Ladegaardsavlen, andre som »Gertrud Forstanderske« har umiddelbart haft med de fattige at gøre. »Forstandersken« forekommer ogsaa i Reglementet af 1654, men er forsvundet i det følgende af 1675, antagelig ved Bispningens Afskaffelse²⁰). Fra nu af nævnes blot »de to Kvinder, som tjener de fattige og syge«, eller som de kaldes i Regnskabet 1682: »de to Tilsynskvinder, som opvarter de fattige«. Reglementerne viser, at det har været meget betroede Folk.

Uden Tvivl kunde det nu og da volde Bryderier at have saa mange Tjenestefolk samlede inden for de samme Mure. Et ret karakteristisk Vidnesbyrd herom foreligger saaledes fra den anden lutherske Forstander, Hr. Christiern Poulsens Tid i en Retssag, som blev ført for Landstinget i Viborg 1556. Hr. Christiern havde indstævnet en Mand, Mogens Persen, som havde svoret ham Tjeneste og Troskab »og udi samme hans Ed og Tjeneste havde sig efterlagt, lokket og beligget hans Tjenestepige Anne Andersdatter, som hannem og tjente og var betroet til hans Laas og

Lukkelse, Kælder og Loft at overgaa og forestaa«. Anklagens Rigtighed var in confesso, men hvad der var værre, var det, at da Mogens Persen siden havde villet gøre Hr. Christierns »Nøglepige« Hæder og Ære igen ved at love at tage hende til sin ærlige Hustru, saa var han rømt bort. Derved havde han, fandt Dommerne, handlet som en Tyv og Forræder og burde Tyvs og Forræders Straf at lide og undgælde. Dommen har aabenbart vakt en Del Opmærksomhed og er som Mønster flere Gange blevet optaget i de Afskriftssamlinger af Domme, som juridisk interesserede anlagde²¹).

2. I Middelalderen kaldtes Lemmerne i Helligaandsklosteret oftere »Husets Herrer«. Denne Betegnelse forsvandt efter Reformationen, men tilbage blev den Kendsgerning, at den hele vidtløftige Stiftelse til sit sidste Formaal havde Omsorgen for de stormslagne Menneskeskæbner, som havde søgt Ly bag dens Mure.

Baade i Danske Lov og i andre Kilder tales der jævnlig om »rette Hospitalslemmer«²²), men nogen helt udtømmende, almengyldig Bestemmelse af dette Begreb kan man ikke sige, at der gives i vore ældre Love. Tilmed synes Forstaaelsen af dette Begreb at have forskudt sig en Del i Perioden fra Reformationen til Slutningen af det 17. Aarhundrede. I den store Reces af 30. Oktober 1536 hedder det gentagne Gange, at Hospitalerne skal være for »syge Folk«, for dem, der er »betrænket med nogen Guds Plage eller Sygdom«; Kirkeordinansen bestemmer et Sted Hospitalslemmer som »de fattige, som ret vedtørfelige (∴ trængende) ere, eller og vanføre«, men taler dog ogsaa om Hospitalerne som Hjemsted for Mennesker, der led af helbredelige Sygdomme, hvorimod Riber-Artiklerne af 1542 ikke nærmere i Enkeltheder bestemmer Arten af de »fattige«, som skulde have deres Ophold i Hospitalerne²³). Gennemgaar man endelig alle de Fundatser eller fundatslignende Aktstykker, der er bevaret fra Christian III's Tid, vil man atter og atter i Tilslutning til Senmiddelalderens Sprogbrug finde den Formel anvendt, at Hospitaler er stiftede til Bedste for »fattige, syge og saare Mennesker«²⁴). Det samme Forhold gør sig gældende i Fundatserne fra Frederik II's første Regeringstid, hvorimod man i tilsvarende Akter fra Kongens senere Aar vil mærke en stærkere Betoning af Synspunktet Alderdomshjem. Saaledes tales der 1585 i Fundatserne for Slagelse og Nykjøbing F. Hospitaler om, at de skal være til Nytte for »fattige, gamle, syge og vanføre Guds Lemmer udi deres Sygdoms og Alderdoms Tid.« Som de her anførte Bestemmelser viser, fastholdt man dog stadig Hensynet til de syge, og andre Fundatser fra Frederik II's Tid udtrykker lidt nærmere, hvem man i saa Henseende tænkte paa. Helsingør Hospitals Fundats af 1573 taler saaledes om »de,

som syge, saare og arme Guds Lemmer ere og ikke kan med deres Hænders Gerninger adspørge deres Livs Næring og Ophold«, medens Randers Hospitals Fundats fra samme Aar særlig nævner »halte, blinde og skrøbelige Mennesker, som med adskillige svare Sygdomme ere beheftede«⁽²⁵⁾).

Efter det her fremstillede kan det da se ud til, at man i den første Tid efter Reformationen har været mere tilbøjelig til at opfatte Hospitalerne som Sygehuse for fattige end som Alderdomshjem, men at det sidstnævnte Synspunkt fra Frederik II's Tid at regne stærkere og stærkere har gjort sig gældende. Det har dog været vanskeligt — i Begrebet som i Livet — at sondre alt for skarpt paa dette Omraade. For de følgende Perioder kan man vistnok fastslaa som ledende Princip, at selvom man ikke har villet udelukke trængende Folk, der led af forbigaaende Sygdomme, saa har man dog fortrinsvis tænkt paa fattige Mennesker, der paa Grund af Alderdomsskrøbelighed eller anden Svaghed, foranlediget ved Vanførhed, kroniske Sygdomme eller Ulykkestilfælde, var ude af Stand til selv at tjene deres Brød. Dette Synspunkt gøres paa typisk Maade gældende i Forordningen af 10. December 1621, der paabyder, at de, som ikke er »rette Hospitalslemmer«, ikke maa underholdes i Hospitalerne, men henvises til at ernære sig ved Arbejde, Spinden og Haandværk, »paa det de deres Sted ikke skulle betage, som syge, vanføre og rette Hospitals Lemmer ere«⁽²⁶⁾). Denne Bestemmelse gentages siden i Christian IV's (store) Reces af 1643 og gik derfra ordret over i Danske Lov (2—17—12), hvori det ogsaa udtrykkeligt betones, at de, som har »lægelige Syger«, skal hjælpes til deres Førlighed igen, og naar dette var sket, forlade Hospitalet, for at mere trængende og værdige kunde indtages i deres Sted (2—19—3, jvfr. 2—19—9).

Desuden indskærpes det — i Tilknytning til Riber-Artiklerne —, at ingen maatte indtages »for en Genant eller en vis Sum Penge«. Hermed har man aabenbart villet den Skik til Livs, som især var saa udbredt i Senmiddelalderen, at ældre, velstaaende Mennesker mod en Penge- eller Godsgave een Gang for alle betingede sig Ophold i et Kloster for Resten af deres Dage. Denne Betragtning af kirkelige Stiftelser som en Art Livrenteanstalter havde i sin Tid været i høj Grad økonomisk indbringende, men passede selvfølgelig daarligt til den efterlutherske Opfattelse af Hospitaler som Forsørgelsessteder udelukkende for *fattige* Mennesker. Helt at opgive den har Datidens praktiske Mennesker dog vanskeligt kunnet bekvemme sig til. Den gamle Adam stikker Hovedet frem selv paa Steder, hvor man mindst skulde vente det, saaledes i den citerede Bestemmelse i Danske Lov, der vel i Almindelighed forbyder Optagelse i Hospitaler i Kraft af Gaver, men dog ikke kan dy sig for at holde en lille

Bagdør aaben for denne Praksis, idet der forsigtigt tilføjes: »uden det befindes at kunne ske med Hospitalets store Fordel«²⁷).

Der er al Grund til at tro, at man i Aalborg har fulgt Tidens almindelige Udvikling paa dette Omraade. Da der her ikke fandtes nogen Fundats med specielle Krav med Hensyn til Hospitalslemmernes Beskaffenhed, har der næppe været Anledning til at afvige fra sædvanlig Skik og Brug. I den første Tid efter Reformationen har antagelig derfor Opfattelsen af Hospitalet som »Sygehus« været den fremherskende. I Breve fra Hr. Peder Jensens Forstandertid tales der bestandig om »de fattige syge«, og en Mindelse om tidligere Dage var det sikkert, at selve Lemmernes Opholdssted til langt ned i det 17. Aarhundrede blev kaldt »Sygestuen«. Efterhaanden har man dog nok saa stærkt lagt Vægt paa Opfattelsen af Hospitalet som et Alderdoms Asyl for de ved Invaliditet og anden Svækkelse uarbejdsdygtige. Dette Synspunkt fremgaar af en Liste over Hospitalslemmer, som nedenfor skal omtales, og kommer ogsaa til Orde i to private Gavebreve, som blev Aalborg Hospital til Del i denne Periode. 1596 skænkede Niels Jonsen (Viffert) til Torstedlund 2000 gamle enkende Daler til Hospitalet, for at der af Renten af disse de saakaldte »Krabbers Penge« skulde underholdes »4 fattige vedtørvende skrøbelige Personer og Guds Lemmer«, og da Enken efter den berømte sjællandske Biskop Jesper Brochmand, Sille Tønnesdatter, 1653 indstiftede en Hospitalsplads, bestemte hun, at den skulde gives til »et fattigt Menneske, enten Mand eller Kvindesperson i Aalborg, som er kommen i ærlig Fattigdom og udi deres Velmagt haver levet christelig og vel og derom haver et godt ærligt Navn og Rygte«. »Saa længe Verden staar«, som det hedder med en egen Troskyldighed i Gavebrevet, skulde denne Indstiftelse holdes ved Magt, og saa snart en Legatar var død, skulde straks en anden, der var trængende — var »et ret Almissee-Hovede« —, indtages i vedkommendes Sted²⁸).

Som omtalt betragtede man efter Reformationen principielt den gamle Praksis mod Betaling at »indgive sig« i et Hospital med en vis Uvilje. I Fundatsen af 1573 for Helsingør Hospital tillades det dog rige og formuende Personer, hvis de kan indgive sig med saa meget Gods, at de kan underholdes deraf deres Livs Tid²⁹), og ogsaa fra Aalborg Hospital synes der at foreligge Eksempler paa lignende Fremgangsmaade. Saaledes skænkede 1557 en velhavende Enke, Karine Christensdatter, sal. Søfren Grubesens Efterleverske, et Hus, hun besad i Aalborg, til Hospitalet, for at der af den aarlige Leje heraf kunde opretholdes 10 Senge i »Sygestuen« med Lagen og Sengeklæder, men samtidig betingede hun sig selv Ret til Ophold i denne, hvis det gjordes Behov; og siden — 1682 — tog Hospitalet sig af et gammelt Ægtepar, der testamenterede det deres Hus i Byen³⁰).

Med Hensyn til Retten til at udnævne Hospitalslemmer havde Kirkeordinansen bestemt, at det skulde tilkomme Forstanderne (Diakonerne) efter Samraad med Sognepræsten og Magistratens Repræsentanter at »indlægge« de Lemmer, som var værdige til at optages, og ingenlunde maatte dette ske efter deres eget Forogdtbefindende »paa Vild«. Dette indskærpes med endnu større Vægt i Riber-Artiklerne, der vistnok især taler om Hospitalsforstanderens Virksomhed i saa Henseende, og paa-lægger ham, at ingen maa indtages »for Gunst eller Gave, Vild eller Venskab«. Forordningen af 10. December 1621 overdrog Lensmanden og Superintendenten en Gang om Aaret at lade undersøge, om det virkelig var trængende Mennesker, der havde fundet Optagelse, Danske Lov derimod henfører denne Pligt alene til Superintendenten, men giver i det hele ikke nøjere Bestemmelser om, hvem der skal udnævne Lemmer³¹).

Medens man i hvert Tilfælde i det 16. Aarhundrede maa tænke sig, at der tilkom Forstanderen i Aalborg en ret betydelig Indflydelse ved Udnævnelsen af Lemmer, ser det ud til, at Lensmanden (Stiftamtmanden) og Biskoppen, i god Overensstemmelse med deres hele voksende Magtstilling i Hospitalsstyret, ved Midten af det 17. Aarhundrede har været dem, der normalt udnævnte nye Lemmer. I alt Fald fremgaar det af en Indberetning fra 1684, at det overvejende Flertal af de Lemmer, der var optaget i Hospitalet 1653—82, var udnævnt ad den Vej. Undtagelser dannede den i Aalborg ret faatallige Klasse Lemmer, som Stiftere af private Legater³²) havde forbeholdt sig Ret til at indlægge.

Optagelse i Hospitalet paa andre end de her nævnte Maader kunde dog ogsaa finde Sted i de Tilfælde, hvor Kongen direkte greb ind og ved særlige Bestemmelser fordrede en eller anden Person indlagt. Dette var i og for sig naturligt, da man siden Reformationen betragtede Hospitalet som kongelige Stiftelser, og der kan da ogsaa fra de forskellige Hospitalets Historie anføres en Række Kongebreve som Vidnesbyrd om, at Regeringen jævnlig har fundet det formaalstjenligt at hævde sin højeste Besættelsesret. For Aalborg Hospitals Vedkommende kan man dog ikke sige, at Kongemagten ofte betonedede sin Overhøjhed paa denne Vis, selv om det nok er muligt, at Kongen underhaanden (f. Eks. gennem Lensmanden) har gjort sin Indflydelse stærkere gældende, end man efter de bevarede skriftlige Kilder skulde tro. Det første kendte Eksempel herpaa er fra 1593, da et Kongebrev paa lagde Hospitalsforstanderne i Aalborg ved første Pladsledighed at optage en Bøsseskytte ved Navn Bertel Christensen, »hvis han findes at være ret Hospitalslem, og siden give ham Klæder og Føde ligesom andre Hospitalslemmer«. Det næste Eksempel foreligger først fra 1634, da Kongen ligeledes gav Hospitalsforstanderne i Aalborg Ordre til at tage mod en Mand, Ove Nielsen, barnefødt i

Aalborg, saa snart der blev en Plads ledig. Fra samme Aar haves et ejendommeligt Vidnesbyrd om Kongens Interesse for Hospitalets Tilstand, idet Lensmanden Otte Skeel (som andre Lensmænd flere Steder) fik Befaling til sammen med Sognepræsten og Borgmesteren i Aalborg at undersøge de Lemmer, der for Tiden var optaget i Hospitalet, og »udmuntre« dem, der ikke var rette Hospitalslemmer, og i deres Sted indtage »dennem, som ere rette vedtørvende Hospitalslemmer«. Formodentlig har denne Undersøgelse medført en stærk Oprydning i den forhaandenværende Bestand af Lemmer. I hvert Tilfælde hører vi tilfældigvis lidt senere, at Kongen 1634 kunde »forskrive« ikke mindre end 10 nye fattige Folk til Optagelse, i hvilken Anledning han skænkede Hospitalet 200 Rdlr. Mærkeligt er det derfor at se, at der af disse 10 kun indfandt sig 4, hvorfor Kongen det følgende Aar (1635) i de udeblevnes Sted maatte anbefale 6 andre til Optagelse³³).

Interessant er det at lægge Mærke til, at allerede den første af de Personer, Kongen indlagde, var en Bøsseskytte, en Mand, der tidligere i Livet havde givet sin Tjeneste til Rigets Forsvar, og det ser ud til, at man fra Kongens Side i den følgende Tid har bestræbt sig for at give netop Veteraner fortrinsvis Adgang til Pladser i Hospitalerne. Det er ikke usandsynligt, at i hvert Tilfælde en Del af de 10 nye Lemmer, som Kongen 1634 forskrev, har været Folk, der paa forskellig Vis havde lidt Skade i de foregaaende Krigsaar, og af Indberetningen fra 1684 fremgaar det i alt Fald med Vished, at Aalborg Hospital har aabnet sig som et Tilflugtssted for Soldater, der var blevet ilde medtagne i Svenskekrigene. I en tidligere Indberetning (af 1673) fremhæves det endda udtrykkeligt, at da kun 5 af Hospitalspladserne var forbeholdt private Legatstifters Dispositioner, kunde Resten — efterhaanden som de blev ledige — »uden nogen til Præjudice bruges til fattige og kvæste Baadsfolk og Soldater«. Den her omtalte Praksis blev nogle Aar senere — 1683 — lovfæstet dels ved et Reskript til Rigets Bisper, dels ved Forordningen om Kvæsthuset³⁴). Herigennem fastslog Kongen, at da Hovedparten af Hospitalerne var funderede paa, hvad han eller »vore højlovlige Forfædre Konger udi Danmark samme Hospitaler haver tillagt«, saa skulde de ogsaa først og fremmest tjene til Underhold for de Baadsfolk og Soldater, som formedelst deres tro Tjeneste i Krigstider var blevet saa lemlæstede, at de ikke kunde fortjene deres Brød. Derfor skulde Hospitalsforstandere, saa snart der blev Pladser ledige, som Kongen kunde raade over, give Kvæsthusets Direktører det til Kende, for at de kunde blive besat med kvæstede. Det er forstaaeligt, at man greb til dette Middel for at skaffe dem, der ved deres Deltagelse i Fædrelandets Forsvar havde maattet bøde med deres Velfærd, en nogenlunde betrygget Tilværelse, men det

var unægtelig en Afvigelse fra Hospitalernes oprindelige og nærmeste Formaal og medførte i andre Henseender uheldige Følger. Da derfor Stiftsøvrigheden i Aarhus nogle Aar senere havde gjort opmærksom paa, at man derved berøvedes Midler til at imødegaa den almindelige »Elenlighed og store Nød«, som fandtes i Stiftet, blev dette Anledningen til, at de særlige Foranstaltninger ophævedes ved et Kongebrev af 30. Januar 1692, som bestemte, at der atter skulde forholdes med Hospitalerne efter Fundatserne. Disse Stiftelser blev nu givet tilbage til deres gamle Formaal, idet kun »fattige, elendige, Krøblinger, skrøbelige og aldrende Mennesker, som Almissee kunde behøve, derudi [skal] annammes og indtages«³⁵).

3. Lemmernes Mængde har i Aalborg næppe nogensinde været fastsat til et bestemt uforanderligt Tal. Bortset fra en gammel, maaske ikke helt paalidelig Efterretning om, at der i 1552 i Aalborg Hospital bl. a. var 8 Sygestuer, hver med 9 Kvinder, der hver havde 5 Børn (Hittebørn?) at passe³⁶), stammer den første, nu kendte Opgivelse af Antallet fra Sagen mod Hr. Niels Christensen, under hvilken det oplystes, at kort før Fjendernes Indfald 1627 var Tallet sunket ned paa 10, medens det faa Aar senere steg til over 100³⁷). Formodentlig har den følgende Revision af Stiftelsens Forhold 1634 medført en ny Indskrænkning. 1673 fandtes der 42 fattige i Hospitalet, og 1684 siges det udtrykkeligt i en Indberetning, at man aldrig havde kunnet fiksere Tallet paa de fattige, da det stadig havde maattet rette sig efter det større eller mindre Beløb, som Stiftelsens aarlige Indtægter stillede til Raadighed³⁸).

En anden vigtig Side i denne Sammenhæng er Spørgsmaalet om, hvem Hospitalet lokalt set var bestemt for. Trods Mangel paa foreliggende principielle Bestemmelser maa man vistnok have Lov til at gaa ud fra, at det i de første Aarhundreder efter Reformationen ligesom i Nutiden var et *Stiftshospital*. Allerede fra Helligaandshusets Oprettelse 1431 synes det at have været en Forudsætning, at Stiftelsen skulde staa aaben for alle trængende fra Viborg og Børglum Stifter, og de følgende Menneskealdres rige Gaver af Gods, spredt i hele Nordjylland, maa sikkert fortolkes som en yderligere Understregning af, at Helligaandshuset (klosteret) skulde være til Nytte *ikke* blot for *Byen* Aalborg, men tillige for hele Omegnen. I denne Henseende skete der da næppe nogen Forandring ved Reformationen, og det saa meget mindre som Aalborg Hospital aabenbart henhørte til den Kategori, som baade Kirkeordinansen og Riber-Artiklerne kalder de store, »de almindelige Hospitaler«, som er funderet i hvert Land eller Stift, og som blandt andet fik Ret til at indsamle Almissee overalt i det Len, hvori de var beliggende³⁹). Snarere

kan man sige, at de efter Reformationen — i hvert Tilfælde i visse Perioder — fik en mere almindelig, for hele Landet gældende Betydning ved de Indlæggelser, især af Veteraner, som skete i Kraft af særlige Kongebreve.

Meget værdifuldt baade i social, historisk og psykologisk Henseende vilde det have været, om man havde haft en samlet Fortegnelse over alle dem, der i Aarhundredernes Løb havde fundet Optagelse i Aalborg Hospital, men en saadan findes ikke. Nu maa man nøjes med nogle spredte Efterretninger om enkelte Personer, men selv dette tilfældige Materiale er ikke uden Betydning. Den ovenfor nævnte Liste over ny-optagne Lemmer 1653—82 giver et ganske godt Begreb om, hvem Dattiden i Praksis vilde regne for »rette Hospitalslemmer«, og tegner i al sin tørre Saglighed et alvorligt Billede af megen menneskelig Nød og Elendighed. Mindst Interesse frembyder de opførte Navne — næsten udelukkende en Samling jævne Almuesnavne —, og nogen Oplysning om de paagældendes tidligere Bestilling eller Hjemsted er desværre yderst sjældent vedføjet. Malende er derimod Beskrivelsen af deres Tilstand som kvalificerende for Optagelse i Stiftelsen. De 15 første i Listen kendetegnes saaledes paa følgende Maade: »er ganske krøbel«, »vanfør paa Hænderne«, »ganske blind«, »dum og vanvittig«, »arm, gammel og meget elendig«, »det ene Ben afskudt« (en tidligere Soldat), »gaar paa Træben«, »gammel, arm, elendig og blind«, »vanfør paa Fødderne«, »en arm Krøbling«, »Benet afskudt« (Soldat), »gaar paa Krykker«, »gammel og krøbel«, »gammel, skrøbelig og krøbel«, »fordærved af Flod i Benene«. Af Vedtegningerne ved de andre kan desuden følgende nævnes: »hel gammel og skrøbelig«, »Benene afskaaren, elendig«, »har den slemme Syge, elendig«, »vanfør, gaar ved Krykke«, »ondt paa Øjnene«, »elendig af Popelsi«, »gammel, syg og svaghovedet«, »af den slemme Syge elendig«, »rørt i den ene Side«, »er ganske døv og dum« og »krøbel og moksen blind«.

Alle de paa denne Liste nævnte Lemmer har vistnok hørt til Almuestanden, men ogsaa for Personer af lidt højere Samfundsstilling kunde Hospitalet aabne sig som et kærkomment Tilflugtssted. Det var maaske Tilfældet med to Personer, som et Kongebrev 1635 befalede at optage, nemlig en vanfør Stakkel, Christen Adersen, født i Bjerregrav Præstegaard, og »en Kvindes Person, navnlig Maren Christensdatter, som er Præstens Moder i Sønderup.« Især har dog de »indgivne« formodentlig været en Del højere paa Straa end de andre Lemmer, f. Eks. Sille Brochmands Forældre, Købmand og Raadmand Tønne Balchenburg og hans Hustru, der paa deres gamle Dage fik Plads i Hospitalet⁴⁰).

Det har været en broget Samling af forskelligartede, ofte stærkt omtumlede Menneskeskæbner, som efter Livets Storme er faldet til Ro i

det gamle Kloster som i en sidste Havn, og mangt og meget vilde de have kunnet fortælle om Livsvilkaarene i deres Tid, men som det var at vente, er vore Kilder yderst knappe i saa Henseende. En Undtagelse danner dog to Ansøgninger om Optagelse i Hospitalet i Aalborg, der fortjener at gengives her, baade fordi de er typiske for Stilen i saadanne Aktstykker, og fordi de paa en mærkeligt levende Maade gør os samtidige med den Livets barske Virkelighed, der fik nødstedte Sjæle til at se hen til et Datidens Hospital næsten som til et forjættet Land midt i den ubarmhjertige Verden.

Den første Ansøgning⁴¹⁾ stammer fra Christian IV's sidste Tid og lyder saaledes:

»Stormegtigste, høйborne Første, allernaadigste Herre och Konge, Eders Ko. Ma. ynshis aff Gud allermegtigste till ald kongelig och languarig Regemente Naade, Lyche och Velsignelse.

Allernaadigste Herre och Konge, efftersom jeg fattige Quinde med min schrøbelige Hoßbund och Børn ehr gandsche megit forarmit, først udj Keiserens Tid, at vi fattige Mennischer bleff udjagen fra Huus och Gaard och ald den Fattighed, vi haffde at nere os med, vi ey motte verdige bliffue at fange videre med os end de arme Palter, vi gich udj, saa vi der offuer paa de Tider gandsche och aldellis bleff udarmit och seenlig det effter dieris Udflugt foruinde kunde; men der vi nu lidet igien var kommen till Rette, effterat Keiserens Folch var udreist aff Landit, haffuer Herren hiemsøgt mig fattige Quinde udj min Barselseng med Soet och Siugdum paa 2 Aars Tid og mesten Parten liggit ved Sengen, som mange gott Folch vitterligt er. Den goede velb. Frue Fru Else Høg till Klarupgaard haffuer mig verit megit goed udj min Siugdum, huilchet jeg aldrig kand hende betale, siden haffuer jeg fattige Quinde (Gud vere loffuit) nogit Helbred och Sundhed igien bekommit och verit ved voris Auffuell och Biering och var nogit igien till Rette kommen; siden ehr vi fattige Mennischer udaff Suenschen slet forarmit, vdschattede med Rytterhold och i andre Maader, iligemaade vdjagit fra Huus och Gaard, formedelst vi bode paa en alfare Vey, och tit och ofte vdplyndret och ingen sicher Sted viste, huor vi udj Fred kunde vere, och var ilde medhandlet aff en Rytter, som indkom i Husit till mig fattige Quinde och haffuer slagit Lemmerne forderffuit, saa jeg haffuer maatt ligget under Bartschers Hender udj langsommelig Tid. Min gode Sogneprest M. Mouridtz Jensøn och gode Hospitals Forstander Anders Madtzøn udj Aalborg haffuer mig fra Bartschers Hender huilpet, huilchet jeg aldrig selff kunde haffue betald. Er jeg derfor saauelsom min schrøbelige Hoßbunde paa det vnderdanigste begierendis, at Eders Ko. May. aff Naade och Barmhiertighed ville for Guds Schyld forunde os fattige Stacheler udj voris Alderdom och Schrøbelighed at nyde och indkomme udj Aalborg Hospitall, efftersom vi Stacheler der under och der till udj saa mange Aar ligget och schattit haffuer. Saadan naadige Velgierning och store Mildheds Betenchende lønner den allermegtigste Gud her och i Euighed, wnder huis Beschyttelse och Varetøgt Eders Ko. Ma. vi troligen till languarende Sundhed, it lycheligt och fredsombt Regemente vill j Vold befalit haffue. Aff Gunderup den 14 Octobr. Ao. 1647.

Eders Ko. May.

wnderdanige

Thienere

Jens Søffrenß.

Maren Jensdaatter.«

Den anden Ansøgning¹²⁾ er 30 Aar yngre og har følgende Indhold:

»Allernaadigste Arffve Konge, stormectigste Herre!

Allerunderdännigste nødes jeg fattige, vanføre, hielpeløse Menniske efter den Forsickring, Eders May.¹⁵ Militie er gifuen, at om nogen udj Eders May.¹⁵ Tieniste mister Helbred, da at forhaabe Lifs Brød. Baade min Fader oc jeg tillige med tvende mine Brodre udj denne Krigs Tid fra første Begyndelse hafver tient Eders May.¹⁶ Min Fader er blefven for Vißmar, den ene mine Brodre er blefuen i Slaget ved Lund, den anden for Malmøe, oc ieg hafuer mist min Helbred, at mit Been er afskoren, saa ieg intet kand fortiene min Føde oc icke heller tiene Eders May.¹⁶ enten for Soldat eller Rytter. Thj supplicerer jeg allerunderdännigste, Eders Kongl. May.¹⁶ for Guds Skyld vilde forunde mig mit Lifs Brød udj Aalborg Hoßpittal i Jylland, om det maatte saa behage Eders May.¹⁶, oc forunde mig noget at lefve af hver Ugge under Militien, jndtil det udj Hospital for mig kand blifve ledige der at indkomme, naar nogen uddør. Gud allermectigste skal riglig belønne Eders May.¹⁶, som forbarmer sig ofver en hielpeløse, som udj Eders Tieniste hafver mist sin Helbred oc er blefuen et arm, vanførd Menniske. Eders May.¹⁶ for Guds Schyld gifuen (!) Naade oc allernaadigste Svar. Kiøbenhafn, d. 21. Octobr. Ao. 1677.

Allerunderdännigste

Nielß Christenß Bygom.«

Foruden den Kreds af Lemmer, som var optaget i selve Hospitalet, var der ogsaa en Del trængende udenfor, som nød en større eller mindre Understøttelse af Stiftelsen. Antallet af disse var lige saa lidet som Lemmernes fast, men rettede sig efter Tidens Lejlighed, og bortset fra Skolepersonalet, hvis Forhold til Hospitalet siden skal omtales, var det højst forskelligartede Mennesker, der kunde komme i Betragtning paa denne Maade. Nu og da understøttede man tidligere Forstanderes Enker — Claus Markvorsens Enke nød saaledes 1681—2 10 Rdlr. 2 Mk. af Hospitalet, og 1678 fik Anders Madsens Enke frit Husly i et af dets Huse i Urbangade, »eftersom hun falder i Armod«, medens der 1706 bevilgedes Søren Glimsholts Enke Hospitalets Kvægtiende af S. og N. Tranders uden Afgift. Nu og da fik ogsaa en og anden Præsteenke i Byen et mindre Pengebeløb »i Henseende til hendes store Trang og Betryk⁽⁴³⁾), desuden rakte man gerne en hjælpende Haand til andre ulykkeligt stillede. Præsten i Store Vorde og Seglflod Hr. Christen Christensen fik saaledes 1680 tilstaaet en Understøttelse paa 2 Mk. ugentlig, fordi han tog sig af en Studiosus Jens Jensen Hegelund, »som udi Hovedet skal være forrykt⁽⁴⁴⁾), og 1673 bevilgede Direktørerne en gammel Kvinde, Maren Lauridsdatter, 20 Sk. ugentlig, »efterdi hun er meget elendig og haver særdeles Opvartning behov⁽⁴⁵⁾). Det samme var Tilfældet med andre, og af Listen fra 1684 fremgaar det, at de understøttede uden for Hospitalet ikke adskilte sig væsentligt fra selve Lemmerne — de karakteriseres paa lignende Maade: »elendig, brudt af Værk«, »gaar paa Klamper«, »en liden krogrygged Dreng«, »en kvæst Rytter«, en Soldat — »hans Arm afskudt«, »en

gammel vankundig Skytte«, en Kaptajn — »sit ene Laar skudt i Stykker«, »en elendig gammel, contract Pige«, »en gammel arm Pige, svag i Hovedet«, o. s. v. En Notits fra Regnskabet 1682 griber en om Hjertet ved sin Tale om en af disse Hverdagslivets stiltfærdige Tragedier; det hedder her: »efter Ordre given og bekostet [22 Dlr. 2 Mk. 4 Sk.] paa sl. Friderich Maller og hans Hustru, som laa saa meget elendig i Byen i deres Hus (og ingen Venner de havde, som vilde tage sig deres Nød an), til hans Begravelses Bekostning og siden til hendes Ophold efter hans Død«.

Det ældste kendte Eksempel paa denne Slags Understøttelser stammer fra 1645, da en gammel »Skoletjener« fik sin Ansøgning herom bevilget af Kongen⁴⁶). Som et Minde om denne Klasse trængende kan hans Bønskrift passende slutte dette Afsnit:

»Stormechtigste, høybaarne Første, allernaadigste Herre oc Koning, faar E. Kongl. Maytts naadigste Fodskammel kommer jeg fattige gamle Scholetjener vnderdanigst supplicando bedendis, at efftersom jeg vdj 36 Aar oc lenger haffuer verit i Schole Bestilling baade hos fornemene Aadel oc i Kiøbstæder vdj Jydland, och jeg nu for min høye 65 Aars Alderdoms Skyld icke lenger formaar saadan besverlig Umag at vdstaa: E. Kong. Maytt. ville for Gudz Skyld naadigst vnde mig fattige Mand oc min Æchtefellig noget til Vnderholding den stackede Tid, jeg kand leffue. Oc efftersom E. Kong. Maytt. hertilforne haffde naadigst forundet en vdj Thisted, M. Christen Pedersen ved Naffn (som vaar sandzeløs bleffuen) en Læst Byg aff Aalborg Hospital; oc hand nu ved Døden er affgangen: saa beder jeg vnderdanigst for Gudz Skyld, at E. Kong. Maytt. ville naadigst vnde mig det same Korn min korte Liffs Tid. Saadan barmhertige naadigste Almoße vil den almechtige gode Gud E. Kong. [Maytt.] vißeligen igien beløne. Forventendis E. Kong. Maytts naadigste Ansvar.

E. Kong. Maytts
vnderdanigste gammel Scholetjener
Jacobus Petræus.«

4. I mange Henseender var det en betrygget Tilværelse, der var beskaaret Lemmerne i et Hospital, i Aalborg saa vel som andetsteds i Landet. De var rykket bort fra den daglige Livskamp med al dens Bitterhed, der var sikret dem Husly, Føde og Klæder, under Sygdom og anden Svaghed desuden Røgt og Pleje, og optagne i den lille Stat i Staten, som et Hospital dannede, behøvede de ikke mere at frygte Ensomhedens fortrængende Kulde.

I Niels Jonsens Gavebrev af 1596 hedder det, at de Lemmer, der skulde holdes i Hospitalet for hans Penge, skulde forsynes med »en tilbørlig Underholdning i Mad, Øl, Hus, Seng, Klæder og Varme til Nødtørftighed, . . . saa som og de andre fattige Guds Lemmer nyder og bekommer«⁴⁷). Hermed er angivet de væsentligste Goder, som Datiden vilde betænke de fattige med. Først og fremmest har de saaledes haft Tag over Hovedet. Tør man slutte fra lidt senere Tidens Forhold, har

de været anbragt, hvert Køn for sig, i lange Gange i Vestfløjen af Hospitalet⁴⁸). Kun de fire Lemmer, der var indlagt for »de Krabbers Penge«, holdtes samlede for sig i een Stue, ligesom ogsaa Sille Brochmand udtrykkelig havde bestemt, at der skulde gives dem, hun betalte for, »fri Husværelse der udi Hospitalet udi et særdeles Sted, som mine salige Forældre fordem haft haver, og der at forsynes med maanedlig Kost, som de selv kan koge og tilrette, som dem lyster⁴⁹). Udstyret i Hospitalsstuen har utvivlsomt været yderligt spartansk. Kun faa Aar efter Forstanderskiftet 1690 klagede den nye Forstander over, at det gamle Inventarium — »moksen forraadnet og opslidt« som det var — ikke var til nogen Nytte, hvorfor det burde sælges⁵⁰). Selvom dette forudsætter, at man har faaet nyt Udstyr, og selvom man omtrent samtidig lod Hospitals- eller Sygestuen kalke overalt indvendig, har Helhedsindtrykket næppe svaret til Nutidens Begreber om Hygge. Talende i saa Henseende er en Indførsel i Forhandlingsprotokollen 1697, hvori der berettes, at da Hospitalspræsten besværer sig »over den onde Lugt og Kvalm, som er inde i de fattiges Stue, som endel deraf foraarsages, at der er ingen Slag-Vinduer«, saa bevilges det, at Vinduerne skal repareres og eet Slag-Vindue gøres i hver Karm. Desuden skulde Hospitalsmesteren have 3 Mk. om Aaret for Røgelse⁵¹).

Foruden at nyde Husly er Lemmerne — sikkert ligeledes i al Beskedenhed — blevet klædt af Hospitalet, og det ser ud til, at afdøde Lemmers Klæder⁵²) er blevet fordelt mellem de tilbageblevne. Saa meget desto bedre forstaar man da, naar der i Regnskabet for 1682 opføres en Udgiftspost paa 2 Dlr. til Aske til at »bygge« (tvætte) de fattiges Klæder med fire Gange om Aaret. Den vigtigste Understøttelse bestod dog i Kosten, som i ældre Tider tilberedtes i Hospitalet selv. De faa Antydninger, Kilderne indeholder, giver Indtrykket af, at der ikke har været Tale om Lækkerier, men om en grov, kraftig Hverdagsføde. I visse Perioder kunde den blive stærkt forringet, som de fattiges ynkelige Klagemaal over Hr. Niels Christensen vidner om, og ogsaa i Slutningen af Anders Madsens Forstandertid tales der om »de fattiges deres idelige Suk« over den Kost, der blev dem budt⁵³). Af Hospitalsreglementet af 1654 ses det, at man særlig var paa sin Post over for det Misbrug, som bestod i, at de fattige listede sig til at sælge deres Mad og Øl for at skaffe sig Midler til andre Ting, vel især Brændevin. Det giver et interessant, men ikke tiltalende Billede af Forholdene, naar man hører det samme Reglement strengt advare mod, at Lemmerne lejer store, stærke Dreng og Piger til at bære Maden ud i Byen og sælge den dér, ja endogsaa selv stjæler de blinde eller svage Lemmers Portioner fra dem⁵⁴). Ikke blot for Stiftelsen som saadan, men ogsaa for de enkelte Lemmer har det formodentlig været en Behage-

lighed, at man 1670 opgav Bispisingen in natura og gik over til i Stedet at udbetale Kostpenge. Disse Kostpenge var dog oprindelig ikke alle af samme Størrelse, de fastsattes i Forhold til Lemmernes større eller mindre Trang og til Stiftelsens almindelige Evne. 1697 forhøjedes de til 28 Sk. ugentlig, da »Kornet og andre Viktualier ere nu her i Aalborg fluks dyrere«, og i 1702 sattes de til 30 Sk. ugentlig⁵⁵). Paa Højtidsaftener fik Lemmerne en ekstra lille Skilling til at gøre sig til Gode for, og ganske rørende hedder det i et Gavebrev fra 1698, at to Lemmer hver Uge hver skulde oppebære 30 Sk., men i »den Uge, i hvilken Juleaften indfalder«, 4 Mk. 6 Sk.⁵⁶).

Alt i alt maa man vistnok sige, at Hospitalslemmerne kunde gøre Regning paa, hvad de virkelig behøvede til Livets Ophold, at de fik — som det hedder med et af Tidens gængse Udtryk — Føde og Klæde og Husly »til Nødtørftighed«. Til Gengæld maatte de finde sig i at være omgærdet af ret strenge Bestemmelser for deres Liv og Færden. Har det middelalderlige Udtryk »Husets Herrer« nogensinde været andet end smuk Billedtale, saa er det i hvert Tilfælde efter Reformationen vejet for et helt andet Syn. Man fastholdt vel med stor Alvor, at Samfundet havde Pligt til at komme de nødstedte til Hjælp, men for den almindelige Betragtning sank »Husets Herrer« ned til at være Almissememmer, der spiste Naadsensbrød. Denne Opfattelse kommer blandt andet tydeligt til Orde i to interessante Reglementer for Lemmernes Forhold i Aalborg Hospital fra det 17. Aarhundredes Midte. Det ene af disse er 1654 fastsat af det samlede Forstanderskab, Lensmanden Erik Juel, Biskoppen Anders Andersen Ringkøbing og de to Sognepræster i Byen, Jacob Hansen (Brunov) ved Budolfi Kirke og Jacob Poulsen ved Frue Kirke, det andet — fra 1675 — alene af Biskoppen Matthias Foss. Det er vel hovedsagelig den samme Kreds af Bestemmelser, man træffer i begge Reglementer, men da saadanne Aktstykker giver et lige saa uforfalsket Indtryk af Tidsaanden, som de er sjældne at støde paa, vil der være Grund til at meddele dem her i deres Helhed og i væsentlig uændret Form⁵⁷). Det første lyder saaledes:

Forordning,

huorledis hereffter holdis schall med de fattige Christi Lemmer her vdi Hellig Aands Hospital i Aalborg.

1. Først schulle de Aften oc Morgen giøre deris Bøner till Gud, naar Klocken ringes der inde, saa oc samptligen daa at vere tillstede, læse till oc fraa Bords, naar deris Mad oc Spise dennem indbæris, som hidintill skeed er ved den dertill forordnede Person.

2. Dernest schulle de samptligen vere tillstede, naar Prædicken oc Guds Tieniste skeer om Søndagen, Hellig-dage oc vdi Vgen, daa med tillbørlig Andacht att høre Guds Ord; giør nogen heremod, miste sin Kost den Dag.

3. Alle de, som ideligen miszbruge Guds hellige Naffn med Suergen, Eder oc Bander, item de, som skændis, kiffues oc slaes, schulle miste deris Kost første Gang 2 Dage, andenn Gang 3 Dage, tredie Gang (der som de icke bedrer sig) forvises effter Øffrighedz Betenckende.

4. Schall den Quinde, som er Forstandersche oc tiener de fattige Siuge der inde, med de andre 2 Quinder haffue flittige oc grandgiffuelige Indseende her med, oc huis Bryst saa findis, strax giffue det Forstanderen tillkiende. Findes de forsømelige hervdi eller døller med dem, miste Kosten første Gang en Dag, anden Gang 2 Dage, tredie Gang 3 Dage, oc siden miste deris Løn, oc forvises aff Hospitalet, effter Øffrigheds gode Behag. Men der som hun eller de icke ere tillstede der inde for anden Closters Bestilling, skulle de tillsette en anden aff dem, som der er inde, huilcken der vdi icke maa veigre sig.

5. Item de, som ere føre iblant dem, schulle icke benechte, huis ringe Arbeyde dennem aff Forstanderen, dennem oc Hospitalet till Gaffn oc Gode, kunde paa-biudis; findes nogen w-uillig, miste denn Dags Kost, anden Gang 2 Dage, tredie Gang 3 Dage etc.

6. Dersom findes Mangel paa Øll eller Mad, schall det [med] Sachtmodighed giffues Forstanderen tillkiende, at der kand raadis Bod paa, ellers maa ingen vden skielig Aarsage klage der paa. Huo det giør, miste den Dags Kost, oc de, som icke ville orffuis oc nøyes med den daglig Spiszning, som Forstanderen nu derpaa er giffuit Anordning, vige sig Hospitalett.

7. De, som ere saa siuge oc gandsche suage, at de icke kunde fordrage den daglig *ordinarie* Spiszning, dennem schal giffues nogett warmt Suppemaad eller andet fersch Mad effter Leiligheden oc derimod noget affkortis aff den Dags *ordinarie* Kost.

8. Maa icke tillstedis de Fattige saa ideligen at vdgaa aff Hospitalet vdi Byen, vden de haffuer at forrette, huis dennem fornødennd kand vere, oc daa med Forstanderens Vidschafft att vdgaa, saa oc at besøge Kircken oc høre Guds Ord, naar Prædicken skeer, dog at de sig betimmeligen indstiller, førend deris Bordleitze oc Afftenbønen scheer. Huo herimod giører, [oc offte] vden Aarsage vdgaaer, miste sin Kost effter første Paamindelse [een] Dag, anden Gang 2 Dage etc.

9. Item de, som befindes [offte] at dricke dennem druckne oc ellers leffue letferdeligen oc [v]tillbørligen oc vden Forloff bliffuer vde om Natten, schulle første Gang miste Kosten 2 Dage, anden Gang 2 Dage, oc siden indstillis for Øffrighed.

10. Schall oc icke ben[echtes] erlige gott Folck at indgaa vdi Hoszpitalet deris fattige siuge Venner att besøge.

11. Schall oc forbiudes dem vdi Hospitalet at locke oc drage till sig føre oc store Piger oc Drenger, huilcke kunde stiele oc vdbere fraa dennem, huad de haffue, ia end ocsaa tage Madet fraa de fattige blinde oc vanføre Gudz Lemmer. Hermed schulle deris tillforordnede Quinder, som tiene de Fattige, dagligen haffue flittige Indseende oc giffue Forstanderenn det tillkiende, at der kand rades Bod paa med Øffrigheds Betenckende.

12. Dem, som selger oc affhender deris Øll oc Mad till andre eller fører det hemmeligen ved andre offuer Closters Mure oc Plancker, schulle miste Kosten der effter, første Gang en Dag, anden Gang 2 Dage, tredie Gang giffues Øffrigheden tillkiende, oc dennem, med dennem saa hemmelige handle, schulle settis till Rette aff Øffrighed, oc samme Øll oc Mad at giffues i fattige Folckis Huse.

13. Item de, som pantsetter, selger oc affhender det, de med dennem haffuer indført, eller det, dennem arffuelegen tillkommer, schulle det haffue forbrud till de

Fattige, oc der for vden miste Kosten 3 Dage, oc de, som saa wloulige handler med dennem, straffis aff Øffrighed, som vedbør.

14. Ingen maa stige offuer Closters Mure oc Plancker eller komme andenstedz ind eller vd, vden de aff den rette Port oc Loge; befindes nogen herimod at giøre, er det Sc[ho]leborn, miste Huden slett, andre Løsgengere settis i Pompens⁸⁾ ved Vand oc Brød, siden straffis, som vedbør.

15. De, som slemmeligen beliuget, baguascher oc beklicker Forstanderen, hans Hustro, Tienistefolck oc andre oc taler dennem hanligen oc ilde till, miste Kosten, første Gang en Dag, anden Gang to Dage, tredie Gang trey Dage, oc endeligen effter Øffrighedz Betenckende foruisis.

16. Till alt dette forschreffne schulle de trei Fattige deris Tieniste Quinder vdi Hospitalet hafue flittig Inseende, safremt de icke derforre schulle settis till Rette oc straffis, som vedbør, om de dølg oc seer igiennem Finger med andre oc det icke i Tide giffuer till Kiende.

17. Heremod schall Hospitals Forstandere, hans Hustro oc Folck giøre oc beuise dennem goduillig Tieniste, det dennem bør, baade med venlig Omgengelse, flittige Tillsiun oc alt andet oc ingelunde dennem wforrette eller wforrette lade, som hand vill ansuare oc vere bekiend. Item schall hand oc giøre seerdelis Regenschab for huis Mad oc Spise, de Fattige for forn^e Forseelser dennem affkortis, saa ocsaa, naar nogen bortdør, till andre kommer i steden igen.

Denne forn^e Forordning vdi alle sine Ord oc Artickler, som foreschreffuit staar, schall holdis oc effterkommis, dog effter Øffrigheds gode Behag oc Betenckende oc Tidens Leilighed, effter som nødtorfftligen de Fattige till Gaffn oc Beste Forstanderen [det eragter]. Giffuet vdi Hellig Giesthuus vdi Aalborg den 25 February Aar 1654.

Erich Jull
E. hd.

Anders Andersen
E. hd.

Jacob Hansen Eg. hd.

Jacob Pouelsen
M. propria.

Det næste Reglement har følgende Ordlyd:

Forordning,

hvor effter de Fattige udi den H. Aands Closter i Aalborg sig hafve udi deris Guds Fryct og Leffnet der inde at forholde.

1. Skulle de Morgen og Aften være tilstede, naar Klocken ringer till Chor, saa og om Dagen Klocken er 10, naar der læsis till og fra Bord, og da samptligen med andæg-
tig Bøn og Sang tiære den høylofvede Gud. Befindis nogen enten paa de Tider at være ude, eller og under Læsningen og Sangen at snakke, eller andet at tage vare, da straffis den første Gang paa 1 β., anden Gang paa 2 β., tredie Gang 4 β., fierde Gang paa een heel Uges Penge.

2. Om Søndage, hellige Dage og andre Bededage skulle de samptlige være tilstede, og da flitteligen giffve Agt paa den gandske Guds Tiæniste, fornemmeligen være andægtige udi Ordets Hørelse, at de noget der af beholde sig till Trøst og Leffnets Forbedring. Forsømmer nogen slig Tiæniste, eller nogen Usømmelighed begaer, da straffis den første Gang paa 4 β., anden Gang paa en halff Ugis Penge; tredie Gang paa en Maanedes Penge; fierde Gang miste sin Almisse.

3. Fordrister nogen sig till at misbruge Guds hellige Naffn till Sværen og Banden, eller og med Skiænden og Kiffven indbiurdis giffve Aarsage till ond Forligelsemaall,

da straffis de ligesom i foregaaende anden Punct er mældet. Men skulle deris Kiff og Klammer udbryde till Slagsmaall, da straffis første Gang paa een Ugis Penge; anden Gang forvisis Closteret.

4. Befindis nogen om Natten at være ude aff Hospitalet og dricke sig drucken, eller leffve lætfærdeligen og utilbørligen, straffis første Gang paa een Ugis Penge; anden Gang med Fængsell og miste 14 Dagis Penge; tredie Gang forvisis Closteret.

5. De, som till unyttig Brug pandtsætter, selger og affhænder det, de med sig haffve indført i Hospitalet, eller det dem arfveligen tillkommer, skulle det haffve forbrut till de Fattige, og derforuden miste Penge een Maaned omkring.

6. Befalis alle Lemmerne at begegne Forstanderen, hans Hustroe, eller deris Tiunde beskedentlig og høflig. Handler nogen der imod, da straffis første Gang paa 8 β., anden Gang paa dobbelt saa meget; tredie Gang paa een Ugis Penge; og findis der endda ingen Bedring, da forvisis Closteret.

7. Og at alting kand gaae dis skickeligere till, skulle de 2 Qvinder, som tiæne de Fattige og Siuge der inde, haffve flittig Indseende her med, at, naar noget uskickeligt begaais enten med Ord eller Gierning, de det Forstanderen strax tilkiende giffve; og befindis de at dølgse Forseelsen med den Skyldige, da skall den aff Qvinderne, som her i findis brøstfældig, straffis første Gang paa 4., anden Gang paa 8 β., og siden tredie Gang miste sin Tiæniste.

M. Foss.

De her meddelte Bestemmelser tegner et godt Billede af et datidigt Hospitalslems Stilling. Han havde Ret til at vente sig en vis Sum af materielle Goder, kunde ogsaa med Billighed forvente at blive mødt med Venlighed af Forstanderen og hans Folk, der skulde yde ham »godvillig Tjeneste«, men han maatte aldrig glemme, at han ikke længere var et frit Menneske. Hans Bevægelsesfrihed f. Eks. var stærkt indskrænket, bestandig stod han under Tilsyn af Foresatte, og stadig maatte han være forberedt paa for enhver Forseelse at maatte bøde med sin eneste Rigdom: den frie Kost, han nød, eller senere med Kostpengene som Erstatning herfor. I alvorligere Tilfælde kunde han endda blive »forvist Klosteret«. Naar siden Danske Lov (2—19—7; 10) er saa interesseret i at advare imod, at Lemmerne tager sig Ting for, »som rette Hospitalslemmer ikke sømmer«, saa viser disse Aktstykker, at Loven har sine Forbilleder i ældre Hospitalsreglementer. De her gengivne taler endvidere som saa mange andre Lovbestemmelser indirekte klart nok om, hvilke Forseelser der hyppigst gik i Svang i Hospitalerne: Forsømmelse af Gudstjenesten og Bedestunderne, Banden og Sværge, indbyrdes Nid og Kiv, egenmægtig Udgang af Stiftelsen for at drikke og leve i anden Uskikkelighed, Forurettelse af svagere Lemmer ikke mindre end ubillige og utaknemmelige Klager over Kosten og Grovhed over for Forstanderen og Tilsynskvinderne.

Kan Straffebestemmelserne synes haarde, maa det ikke glemmes, at der skal skarp Lud til skurvede Hoveder, og mange af Datidens Hospitals-

lemmer hørte næppe til de mest disciplinerede Samfundsborgere. Direkte Brud paa Reglementet har sikkert forekommet oftere, end man nu kan godtgøre. Fra Forhandlingsprotokollen kan der dog for Aalborg Hospitals Vedkommende fremdrages et Par Eksempler paa, at Forstanderskabet har grebet ind over for Forsyndelser mod god Orden og Tugt. Det hedder saaledes en Gang, at »Søfren Christensen skulde miste et Maanedes Penge til Straf, fordi han med Drik og anden Usømmelighed havde forset sig paa Langfredagen Aaret 1676«, og ved samme Lejlighed bestemtes det, at der skulde afgaa Kirsten Bertelsdatter en halv Uges Penge »formedelst Banden og Guds helligste Navns Misbrug«⁽⁵⁹⁾.

Baade Kirkeordinansen og Danske Lov gjorde det til Pligt for Byens Præster at paase, at de fattige i Hospitalerne fik den Røgt, der med Rette tilkom dem. Var det ikke Tilfældet, skulde Forstanderen gøres opmærksom herpaa, og hjalp heller ikke dette, skulde Sagen indberettes til højere Instanser. De nævnte Love paalagde ogsaa Stiftets Superintendent paa sine Visitatser »fitteligt at bespørge sig« om, hvordan det stod til i Hospitalerne, og »være der om, at der intet fattes derudi«⁽⁶⁰⁾. Interessant er det da, at der tilfældigvis til Brug for en af de første Aalborg-Bisper, Jørgen Mortensen Borringholm, fra 1558 findes bevaret en Anvisning, forfattet af ingen ringere end Peder Palladius, med Redegørelse for, hvordan han skulde optræde ved sine Besøg i Hospitalerne⁽⁶¹⁾. Den fortjener at meddeles her, ikke blot fordi det er tiltalende at kunne trække en direkte Linie fra Sjællands berømte Biskop til Aalborg Hospital, men især fordi den er yderst typisk for Tidens Krav paa dette Omraade.

»[Superintendenten] bør gaa fra Seng til Seng og spørge en efter en, hvorledes der sørges for hver enkelt, i Henhold til Fortegnelsen over dem. Om de have Sengeklæder nok under og paa dennem, om der redes under dem, som tilbørligt er, om deres Klæder toes og tørres saa tit etc. Hvad de faa til Mad og Drikke, om de begære noget synderligt, om de kunne og ville liste ind i Kirken under Prædiken, om nogen begærer at ligge under Bartskeereren, om Tyenden og Kvinderne fare vel af Sted med dennem, om de kives og trættes om Høns, Æg, Skjorter, Særker, Bad etc. Om der ere endnu de, som elsker deres Psalterband, ja Hundesvøber og Himmeltrapper, som de have været bedraget med i Papisteriet, som Ordet endnu gaar om dem, hvilke ikke bør taales blandt de rette arme Guds Lemmer, som skal hjælpes af de fattiges Gods. Forstanderne bør formanens i de fattiges Paahør til, at de efter S. Steffens og S. Laurids' Eksempel er tro og omhyggelige. De syge skal formanens til at være taalmodige og villigt bære det Kors, som er lagt paa dem af Gud. Der skal spørges om, hvem der udlægger Katekismen og ellers Guds Ord for dem, og hvor ofte, og om det sker efter Ordinansen. De skal til Afsked høre en liden Prædiken om Korset og Aarsagerne til Korset, om Boden etc. Hvis Superintendenten føler Kvalme, skal han forinden tage et eller andet i Munden. De fattiges Forstandere i Hospitalet skal anmodes om at overgive Superintendenten deres Ordinans til at afskrives.

Det vilde være interessant, om man kunde faa det Spørgsmaal besvaret, hvordan de enkelte Dage er forløbet i et datidigt Hospital. Kilderne tier selvfølgelig næsten helt paa dette Punkt, og det er sandsynligt at tænke sig, at Tilværelsen har været præget af en graa Ensformighed. Dag efter Dag er gledet stille hen, og kun ganske faa Ting har kunnet lyse op i den forskelsløse Enhed. For de fleste har Maaltiderne sikkert udgjort det mest oplivende Moment, og hvad det aandelige Behov angaar, maatte det tilfredsstilles ved Deltagelse i Søndagsgudstjenesten, ved Præsternes Besøg og de daglige Andagtsstunder. Da de fleste af Lemmerne var gamle, svage og vanføre, har de næppe i højere Grad kunnet fordrive Tiden ved Arbejde, men man ser dog, at Reglementet af 1654 forudsætter, at de mere karske skulde deltage i Husarbejdet inden for Hospitalets Mure. Jævnlig har de dog ogsaa kunnet sysselsætte sig med et og andet, ved hvilket de kunde fortjene lidt, hvorved de kunde bøde paa, at Livets Glæder ellers var dem karrigt tilmaalt. Tilfældigvis hører man saaledes i Anledning af en Klage fra Hospitalspræsten 1694, at det blev besluttet, »at ingen af Hospitalslemmerne eller Tjenestekvinderne maatte herefter tage noget Lærred eller Linklæder [for fremmede af Byen] at blege paa Syg-stue-Kirkegaard under deres Almisses eller Løns Forlis for den Kiv og Trættes Skyld imellem Lemmerne samt slem og utugtig Snak og anden Ulempe, som saadant med sig fører«⁶²).

Det var vistnok en almindelig Regel (officielt fastslaaet i Danske Lov 2—19—8, 9), at de arbejdsføre Lemmer i et Hospital skulde holdes til saa meget Arbejde, de kunde magte, og ellers bortvises fra Hospitalet. Om en ung Kvinde — formodentlig oprindelig et Hittebarn —, der fra Barndommen var blevet oplært i Syning i Aalborg Hospital, blev det saaledes 1677 bestemt, at hun »skulde være om Tjeneste hos godt Folk eller anden Lejlighed til Paaske 1678, da et vedtøftigere Menneske skulde nyde den Sted«⁶³).

I denne Forbindelse kan det nævnes, at det fra gammel Tid var fast Skik, at Hospitalerne ved Dødsfald arvede Lemmerne. Denne Ret til Arv blev gældende for hele Landet ved Danske Lov (2—19—13). Naar man allerede i Reglementet 1654 træffer strenge Forbud mod, at Lemmerne solgte eller pantsatte de Ejendele, de maatte have, er det sikkert at forstaa ud fra Hensynet til at værne Hospitalets Arveret.

5. Det er tidligere nævnt, at man i den første Tid efter Reformationen var mere tilbøjelig til at betragte Hospitalerne som Sygehuse for fattige end som Alderdomshjem. Typisk i saa Henseende er et bekendt Sted i Peder Palladius' Visitatsbog, hvor Biskoppen opfordrer den sjællandske Bonde til, naar han en Dag kommer til København, da at gaa ind i

Helligaandshospitalet »og se, hvilke mange arme Almissehoveder der ligger paa de Senge, indført af ganske Sjællands Land, der Næse, Øjne og Mund er afædet af Pokker og Værk og Kræft, der Arme og Ben er afrunden, og endnu ligger og rinder af Orme og Maddiker og staar ikke til at læge udi deres Livs Tid«⁶⁴). Naar man i Aalborg saa sent som ca. 1650 endnu kaldte Lemmernes Opholdssted for »Sygstuen«, er dette aabenbart en Mindelse om ældre Tidens Forhold, men selvom Stiftelsens Betydning som Asyl for gamle siden traadte stærkere i Forgrunden, har dog vedblivende mange Slags Svaghed og Sygdom haft til Huse her. Utvivlsomt har det ogsaa for Aalborg Hospital haft sin Gyldighed, hvad Thomas Kingo med ikke mindre Realisme end Palladius synger om en lignende Institution⁶⁵):

Her ligger én, som sig i Sengen aldrig vender,
om han ej løftes af en andens hjælpsom' Hænder,
om Huset gik i Brand, saa maa han brænde med,
saa har de lange Værk ham bundet til sit Sted.

Hist kipper Hjertet, én vil give Aanden op,
fordi han langsomt har spyt' Lungen af sin Krop.
Her vaandes én, som er de klare Spejle lige
af blanken Vattersot; hist høres andre skrige
for Hoved-Værk og -Ve, for Sidesting og Saar,
for Vildelse, for Kræft, for Brud i Liv og Laar.

Hvad enten der var Tale om akute eller kroniske Sygdomme og Skrøbeligheder, var det til enhver Tid nødvendigt, at der i Hospitalerne blev truffet Foranstaltninger til at skaffe de syge den fornødne Pleje og, om muligt, Helbredelse. Kirkeordinansen indskærper, at Lægerne, hvem der udtrykkeligt tilsikres Løn for deres Arbejde, skal gøre deres Bedste for, at de Syger, der kan læges, f. Eks. »Pokker« (Smaakopper), bliver helbredte, og at de fattige ikke blot skal have Ophold i Hospitalerne, men hjælpes til deres Førlighed igen, saa meget muligt er. Desuden foreskrives der Regler mod Udbredelse af Smitte: der skal nøje gives Agt paa, at de, der lider af forskelligartede Sygdomme, ikke lægges i samme Senge eller benytter fælles Spisekar, for at ikke Sygen skal »fænge«, for at den ikke »af Omgængelse fra nogle maa udbrede sine Kræfter til mange«⁶⁶).

Dette er Tidens almindelige Synspunkter, men om Sygeplejens specielle Tilstand og Omfang i Aalborg er man næsten ganske uden Efterretninger. Kun ser man, at Reglementet af 1654 regner med en Slags Diætkost — »noget varmt Suppemad eller anden fersk Mad« — for dem, »der er syge og ganske svage«, og at der i Regnskabet for 1682 findes

opført en Udgiftspost paa 15 Dlr. til »M. Villum Bartskeer, som opvarter de syge i Hospitalet med »Medecomenter«.« Om en af hans Efterfølgere, Chirurgus Gottfried Reich, hedder det 1702, at der bevilges ham Lønforhøjelse (fra 20 til 30 Sldr.), fordi han »passer de fattige med saa stor Troskab og Flittighed op, som man mest kan forlange«⁽⁶⁷⁾.

En alvorlig Svøbe for Middelalderens Samfund havde Spedalskheden været. Til at bekæmpe den havde man indrettet særlige St. Jørgensgaarde, blandt andet ogsaa uden for Aalborg. Efterhaanden som denne forfærdelige Sygdom kom i Tilbagegang, blev disse Hjem for spedalske mindre paakrævede, og Riber-Artiklerne af 1542 fandt det derfor forsvareligt at foretage en gennemgribende Forandring, idet de bestemte, at de bestaaende St. Jørgensgaarde skulde lægges sammen med de store almindelige Hospitaller. Fandtes der endnu spedalske Folk i dem, skulde der til Brug for dem opbygges et særligt Hus ved Hospitalet f. Eks. i Abildgaarden, hvor de kunde faa den fornødne Pleje, medens de fik Kost sammen med de øvrige Hospitalslemmer — »ud af een Gryde«, som det malende hedder —, saa at man kunde undgaa den unødige Bekostning ved en dobbelt Husholdning⁽⁶⁸⁾.

I Aalborg var St. Jørgensgaarden allerede 1513 blevet lagt ind under Helligaandsklosteret, men endnu 1541, da Hospitalets Ret til at oppebære »Plovkorn«, en speciel Afgift til St. Jørgens Hus, blev stadfæstet ved et Kongebrev, var de to Stiftelser dog lokalt adskilte. Samtidig blev det bekendtgjort, at hvis der fandtes spedalske Mennesker i de nordjydske Herreder, skulde de indskikkes i Aalborg Hospitals »spedalske Stue«, som var opbygget uden for Byen, og hvor de kunde vente »en nødtørfelig og redelig Underholdning«. Saa sent som 1552 tilsikredes der Hospitalet en særlig Tiendeindkomst med den udtrykkelige Begrundelse, at de »fattige syge og *spedalske* i Byen« skulde have deres Ophold deraf og være det almindelige Hospital til mindre Besvær⁽⁶⁹⁾. Hvor længe den gamle St. Jørgensgaard er blevet holdt ved Magt, vides ikke. At Bygningen, »en grundmuret spedalske Hus uden Byen ved St. Jørgen«, var bortsolgt fra Hospitalet i Biskop Christen Hansens Tid (før 1630), hedder det i Processen mod Hr. Niels Christensen, og 1684 siges det, at samme St. Jørgensgaard var blevet øde for mange Aar siden. Tilbage stod kun en lille Kirke, St. Jørgens Kirke, omgivet af en indhegnet Kirkegaard, hvori der blev jordet fattige Lig fra Aalborg og Hasseris. Denne Kirke blev først nedbrudt 1808 og var i det 18. Aarhundrede blevet anvendt som Prædikelokale for Dimittenderne fra den latinske Skole⁽⁷⁰⁾.

Om Kirkegaarden her ogsaa har været benyttet til Begravelsesplads for Hospitalslemmer, er derimod tvivlsomt. Som man kan se af forskellige Oplysninger, havde Hospitalet som i tidligere Tid sin egen Kirke-

gaard i Forbindelse med Klosterbygningerne til Benyttelse for Lemmerne. I Danske Lov (2—19—13) fastslaas det principielt, at Hospitalslemmer skulde begraves paa Hospitalets Kirkegaard, med mindre deres Venner paa egen Bekostning vilde lade deres Lig føre bort til andre Kirkegaarde. I Regnskabet for 1682 forekommer et Par Gange Udgifter til Ligkister og til Honorar for Ligprædiken over et afdød Hospitalslem (2 Mk.). Disse Penge tilfaldt Hospitalspræsten, der i Følge sit Reglement havde Eneret til at begrave »Lig af Hospitalet« d. v. s. Lemmerne⁷¹).

6. Det siger sig selv, at en Barmhjertighedsstiftelse som et efterreformatork Hospital maatte komme til at bære et stærkt religiøst Præg. Den nye grundlæggende Lovgivning havde da ogsaa fra første Færd lagt megen Vægt paa at træffe Bestemmelser med Hensyn til Hospitalernes fornødne præstelige Betjening. Allerede Kirkeordinansen foreskriver, at det skal høre til Præsternes Pligter en eller to Gange om Ugen at besøge de fattige i Hospitalerne for at trøste dem af Guds Ord og eventuelt »undervise« dem — d. v. s. oplyse dem om luthersk Tankegang —, om Behov gøres. Et andet Sted i samme Ordinans indskærpes dette endnu en Gang: mindst en Sinde om Ugen skal Byens Sognepræster trøste de syges Samvittigheder, og ligger Hospitalet langt fra en Købstad, skal der ansættes en særlig »Prædiker« ved det. De fattige maatte nemlig ikke udsættes for at lide Skade, om nogen vilde have Sakramentet eller trængte til Trøst, naar han var ved at dø om Natten. Kirkeordinansens Bestemmelser om Sognepræstens Besøg indskærpedes paa ny ved Københavnersynodens Beslutninger af 1555 og gentages siden i Danske Lov (2—19—11; 12)⁷²).

Hvorledes man paa dette Omraade har forholdt sig i Aalborg, er ikke helt klart. Det er ikke usandsynligt, at de to første Forstandere, Hr. Peder Jensen og Hr. Christiern Poulsen, der begge var gejstlige, tillige har virket som Præster ved Stiftelsen. Herpaa kan maaske tyde den Maade, hvorpaa de selv angiver deres Titel i forskellige Breve: »Præst og Forstander« i Hospitalet, hvad der kan forstaas om to Stillinger i samme Stiftelse, og betegnende er det vistnok ogsaa, at Hr. Niels Christensen, der jo ogsaa var præsteviet, siden klagede over, at Hospitalsforstanderskabet havde nægtet ham Præstetjenesten ved Hospitalet⁷³). Nogen Visshed haves imidlertid ikke i denne Henseende.

Sikkert er det derimod, at man endnu en rum Tid efter Reformationen havde den gamle Klosterkirke i Behold. Et Kongebrev af 1554 bestemte endog, at da Vor Frue Kirke i Aalborg var meget forfalden, skulde den nedbrydes, og »Helliggejsthus Kirke« i dens Sted være en Sognekirke. Dette skete dog ikke; det var Vor Frue Kirke, der kom til Ære og Vær-

dighed igen, medens det gik ned ad Bakke med Hospitalskirken, og 1580 fik Lensmanden i Aalborg Tilladelse til til Genopbygning af Aalborghus at benytte »Stenene fra en gammel forfalden Kirke ved Hospitalet i Aalborg, der ikke mere bruges«. Skønt man skulde tro, at denne Afgørelse maatte betyde Klosterkirkens fuldstændige Undergang, er dette dog ikke helt sikkert. I hvert Tilfælde er det mærkeligt at se, at faa Aar senere (1585) fik netop Helligaandskirken af Forstanderen Peder Jensen Skriver og en Præst Hr. Jens Nielsen skænket to svære Malmstager, som endnu findes i Stiftelsens Eje⁷⁴). Man maa da antage, at det er gaaet med Kongebrevet af 1580 som med ikke helt faa andre af samme Art, at det ikke er blevet taget slet saa alvorligt, som det lød. Derimod er det vist nok, at Hospitalskirken i den følgende Tid er gaaet sin Udslettelse i Møde og helt var »øde« ved Midten af det 17. Aarhundrede. Kun Taarnet var tilbage⁷⁵). Maaske er det dette, der en Gang kaldes »Præsttaarnet«, og som Hr. Niels Christensen brugte til at sætte genstridige Bønder i⁷⁶). Det tilbagestaaende Klokketaarn repræsenterede iøvrigt en kærkommen Indtægtskilde for Hospitalet, idet der blev betalt Afgift for Ringning med de deri anbragte Klokker ved Begravelser, men var ellers Aarsag til forskellige Bryderier. 1673 klagede saaledes »Prioren« over, at »Ringedegnen« altid lod Døren staa aaben til Klokketaarnet i Skolegaarden. Det blev derfor besluttet, at der skulde gøres en ny Indgang gennem Skoleforstuen med Laas for Døren, hvortil Degnen altid skulde hente Nøglen i Klosteret, »paa det Steden ikke med saa megen Urenlighed skal opfyldes, som nu paa Hospitals Bekostning af Natmanden blev rengjort«, en Bemærkning, der antyder, at Klokketaarnet tillige har været benyttet til mindre sobre Formaal⁷⁷).

Forekomsten 1585 af en ellers ubekendt Præst som Donator til Hospitalskirken lader formode, at han har været fast knyttet til denne. Efter Kirkens Nedbrydelse har man derimod næppe haft nogen særlig Hospitalspræst, men Sjælesorgen over for Hospitalets Lemmer har været overdraget Byens øvrige Gejstlighed, Sognepræsterne og Sognekapellanerne ved Budolfi og Vor Frue Kirker, medens det paahvilede Skolens Rektor og Hørere at holde visse Prædikener i Hospitalet. Heri skete der imidlertid en væsentlig Forandring, da det ved et Kongebrev af 17. Maj 1647 efter Ansøgning blev tilladt at ansætte en særlig Hospitalspræst⁷⁸). Nogen Tid efter traadte hele Hospitalsforstanderskabet sammen og udarbejdede en endnu bevaret Instruks for Hospitalspræstens Forhold⁷⁹). Han forpligtedes til i »Sygstuen« at holde de sædvanlige Prædikener paa Søn- og Helligdage og til om Lørdagen at absolvere de fattige, der ønskede at gaa til Alters; desuden til om Fredagen at holde Ugedagsprædikener og da at gennemgaa Hovedparterne i Katekismen. Udtrykkeligt paalægges

det ham, hver Gang Prædikenen var holdt paa Stuen, da at eksaminere 3—4 Stykker af Lemmerne for at se, hvordan de havde givet Agt paa hans Ord, og det med høj Røst, saaledes at de andre ogsaa kunde have godt af at høre paa. Endvidere skulde han paa de andre Dage i Ugen til bestemte Klokkeslet holde Bøn med de fattige og have Indseende med den Person — en Mesterlektianer fra Latinskolen⁸⁰⁾ —, som sang og læste for Lemmerne. Endelig skulde han hver Søndag besørge Aftensangsprædiken (eventuelt Højmesseprædiken) over Epistlen i Vor Frue Kirke og i det hele være villig til at virke som en Slags almindelig Kapellan for den samlede aalborgensiske Gejstlighed, naar den havde hans Hjælp behov, og det kunde ske uden Forsømmelse af hans eget Kald. Til Gengæld befriedes nu Latinskolens Rektor og Hørere fra deres Forpligtelse til at holde Prædikener i Hospitalet, men ganske vist kun mod paa nærmere fastsat Maade at skulle deltage i Prædikentjenesten i Byens andre Kirker, et Forhold, som det først lykkedes Lærerpersonalet at afvikle 1686⁸¹⁾.

Hospitalspræstens Løn blev sammensat paa en mærkelig Maade. Kongebrevet af 1647, der tillod hans Ansættelse, bevilgede samtidig, at han maatte have fri Kost af Hospitalet, men tilføjede klogeligt, »dog med saa Skel, at Vi ikke herefter om videre hans Løns Forbedring ville være molesteret.« Man maatte da se sig om efter andre Udveje, og i Instruksen bestemtes det, at han af Hospitalet skulde nyde 52 Rdl. aarligt at udbetale til Paaske og Mikkelsdag, af Sognepræsten til Vor Frue Kirke 30 Sldlr. og af Sognepræsten til Budolfi Kirke 25 Sldlr. samt have Ret til Ligpenge for de Lemmer, der døde i Hospitalet. Det var saaledes ikke noget rundeligt aflagt Kald, men Tid efter anden forbedredes det noget. Lidt hjalp det, at Rektor og Hørere fra 1686 maatte betale deres Frihed for at prædike i Byens Kirker med 25 Sldlr. aarligt, som nu tilfaldt Hospitalspræsterne, og særlig en af dem, Hr. *Anders Mathiesen*, viste et umiskendeligt Talent til at faa sine Indkomster forbedrede. I Forhandlingsprotokollen for Forstanderskabet dukker han op Aar efter Aar, nu med en Begæring om at opnaa en ledig Kvægtiende uden Afgift, nu for at faa sit Brændselsdeputat forøget (tilsidst til 22 Læs Tørv aarligt) »til en liden Hjælp udi Husholdningen«, nu med Bøn om direkte Tilskud i Penge paa Grund af sit særlige Tilsyn med Lemmerne saa vel som for »nogle ekstraordinære Prædikener, som han til Aftensangene frem for hans Formænd forretter«. Disse Forbedringer var for saa vidt ikke urimelige, thi uvisse Indtægter som ved andre Embeder var saa godt som udelukket ved dette. Af 44 Fattiglemmer kunde Præsten kun vente 5—6 Mark i Højtidsoffer, og nogen fast Embedsbolig fandtes heller ikke⁸²⁾.

Takket være Hr. Anders Mathiesens Anstrengelser lykkedes det efter-

haanden at faa Hospitalspræsteembedet gjort nogenlunde anstændigt, ja, endog i en saadan Grad, at Biskop Jens Bircherod 1707 i en Betænkning kunde udtale, at »mange Præster paa Landet har . . . ikke nær saa meget at leve af«⁸³). Hertil bidrog, at den Bjergsomhed, som den vindskibelige Hr. Anders Mathiesen lagde for Dagen, ikke blot kom Kaldet til Gode ved Forøgelse af direkte Embedsindtægter, men ogsaa paa anden Maade, idet han — yderlig sparsommelig som han maa have været — i Aarens Løb fik Held til at samle sig saa mange Midler, at han kunde legere en Kapital paa ikke mindre end 1000 Rdlr., hvoraf Renterne skulde bruges til Forbedring af hans Efterfølgers Løn, og denne Gave forøgedes endda ved testamentariske Dispositioner af hans Enke, der skænkede mindst 1000 Rdlr. til de fattige⁸⁴).

Overhovedet synes Hr. Anders Mathiesen at have indlagt sig betydelige Fortjenester af Hospitalet. Medens hans Formænd, til hvem man næsten intet andet kender end deres Navne, hurtigst muligt har søgt bort, har han aabenbart paa en ganske egen Maade følt sig knyttet til Aalborg Hospital. Som ung Mand var han 1671 kommet dertil for — uden Løn — at være en Slags personel Kapellan hos den daværende Hospitalspræst⁸⁵), som han dog snart efter afløste, og Livet igennem blev han troligt ved et og samme Sted lige til sin Død 1698. De ovennævnte Forhandlingsprotokoller viser ikke blot hans velforstaelige Iver for at sikre sine egne Kaar, men ogsaa ved de Forslag, han stillede om andre Forbedringer, hans Interesse for Stiftelsen som Helhed. Det var da næppe ubegrundet, at Forstanderskabet 1686 kunde udtale, at han »i femten samfælde Aar med god Troskab og Flid havde opvartet samme sit hellige Embede«⁸⁶).

Af de øvrige fastansatte Hospitalspræster fra denne Periode er der ikke Grund til at fremhæve nogen, det skulde da blot være Hr. Anders Mathiesens Formand, *Peder Madsen*, fordi man ved hans Udnævnelse synes at være gaaet frem efter det samme Princip som ved Optagelse af en Del Lemmer, der fik Plads i Hospitalet til Tak for den Tjeneste, de havde ydet Fædrelandet i Krigstider. Som Hr. Peder selv med en vis Stolthed fremhævede i en Ansøgning, kunde han nemlig henvise til, at han »i langsommelig Tid tjent haver Hans Kongelig Majestætes sl. Hr. Fader og Faders Fader som en Skibspræst i adskillige Fejder og der blev blesseret, saa vel som og i Belejringen [af København] betjente Livregimentet paa Voldene ved Østerport«⁸⁷).

Det var en vigtig Forandring, at Stiftelsen 1647 fik sin egen Præst, men som Instruksen for ham viser, maatte Gudstjenesterne endnu længe holdes i Sygestuen. Et nyt betydningsfuldt Fremskridt var det derfor, da Hospitalet igen fik sin egen Kirke, idet man 1681 begyndte at bygge

et lille Kapel til Vestfløjen, som den Dag i Dag (omend i udvidet Skikkelse) tjener Stiftelsen til Kirke. I det Ydre blev Kapellet vistnok færdigt allerede samme Aar, men først det følgende har det staaet helt smykket indvendigt. Regnskabet for dette Aar opviser forskellige Udgifter — vedrørende en »Lysarm« til Prædikestolen, Jerntrælærket om Altret, skænket af Dr. med. Niels Jespersen —, som peger i denne Retning⁸⁸). Hospitalskirken var udelukkende beregnet for Lemmerne. Hospitalsforstanderen og hans Familie vilde man forgæves søge deri — vel var han saa artig hver Festdag at skikke Hospitalspræsten 1 Sldr. i Offer, men — som Hr. Anders Mathiesen bemærker —, det var en ren Naadessag, »uanset hverken han eller hans bruger Saligheds Middel derinde«⁸⁹). Den samme Hospitalsforstander (S. J. Glimsholt) lod sig da ogsaa gravlægge i Vor Frue Kirke, lige som en af hans Formænd — Claus Markvorsen — havde fundet sit sidste Hvilested i Budolfi Kirke⁹⁰).

Den her skildrede Omsorg for Afholdelsen af regelmæssige Gudstjenester er betegnende for Stiftelsens hele kirkelige Præg. Ikke mindre stærkt træder dette for Dagen i de ovenfor meddelte Reglementer af 1654 og 1675. Som det var at vente af saadanne Aktstykker fra den lutheriske Ortodoksis strengeste Perioder, viser de klart Tidens Interesse for at lægge en religiøs Farvetone over Lemmernes Tilværelse. Der advares alvorligt mod Misbrug af Guds Navn, der kræves under Trusel af Fortabelse af Understøttelserne Deltagelse i de almindelige Gudstjenester, og der foreskrives Bønner før og efter Maaltiderne, desuden Mødepligt ved de daglige Andagter Morgen og Aften. Disse sidste Andagtsøvelser repræsenterede en omdannet Form for den tidligere katolske Tidebøns-læsning og kaldtes som en Mindelse derom »at holde Kor«. Dette fremgaar bl. a. af Regnskabet for 1682, der tillige indeholder den ret mærkelige Oplysning, at man baade under Prædiken og Korsang plejede at afbrænde Røgelse formodentlig for at rense Luften.

7. Aalborg Hospital var baade i rumlig og andre Henseender et saa omfattende Komplex, at det er forstaaeligt, at der jævnlig kunde blive lagt Beslag paa det til andre Formaal end de nærmest liggende. Nu og da hører man saaledes om, at Hospitalet maatte tjene som midlertidigt Forvaringssted for Fanger. Det var f. Eks. Tilfældet i Hr. Niels Christensens Forstandertid, da Lensmanden Otte Skeel en Gang indskikkede en gammel Kvinde, som man maatte føde paa i hele 28 Uger paa Hospitalets Bekostning. Paa lignende Maade gik det ogsaa i 1696, da der i et af Hospitalets Værelser for 14 Uger blev indsat »en af de saakaldede besatte Kvindfolk fra Thisted, navnlig Maren Spillemands«. Som man fra anden

Side ved, drejer det sig aabenbart her om en af Hovedpersonerne i den bekendte Thisted'ske Besættelsessag⁹¹).

Overgangen fra katolsk til luthersk Tid betød for Aalborg Hospital blandt andet en væsentlig Indskrænkning i hele Stiftelsens Virksomhed. Navnlig blev der ikke længere Brug for Klosterbygningerne i deres fulde Omfang. Det var da kun naturligt, at man paa anden Maade søgte at drage Fordel af den rummelige Plads. Saaledes fik 1552 Biskoppen over Viborg Stift, hvortil Aalborg By endnu hørte, i og ved Aalborg Helligaandskloster anvist to Kamre, en Kælder til sit Øl og Stald til 4 Heste, alt til Benyttelse under hans Visitatsrejser paa den Kant af Stiftet. Skønt Aalborg 1554 lagdes ind under Vendelbo Stift, beholdt Viborg-Bispen dog endnu nogen Tid den tilstaaede Rettighed, som det fremgaar af et Kongebrev, der stadfæster den tidligere Bevilling⁹²).

Ogsaa til andre Formaal benyttedes de gamle Klosterbygninger. 1575 hører man saaledes om, at de tjente til Opbevaringssted for »en Del gode Bøger«, som var blevet »indsat« i Hospitalet. Da de ikke blev brugt, men med Tiden maatte befrygtes at blive helt ødelagte, skulde Superintendenten udtage de bedste og indlemme dem i det »Liberi«, som man var begyndt at indrette i St. Bodels Kirke. Formodentlig er der her Tale om Resterne af det tidligere Klosterbibliotek, maaske forøget med lignende Samlinger fra andre Klostre i Nærheden⁹³).

I den tidligere nævnte »Conventstue« i Portbygningen samledes Forstanderskabet til sine aarlige Møder, men samme Rum benyttedes ogsaa fra ca. 1630 til Lokale for Tamperretten, den gejstlige Ægteskabsret, og da Landemodet i Henhold til et Reskript af 11. Marts 1684 var blevet forlagt fra Hjørring til Aalborg, mødtes tillige dettes Medlemmer her. Nogle faa Aar senere fandt man dog, at den gamle Konventstue var mindre bekvem til dette Formaal, og Landemodes- og Tamperretsforhandlingerne kom derpaa til at foregaa i det tidligere Refektorium i Tværfløjen, efter at først Biskop Bornemann den 26. April 1693 højtideligt havde indviet »den nye Conventstue«. Det forrige Rum af samme Navn blev nu »til anden usum henvendt«, idet man brugte det til Opbevaring af Stiftskisten, Bispestolens og Stiftsøvrighedens Arkiv⁹⁴).

Mest betydningsfuld var dog den Anvendelse, der blev gjort af Klosters Østfløj til Skolebrug, og hvorved der mellem Hospitalet og den latinske Skole knyttedes en Forbindelse, som vedvarede i henved 300 Aar (lige til 1848). Hvornaar Skolen er flyttet ind i denne Fløj, kan ikke siges med Vished, men det maa være sket senest 1554, da et Kongebrev af 21. Juli s. A. skænkede »et Stenhus, staaende udi Hospitalet i Aalborg«, hvori Skolen nu holdes, til Skolehus og Bolig for Skolemesteren. Ogsaa ved en beslægtet Foranstaltning kom Hospitalet til at yde den højere

Undervisning Støtte, idet Christian III paa et ikke nærmere angivet Tidspunkt skænkede et Hus »fra Helligaandskloster« til et »Lektorium«, til Rum for de teologiske Forelæsninger, som i de første Menneskealdrer efter Reformationen holdtes i Stiftsstæderne for vordende Præster. Formodentlig har dette Hus været en af det tidligere Klosters Ejendomme ude i Byen. 1575 var det imidlertid saa forfaldent, at man ikke uden Livsfare kunde opholde sig deri, hvorfor Kongen tillod, at den nederste Del af Skolen, som tidligere havde været et Sakristi, blev adskilt fra Skolelokalerne og omdannet til et Læsehus⁹⁵).

Fællesskabet mellem Skole og Hospital lagde sig iøvrigt paa mere levende Maade for Dagen end blot ved det nære Naboskab. Ikke alene paahvilede det som nævnt Skolens Rektor og Hørere indtil 1649 at forsyne Hospitalet med en Del Prædikener, men i henvend 150 Aar fik den latinske Skoles Lærerpersonele deres daglige Kost Side om Side med Hospitalets Lemmer. Der gjorde sig saaledes i Aalborg paa dette Omraade det samme Forhold gældende som i andre af Rigets Byer, f. Eks. Odense, Slagelse og Helsingør⁹⁶). Oprindelsen hertil er for Aalborg Hospitals Vedkommende at søge i Aaret 1558, da Stiftelsen fik tillagt Kongetienden af Vust og Torup Sogne paa den Betingelse, at den paatog sig at sørge for nødtørfigt Underhold med Mad og Øl til Skolemesteren og de 3 Locater (Hørere) sammesteds. Senere — 1670 —, da Bespisningen in natura ophørte, fik Lærerne ligesom Lemmerne Kostpenge i Stedet for Maden. Af Indberetningen af 1673 ses det, at Rektoren oppebar 50 Rdlr. i Erstatning, Konrektoren og hver af de fem Hørere 25 Rdlr. Det fremgaar heraf, at der som Kostgængere i Aarenes Løb var kommet 2 Hørere til udover dem, der nævnes 1558. For deres Ret til Bespisning synes der ikke at findes nogen skriftlig Hjemmel, hvorimod Konrektoren — den siden fra den Thisted'ske Besættelse saa berygtede Mag. Oluf Bjørn — ved et Kongebrev af 1671 udtrykkeligt tilsikredes Kostpenge⁹⁷). Det ser iøvrigt ud til, at det er gaaet efter Ordsproget: »naar det regner paa Præsten, drypper det paa Degnen«, thi ikke blot Lærerne, men ogsaa Disciplene nød Understøttelse af Hospitalet. Hvornaar dette er blevet Skik, kan ikke ses, men 1673 opføres lidt over 100 Rdlr. til Kostpenge for 20 Børn, og 1682 bemærkes det, at de før i Tiden som de andre blev bispist i Klosteret. Karakteristisk nok hedder det samtidigt, at det skete »efter en ældgammel Maner, hvorpaa dog ingen Bogstav findes, men alene befindes saa at have været udi mange Aar«. Maaske staar dette paa en eller anden Maade i Forbindelse med en Gave fra ca. 1630 til Hospitalet fra Storkøbmanden Jens Bang, for hvilken 6 Skolebørn skulde have deres fri Kost i Klosteret⁹⁸).

Ser man bort fra den pinlige Proces med Rektor Mogens Wiingaard

1676, synes det, som om Skolen og Hospitalet i det store og hele har levet i god Forstaaelse med hinanden, og som et Symbol paa Livets ejendommelige Kredsløb boede her den friske Ungdom Dør om Dør med Skrøbelighed og Ælde.

IV. DET 18. AARHUNDREDE

(1691—1812)

A. *Det Juulske Hospitalsstyre* 1691—1755.

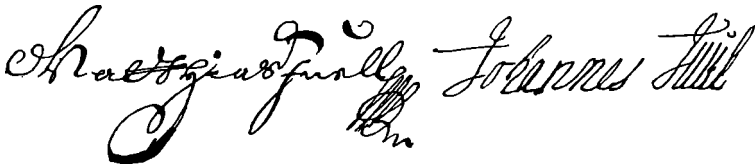
1. Med Aaret 1691 begynder et nyt og vigtigt Afsnit af Aalborg Hospitals Historie, ikke blot fordi et Forstanderskifte naturligt danner et Skel i dets Tilværelse, men især fordi man nu staar over for Indledningen til den stærke Opgangsperiode, som uden større Afbrydelser vedvarer hele det 18. Aarhundrede igennem. I mange Henseender bærer denne Periode, og navnlig dens første Halvdel, et mærkeligt Enhedspræg. Til at bevare dette bidrog i høj Grad, at Stiftelsen lige fra 1691 indtil 1794 kun havde tre Forstandere, og endda var i de første 65 af disse mere end 100 Aar Hospitalets daglige Ledelse betroet to Mænd, der ikke alene som Fader og Søn personligt var nær forbundne, men som ogsaa administrativt nøje fulgte ensartede Spor. Kunde den samme Slægts Styre gennem saa mange Aar maaske i nogle Henseender fremme en vis Ensidighed, saa betød dog de to Juulers Forstandertid, at der udvikledes en Sammenhæng og en Fasthed i Hospitalets indre Forhold, som tidligere Perioder ikke havde kendt Magen til.

Den første af de her nævnte Mænd var en 30-aarig Nordmand *Matthias Juel (Juul)*, der den 1. November 1690 fik kgl. Udnævnelse som Hospitalsforstander. Han synes at have haft Tilknytning til Kongehuset, og mange Aar senere hed det, at han direkte af Frederik IV var blevet beskikket til Forstander »som en Domestique ved Hoffet«. I Aarenes Løb vandt han baade Velstand og Anseelse, allerede 1693 blev han tillige Raadmand og 1710 Borgmester i Aalborg¹⁾. Han tilhørte saaledes de førende Kredse i Byen, og betegnende for hans sociale Position er sikkert en Notits i Biskop Jens Bircherods Dagbog fra den 31. Maj 1706. Efter at have fortalt, at der denne Dag var blevet afholdt et vigtigt og langvarigt Direktionsmøde i Konventstuen i Klosteret, føjer Biskoppen nemlig til: »Til Aftensmaaltid spisede vi [3: Biskoppen, Vicestiftamtmanden og de to Sognepræster] samt et Par andre gode Venner hos bemeldte Raadmand Juul²⁾).

Da Matthias Juel var steget op til Borgmesterværdigheden, fik han til (privat) Medhjælper i Forstanderembedet sin unge Søn, *Johannes Juul*,

der var født i Aalborg 1694 og 1711 blevet Student fra sin Fødebys Skole³). Nogle Aar senere, da Faderen, som han skriver, følte, »at mine Kræfter mærkelig aftager, Aarenes Tunghed derimod tilvokser«, fik han udvirket, at Sønnen — den 18. November 1718 — blev beskikket til Hospitalsforstander i hans Sted⁴). Borgmester Juel fratraadte da og døde 1729, medens hans Søn blev i Embedet til sin Død 1755.

Hospitalets Overbestyrelse bestod i Begyndelsen som hidtil af Stiftamtmanden, Biskoppen og de to Sognepræster. Den førstnævntes Deltagelse i Hospitalsstyret synes i denne Periodes første 40 Aar ikke meget fremtrædende, hvortil maaske kan have bidraget, at Stiftamtmandsembedet 1687—1707 blev bestyret af Vicestiftamtmand. Tyngdepunktet

Afb. 39. Forstanderne Matthias Juels og Johannes Juuls Underskrifter.

i Ledelsen laa hos Biskoppen, og Mænd som baade *Jens Bircherod* (1693—1708)⁵) og *Frands Thestrup* (1709—35), ligesom ogsaa senere *Broder Brorson* (fra 1737) viste en levende Interesse for Stiftelsens Trivsel. Højest mærkeligt er det derimod, at Byens to Sognepræster i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede fuldstændigt forsvinder fra Hospitalsinspektorerens Kreds, ikke helt vist, hvorfor og hvornaar. De nævnes sidste Gang i Forhandlingsprotokollen 1707, men optræder ikke i en Sag 1716⁶), hvor det vilde have været rimeligt at finde dem omtalte. Skønt der nu og da løftede sig kritiske Røster i den Anledning, blev Aalborg Hospital Resten af Aarhundredet og lige til 1852 styret blot af Stiftamtmand og Biskop som de to Hospitalsdirektører med en derunder sorterende Hospitalsforstander. Muligvis staar Forandringen i Hospitalsstyrets Sammensætning i Forbindelse med Frederik IV's store Forordning af 24. September 1708 om Betlere i Byerne og paa Landet. Ved denne blev det nemlig gjort til Pligt for Hospitalsforstandere inden hvert Aars 1. Juli at indlevere Hospitalsregnskabet til Stiftamtmanden og Biskoppen, som skulde attestere det og videresende det til »de fattiges Direktører« i København til Approbation og Kvittering (§ 11). Herved blev paa en Maade Direktionen for Fattigvæsenet i København gjort til en Overinstans ogsaa for Hospitalsvæsenet, men det er dog tvivlsomt, om denne Bestemmelse har faaet synderlig praktisk Betydning ud over den første Snes Aar. Lejlighedsvis kunde Stiftsøvrigheden optræde meget bestemt over for »de fattiges Direktører«, saaledes 1713, da man afviste et Forslag

fra dem om at lade Hospitalet af sine Midler bidrage til Oprettelsen af en Navigationsskole⁷).

Forholdet mellem Hospitalsdirektørerne og Forstanderen synes i denne Periode at have været præget af Tillid og Harmoni. Juulernes betydelige sociale Anseelse har vistnok ogsaa haft Indflydelse paa deres Stilling som Hospitalsforstandere. Ikke mindst Matthias Juel viste stor Selvstændighed i sin Forvaltning, og en Gang — 1716 — optræder han saaledes i en vigtig Sag aldeles sideordnet med Stiftamtmanden og Biskoppen paa en Maade, der genkalder Erindringen om Hr. Peder Jensens Dage⁸).

Forstander Matthias Juels Embedstid betegner en virkelig Opgang for Aalborg Hospital. Efter det 17. Aarhundredes Ulykker og langvarige Svækkelse var Stiftelsen endelig ved at komme til Kræfter igen. Trods den forholdsvise Fremgang, der havde kunnet mærkes under Søren Jensen Glimsholt, lod Hospitalets Tilstand ved hans Død meget tilbage at ønske, Jordegodset var ringe og Bøndernes Tilstand ofte slet — 30 Aar senere kunde man notere en kendelig Forandring til det bedre paa næsten alle Punkter. Godset gav større Udbytte trods vedblivende betydelige Restancer, og Stiftelsens aarlige Overskud var bestandig voksende, saaledes at man kunde vinde øget Velstand ved at begynde at sætte Penge paa Rente (i Matthias Juels Tid lagde man ialt ca. 3340 Rdl. op)⁹). Dette virkede igen gavnligt ind paa den indre Tilstand: Hospitalsbygningerne blev sat i Stand, Lemmernes Antal forøgedes (1690 udgjorde det 47, 1701 52 og 1731 55), og Kostpengene (Distributspengene) forhøjedes, 1697 til 28 Sk., 1702 til 30 Sk. ugentlig¹⁰). Det er da ikke underligt, at man selv gennem Forhandlingsprotokollens tørre Notitser kan mærke et varmt Pust af Glæde, hver Gang der tales om, at nu var man naaet saa vidt, at der kunde udsættes en Kapital paa Rente »Hospitalet til dis større lucrum og Fordel«, eller at der kunde indføres Forbedringer, da »Hospitalets Intrader ere nu, formedelst de tilvoksende Rente-Penge, mærkeligen formerede«, og Kapitalerne »mere klækkelige end tilforn«¹¹). Om Enkeltheder i de to Juulers Forvaltning vil der senere blive talt i en anden Sammenhæng.

Ved den hyppigere Anbringelse af rede Kapitaler begyndte Billedet af Hospitalets Formue at skifte Karakter. Hidtil havde denne, Legaterne fraregnet, saa godt som udelukkende bestaaet af Jordegodset, nu betræder man den Vej, der skulde føre til, at Hovedparten af Formuen ved det 18. Aarhundredes Slutning var forvandlet fra Gods til Kapitaler, anbragte som rentebærende Prioriteter. Dog benyttede man 1716 Lejligheden til ved Auktionen over det 3. jyske Regiments Ryttergods at indkøbe over 59 Tdr. Hartkorn Bøndergods i Kjær Herred (3 Gaarde i Sundby,

8 Gaarde i Vester Hassing og 2 Gaarde i Øster Hassing Sogne). Tilmeld lod Kongen sig — efter en Del Forhandlinger — nøje med at tage en af den kgl. Kasse udstedt Obligation for en Forstrækning paa 1000 Rdlr. i Krigens Tid som Afbetaling af en Del af Købesummen (ialt 2107 Rdlr.)¹²). Med det gamle Bøndergods foregik der kun mindre Forandringer. 1686 —7 synes Godset i Thy at være gaaet tabt, da Kronen tog det som Betaling for resterende Skatter¹³), 1699 fandt et Mageskifte Sted med Christian Herman Helverskou til Irup, s. A. bortsolgte til Kancelliraad Bernt Due til Krastrup noget Gods i Aars og Hornum Herreder, og 1703 til Severin Brønsdorph til Randrup Hospitalets Gods i Store Brøndum i Helligum Herred. Allerede ved Forhandlingerne med Christian Helverskou fremhævede Direktørerne deres Villighed til fra Hospitalet at bortsælge noget af dets fjernt liggende »enten forarmede eller plat øde« Jordegods¹⁴). En Del Aar senere — 1716 — vendte man i større Stil tilbage til denne Plan og indsendte en Ansøgning om Tilladelse til at bortsælge adskilligt af saadant langt borteliggende Strøgods, der var vanskeligt at bestyre og saa slet, at Hospitalet »fast intet« kunde nyde til Indtægt deraf. Det drejede sig her om Gods i Himmerland, ogsaa i Salling, i Ginding, Jerslev og Hvetbo Herreder. Det lykkedes ikke denne Gang at faa Planen virkeliggjort, bl. a. fordi Kongen (Frederik IV) som oftere i lignende Tilfælde nærede Frygt for, at et saadant Bortsalg skulde stride mod Fundatserne for det skænkede Gods, men selve Forslaget er interessant, fordi det peger fremad mod den mere hensigtsmæssige og mere indbringende Økonomi, som senere blev Resultatet af planmæssigt at skille sig af med spredt, daarligt Gods, der gav større Besvær end Udbytte¹⁵).

Et bestemt Omraade inden for Hospitalets Kompleks af Rettigheder kræver en særlig Omtale, Skagen. Som nævnt havde i det 16. Aarhundrede Opkrævningen af Hospitalets Andel af Tienden gentagne Gange givet Anledning til Gnidninger. Hvorledes Forholdene har artet sig hermed i det 17. Aarhundrede, er ikke helt klart. Baade 1625 og 1690 hævdes Hospitalets gamle Tienderettighed officielt og formelt, men i hvert Tilfælde siden 1660 synes der at være kommet meget lidt i Hospitalets Kasse. I 1719 hedder det endda, at i de sidste 50 Aar var denne Afgift gaaet omtrent i Glemme, men i dette Aar gjorde man fra Hospitalets Side et energisk Forsøg paa at hævde dets nedarvede Ret. Da Biskop Thestrup rejste paa Visitats til Skagen, fulgte Borgmester Matthias Juel og hans Søn med ham for »at søge Rigtighed«, men det hedder ganske vist, at de »fandt derudi megen Modstand«. Senere søgte Direktionen ved Præstekaldelser forud at betinge sig, at den nye Sognepræst paasaa, at Hospitalet fik, hvad det skulde have af Tienden. Ved Begyndelsen af

det 19. Aarhundrede var Afgiften dog svundet ind til en ren Ubetydelighed. Selve Kaldsretten (Præsentationsretten) til Skagen Præsteembede havde Direktionen forstaaet at bevare ogsaa efter Enevældens Indførelse, som man f. Eks. kan se af Udnævnelser 1677, 1691 og 1721. Sidste Gang Direktørerne kaldte en Præst til Skagen, var 1788. Faa Aar senere — 1794 — gav de frivilligt Afkald paa denne Ret til Fordel for Kongen^{16 a)}.

2. Trods al Fremgang blev det Juulske Hospitalsstyre ikke forskaant for adskillige Genvordigheder. Endnu medens den ældre Juel var i Live, hævede der sig kritiske Røster mod hans og hans Søns Administration, idet der 1727 blev indgivet en anonym, nu ikke nærmere kendt Klage over denne. Ikke mindst Biskop Frands Thestrup blev i høj Grad opbragt over dette Angreb. Han fandt, at den anonyme »Delator« var drevet af en løgnagtig Aand, og protesterede heftigt mod de Anklager, der blev rejst mod Direktion og Forstander^{16 b)}. Sammen med Stiftamtmanden Christian Reitzer anstillede han en nøjagtig Eksaminationsforretning over Stiftelsens Bønder, og belyst ved deres egen og Hospitalsforstanderens Erklæring videresendte de Klagen til Direktionen for de fattiges Væsen i København, der 1729 kom til det Resultat, at der ikke var noget at erindre ved Hospitalets Bestyrelse, og blot »recommendede« de Herrer »bestandig at vogte sig for Hospitalets Gavn og Bedste«¹⁷⁾. Det lykkedes imidlertid ikke hermed at slaa Misfornøjelsen ned, og et halvt Aar senere fremkom en ny anonym Klage, dateret »Sundby, den 12. September 1729« og underskrevet med det ikke helt ilde valgte Mærke »Lazarus«. Klagen var stilet direkte til Kongen og indsendtes gennem Danske Kancelli med en alvorlig Formaningsskrivelse til Oversekretæren i dette, Christian Möinichen. Den anonyme Klager anslog en ynkelig Tone: det var vitterligt, hvor stor en Omsorg de fremfarne danske Konger havde vist Aalborg Hospital, men det var desværre kun faa bekendt, hvordan Hospitalets inspectores holdt Hus med det skænkede Gods. Særlig beklageligt var det, at Gaarde og Huse, men navnlig dog Tienderne blev bortfæstede for Halvdelen af deres Værdi og det »formedelst en god Foræring« til Forstanderen. Det blev derfor nu foreslaaet Kongen at nedsætte en upartisk Undersøgelseskommission, der nok skulde bringe for Dagen, »hvor ukristeligt og uærligt med samme Hospitals Indkomster og de fattige omgaas«¹⁸⁾. Hvem denne »Lazarus« var, blev næppe nogen-sinde udfundet, men det maa i hvert Tilfælde have været en Person, der har haft Lejlighed til at skaffe sig et vist Kendskab til Hospitalets indre Forvaltning, thi han kunde bilægge sin Klage med en Ekstrakt af Regnskabet for 1722 og med et ret detailleret Forslag til Forbedring af dets Status, i Henhold til hvilket denne skulde kunne sættes op med mindst

1000 Rdlr. aarligt! Formodentlig skjuler der sig bag Mærket en erklæret Fjende især af den Juulske Slægt. Derpaa tyder ikke blot de graverende Anklager mod den nu afdøde Borgmester Matthias Juel og hans Søn, men ogsaa den spidse Bemærkning, at Hospitalet kunde vinde 300 Rdlr. i aarlig Indtægt, hvis Ladegaarden ikke var henlagt til Forstanderens Brug, men til Hospitalets Gavn blev forpagtet bort.

En saadan Klage mente man ikke at kunne sidde overhørig, og en Maanedes Tid senere — den 31. Oktober 1729 — nedsatte Kongen den ønskede Undersøgelseskommission, bestaaende af Stiftsprovst *Sixtus Aspach*, Assessor *Lars Hauch* og Borgmester *Christian Soelberg*, alle af Aalborg. Kommissionen bemyndigedes til af Hospitalets Direktører og

Afb. 40. Undersøgelseskommissærernes Underskrifter 1729.

Forstander at forlange udleveret alle de Regnskaber, Jordebøger, Brevskaber o. l., den kunde behøve til sin Oplysning, og naar den havde sluttet sine Undersøgelser, skulde den indgaa til Kongen med et Forslag til at »remedere« Hospitalets Administration og bringe dets Økonomi paa en saadan Fod, at det fik den Fordel, det naturligt skulde have af sine Midler¹⁹⁾. Denne Afgørelse følte Hospitalsdirektionen som et Slag i Ansigtet. Især blev den aldrende Amtmand Christian Reitzer i høj Grad opbragt, og i et Brev til Kongen gav han Luft for sine Følelser. De grove og ærekrænkende Beskyldninger, som Lazarus havde fremsat, var ganske usande, hævdede han, og som en Mand, der i 21 Aar ærlig og tro havde tjent Hans Majestæt i de højeste Embeder, maatte han bestemt bede om ikke at blive overgivet alene i sine Uvenners og Efterstræberes Hænder. Han anmodede derfor om, at Kommissærernes Relation til sin Tid maatte blive sendt ham og Biskoppen til Erklæring, førend der faldt Resolution i Sagen. Desuden ytrede han: »ja, jeg beder, at hvis denne Lazarus, som muligen sidder i København, og besmykkende sit forvendte og arrige Hjertes Ondskab med Guds Ære og de fattiges Tarv søger at snige ærlige Folk Ære og Velfærd fra, kunde vorde aabenbaret«, at han da maatte tvinges til at bevise sine Angivelser eller »anses som den, der haver angivet for vor Konge slige saa meget farlige Usandheder«²⁰⁾.

Imidlertid var Kommissærerne straks gaet i Gang med deres Arbejde

— som det synes — baade med Iver og Lyst, og en Række Skrivelser fra dem fra den følgende Tid vidner om et vist Overmod og taler temmelig højlydt om den Tilfredshed, som ikke mindst Stiftsprovst og Borgmester følte ved at være sat til at se Byens højeste Øvrighed paa Fingrene og saa at sige sidde til Doms over deres Overmænd. Ikke otte Dage efter Kommissoriets Udstedelse indgik de til Kongen med en Ansøgning om, at det maatte blive dem tilladt at foretage en Eksamination »Mand for Mand« af alle Hospitalets Bønder med Hensyn til deres Afgifter og hele Forhold til Hospitalsforstanderen. Vel var det ikke Kommissærerne ubekendt, at en saadan Inkvisitionsforretning havde fundet Sted det foregaaende Aar ved Direktionen, og at Bønderne den Gang havde erklæret, at der intet var at klage over, men da man havde Mistanke om, at adskilligt var blevet skjult, fordi Hospitalsforstanderen da var i fuld Tjeneste, var en ny Undersøgelse fornøden. Betegnende for Kommissærernes Arbejdslyst og den næsten feberagtige Hast, hvormed de gik til Værks, er det ogsaa, at de, uden at afvente Besked paa det første Andragende, blot tre Dage senere indsendte et nyt, hvorved de anmodede om Tilladelse til at kassere alle de tidligere udstedte Fæstebreve paa Korn- og Kvægtienderne og stille disse til ny Auktion. Optimistisk føjede de til, at de levede i den faste Forvisning, at Tiendeindtægterne derved skulde indbringe dobbelt saa meget som hidtil.

Foreløbig havde Kommissærerne Kongens Øre, og en Ordre (af 15. November 1729) gav dem Beføjelse til at anstille den ønskede Eksamination baade af Hospitalsbønderne og af Lemmerne. Bønderne skulde holdes til uden Frygt eller Undseelse redeligt og sandfærdigt at udsige, om nogen Slags Fornærmelser var blevet dem tilføjet, — i modsat Fald skulde de have deres Fæste forbrudt. Meget betydningsfuldt var det ogsaa, at der tilføjedes, at ved denne Eksamination skulde ingen andre end de »rette paagældende« være til Stede, og at der under ingen Omstændigheder maatte gives andre end Kongen Meddelelse om det saaledes oplyste. Endelig approberedes Forslaget om Afholdelse af en ny Auktion over Korn- og Kvægtienderne²¹).

Kommissionens Arbejde skred hastigt fremad, der afholdtes indgaaende Eksaminationsforhør over henved 270 Hospitalsbønder, og der foranstaltedes afholdt de paabudte nye Auktioner over Tienderne. Med Hensyn til Forhørerne anlagde Kommissærerne en meget snæver Fortolkning af Kongebrevets Ord om, at kun »rette paagældende« skulde være til Stede, idet de forstod dette blot om dem selv og de indkaldte Bønder, en Fortolkning, der siden skulde volde dem Besvær nok. Allerede den 23. Februar 1730 kunde Kommissærerne anse deres Opgave for løst og tilstille Kongen deres Beretning om de Resultater, de havde naaet²²). Det er et

særdeles udførligt Aktstykke, der indledes med en Redegørelse for de Forhør, der var afholdt over Bønderne. Ved disse var det blevet oplyst, at de to Juuler oftere var gaaet ulovligt til Værks. Bønderne havde klaget over, at de i forskellige Tilfælde var blevet forurettet ved Indfæstninger, at de var blevet tvunget til at fæste øde Gaarde, ikke havde faaet Afregning i Arvesager, havde gjort Tjeneste uden at faa Løn, brutalt med Kone og Børn var blevet udjaget ved Vintertide af deres Gaarde, ikke havde faaet Kvittringer for indbetalt Landgilde, var blevet sat ud af deres Bolig uden Lov og Dom o. s. v. Derpaa fulgte Kommissærernes egne Ankeposter. Forkasteligt var det, at Hospitalets Ladegaard, som siden 1651 havde været tillagt Forstanderen, blev drevet ved Hoveri af Hospitalsbønderne, hvad der voldte dem stort Besvær. Endvidere var det mærkeligt at se, at Restancerne alene for Bøndernes Landgilde i de 39 Aar siden 1691 udgjorde ca. 27000 Sldr. — hvordan det var gaaet til, kunde Kommissærerne ikke oplyse nærmere, da Regnskabsbøgerne var mangelfuldt indrettede og en Mængde Bilag kasserede. Ligeledes var det umuligt at faa Rede paa, hvordan man havde forholdt sig med Bortfæstningen af Korn- og Kvægtiender før 1715. Indtil dette Tidspunkt havde Hospitalsforstanderen handlet med dem, som han vilde; fra 1715 var de ganske vist blevet bortauktionerede i Hospitalsgaarden, men ikke af en autoriseret Auktionholder, blot af Kirkeskriveren, og Fæstebrevene var alene blevet ratificerede efter Forstanderens Forgødtbefindende, ikke af Hospitalets Direktører. Den løbende Kassebeholdning var uforment stor; ved ikke straks at gøre Beholdningen frugtbringende, havde Hospitalet i Aarens Løb tabt over 9000 Sldr. Det maatte vel indrømmes, at Hospitalslemmernes Tal var steget fra 41 til 55, men burde ved en bedre Bestyrelse af Kapitalerne have været oppe paa 85! Ogsaa Lemmerne havde Kommissærerne forhørt. Vel havde de bekendt, at ingen havde givet Forstanderen noget for at komme ind i Hospitalet, men — tilføjes det elskeligt — maaske havde dog deres Venner »ladet se Høflighed mod Forstanderen.« For Resten var der dem i Hospitalet, som ikke kunde anses for »rette« Hospitalslemmer.

Fremdeles havde Kommissærerne afholdt nye Auktioner over Korn- og Kvægtienderne, og af et vedføjede Bilag fremgik det, at Hospitalet derved havde vundet ca. 520 Rdlr. aarligt. Endelig stillede Kommissærerne et Forslag til Forbedringer i Hospitalets hele Administration omfattende ikke mindre end 22 Poster vedrørende baade store og smaa Ting. Først og fremmest burde der udarbejdes en ny Jordebog, og denne burde indrettes paa Afgift i rede Penge, ikke i Korn in natura. Med de aarlige Restancer burde der holdes bedre Orden, og ingen Bonde maatte sættes fra sin Gaard uden lovlig Dom. Med Hensyn til Hospitalets almindelige

Bestyrelse foreslog man — og det var i dette Forslag let at kende, at der blandt Kommissærerne var en af Byens Sognepræster og en Borgmester —, at begge Sognepræster i Aalborg samt to Repræsentanter for Magistraten sammen med Stiftamtmanden og Biskoppen skulde udgøre Hospitalsinspektionen »efter ældgammel Maade her i Aalborg«, og at disse »samtlige Inspectores« skulde mødes hvert Aar ved St. Hansdagstide i Hospitalsgaarden for at holde Tilsyn med alle Indfæstninger o. l., ratificere Fæstebrevene og undersøge Skifteprotokollerne. Overhovedet vilde man aabenbart mest muligt begrænse Forstanderens Myndighed — han skulde føle, at han var en Hospitalsinspektionen underordnet Embedsmand, og han skulde bl. a. have alle sine Protokoller autoriseret af denne. Den ham tillagte Ladegaard vilde man vel ikke berøve ham, men Hospitalsbønderne skulde i det væsentligste fritages for at gøre Hoveri hertil.

Med Hensyn til den økonomiske Genrejsning foreslog man, at der i Tide skulde tænkes paa at gøre overflødige Kassebeholdninger frugtbringende, at de gamle Restancer en Gang for alle skulde likvideres efter Akkord med Bønderne, og at alle Korn- og Kvægtiender kun skulde bortfæstes for 6 Aar ad Gangen, da dette var meget mere fordelagtigt end for Livstid. Endelig henledte man Opmærksomheden paa det hensigtsmæssige i, om Hospitalet kunde faa bortsolgt ca. 127 Tdr. Hartkorn af dets over 4 Stifter og 14 Herreder spredte Jordegods. I Stedet kunde man da købe Gods, der laa i Nærheden af Aalborg, og det af Hensyn til Hospitalets fornødne Forsyning med »Ildebrand«, som var for dyr at købe i Byen selv. Nu maatte Bønderne køre næsten 3 Mil med hvert Læs Lyng eller Tørv, de skulde bringe til Hospitalet.

I lange Tider efter Afgivelsen af denne Betænkning hørte man ikke det mindste til, hvad der var blevet oplyst, eller hvad der videre vilde ske. For Hospitalsforstander Johannes Juul har denne Uvishedens Tilstand aabenbart været i høj Grad pinefuld. Allerede i November 1729 havde han ved en Ansøgning til Oversekretæren i Danske Kancelli Christian v. Möinichen søgt at udvirke, at han fik Ret til at erklære sig over den Betænkning, Kommissærernes Undersøgelser maatte ende i, men forgæves. Efterhaanden som Tiden gik, blev Forholdene mere og mere utaalelige, og i Januar 1730 klagede han bittert til Hospitalsdirektionen. Han forestillede, at siden Inkvisitionsforretningen var blevet afholdt, var Bønderne ikke til at have med at gøre — hans Paamindelser til dem om rettidigt at indbetale Landgilde og Skatter forblev frugtesløse. Han opnaede dog intet andet, end at Etatsraad Reitzer og Biskop Thestrup vel erkendte det pinlige i Situationen for Juul, hvem Bønderne nu foragtede som en allerede afsat Forstander, men for Resten formanede ham til blot at afvente Kommissærernes Betænkning og Kongelig Maje-

stæts Resolution. Indtil videre maatte han vedblive at gøre sin Pligt og »siden indstille det øvrige til Gud og Kongen«. Det var kun en mager Trøst, og da Resultatet af Kommissionens Arbejde efterhaanden »ved spargement« begyndte at blive bekendt, gav han sig vistnok nu til at skrive en Gendrivelse af de haarde Beskyldninger, der var blevet rejst mod ham og hans Fader. Endelig tog han Mod til sig og sendte Kongen en direkte Klage (af 14. December 1730), hvori han ankede over, at den Kommission, som var blevet nedsat til at undersøge Hospitalets Forhold, havde arbejdet saa gehejmt, at hverken han eller hans Moder havde faaet Lov til at være til Stede ved dens Undersøgelsesforretninger. Han bad indtrængende om, at der nu maatte beskikkes »retsindige Kommissarier«, og at der maatte gives ham Adgang til at levere et Forsvar for sin og sin afdøde Faders Embedsførelse. Forøvrigt fortrøstede han sig til, at han som Resultat af denne skulde kunne godtgøre Hospitalets og dets Jordegods' »mærkelige Tiltagelse og Forbedring«. Da nu ogsaa lidt senere (i Februar 1731) Stiftamtmanden — Claus v. Reventlow, der havde afløst den gamle Christian Reitzer — og Biskop Thestrup udbad sig Forholdsordre med Hensyn til Hospitalets Bestyrelse, førte dette til, at Kongen resolverede, at Kommissærerne skulde meddele Direktørerne en Genpart af deres Betænkning, og at disse skulde afgive deres Erklæring herover (i Marts 1731). Dette var i sig selv en betydelig Sejr for Direktionen, som nu opnaaede, hvad Reitzer forgæves havde søgt at udvirke 1729. Formodentlig staar denne Vending i Sagen baade i Forbindelse med det Kongeskifte, der havde fundet Sted i 1730, og med de deraf følgende Personalforandringer i Kancelliet, især Möinichens Fjernelse som Oversekretær, men maaske ogsaa med, at Reitzer, hvem Christian VI nærede en afgjort Uvilje imod, nu var traadt tilbage. Der hengik derpaa et halvt Aars Tid, og først den 3. September 1731 indsendte Stiftsøvrigheden en udførlig Promemoria med Gennemgang af de mange Ankeposter, Kommissærerne havde fremført.

Direktørerne gik ikke mindre grundigt til Værks i deres Svar, end Kommissærerne i deres Relation. Som naturligt var, er denne Betænkning især at opfatte som Biskop Thestrups Gensvar — han var jo gammel i Gaarde, medens Stiftamtmand Reventlow som ny Mand paa Stedet ikke kunde have et saa dybtgaaende Kendskab til Tingene som den mangeaarige Biskop. Direktørerne ankede først over den utilfredsstillende Maade, hvorpaa Kommissærerne var optraadt ved at lade Forhørerne over Bønderne ske i al Hemmelighed. Baade Direktionen og Forstanderen burde have været til Stede, og for Resten kunde Thestrup bevidne, at en stor Del af de samme Spørgsmaal allerede 1727 var blevet behandlet af ham og Reitzer ved deres Forhør, men da havde Bønderne unægtelig

svaret ganske anderledes. Forøvrigt er hele Gensvaret præget baade af en ubrydelig Loyalitet over for de to Forstandere, hvis Administration og Rettigheder bestemt tages i Forsvar, og af en ikke ringe Villighed til at anerkende det berettigede i mange af de Forslag, der var stillet til Forbedring af Hospitalets Bestyrelse. Restancespørgsmaalet og mange andre lignende Sager kunde dog ikke afgøres uden efter indhentet Erklæring af Forstanderen, og man kunde heller ikke gaa med til at berøve denne Retten til at faa den ham ved Bestalling tillagte Ladegaard drevet ved Hoveri af Hospitalsbønderne. Det kunde ogsaa være meget godt med, at Tienderne nu var bortfæstede mod højere Afgifter, men om dette vilde holde, maatte først Tiden lære. Forøvrigt var det ganske urigtigt, at Borgmester Juel var optraadt egenmægtigt ved Bortfæstningen af Tienderne. Thestrup kunde bevidne, at før ca. 1710 maatte lysthavende til ledige Tiender først melde sig hos Stiftamtmanden og Biskoppen, som derpaa befalede Forstanderen at udstede Fæstebreve. Ca. 1710 havde Thestrup selv faaet indført, at Tienderne blev bortauktionerede i Hospitalsgaarden, og han havde altid selv været til Stede for at overvaage, at alt gik rigtigt til. Fæstebrevene var vel blevet udstedt af Forstanderen, men kun efter nøje Forhandling med Direktørerne. Disse havde ogsaa haft vægtige Grunde for at ønske, at der altid fandtes en rigelig Beholdning i Kassen: man maatte bestandig have en Del Midler til Rede for i paakommende Tilfælde at kunne yde Bønderne Forstrækning, til at gøre Forskud for Skatter (som Jordegodsejeren heftede for) o. l. Lemmeantallet burde ikke forøges, førend man saa, hvordan det gik med de nye Tiendeindtægter. En Række af Kommissærernes specielle Forslag kunde Direktørerne gerne give deres Tilslutning eller i hvert Fald love at tage under Overvejelse. Kun paa eet Punkt tog de med største Skarphed Afstand: Forslaget om at udvide Direktionen med Repræsentanter for Sognepræsterne og Magistraten. De ønskede paa ingen Maade nogen Forandring i den hidtil gældende Styreform og udtalte bestemt Haabet om, at Hans Majestæt vilde vise »den højkongelige allernaadigste Forsikring om vores og Efterkommeres Retsindighed ved Direktionen, at vores Inferiører ej skulde mene at være berettiget med os at have Indseende«.

Fraregnet den sidste Udtalelse er det mærkeligt at se, hvor afdæmpet i Tonen Direktørernes Gensvar i Virkeligheden er. Helt har dette dog næppe svaret til den Sindsstemning, der raadede hos dem, navnlig hos Biskop Thestrup. I en lang Erklæring, han et Par Maaneder senere meddelte Hospitalsforstander Johannes Juul om dennes Embedsførelse, sporer man en Understrøm af langt større Bitterhed. Den gamle Biskop, der altid havde været varmt interesseret i Skole- og Fattigvæsen, kaster

Blikket tilbage over de forløbne 40 Aar, paaviser den store Fremgang, der var sket under de to Juul'er, og kommer da til det Slutresultat, at det

FRANCISCUS THESTRUP
 Anno 1653 natus. 1675 Neoburgensis Scholæ Rector. 1681 Simul Pastor
 Primario adjunctus. 1682 Naksøviensis Pastor Primarius. 1685 Lalandria Septem
 bruae Praepositus. 1693 Ecclesiae Sancti Spiritus Hauniensis Antistes et demum Ab. 1709
EPISCOPUS ALBURGENSIS.

*Hæc vultus animare solet gravitate Cathedras
 THESTRUPINUS Clericæ volumeræ, sui
 Praefule quo (silet adbreve cætera) Cambria videt
 Doctus, integerrimus, candidissq; nihil.*

*J. Faug.
 delinçit*

*Hæc est THESTRUPINUS fuit. Sic se ostendit Orbi
 Cum Sophia pietas cum pictate Fides.
 THESTRUPINUS ex meritis hoc nomine Debet Eadem
 Nonna Catechetas Haunia nostra suos?*

*A. Frølandt
 delinçit*

Afb. 41. Biskop Frands Thestrup. (Kobberstik).

skal »vel befindes, at der ikke ukristeligt er medhandlet, som den Ære-Skænder Lazarus saa ukristeligt beskylder«. Med Harmen taler han ogsaa om Kommissærernes »gedulte« Fremgangsmaade ved Eksaminationsforretningerne. Den var utilbørlig i sig selv og har haft de fordærveligste

Følger for Hospitalet, idet der derved hos Bønderne er blevet udsaaet Foragt for Forstander og Direktion. Forhaabentlig vil Kongen snart ved sin Resolution vise, at »denne Lazari Skandskrift er indgivet af Had og Misundelse til Forstanderen« og for at beskyldte Direktionen for Skødesløshed.

Kancelliet havde nu begge Parters Betænkning liggende foran sig, men før der faldt nogen endelig Resolution i Sagen, bifaldt Kongen, at Akterne blev tilstillet Direktørerne for de fattiges Væsen til Erklæring²³). En Maaned senere forelaa denne Betænkning (af 6. November 1731). Disse Direktører — Gehejmeraad Vincens Lerche, Konferensraad Niels Slange, Biskop Christen Worm og kgl. Confessionarius Johan Frauen — udtalte sig afgjort til Fordel for Hospitalsdirektionen. Man dadlede skarpt den af Kommissærerne brugte Fremgangsmaade som ganske uforvarlig, stridende baade mod Loven og selve Kommissoriet, og man fandt det utilstedeligt, at der ikke var givet Hospitalsforstanderen Adgang til at forsvare sig, en Ret, der dog tiltaas »de allergroveste Misdædere«. At bortfæste Tienderne paa ny for 6 Aar ad Gangen var forkasteligt, og en stor Del af de herved forøgede Indtægter blot at anse som Posteringer. Fremgangen vilde næppe holde, thi »intet er lettere end at faa en enfoldig Bonde til at byde mere, end han kan betale«. Overhovedet var det ikke tilraadeligt at lade Tiender, der var bortfæstede af en Stiftamtmand og Biskop, sætte til ny Auktion. Man foreslog derfor, at hele den nye Bortauktionering skulde kasseres til Fordel for den tidligere, »paa det den almindelige Tro og Love kan handhæves, hvilken naar uddør, da dør tillige en stor Del af Landets Velfærd.« Ligeledes tog man Afstand fra Kommissærernes Bestræbelser for at afmale Johannes Juul og hans Fader »med de hæsligste Farver« bl. a. ved at opstille den mærkelige Beregning over Tabet ved de Kassebeholdninger, som ikke var blevet frugtbargjorte i Tide, og man kunde ganske tiltræde Hospitalsdirektionens Opfattelse, at det ved Administrationen af en saa vidtløftig Stiftelse var nødvendigt til enhver Tid at have en rundelig Kassebeholdning. Hvad angaar Kommissærernes mange enkelte Forslag til Forbedring, forkastede man dem næsten alle. Man var imod at forhøje Landgilden ved en ny Jordebogs Indrettelse, »thi at forhøje flittige og noget formuende Bønders Skatter eller Landgilde, det tjener kun til at gøre dem kede af at stræbe.« Konservativt holdt man paa den hidtil bestaaende Tingenes Tilstand i de fleste Spørgsmaal: Kornafgifter burde ikke afløses af Pengeafgifter, Hospitalsforstanderen burde beholde Ladegaarden med dertil hørende Hoveri, det skønnedes ikke at være til Gavn for Hospitalet at bortfæste Tienderne paa mindre end Livstid, og Stiftelsens Styreform burde aldeles ikke ændres paa den foreslaaede Maade. Endelig frem-

hævede Direktionen (aaenbart i nøje Tilslutning til en Beretning fra Biskop Thestrup) den store Fremgang, Hospitalet havde gjort siden 1691, hvorfor der intet var at udsige paa de to Juulers Husholdning — de havde »som tro og nidkære Betjenter forestaaet deres Embede«. Til Slut indstilledes det, at der skulde beskikkes Johannes Juul nye Kommissærer til Forsvar mod de forrige og gives ham Bevilling til at tiltale »Lazarus«, hvis man kunde faa fat paa ham.

Denne hvasse Erklæring blev ikke uden Virkning. I et Kancellikollegium Juleaftensdag 1731 sluttede man sig i alt væsentligt til Direktørerne, og da Kongen senere havde approberet Kancelliets Indstilling, udgik der den 26. Januar 1732 et afsluttende Kongebrev til Hospitalsdirektørerne i Overensstemmelse hermed. I dette anerkendtes, at saa vel den afdøde som den nuværende Forstander havde administreret Hospitalet aldeles forsvarligt, saaledes at baade dets Indtægter og Antallet af Lemmer var blevet forøget. De var derfor blevet uretfærdigt angrebet ved den anonyme Klage, og den Fremgangsmaade, de beskikkede Kommissærer havde anvendt, karakteriseredes som »meget ulovformelig og uforsvarlig«. Det var derfor Kongens Vilje, at den anstillede Inkquisition »aldeles skal være ophævet, og Kommissariernes ganske Forretning annulleret«. Ogsaa den nye Tiendebortfæstning blev gjort til intet, og de af Kommissæerne bortforpagtede Tiender skulde igen følge de tidligere Fæstere. Der bevilgedes desuden Johannes Juul alle beneficia juris, hvis han vilde forfølge Sagen for at skaffe sig Oprensning for den nærgaaende Maade, hvorpaa han og hans Fader var blevet forfulgt. Derfor skulde den originale Angivelse fra »Lazarus« udleveres til ham, »i Fald den er at finde«. Endelig blev det paalagt Direktørerne at indgaa med en Forestilling til Kongen om en Afvikling af Hospitalets Restancer samt Tid efter anden allerunderdanigst forestille »alt det, I kunde finde at geraade til Hospitalets Gavn og Bedste«.

Det har utvivlsomt været med et Lettelsens Suk, at baade Direktionen og Hospitalsforstander Johannes Juul modtog dette Kongeord. Men endnu stod meget tilbage. Straks samme Aar blev i en hel Maaned (Maj) samtlige Fæstehavere af Hospitalstiender indkaldt til Forhandling, og senere maatte i to Aar (lige til Oktober 1734) Stiftamtmand og Biskop anstille en Inkvisitionsforretning over alt Hospitalets Jordegods i 58 Sogne for at tinge om Restancerne. Som Resultat af dette omfattende Arbejde kunde Direktionen endelig den 28. Oktober 1734 indsende deres Betænkning til Kongen. De indberettede, at det var lykkedes dem at faa Tiendefæsteafgiften sat op med ca. 205 Rdlr. aarligt, og at de var paa Vej til at faa afviklet de store Restancer af Landgilden (til 1. Maj 1732 ca. 1144 Rdlr.). Man anbefalede dog at gaa lempeligt til Værks ved Inddrivningen

af disse Restancer, da det ikke vilde være til Gavn for Hospitalet at ruinere Bønderne. Desuden stillede Direktionen en Række andre Forslag til Forbedring af Stiftelsens Administration, hvori man ejendommeligt nok delvis genkender gamle Forslag af Kommissærerne 1730: der skulde hvert Aar finde en nøje Gennemgang af de aarlige Restancer Sted, til hver Nytaarsdag skulde Forstanderen give Direktørerne en Oversigt over Stiftelsens Status, saaledes at man i Tide kunde være betænkt paa at anbringe den ikke strengt nødvendige Del af Kassebeholdningen paa Rente, Tienderne skulde kun bortfæstes paa 6 Aar, ikke paa Livstid, dels »for at Hospitalet altid nogenlunde maatte være sit eget tilhørende raadig,« dels for at man kunde undgaa, at Tienderne kom bort fra Stiftelsen, som der desværre havde været Eksempler paa; endvidere skulde det være Hospitalsforstanderen forment paa egen Haand at meddele nogen Bondekarl paa Hospitalets Jordegods Fripas, og det kunde være gavnligt, at ingen Retstrætter med eller mellem Hospitalsbønderne blev paabegyndt, førend de stridende Parter havde været til Forligsmøde hos Stiftamtmanden og Biskoppen. Alle disse Forslag approberedes af Kongen den 4. Februar 1735 dog med Undtagelse af det sidstnævnte, som formentes at stride mod Lands Lov og Ret²⁴).

Aarene 1727—35 danner et ejendommeligt Afsnit af Aalborg Hospitals Historie. Man maatte hundrede Aar tilbage i Tiden, helt til Hr. Niels Christensens Dage, for at finde en Krise af lignende Art, og som den Gang saaledes bølgede ogsaa nu Tingenes Udvikling frem og tilbage ad mærkelige Veje. Det var truende Uvejrsskyer, der trak op over baade Hospitalsforstanderens og Direktionens Hoveder, men det afgørende Kongebrev af 26. Januar 1732 betegner en uforbeholden Sejr og Oprejsning for begge de angrebne Parter. De yderst graverende Anklager, der — som det synes — af personlig Forfølgelseslyst og Misundelse, tilmed bag Anonymitetens Maske, var blevet rejst mod det Juulske Hospitalsstyre og Stiftsøvrighedens Tilsyn, blev fuldstændigt slaaet til Jorden, og de nævenyttige Kommissærer modtog i Realiteten en knusende Dom til Tak for deres kun alt for store Tjenstvillighed. Men den personlige Sejr var kun den ene Side af Sagen; den gentagne indgaaende Undersøgelse af Hospitalets Forhold, som blev Følgen af hele dette Røre, satte tillige Frugt i en Række Reformbestræbelser, hvorved der i mangt og meget skabtes Grundlag for en ny og bedre Tingenes Tilstand for den gamle Stiftelse.

3. De næste tyve Aar efter Kriseperiodens Afslutning synes i Aalborg Hospitals Historie at have været en stille Tid uden skelsættende Begivenheder, men kendetegnet ved en rolig og sikker Fremgang i økonomisk

Henseende. For en stor Del skyldtes dette Hospitalsforstander *Johannes Juul*, der støt og paalideligt ledede Stiftelsen videre ad hævdvundne Baner. Efter de første Aars Genvordigheder vandt han ogsaa personlig en mere og mere urokket Position. Takket være sine Forældres og sin egen Flid samlede han sig en solid Velstand, der yderligere forøgedes ved hans Ægteskab, og som 1744 satte ham i Stand til af sin Svigerfader Niels Poulsen at købe den gamle Herregaard Lynderupgaard. I Kraft af sin Stilling som Herremand og som gift med en adelig Dame kunde han endelig 1749 søge om selv at blive optaget i den danske Adelsstand. Dette blev ham ogsaa bevilget, og under Navnet »Juulson« løftedes han nu op i en Sfære, hvori ingen af hans Formænd eller Efterfølgere som Hospitalsforstandere har kunnet kappes med ham²⁵). Hans Ophøjelse skyldtes aabenbart for en Del hans Giftermaal, som i mere end een Henseende synes at have været begrundet i Fornuftthensyn. Da han saaledes kort før den alvorlige Kriseperiode i Anledning af sit forestaaende Bryllup ansøgte om Fritagelse for Lovens Bestemmelser om, at Hospitalsforstandere skulde være ugifte og ved deres Død efterlade Hospitalet deres Midler, fremhævede han udtrykkeligt, hvor vanskeligt det var for en Mand som ham i enlig Stand at bestyre en saa stor Husholdning. Kun alt for ofte maatte han være borte fra Hospitalet for at føre Tilsyn med dets vidtløftige Jordegods, og imidlertid maatte hele Husholdningen — som han siger — »dependere af mine Tjenestefolk, som i min Fraværelse kan gøre og lade, hvad de vil, enten det sker til min Skade eller ej«²⁶).

Johannes Juulson var Aalborg Hospital en god Mand. Der foreligger flere Vidnesbyrd om den Omsorg, hvormed han forvaltede sit Embede, og Regnskabsoversigterne viser, at der ved hans Afgang som Resultat af hans Styre kunde fremlægges den smukke Kapital af ca. 13350 Rdlr., som var blevet opsparet mellem 1719 og 1755²⁷). Ogsaa personligt synes Juulson at have haft noget til overs for den Stiftelse, som han i saa mange Aar stod i Spidsen for. I sin Tid var der i Henhold til en hemmelig Kommissions Kendelse ved kgl. Reskript af 30. Januar 1728 blevet paalagt ham og hans Fader at betale 700 Rdlr. »til gudeligt Brug«, fordi de skulde have optraadt ulovligt i en Sag mod en Vejer og Maaler i Aalborg, Johannes Friedenreich. Imidlertid gik Aarene, og 1747 fandt den yngre Juul det passende at forestille Kongen, at han og hans Fader var blevet dømt uskyldigt uden at have haft nogen »Videnskab, Lod, Del eller Samtykke udi Vejermesterens Forseelser«. Dette kunde vel ikke ændres, men Hospitalsforstanderen udbad sig nu Kongens Samtykke til, at den indbetalte Sum maatte blive skænket Aalborg Hospital som et Legat, saa vilde han selv lægge endnu 100 Rdlr. til. Da dette Forslag vandt Kongens Bifald, kunde Hospitalet for Fremtiden yderligere regne med

Renten af 800 Rdlr. til Hjælp for »fattige Enker eller forarmede Personer«⁽²⁸⁾).

Medens der i denne Periode ikke foregik væsentlige Forandringer med Stiftelsens Jordegods, var der dog eet Enemærke inden for dets Omraade, som blev stærkt omstridt. Der vil være Grund til nærmere at omtale denne Sag, dels fordi den angik et Punkt af livsvigtig Betydning for Hospitalet, dels fordi de langstrakte Forhandlinger derom kaster et interessant Lys over flere Sider af Datidens Samfundsopfattelse⁽²⁹⁾). En indvandret Hollænder, en Industrimand ved Navn Pieter van Bergen, havde 1749 sluttet Købekontrakt med Ejeren af Buderupholm Thøger Bentzon om denne Gaard og det herved liggende Sæbesyderi. Ved nærmere Eftersyn mente van Bergen, at han var blevet narret paa flere Punkter, bl. a. fordi en Mose, Søgaards Mose, som var af særlig Vigtighed for hans industrielle Foretagender, i Forvejen skulde være blevet solgt fra Gaarden til Aalborg Hospital, og han kom i heftig Strid med den i Mellemtiden afdøde Bentzons Arvinger. Da Kancelliet — i god Overensstemmelse med den under Frederik V herskende Merkantilisme — hævdede, at van Bergen som en af de fremmede, der havde købt Jordegods i Danmark, derved hørte til den Slags Folk, som Hans Majestæt vilde se »ej alene protegerede, men endog favoriserede«, paalagde det Stiftamtmand, Gehejmerraad Iver Holck at fremsætte Forslag til i Mindelighed at finde en Udvej af disse Tvistigheder, saa at van Bergen ikke blev indviklet i for mange Processer. Det var nemlig ønskeligt, at der i saa Henseende blev brugt al mulig »Moderation«, for at andre fremmede ikke ved hans Eksempel skulde afskrækkes fra at nedsætte sig i Landet. Gehejmerraaden søgte at efterleve denne Ordre, men uden positivt Resultat: van Bergen — en storagtig Parvenu — viste sig upaalidelig og ufor-skammet, gjorde tilmed stor »bruit« om Søgaardsmosen, som slet ikke var omtalt i Købekontrakten, og opførte sig i det hele saa utilbørligt, at han bl. a. »med grove Expressioner declarerede« ikke at ville svare paa Gehejmerraad Holcks Breve. Da dette blev indberettet, slog Kancelliet helt om. Man ytrede nu sin Forargelse over, at Landets egne Undersaatter blev ubilligt og uforvarligt behandlet af en fremmed, og var tilbøjelig til at holde med Bentzons Arvinger. Dog vilde man forsøge med nye Forhandlinger af forskellig Art, og langt om længe naaede man frem til et Forlig paa næsten alle Punkter. Tilsidst fremkom van Bergen med en Ansøgning om paa nærmere fastsatte Betingelser at maatte købe dels den Part af Søgaards Mose, som Aalborg Hospital formentes med Urette at tilegne sig, dels den derved beliggende Sørup By. Sagen sendtes nu Hospitalsforstander Juulson til Erklæring, men i et langt og veltalende Indlæg, der smukt vidner om hans Nidkærhed for Hospitalet, fraraadede

han bestemt at føje van Bergen. Efter at have paavist, at man kunde gødtgøre Hospitalets Ejendomsret til Sørup lige fra ca. 1460, gjorde han opmærksom paa, at denne By var aldeles »umistelig« for Hospitalet. Fra Sørup Hede og Mose havde det gennem Aarhundreder faaet al den »Ilding«, der blev brugt Aaret rundt, og som blev bjerget af Hospitalsbønderne i Sørup. Vilde man nu bortsælge denne By, vilde det blive til ubodeligt Tab for Stiftelsen. Ogsaa van Bergens Prætensioner paa Hospitalets Andel af Søgaardsmosen bestred Juulson bestemt. Hospitalsdirektørerne — Stiftamtmand Holck og Biskop Broder Brorson — sluttede sig ganske hertil. I en meget skarp Tone afviste de van Bergens Forsøg paa at fravende de fattige deres Gods og kaldte hans Forslag om at afkøbe Sørup »den største Synd og Ubillighed, han kunde ytre mod Hospitalet, der aldeles intet med hannem haver at behandle eller afgøre«. Hospitalet var bedst tjent med »at beholde i Rolighed og Fred denne sin egne aldeles umistelige Ejendom«. Derimod kunde man gaa med til at sælge Andelen i Søgaardsmosen, som Hospitalet iøvrigt havde ejet siden 1461, og som ikke hørte til Sørup, men kun for at undgaa al videre Trætte, da Hr. van Bergen syntes »temmelig at inklinere for Proces og Dispute«. Direktørernes Indstilling approberedes af Kongen den 30. Juli 1751, og med denne Afgørelse maatte den urolige og bjergsomme van Bergen lade sig nøje. Senere paa Aaret indbetalte han 350 Rdlr. og blev saaledes Ejer af den omstridte, ældgamle Hospitalsbesiddelse.

B. *Gotfried Christian Trap* 1755—94.

1. Da Forstanderen for Aalborg Hospital Johannes Juulson, Adelsmanden og Herren til Lynderupgaard, efter 45 Aars Deltagelse i Stiftelsens Styre i April 1755 var blevet stedt til Hvile i Budolfi Kirke¹⁾, stod man i Hospitalets Historie over for en Udvikling, der baade skulde bringe en Blomstring som aldrig før og indlede Rækken af de Reformere, der i Løbet af et Par Menneskealdre paa næsten alle Punkter kom til at betyde en gennemgribende Forandring af Forhold, som havde Aarhundreders Hævd.

Som i det 18. Aarhundredes første Halvdel laa ogsaa nu stadig Tyngdepunktet i Hospitalets Styre i Direktørernes Hænder. Side om Side som Stiftamtmand og Biskop stod i en lang Arrække Gehejmerraad *Iver Holck*

(1736—73) og Dr. *Broder Brorson* (1737—78). Disse Mænd var begge varmt interesserede i Hospitalets Trivsel, men det synes, som om det var Holck, der paa dette Omraade var den mest energiske. Baade Brorson og hans Eftermand 1778—1806 *Christian Beverlin Studsgaard* var mere tilbagetrædende, og skal man dømme efter de bevarede skriftlige Kilder, ser det heller ikke ud til, at Holcks Efterfølgere som Stiftamtmand *A. S. v. d. Osten* (1773—81) og *Th. Levetzau* (1781—93) har haft særlig Betydning for Hospitalet. Iøvrigt prægedes Hospitalsstyret bestandig af fuldkommen Enighed mellem de to Direktører og frugtbar Samvirken med Forstanderen. Heller ikke mærkes noget til de fra forrige Periode kendte Forsøg paa at skaffe Byens Magistrat og Sognepræster Indflydelse paa Stiftelsens Bestyrelse. Derimod maatte Direktørerne finde sig i, at Kancelliet nogle Gange stærkt betonedede Kongens (Regeringens) Overhøjhed over Hospitalet. Allerede i 1743 havde Direktionen maattet opleve, at Kongen ved en Udnævnelse af Hospitalspræst forkastede dens Indstilling²), og da den 1755 havde kaldet en ny Forstander, og Kaldsbrevet blev indsendt til kgl. Konfirmation, opstod der nye Vanskeligheder. Oversekretæren i Danske Kancelli, Gehejmerraad Johan Ludvig Holstein ønskede, før Konfirmationen meddeltes, at faa Oplysning om, paa hvilket Fundament Direktørerne ansaa sig for berettigede til at kalde en Forstander, da man dog af Kancelliets Protokoller kunde se, at alle Forstandere siden 1670 havde faaet kongelig Udnævnelse. Direktørerne maatte derfor nærmere gøre Rede for deres Handlemaade, og i deres Svar gjorde de bestemt gældende, at da baade Direktion og Inspektion ved en saa betydelig Stiftelse var dem betroet, var det en Nødvendighed for dem af Hensyn til det økonomiske Ansvar at have Myndighed til at beskikke en efter deres Skøn paalidelig og redelig Mand, der kunde bestride den daglige Forvaltning. De mente endvidere, at denne Rettighed var dem hjemlet baade ved Danske Lov (2—19—1) og ved ældgammel Tradition. Hermed lod Kancelliet sig ogsaa nøje, idet Oversekretæren meldte tilbage, at det ingenlunde var Kongens Hensigt at betage nogen de Rettigheder, som hørte til et Embede, og som Formændene havde haft. Efter Kongens Befaling føjede han dog til, at de højstærede Herrer havde gjort vel, om de først havde sikret sig Hans Majestæts Approbation af den foreslaaede Forstander, før Bestallingen blev udfærdiget, hvad der »en anden Gang, naar Casus skulde eksistere, maatte iagttages, eftersom det kunde hænde sig, at ved Vakancen kunde forefalde saadanne Omstændigheder, som Hans Majestæt maatte allernaadigst finde for godt at reflektere paa³).

Iøvrigt maa det siges, at Kancelliets øverste Tilsyn med Hospitalet gennemførtes med stor Hensynsfuldhed over for Direktionen, idet man

saa vidt muligt altid fulgte dens Indstillinger. Dette gjaldt baade dens positive Forslag og dens Fraraaden af uheldige Foranstaltninger — saaledes maatte f. Eks. Oberstløjtnant Ditlef v. Wedelfeldt 1760 finde sig i, at hans Forslag om at købe Hospitalets Gaard Lyngberggaard (i Svenstrup Sogn) blev afvist, da Direktørerne bestemt satte sig imod det⁴). I det hele fremgaar det af mange Vidnesbyrd, at Kancelliet viste en nøje-regnende, samvittighedsfuld Omsorg ved Behandlingen af de Hospitals-sager, som det fik med at gøre, og forelaa der Omstændigheder, der gjorde en Sag tvivlsom, søgte man altid at indhente Erklæringer og Betænkninger fra flere Instanser for at faa den saa alsidigt belyst som muligt⁵).

Den Mand, som Direktørerne med kgl. Approbation 1755 beskikkede til Hospitalsforstander, *Gotfried Christian Trap* (1728—94), var af Aalborg-Slægt. Hans Fader var Købmand i Byen, og selv var han 1748 blevet Student fra Aalborg Skole. Senere havde han vistnok været beskæftiget med Handelsvirksomhed, hvorpaa hans 1752 erhvervede Titel som Kommerceraad kan tyde. Som Begrundelse for hans Udnævnelse fremførte Direktørerne, at han var en paalidelig Mand, der udmærkede sig ved et skikkeligt og fornuftigt Væsen; desuden at han i Anledning af sin Ansøgning godvilligt havde lovet at stifte et betydeligt Legat (paa 1000 Rdlr.) til Fordel for Hospitalet og — som det troskyldigt hedder — »derved som udi andet ligner og efterfølger hans Fædre udi Dyd og Gudsfrygt, der altid har vist en særdeles Gavnildhed imod fattige«⁶).

I sin næsten 40 Aar lange Forstandertid vandrede han smukt i sine nærmeste Forgængeres Fodspor med Hensyn til Iver og Nidkærlighed for Hospitalets Vel. Ganske vist kan det her som saa ofte være vanskeligt af det bevarede ensidige Kildemateriale at danne sig et klart Billede af, hvorledes en saadan lokal administrativ Embedsmand egentlig har været beskaffen, men lige som det almindelige Indtryk af Hospitalets Forvaltning i denne Periode afgjort taler til Gunst for ham, saaledes viser han sig i nogle Betænkninger, der foreligger fra hans Haand, som mere end et blot Led i Embedsmaskineriet. Ikke mindst i sin Erklæring i Anledning af det foreslaaede Salg af den ovennævnte Lyngberggaard træder han frem som et levende Menneske med Mund og Mæle, som en Mand, der med Varme turde tale Hospitalets Sag, og som en forstandig, praktisk orienteret Bedømmer ogsaa af Bøndernes Forhold. Bestemt gjorde han gældende, at den omtalte Gaard paa ingen Maade kunde mistes fra Hospitalet, dels fordi Bønderne derfra gjorde Hoveri til Ladegaarden, dels og

Afb. 42. Forstander
G. C. Traps
Underskrift.

særlig fordi de havde Pligt til at grave og bjerge den udmærkede »Ilding« i den nær liggende Sørup Hede, et Punkt, der vedblivende var af største Vigtighed for Hospitalet, da Brændsel blev dyrere og dyrere at købe. Endvidere henledte han Opmærksomheden paa, at der paa Gaarden boede en meget vindskibelig Bonde, som havde drevet den op fra øde Stand. Skulde han nu jages bort, blot fordi en anden fik Lyst til Gaarden, »ville det give en egen Eftertanke hos de andre Hospitalsbønder«; skulde han intet nyde for »sit sure Sved og Arbejde«, vilde Efterladenhed og slet Forhold blive Følgen hos de andre⁷⁾.

2. Det har tidligere været omtalt, at man 1716 gjorde et Forsøg paa at skille sig af med en Del af Hospitalets urentable Jordegods, men at denne Plan stødte paa Modstand og strandede. Siden dukkede Tanken op paa ny i Kommissærernes Betænkning af 1730, men først en Menneskealder senere vakte den igen til Live og førte nu til virkelige Resultater. Baggrunden herfor maa for en stor Del søges i den Forordning af 8. Marts 1760, hvori Kommissionen af 1757 »til Landvæsenets Fremtarv og Nytte« havde sat Frugt. For at fremme Udskiftningen var der heri bl. a. blevet bestemt, at denne skulde finde Sted, naar de største Lodsejere i et Sogn fremsatte Ønske derom. Desuden vilde Kongen tillade, at hvor der fandtes Strøgods, tilhørende offentlige Stiftelser, skulde dette kunne afhændes til en af de større Lodsejere paa Stedet⁸⁾. Disse Bestemmelser maatte forudses at kunne faa stor Betydning for Aalborg Hospital, der netop havde sit Jordegods (ialt 6—700 Tdr. Hartkorn) liggende spredt i talrige Bønderbyer uden kun ganske undtagelsesvis selv at være største Lodsejer. Hospitalets Direktører viste sig ogsaa straks klare over, at der i Kraft af denne Forordning fra mange Sider vilde blive rejst Krav om at faa overladt Hospitalsejendomme, og dette havde de for saa vidt intet imod. Kun mente de det rigtigst at indgaa til Kongen med en Ansøgning om, at det Hospitalsgods, som fandtes i de nærmest liggende Herreder (Kjær, Hvetbo, Hornum og Fleskum H.), paa Forhaand tilsikredes Stiftelsen, dels af Hensyn til dens forsvarlige Forsyning med Brændsel, dels paa Grund af det nødvendige Hoveri til Hospitalets Ladegaard. Kongen billigede dette Forslag (den 10. April 1761), og lidt senere opnaede Direktørerne tillige den Gunstbevisning, at det Jordegods, der paatænkte afhændet, maatte blive solgt ved Auktion af Hospitalsforstanderen, ikke af de ordinære Retsbetjente, hvad der vilde være blevet lige saa bekosteligt som besværligt; desuden blev det tilladt Bønderkarle paa det Gods, som skulde bortsælges, at flytte over paa det tilbageholdte Hospitalsgods, saa at man altid kunde have det fornødne Mandskab til at drive Gaardene⁹⁾.

Efter disse indledende Skridt gik man derpaa i Gang med at afholde Auktioner over en Del af det Gods, som man mente at kunne undvære, og allerede den 4. December 1761 meddeltes der kgl. Approbation paa Bortsalg af ikke mindre end ca. 240 Tdr. Hartkorn Bøndergods for en Salgssum af ca. 17630 Rdlr. Man beregnede, at Hospitalet derved vilde vinde en aarlig Merindtægt paa ca. 450 Rdlr. Næste Aar approberedes det desuden, at et Par Smaaiejendomme i Hellevad og i Serridslev, der ikke havde opnaaet et antageligt Bud ved Auktionen, blev bortsolgt under Haanden. Ved den store Auktion 1761 havde man skilt sig af med en Række spredte Gaarde og Huse i Fleskum, Hornum, Onsild, Hindsted, Slet, Aars, Gislum, Salling Nørre og Ginding Herreder, desuden nordenfjords i Jerslev, Vennebjerg, Horns, Kjær og Hvetbo Herreder. Lærerigt er det at gennemgaa Listen over Køberne af dette Gods. I ikke helt faa Tilfælde var det de tidligere Fæstere, som nu greb Lejligheden til at blive Selvejere; som oftest var det dog nærboende Herremænd, der benyttede sig af Adgangen til at komplettere deres Besiddelser. Af mere kendte jyske Jordrotter, der optraadte ved denne Auktion, kan saaledes nævnes: Kancelliraad Niels Bjørn til Buderupholm, Kancelliraad Christen Speitzer til Aggersborggaard, Generalmajor Wulff Caspar v. Lüttichau til Lerchenfeldt, Peder Lasson til Bjørnsholm, Herredsfoged Jens Kjær til Ørndrup, Oberst Jens de Poulson til Børglumkloster, Kammerjunker Anders Skeel til Nibstrup, Krigsraad Jens Gleerup til Rødslet, Gehejmerraad Holger Skeel til Birkelse o. fl. a.¹⁰⁾

Bortsalget af den anseelige Mængde Tønder Hartkorn betød en væsentlig Forandring af Hospitalets Godskompleks. I Forhold hertil var det kun smaa Ændringer, der fandt Sted paa andre Tidspunkter i denne Periode: et Magelæg 1772 med Skatmester, Baron Heinrich Carl v. Schimmelmann til Lindenborg om en Gaard i Fleskum Herred, Bortsalg af lidt spredt Gods i Lovns Sogn, Gislum Herred, 1757 og i Hvorup Sogn, Kjær Herred, 1768 samt 1760 af den gamle Smak Mølle i Kornum Sogn, Slet Herred. Ved disse Bortsalg fulgte man ligesom ved Auktionen 1761 en ganske bestemt Linie i Hospitalets Godspolitik: øde eller ringe, langt borteliggende Strøgods likvideredes, og de indvundne Midler anbragtes som rentebærende Kapitaler. Derimod ønskede man at holde fast paa det nærmere liggende, mere samlede Gods, der var af livsvigtig Betydning for Hospitalets daglige Tilværelse¹¹⁾.

Denne Godspolitik i Forbindelse med de stigende Konjunkturer satte Frugt i en stærk økonomisk Fremgang for Hospitalet. Allerede 1755 kunde Direktørerne udtale¹²⁾, at Hospitalets Tilstand »mærkeligt« forbedredes, og i de følgende Aar øgedes Velstanden stadig. Desværre er det ikke muligt at belyse dette i Enkeltheder, da der ikke findes bevaret Regnskaber fra

det 18. Aarhundrede, men af andre Aktstykker kan man dog faa et Indblik i Stiftelsens Finansforhold. En Statusopgørelse fra 1794 viser, at man ialt i Kapitaler ejede 50600 Rdlr. Heraf var ca. 8240 Rdlr. Legatmidler, ca. 30980 Rdlr. opsparet i Perioden 1691—1793 (heraf oplagt alene i 1756—93: ca. 14900 Rdlr.). I Behold af Salgssummer for Jordegods havde man ca. 11375 Rdlr. Disse betydelige Pengemidler var anbragt som rentebærende Prioriteter paa ganske faa Steder, saaledes 13300 Rdlr. hos Løjtnant Christian Frederik Kaalund til Hessel, 11900 Rdlr. hos Severin v. Deden til Kongstedlund, og to Gange 12000 Rdlr. henholdsvis hos Kancelliraad Christen Broerholt til Eskjær og Kammerherre Theodor Adeler til Sohngaardsholm¹³). Til disse Kapitaler kom desuden det resterende Jordegods (mellem 4—500 Tdr. Hartkorn) og en Del Korn- og Kvægtiender. Midt i al Fremgangen bragte denne Periode dog ogsaa alvorlige Tab. Sørgelig var især den heftige Ildebrand, som den 18. September 1780 overgik hele Hasseris By. Her havde Hospitalet lige fra Middelalderen haft sit største samlede Jordegods liggende, og ved denne Lejlighed blev ikke mindre end 10 Hospitalsgaarde og 18 Huse Flammernes Bytte. Da det trods ivrige Bestræbelser ikke lykkedes at faa et rentefrit Laan af offentlige Midler til Genopbygningen, maatte Hospitalet selv skyde 700 Rdlr. til¹⁴).

C. Reformperioden 1795—1812.

1. Efter de store Godssalg i 1760'erne var fulgt en lang Konsolideringsperiode, hvori Aalborg Hospital groede sin stille, trygge Vækst, men som ikke bragte væsentlige Forandringer i dets Tilværelsesform. Ganske anderledes blev Udviklingen i Aarhundredets sidste Femaar, da man træder ind i en Reformperiode af hidtil ukendt Omfang, hvori indgribende Ændringer med næsten feberagtig Hast følger Slag i Slag, og som i Løbet af ganske kort Tid medfører en fuldstændig Forvandling af det fra Fortiden overleverede Grundlag for Stiftelsens Tilværelse. Naar det er Aaret 1794, der nu danner Skellet mellem disse to Perioder, skyldes dette fremfor alt, at der omtrent samtidigt indtraf to vigtige Personskifter i Hospitalets Bestyrelse: fra 1. Januar 1794 at regne udnævntes Ditlev v. Pentz til Stiftamtmand i Aalborg, og den 20. November s. A. afgik Hospitalsforstander, Justitsraad Gotfried Christian Trap ved Døden.

Den mangeaarige Forstanders Bortgang aabnede Vejen for Forandringer af forskellig Art, som det ellers næppe havde været muligt at gennemføre. Dels synes Trap nemlig at have været en erklæret Tilhænger af det bestaaende, dels vilde Bestemmelser i hans Bestalling have kunnet virke

Afb. 43. Biskop C. B. Studsgaard. (Oliemaleri).

hindrende over for de nye Planer. At man imidlertid udnyttede den gunstige Lejlighed, som saa uventet frembød sig til energisk Indgriben, skyldes den nye Stiftamtmand.

Kammerherre, senere Gehejmekonferensraad, *Ditlev v. Pentz* (1744—1821)¹⁾ til Rantzausgave og Fjellebro havde oprindeligt været Officer, men havde derpaa forladt den militære Løbebane og siden en Del Aar virket som Amtmand, bl. a. i Norge, hvor han vandt sig et godt Navn ved sin kraftfulde Administration. Ogsaa som Stiftamtmand i Aalborg

kom han i sin lange Embedstid til at efterlade varige Spor ved sit Reformarbejde paa en Række vidt forskellige Omraader. Blandt disse maa i første Række nævnes Aalborg Hospital, og næppe nogen anden Enkeltperson har i nyere Tid haft saa stor Indflydelse paa dets Skæbne som Ditlev v. Pentz. Som ellers kendetegnes han ogsaa som Direktør for Hospitalet ved sit friske Initiativ, sin ukuelige omend næppe altid hensynfulde Handlekraft, sin Lyst til at rydde op i forældede Forhold og sin Begejstring for Tidens Fremskridtsidéer. Med Hensyn til Hospitalsreformernes Gennemførelse maa han vel udadtil dele Æren med det andet Medlem af Direktionen, Biskoppen, 1778—1806 Dr. theol. *Christian Beverlin Studsgaard*, men hvor enigt de to Direktører end til enhver Tid stod sammen, saa skyldes dog Initiativet til Forandringerne ikke den aldrende, stiltfærdige, yderst konservative Kirkemand²⁾ — det er v. Pentz, der saa afgjort er Forgrundfiguren. Medens der havde været Tider i Stiftelsens Historie, hvori Direktionens gejstlige Element i Praksis havde haft Overvægten i Hospitalets Styre, saa er det nu kendeligt Stiftamtmanden, der tager Føringen, ikke som Følge af ændrede Lovbestemmelser, men i Kraft af sin mere fremtrædende Personlighed. Forøvrigt var begge Direktører rørende enige i at frabede sig enhver Indblanding i Hospitalets Bestyrelse af andre af Byens Myndigheder. Da det saaledes 1798 var paa Tale at give de saakaldte »Inspecteurer for Aalborg Bys publique Midler« Delagtighed i Tilsynet ogsaa med Hospitalet, protesterede Stiftamtmand og Biskop bestemt. Dels frygtede de, at Hospitalet ved en saadan Ændring kunde synke ned fra at være *Stiftshospital* til blot en kommunal Indretning, dels mente de, »at vi, som Directeurer, paa hvis Handle- og Tænkemaade vi tør haabe, intet at kunne udsettes, maatte billig ansee det for en Vanære og en Mistillid, om vi ikke fremdeles skulde anbetroes dette Hospitals Inspection og Direction som vore Formænd, og vi i saa lang Række af Aar have forestaaet«. Kancelliet bifaldt da ogsaa, at den hidtil gældende Administrationsform for Aalborg Hospital blev bevaret »indtil videre«³⁾.

2. Kammerherre Pentz havde kun været et halvt Aar i sit nye Embede, før han begyndte at tænke paa Reformen⁴⁾, navnlig med Hensyn til Bortsalg af Hospitalets Jordegods. Det er næppe sandsynligt, at Hospitalsforstander Trap med alt for velvillige Øjne har fulgt disse Bestræbelser, bl. a. fordi han derved vilde gaa Glip af en ikke ringe Del aarlige Sportler, men som ovenfor omtalt befriede en naadig Død inden Aarets Udgang ham fra at opleve den kommende Tids radikale Forandringer. Med en næsten demonstrativ Hast — kun fem Dage efter Forstanderens Død, og endnu inden han var blevet bragt til den sidste Hvile i Budolfi Kirke —

ilede Direktionen med til Kancelliet at indsende et nyt Reformforslag, denne Gang om Bortsalg af den gamle Klostermark. I en næsten udfordrende Tone fremhævede man, hvorledes hidtil Forstanderen, men ikke de fattige, havde haft »den fortrinlige Nytte« af Klostermarken, og med en paafaldende Mangel paa Respekt for den gamle Embedsmand, hvis Lig endnu stod oven Mulde, forkyndte man: »kort, intet skal fra vor Siide mangle, nu vi ved Forstanderens Død har havt Leilighed at udføre det, at nedlegge vor underdanig Forslag til Sagens bedre og ærefuldere Indretning«⁵).

Ogsaa Forslaget om Bortsalg af Klostermarken approberede Kancelliet, og medens den tidligere Forstanders Enke foreløbigt fortsatte sin

Afb. 44. Hospitalsdirektørerne, Stiftamtmand Ditlev v. Pentz' og Biskop C. B. Studsgaards Underskrifter.

Mands Administration, kunde man i Ro og Mag overveje en Nyordning af Hospitalsforstanderembedet. Dette skulde nemlig nu ganske ændres. Ved en Undersøgelse af Embedets Lønningsforhold viste det sig, at det i Aarenes Løb havde udviklet sig til at være en særdeles indbringende Bestilling: foruden fri Bolig og andre Emolumenter havde Forstanderen hidtil haft den næsten 14 Tdr. Hartkorn store Klostermark med tilhørende Enge til sit eget Brug med fuldt Hoveri af Hospitalsbønderne (den aarlige Indtægt heraf beregnet til 1200 Rdlr.), endvidere ca. 220 Rdlr. til Kontorhold og ikke ubetydelige Sportler af Godset ved Skifter og Indfæstning. Nu blev det foreslaaet at sætte Forstanderen paa fast Løn. Foruden Fribolig og 8 Favne Brænde til »Ildebrand« skulde han blot oppebære 600 Rdlr. aarligt og oven i Købet heraf udrede de nødvendige Udgifter til Kontorhold (til en Skriver og en Karl). Skønt Direktionen saaledes havde forringet Embedet til ca. $\frac{1}{3}$ af dets tidligere Herlighed, var Kancelliet endda tilbøjelig til at mene, at 400 Rdlr. kunde være tilstrækkeligt, og gav først efter, da Direktionen havde paapeget, at det vidtløftige økonomiske Ansvar ved Stiftelsens Bestyrelse gjorde den foreslaaede Lønning ønskelig, at ikke Forstanderen skulde fristes til at »gøre sig nedrige og uretfærdige Sportler«⁶).

Efter at Lønningsforholdene principielt var bragt i Orden, kunde man gaa i Gang med at kalde en ny Forstander. Det lykkedes Direktionen sejrrikt at udholde en lille Dyst med Kancelliet om Kaldsretten til dette Embede, og i Henhold til dens Indstilling meddeltes der den 19. Juni 1795 kgl. Konfirmation paa Udnævnelsen af Studiosus juris *Thomas Christian Krog* til Forstander. Det var en 42-aarig Vendelbo, der i 14 Aar havde været Amanuensis hos Biskoppen og som saadan aflagt »tilforladelig Prøve paa sin Færdighed, Reedelighed og udmerket Nøjagtighed udi Regnskabs Førelse«⁷⁾. Krogs Forstandertid blev dog ikke af lang Varighed. Da Kancelliet et Par Aar senere havde bestemt, at der skulde afholdes ny Auktion over Hospitalets Kvægtiender, og at hver Mands

Afb. 45. Forstanderne T. C. Krogs og Hans Schous Underskrifter.

pligtige Kvægtiende skulde opraabes for sig, følte den ængstelig samvittighedsfulde Mand sig aldeles overvældet ved Tanken paa det uhyre Arbejde, der vilde blive Følgen heraf. Han regnede ud, at han bl. a. i den Anledning vilde komme til at skrive 14000 Forpagtningskontrakter, og indgav derpaa Ansøgning om Afsked fra sit Embede, da han — som han skriver —: »ikke længere kan forestaae Tienesten uden gyseligt Tab for Hospitalet og hans egen Velfærds Spilde formedelst meget vigtige og uovervindelige Hindringer . . . og da han skylder sin Gud, sin Konge, Hospitalet og sig selv denne fuldkommen overlagte og en troe undersaat fornødne Erklæring«.

Direktionen blev i høj Grad bestyrtet over dette, ogsaa for den ganske uventede Skridt. De gav Forstanderen Ret i hans Frygt for det »uoverseelige Skriveri«, men udtalte Haabet om, at man kunde finde en Udvej, saa at man ikke blev nødt til at miste Krog. Direktørerne følte sig nemlig overbeviste om, »at man vanskeligt skulde finde hands Liige udi Duelighed, Paapassenhed og reddelig Nøjagtighed til at bestyre dette store Hospitals vidtløftige Forretninger«. Krog fastholdt imidlertid sit Ønske og foretrak blot at vedblive at være Biskoppens Amanuensis⁸⁾, hvorfor man da igen maatte skride til Valget af en ny Forstander. Hertil udsaa Direktionen examinatus juris *Hans Schou*, Godsforvalter paa Rodstens-eje, idet det aabenbart denne Gang var Stiftamtmanden, der fik en Klient anbragt. Schou fik kgl. Konfirmation paa sin Bestalling den 20. Oktober

1797, overtog Embedet 1. Maj 1798 og vedblev at være Forstander til sin Død 1823. Som en »retskaffen og duelig« Mand havde Direktionen anbefalet Hans Schou til at komme i Betragtning, og netop disse to Ord synes at være en træffende Betegnelse for ham, som han viste sig i sin Forstandergerning, men man mærker ikke stærkere Spor af en mere fremtrædende Personlighed⁹⁾. Kun en Gang, i 1811, synes der at være opstaaet Gnidninger mellem ham og Direktionen. I Anledning af en Strid om Brændselsdeputatet fik Forstanderen en Irettesættelse af Kancelliet for at have brugt »upassende« Udtryk om sine foresatte, og et Forsøg fra hans Side paa at faa større Indflydelse paa Hospitalets Kapitalforvaltning og tillægges Prædikat af »Inspecteur ved Hospitalet« blev afvist¹⁰⁾.

Ændringen af Forstanderens Lønningsvilkaar 1795 blev af afgørende Betydning for Embedets hele Karakter. Medens Forstanderen for Aalborg Hospital siden Borgmester Matthias Juels Dage og det 18. Aarhundrede igennem havde haft et tydeligt Herrepræg over sig, været en Mand, der ikke blot optraadte med betydelig Selvstændighed i Hospitalsstyret og undertiden næsten rykkede op paa Linie med Direktørerne, men ogsaa nød en ikke ringe social Anseelse i Byen, saa blev hans Stilling efter 1795 væsensforskellig herfra. Ved Embedets økonomiske Forringelse sank dets Indehaver ned til at være en langt mere underordnet Bestillingsmand, og Afstanden mellem ham og Direktørerne som hans høje foresatte uddybedes i tilsvarende Grad. Dette kom ogsaa tydeligt frem i den »Instruks«, som Direktørerne nu meddelte den nye Forstander, og som bl. a. bestemt forlangte, at han skulde efterleve Direktørernes »Resolutioner« nøjagtigt i alle Dele¹¹⁾.

3. Endnu væsentligere end Nyordningen af Hospitalsforstanderens Forhold blev dog Bortsalget 1795—1801 af store Dele af Hospitalets Bøndergods. I sin første Ansøgning (af 7. Juli 1794) herom¹²⁾ til Rentekammeret havde v. Pentz taget sit Udgangspunkt i Forordningen af 13. Maj 1769 § 7, der paabød Direktører for Hospitaler og lignende Stiftelser at se til, hvorledes de herunder hørende Bønder kunde faa overladt Ejendomsretten til deres Gaarde paa saadanne Vilkaar, som Bønderne kunde være tjent med, og Stiftelserne intet lide ved. Da nu Aalborg Hospital havde 507 Tdr. Hartkorn tilbage af sit Bøndergods, der for det meste var hoveripligtigt til Forstanderen, og da man skønnede, at Bønderne kunde blive »langt lykkeligere«, om de fik deres Gaarde til Ejendom, udbad v. Pentz sig Tilladelse for sig og Biskoppen til at udarbejde et Forslag om uden at lade afholde Auktion at afhænde Stiftelsens Bøndergods. Sagen gik videre til Kancelliet, der under 23. August s. A.

meddelte den ansøgte Tilladelse, og efter kun et Par Maaneders Forløb kunde Direktørerne indsende en vidtløftig Plan af det paatænkte Indhold. Den approberedes i sine Hovedlinier den 29. November 1794¹³⁾, idet man dog betonedede, at hvert enkelt Salg skulde godkendes af Kancelliet, og at Bortsalg kun maatte finde Sted paa den Betingelse, at det solgte Gods vedblev at være Selvejergods. Som det første i sin Art approberedes den 13. Marts 1795 Bortsalget af en Gaard i Sæderup By, Nøvling Sogn, Fleskum Herred, for 300 Rdlr. til et Par afdøde Fæstefolks Søn, Niels Christensen¹⁴⁾, men dette var kun en Forløber. Ikke længe efter (den 17. Juli 1795) approberedes Bortsalget af ca. 80 Tdr. Hartkorn Bøndergods for ca. 7740 Rdlr. Det drejede sig her om Gods i Hornum, Fleskum og Kjær Herreder, fortrinsvis i det førstnævnte (bl. a. 8 Gaarde i Svenstrup). I Direktionens Indstilling herom sporer man tydeligt v. Pentz's Haand og Aand, og den indeholder adskillige Udtalelser, der baade vidner om godt Kendskab til Landboforhold og om Begejstring for Bondefrigørelsen. Man fraraadede saaledes bestemt at bortsælge Godset ved Auktion; da der her var Tale om Ejendomme paa Livsfæste, var al Købespekulation udelukket:

»Bonden er alt for klog til, at han ved Auction byder een eneste skilling, han seer tiiden an; kjøbes han af een uvedkommende, veed han, at han i hands Leve tiid icke kan rokkes, og han er da ligegyldig; byder ingen fremmed paa Gaarden, saa sidder han og roelig og troer, at naar han fattes noget, naar han icke formedelst Misvext kan betale Landgilden, saa skal han nyde hielp af Hospitalet, og denne tancke har giordt bønderne hidtil søvnagtige og dovne; opmuntres derimod, som nu er begyndt, nogle til at kjøbe, settes Priiserne saaledes, at hospitalet ved endelige Udslag vinder, og Bønderne tillige icke betaler høyere, end at de kan betale deres Renter og deres betydelige mange Skatter, tiender og saa viidere, at de enddog i paakommende ulyckelige tilfælde, mislige Aaringer kan overvinde et Stød og dog icke syncke, saa følger de alle effter, saa begynde de at arbeide med Lyst for deres eget, for Effterslægtens Vel, og i een kort tiid vil da hartkornet her, ligesom i Dronningborg Birk i Randers Amt, komme i Flor, der gielder nu een tønne hartkorn imellem 2 til 400^{dr}, og Aarsagen ligger deri, de have fra først icke betalt deres Steder for dyrt, de have kundet anvendt noget paa Jordenes forbedring, og nu høste de Nyttens¹⁵⁾.

Efter den gode Begyndelse fortsatte man i samme Spor, og den 20. November 1795 approberedes Bortsalget af yderligere ca. 223 Tdr. Hartkorn for ca. 24540 Rdlr. Denne Gang var det ogsaa fortrinsvis Gods i Fleskum Herred (især i Dal, Nørre og Sønder Tranders Sogne), i Hornum og Hindsted Herreder. Direktørerne udtalte i deres Indstilling herom, at de haabede »at have handlet til Hospitalets sande Fordeel og til Bøndernes fremtidige Conservation¹⁶⁾, og opmuntret af dette Udfald tog man derpaa fat paa Bortsalget af Stiftelsens saa vigtige Bøndergods i Hasseris. Man opnaaede (efter v. Pentz's senere af Biskoppen tiltraadte) Forslag

Tilladelse til at bortsælge dette uden foregaaende ny Udskiftning, som formentes at ville blive en Del af de »brave, stræbsomme« Bønder til Skade, og da den 28. April 1797 Bortsalget bl. a. af 11 Gaarde og 15 jordløse Huse i Hasseris approberedes, havde man dermed afhændet en Del af det allerældste Klostergods¹⁷⁾. De følgende Aar (ved Approbationer af 9. Marts 1798, 20. December 1799 og 5. Juni 1801) bortsolgtes yderligere ca. 54 Tdr. Hartkorn Bøndergods (deriblandt hele Sørup By i Buderup Sogn), saaledes at man ved Indtrædelsen i det ny Aarhundrede som samlet Resultat kunde gøre op, at der siden 1795 var solgt ialt 408 Tdr. 4 Skpr. 2 Fdkr. $1\frac{1}{3}$ Alb. Hartkorn Bøndergods til de tidligere Fæstere for 44790 Rdlr. 2 Mk. 8 Sk. Herved beregnedes det, at Stiftelsen i aarlig Indkomst vilde vinde ca. 590 Rdlr. rent bortset fra de betydelige Besparelser af Udgifter vedrørende Godsets Administration. Den resterende Del af Godset, ca. 100 Tdr. Hartkorn, haabede man at kunne faa afhændet i Løbet af ganske kort Tid, men det kom til at gaa helt anderledes¹⁸⁾.

Bøndergodset havde fra de ældste Tider udgjort den vigtigste Del af Grundlaget for Hospitalets Tilværelse; som den anden Hovedpille i Stiftelsens Økonomi havde man i Aarhundreder betragtet Tienderne, og ogsaa med disse skulde der nu ske Forandringer. I 1796 indstillede Direktørerne til Kancelliet, at Konge- Korn- og Kvægtienderne skulde søges overdraget Tiendeyderne selv enten ved Salg eller Forpagtning. Nogen ensartet Fremgangsmaade kunde ikke anvendes, og der opstod mange Vanskeligheder paa dette Omraade, bl. a. som ovenfor omtalt, fordi Udsigten til det urimeligt forøgede Arbejde medførte Hospitalsforstander Krogs Afgang. I de kommende Aar bortsolgtes enkelte af Tienderne, medens andre overdroges Tiendeyderne efter Akkord i Henhold til »Indbydelsen« herom af 18. Marts 1796. En Række af den Slags »Foreninger« med Tiendeyderne approberedes af Kancelliet i de nærmest følgende Aar. En mere almindelig Regulering af disse Forhold fandt dog først Sted efter Udstedelsen af Forordningen om Tiendevæsenet i Danmark af 8. Januar 1810¹⁹⁾.

4. Det er tidligere nævnt, at Hospitalsdirektørerne straks efter Forstander Traps Død opnaaede Kancelliets Tilladelse til at lade den gamle »Klostermark« uden for Aalborg opmaale og bortsælge ved offentlig Auktion. Senere skiftede Direktørerne imidlertid Standpunkt og mente nu, at det vilde blive mere fordelagtigt for Hospitalet, om man beholdt Klostermarken som Ejendom og blot udlejede de enkelte Parceller. Desuden foreslog de, at tre Parceller skulde forbeholdes til Brug for Forstanderen, Stiftamtmanden og Biskoppen i Henseende til det store økonomiske Ansvar, der var forbundet med Stiftelsens Bestyrelse, og som et

Vederlag »for den megen Møye, vi have med Hospitalets bedre Indretning«. Dette sidste Forslag er aabenbart faldet Kancelliherrerne temmelig stærkt for Brystet. Af deres bevarede Voteringer herom fremgaar det, at man fandt, at Direktørerne paa dette Punkt ikke havde »været meget delicate«, og at deres Forslag bar »et kiendelig Præg af Egennytte«. Man fastholdt derfor, at hele Klostermarken skulde stilles til Auktion til Bortlejelse for 12 Aar. Dette fandt derpaa Sted og approberedes den 23. Oktober 1795²⁰). Et andet af Hospitalsforstanderens gamle Privilegier forsvandt næste Aar (1796), idet hans Rettighed til at lade græsse 10 Høveder paa Aalborg Bys Mark afkøbtes Hospitalet af Byen. En Eng, Kringel-Eng, to Mile paa den anden Side Fjorden, som ogsaa havde været tillagt Forstanderembedet, var allerede blevet bortsolgt 1795²¹).

Dette begivenhedsrige Aar medførte ogsaa store Forandringer ved selve Hospitalsbygningerne. Allerede den 3. August indstillede Direktionen, at der meddeltes Approbation paa Bortsælgelsen dels af et Par Lejehuse i Aalborg, dels af den gamle Klosterkirkegaard beliggende ved Latinskolen. Denne Kirkegaard var saa forfalden, at den kun kunde sættes i Stand for ca. 1000 Rdlr., og var iøvrigt ikke længere fornøden, da Direktionen havde ladet indrette en ny, køn Begravelsesplads for Hospitalslemmer uden for Byen paa en Del af Klostermarken. Kancelliets Approbation fulgte hurtigt (allerede den 22. August), fremskyndet ved en Ansøgning fra Køberne, der gjorde opmærksom paa, hvorledes slette og tyvagtige Mennesker forgreb sig paa Kirkegaardens gamle Mure, »som hver Nat skammelig bestjæles og indsvinder«. Kirkegården bortsolgtes, for at den ved at indrettes til Byggepladser kunde »blive Byen til Zir«. Nogle Maaneder senere (den 23. Oktober) approberedes endvidere Salget af Hospitalets store Lade (16 Fag Mur og Bindingsværk) og et Øksenhus (15 Fag), der laa i den yderste Hospitalsgaard, og som nu var blevet overflødiggjorte ved Ophøret af Forstanderens Landhusholdning. Ved Approbation af 8. April 1796 likvideredes yderligere den gamle Vognremise ved Siden af den forrige Lade²²). Omtrent samtidigt (den 29. Marts 1796) meddeltes der Direktionen Tilladelse til at lade foretage en omfattende Reparation af selve Hospitalsbygningerne i Forbindelse med forskellige Nyindretninger. Vigtigt var det især, at der øst for det gamle Konventshus blev opført 7 nye »Daarekamre«, som senere skal omtales nærmere²³).

Disse Planer om en Modernisering af Hospitalsbygningerne medførte et pinligt Sammenstød mellem Direktørerne og Byens Toldinspektør, Kammerraad Christian Preetzmann. Denne foretagsomme Herre havde lejet den gamle Konventstue til Benyttelse for et Væveri og blev nu opsagt til Fraflytning. Herover blev han yderlig forbitret og klagede sin Nød til

Kancelliet. »Til Bedste for det Almindelige og ikke uden betydelig Tab« holdt han 6 Vævestole i Gang og ønskede nu for en billig Leje at beholde den gamle »forrevne« Konventstue Sommeren over. Dog i eet Tilfælde ønskede han det ikke, nemlig — som han med en velturneret Giftighed ytrede —:

»med mindre at den er bestemt til den forventende nye Indretning for de ulyksalige vanvittige Hospitalslemmer, hvoraf endnu 2de, desværre! henstøner deres usle Liv i de samme elendigheds og fortvivlelses Huller, hvor i sin Tid den strafværdigste Ligegyldighed og Ufornuft henkastede dem; thi i saa Fald forlanger jeg det ikke; men ønsker, tilligemed enhver, som har mindste Følelse af Menneskelighed, at disse ynkværdige, blot vanvittige Medbrødre, jo før jo hellere, maatte vorde befriede fra en saa jammerlig og umenneskelig Behandling«.

Direktionen protesterede heftigt mod dette ret utilslørede Angreb paa dens Embedsførelse, kaldte hans Paastande usandfærdige og grænsende til Rabulisteri samt oplyste, at Preetzmann var blevet sagt op, fordi han bestandig vilde blande sig i ham uvedkommende Ting og næsten anse sig selv for Klosterets Forstander. Desuden var det nødvendigt, at Konventstuen blev rømmet, thi da man havde besluttet, at Hospitalets Kasse fra 1. Maj skulde opbevares hos Forstanderen, kunde man ikke føle sig tryk, naar Arbejdsfolk, Soldater og Daglejere tidlig og sildig skulde gaa ind og ud af Klosterporten. Kancelliet holdt ganske med Direktionen²⁴⁾, der saaledes vandt en let Sejr over Preetzmann, men den glemte ham ikke dette Oprin, og da den planrige Toldinspektør et Par Aar senere (1799) foreslog, at afskedigede Toldbetjente fra Aalborg skulde have fortrinsvis Adgang til Optagelse i Hospitalet, satte den sig bestemt imod dette. I en usædvanligt skarp Erklæring mindede Direkørerne om, hvorledes Preetzmann i Aarene 1795—6 »gjorde sig ald Umage for at melere sig i vore Anliggender med Hospitalets Bestyrelse«. Naar han nu igen var »vaagnet« til ny Daad, skyldtes det sikkert ikke Æmhed og Medlidenhed, men hans Begærlighed efter at udvirke en *Befaling* til Direktionen, saa at han frit turde vise den de Grovheder, som han yndede at ytre. Man skulde iøvrigt gerne ved passende Lejlighed aabne Hospitalet for en eller anden Toldbetjent, der var kommet til Agters, men vilde ingenlunde tiltræde Preetzmans Forslag i dets Almindelighed. Ogsaa denne Gang gav Kancelliet ubetinget Direktionen Medhold²⁵⁾.

V. TRÆK AF STIFTELSENS INDRE LIV I DET

18. AARHUNDREDE

1. Hvad der tidligere er fremhævet om Kilderne til Kundskab om den indre Tilstand i Aalborg Hospital i det 16. og 17. Aarhundrede, gælder desværre i ikke mindre Grad for det 18. Aarhundredes Vedkommende. Særlig beklageligt er det, at Stiftelsens Regnskaber synes at være gaaet tabt, thi netop den Art Kildemateriale giver ofte paa en egen intim Maade Indblik i mange Slags Forhold, som ikke findes omtalt i andre Aktstykker. Skønt det saaledes er Hospitalets Skæbne i ydre Henseende, der har maattet være Hovedgenstanden for den historiske Behandling for denne Perodes Vedkommende, vil der dog være Grund til i et eget Afsnit at samle de forholdsvis faa Træk, der foreligger til Oplysning om Stiftelsens indre Liv.

Med Hensyn til selve Bygningskomplekset har man det Indtryk, at der ikke er foregaaet gennemgribende Forandringer i denne Periode, og ogsaa Fordelingen af de enkelte Bygninger og Rum synes at være blevet bevaret, som den var overtaget fra de forrige Aarhundreder. I den lange Vestfløj var Lemmerne anbragt¹⁾, i Tværfløjen boede Forstanderen, og i Østfløjen havde Latinskolen vedblivende til Huse. Aldrig har Muserne haft »en mere melancholsk Residens« end i dette »som et til en Stald forandret Kloster,« siger Laurids Engelstoft 1805²⁾. Man talte stadig om »Klosteret« modsat »Hospitalet«, de fattiges Bolig³⁾. Derimod forsvinder det gamle Navn »Sygstuen« og afløses af Betegnelsen »Sengestuen«⁴⁾. Af dennes Indretning findes fra Begyndelsen af det følgende Aarhundrede en malende Skildring, der nærmere skal blive omtalt i en anden Sammenhæng. I »Klosteret« nævnes 1798 som hørende til Forstanderens Lejlighed følgende Rum: (i underste Stokværk) Havestuen, 2 smaa Kamre til Haven, Dagligstuen, det lidet Kammer derved, Sovekammeret med et lidet Spiskammer, det store Pige-kammer, Køkken, Bryggershus, Kostald, Hønsehuse; (i øverste Stokværk) den store blaa Sal med 2 smaa Kamre, Skriverstuerne og de i Gangen til Konventstuen værende saakaldede Fru Hirchnachs 2 Kamre, desuden forskellige Lofter og Gange. I »den nye Konventstue« skulde Direktørene ved-

blivende afholde deres Møder. Naar der samtidig tilsikres Forstanderen Plads til sit Brændsel i »det store grundmurede Hus lige for det Hus, hvor han boer«, ses det heraf, at »det nordre Hus« vistnok nu som før i Tiden har været anvendt til Oplagsrum (ogsaa for Korn)⁵). I Hospitalsbygningen (maaske i den gamle Konventstue) havde Biskop Thestrup desuden 1718 ladet opstille Resterne af det gamle Stiftsbibliotek, og da hundrede Aar senere — 1818 — »Aalborg Stifts og Amts offentlige Bibliotek« oprettedes, fik ogsaa dette Plads i Hospitalet⁶). Medens der næppe skete væsentlige Forandringer i Hospitalets Indre, medførte — som ovenfor fremstillet — Reformerne 1795 ff. en gennemgribende Ændring i Hospitalets Omgivelser ved Bortsalget af den gamle Kirkegaard, Udhusene m. m. Ved denne Lejlighed forsvandt ogsaa den sidste Rest af Helligaandsklosterets Kirke, idet det tilbagestaaende Kirketaarn i Henhold til kgl. Resolution af 12. September 1806 blev nedbrudt, og de gamle Kirkeklokker — den ene fra 1460(?) — blev solgt til Omsmelting⁷).

Hospitalets daglige Forvaltning var stadig betroet Hospitalsforstanderen, og som oftere omtalt indtog han i dette Tidsrum indtil Forandringen 1794 vistnok en temmelig selvstændig Stilling. I en Indberetning kort efter Justitsraad Traps Død opgives hans Pligter til følgende: at føre Tilsyn med 60 Hospitalslemmer og de afsindige i de 4 Daarekister, at bestyre Stiftelsens Jordegods paa over 500 Tdr. Hartkorn, at have Opsyn med Kapitalernes — over 50000 Rdlr.'s — Anbringelse paa sikre Steder, at tilse Vedligeholdelsen af Hospitalets Bygninger, at lægge Budgettet og føre Regnskabet, modtage Stiftelsens Indtægter og heraf udrede de løbende Udgifter, deriblandt Almisser til ca. 120 Personer uden for Hospitalet, og endelig at bortauktionere eller bortfæste Tienderne⁸).

Til Gengæld herfor var han aflagt med en rundelig Lønning, hvis vigtigste Bestanddel var Indkomsterne fra den gamle Ladegaard paa Klostermarken, ansat til ca. 14 Tdr. Hartkorn. Allerede i Kriseaarene 1729—30 var der dem, der havde set med skæve Øjne til denne ikke ubetydelige Indkomstkilde, men først 1795 lykkedes det, som tidligere nævnt, Ditlev v. Pentz' Reformiver at bringe dette Forhold til Ophør og i det hele at faa Hospitalsforstanderembedet trykket ned i et langt lavere Plan. Forskellen mellem før og nu viser sig ogsaa paa iøjnefaldende Maade gennem Opgivelserne om Forstanderens Folkehold. Medens Justitsraad Trap 1787 havde en Fuldmægtig, en Dreng, en Kusk, en Tjener, en Gaardskarl, en Tærsker, en Stuepige, en Kokkepige og tre Bryggerspiger i sin Tjeneste, findes hans Efterfølger 1801 kun opført med to Piger⁹).

Saa længe Forstanderen havde Ladegaardsmarken, havde han tillige

det vigtige Privilegium at faa den drevet ved Hoveri af Hospitalsbønderne. 1730 var dette ordnet saaledes, at Bønderne paa Aalborg-Siden af Limfjorden besørgede Pløjning, Møgagen samt Kørsel af Korn og Sæd, medens Bønderne paa den anden Side Fjorden ydede Hjælp ved Høslettet, Kornhøsten og Tærskningen. Meget detaillerede Bestemmelser, men væsentlig efter de her angivne Linier, foreligger fra 1770, da der blev udstedt et Generalhoverireglement for alle Hospitalets Bønder¹⁰).

Skønt der stadig klages over, at den Jord, der hørte til Ladegaardsavlingen, var »skarp og sandig« og i visse Aaringer gav lidet Udbytte, saa synes den dog at have afgivet en ganske god Indtægtskilde for Forstanderne¹¹). Man forstaar derfor, at de jævnlig var paa deres Post for at værne om Retten til at faa Jorden drevet ved Hoveri, og da de aabenbart til Dels ved Hjælp af deres Embedsindtægter kunde blive velstaaende Folk, var det selvfølgelig af ikke mindre Vigtighed, at de stadig ved Udnævnelser kunde gøre Regning paa at blive fritaget for den gamle Forpligtelse fra Danske Lov til ved deres Død at efterlade Hospitalet deres Formue¹²).

Forøvrigt kom det nu klart til Udtryk, at en Hospitalsforstanders almindelige Stilling var blevet en ganske anden end paa Reformations-tiden. Det halvt gejstlige Præg, som kan iagttages lige ned til Hr. Niels Christensen, var vel i det væsentlige forsvundet fra Midten af det 17. Aarhundrede, efterhaanden som det blev rent praktisk uddannede Mænd, hvem Hospitalsforvaltningen betroedes, men tidligere Tidens Opfattelse vedblev dog længe at gøre sig gældende paa visse Punkter. Saaledes henhørte Hospitalsforstanderen i Aalborg og hans Familie endnu lige til 1755 under den gejstlige Skiftejurisdiktion. Johannes Juulsons Død i samme Aar gav imidlertid Anledning til en principiel Ændring af dette Forhold. Hans Enke havde faaet Ret til at sidde i uskiftet Bo, men til Gengæld herfor skulde der betales en »Recognition« til Skifteretten, men til hvilken Skifteret? Magistraten i Aalborg hævdede, at en Hospitalsforstander maatte sortere under den verdslige Jurisdiktion, medens Stiftsprovsten, Dr. theol. Herman Peter Gudme med stor Vidtløftighed søgte at bevise, at Forstanderen hørte under den gejstlige Skifteret, som hidtil havde behandlet alle Boer af den Art i Aalborg, hvorfor han da ogsaa havde indkasseret den omstridte Kendelse. Hospitalsdirektionen gav ham Medhold i hans Opfattelse, men fandt rigtignok, at Magistratens Standpunkt ikke var helt ubeføjet, da Hospitalsforstanderen jo ikke var en gejstlig Person i strengeste Forstand. Da Sagen kom til Behandling i Danske Kancelli, afæskede dette Generalprokurør Henrik Stampe en Udtalelse, og i en Erklæring, der ved sin klare Form og ejendommelige Realitetssans er typisk for Affatteren, gjorde Stampe Rede for en Hospitalsforstanders

principielle Stilling. For 150—200 Aar siden, siger han, kunde der være god Grund til at anse en Hospitalsforstander for en gejstlig Person, nu-tildags er han derimod blot en rent administrativ Embedsmand, der bestyrer Jordegods og forvalter Indkomsterne deraf. Heller ikke kan man aflede hans formentlige gejstlige Særpræg deraf, at det er Stiftets Biskop, som medvirker ved hans Beskikkelse, thi dette tilkommer ikke Biskoppen som Biskop, men fordi der tillige er betroet ham Inspektion med Hospitalet. Ergo kan der ikke længere være den fjerneste Grund til at lade en Hospitalsforstanders Bo behandle af en gejstlig Skifteret. Naar dette hidtil er sket i Aalborg, maa det dog antages, at det er gjort i god Tro, hvorfor det for det paaankede Tilfældes Vedkommende kan have sit Forblivende herved, men for Fremtiden bør saadanne Boer høre ind under den verdslige Jurisdiktion. Til dette Standpunkt sluttede ogsaa Kancelliet sig, og dets Afgørelse af denne Sag virker derfor som den officielle Bekræftelse paa det nye Syn paa en Hospitalsforstanders Stilling, som i Tidens Løb havde arbejdet sig frem¹³⁾.

2. Der er Grund til at tro, at Lemmerne i Aalborg Hospital har ført en mere betrygget Tilværelse i det 18. end i det 17. Aarhundrede, da økonomiske Kriser jævnlig rystede Stiftelsens hele Grundvold. Den stærke Fremgang, der Aarhundredet igennem kendetegner Hospitalets Udvikling, har ogsaa gjort det muligt, at et langt større Antal Personer end tidligere har kunnet understøttes. 1691 havde Hospitalet 41 faste Lemmer, 1729 55 og 1795 60 fraregnet dem, der var anbragt i Daarekisterne, men desuden blev der ydet Hjælp til en temmelig stor Kreds af trængende uden for Hospitalet. 1761 opgives det samlede Antal af alle, der nød Understøttelse, til 130¹⁴⁾; allerede det næste Aar udtalte Direktionen, at i Hospitalet tog de fattiges Tal stadig til, og Regnskaberne fra 1795 ff. viser, at det var en broget Skare uden for Hospitalets Mure, hvis Nød man søgte at lindre.

Hvad Lemmernes sociale Oprindelse og hele Beskaffenhed angaar, gælder vistnok det samme som for det 17. Aarhundredes Vedkommende. Det har efter al Sandsynlighed vedblivende været fra den lavere Almueklasse, at Aalborg Hospital har faaet sin væsentligste Tilgang. Retten til at udnævne Lemmer synes saa godt som udelukkende at have været i Hænderne paa Direktionen, om end i Henhold til Forstanderens Indstilling. Dette oplyser Biskop Thestrup 1727, hvorfor han paa det bestemteste vender sig mod den skammelige Mistanke, at Forstanderen skulde have ladet sig bestikke til at optage Lemmer, som ikke rettelig hørte hjemme i Hospitalet¹⁵⁾. Fra Thestrups egen Tid foreligger der enkelte af Direktionens »Indlæggelsesbreve« — f. Eks. et fra 1730, hvor-

ved man skaffede »en elendig Korsdragere«, Rebekka Friis, Optagelse i Hospitalet¹⁶⁾. Af de tidligere ret hyppige Kongebreve af denne Art er der derimod kun fundet eet — fra 1704 —, hvorved Kongen til Optagelse anbefaler en Stakkel, »som af et stærkt salt Flod saaledes er blevet beskadiget, at han ej sit Brød selv skal kunne fortjene«¹⁷⁾. Lidt anderledes forholder det sig med Anbefalinger til at nyde almindelig Understøttelse af Hospitalet, hvorpaa Kongerne ogsaa i dette Aarhundrede nu og da gav Anvisning. Saaledes anbefaledes 1708 en Præsteenke »formedelst hendes slette Tilstand, og at hun ej med sine Hænders Gerninger sit Brød kan fortjene til sig og sine Børn«, til Understøttelse; 1730 den ikke ubekendte historiske Samler og Genealog Oluf Hermansen Nysted, tidligere Degn, Klokker og Bedemand i Hobro, »som paa begge Fødder skal være lam«, 1735 en norsk Skolemand og Kapellan, Edvard Mathis Meyer, der var blevet angrebet af en heftig Svaghed og siden var »faldet udi en stor Melankoli og Sindets Urolighed«¹⁸⁾, foruden flere andre. En usædvanlig rundhaandet Understøttelse blev 1762 Konrektoren i Aalborg, Mag. Georg Frederik Thestrup til Del, idet Kongen bifaldt, at der een Gang for alle skulde skænkes ham 100 Rdlr. af Hospitalets Midler for hans 27 Aars »møjsommelige Skoletjeneste«¹⁹⁾.

Om Hospitalslemmerne har levet under samme strenge Opsyn og Tugt som før Aar 1700, kan ikke siges med Bestemthed, bl. a. fordi der ikke synes bevaret noget Reglement fra det 18. Aarhundrede. Det er dog ikke sandsynligt, at deres Kaar i den Henseende har været væsensforskellige fra tidligere Perioders, omend Tidsaanden især mod Aarhundredets Slutning maaske kan have øvet en mildnende Indflydelse²⁰⁾. Forskellige Oplysninger fra det 19. Aarhundredes Begyndelse giver det Indtryk, at trods al ydre Betyggelse var den Lod, der blev et datidigt Hospitalslem til Del, ikke alt for misundelsesværdig.

3. Da man med Sikkerhed ved, at Lemmerne i Slutningen baade af det 17. og det 18. Aarhundrede var underkastet regelmæssigt Lægetilsyn²¹⁾, maa man formode, at det samme ogsaa var Tilfældet i hele den mellemliggende Periode, men der kendes intet nærmere hertil. Derimod findes der fra denne Tid interessante Oplysninger om et beslægtet Omraade, Sindssygeplejen, som gerne var knyttet til de almindelige Hospitaler. Et kgl. Reskript af 29. Juli 1709 havde befalet, at der ved alle Hovedhospitaler skulde indrettes et eller to Værelser for fattige Folk, som blev hjemsogt af »Vanvittighed og Sinds Forstyrrelse«. Dette Reskript blev imidlertid ikke straks efterlevet i Aalborg. Tyve Aar senere ankede Kommissærerne over denne Forsømmelse og foreslog, at der nu i Forbindelse med Hospitalet skulde indrettes to saadanne Rum for vanvittige Personer,

men forgæves. Mærkeligt nok mødte Forslaget nemlig stærk Modstand hos Direktørerne for de fattiges Væsen, der fandt, at »saadanne [Daarekister] maatte ved deres Bulder og Larmen virke en Forstyrrelse i Hospitalet«²²). Der skete da heller intet paa dette Omraade i den følgende Snes Aar. Først da ny Reskripter (af 3. Januar 1738 og 22. Juni 1742) i Almindelighed havde indskærpet Bestemmelserne fra 1709, førte dette vistnok til, at man indrettede nogle »Daarekamre« i Aalborg Hospital, men her — som flere andre Steder — havde de en lidet menneskeværdig Karakter²³). Det eneste Formaal med disse fængselslignende Gemmesteder var at befri Samfundet for de afsindige, og paa nogen Bekvemmelighed for de syge selv var der ikke tænkt, lige saa lidt som paa Helbredelse af dem. Da det i 1795 blev anmeldt for Kancelliet, at »der i 3de afskyelige, næsten underjordiske Huler ved Hospitalet i Aalborg, som har Navn af Daarekister, skal ligge 3de ynkværdige Mennesker henkastede«, afkrævede man Direktionen en Indberetning herom. Hvem der har anmeldt dette for Kancelliet, siges ikke, men det er sandsynligt, at det har været den Toldinspektør Preetzmann, fra hvis Haand der foreligger den tidligere meddelte, drastiske Beskrivelse af Daarekamrenes Tilstand²⁴). At denne lod en Del tilbage at ønske, indrømmedes ogsaa af Direktionen, der 1797 kaldte de ældre Daarekister »saa slette, at vi deri ingen flere kunde indtage«. Det var da et betydeligt Fremskridt, at der i Foraaret 1796 blev indrettet 7 nye Daarekamre i Nærheden af den gamle Konventstue. Dette var aabenbart ogsaa af andre Grunde en meget tiltrængt Foranstaltning, bl. a. fordi — som man kan se af forskellige Forhandlinger fra disse Aar — Aalborg Hospital var det eneste Sted i Thisted, Hjørring og Aalborg Amter, hvor afsindige kunde anbringes. Allerede umiddelbart efter, at de nye Daarekamre var opført, var alle Pladser heri belagt — som det siges — med »uheldige« Mennesker. I Forslaget til Daarekamrenes Indrettelse hedder det, at der i hvert Kammer skulde være en Seng, et lidet Bord, en Træstol eller stor Skammel, og at Dørene skulde forsynes med gode Hængsler og Laas samt en »Slaade« til at trække til og fra. Trods de væsentlige Fremskridt, som skete paa dette Omraade 1796, følte dog ogsaa de nye Daarekamre forholdsvis tidligt som forældede, og allerede 1831 maatte man skride til Opbygning af mere tidssvarende Daarekister²⁵).

Forøvrigt frembød hele Spørgsmaalet om Sindssygeplejen forskelligartede alvorlige Problemer. Den begrænsede Plads i Daarekamrene hindrede, at der dér kunde anbringes saa mange, som strengt taget var nødvendigt, og paa den anden Side viste der sig oftere hos Landbefolkningen en Tilbøjelighed til at vælte Besværet og Bekostningen ved Plejen af mange, der blot i mindre Grad var angrebne, over paa det offentlige.

Man søgte da saa vidt gørligt at raade Bod herpaa ved at bevilge Understøttelser til dem, der kunde anbringes i privat Pleje uden for Hospitalet.

At det kunde være en alvorlig Ulykke for en hel Landsby at have en saadan »uroelig« Person i sin Midte, fremgaar bl. a. af en ret mærkelig Ansøgning fra Sognemændene i Vraa 1795²⁶⁾, der i 4 Maaneder Dag og Nat havde maattet bevogte et afsindigt Menneske. Hans Fader skildrer dette saaledes:

»Min Stif-Søn, Niels Andersen, fød i Smidstrup, Seilstrup Sogn, 29 Aar, som i en Tiid af ongefær 5 til 6 Aar til og fra har været for eendeel berøvet Forstandens Brug . . . er i sidste Foraar gandske gaaen fra Forstanden, hvorfore han effter Amtets høie Øvrigheds Ordre siden Julii Maaned er bleven bevogtet i mit Huus af Sognets Beboere, og da der ikke findes mindste Forhaabning til Forbedring, men tvertimod til det værre, og det synes at være alt for tungt for Sognets Beboere at vedblive længere med Vogtning foruden det, at det er mig umuelig som en fattig Huusmand at have dette gale Menniske i mit Huus, der næsten daglig foraarsager mig Skade, ja ikke alleene det, men man maae endog befrøgte, at han skal gjøre een Ulykke enten paa sig selv eller andre, hvortil det lader, effter all Sandsynlighed, at han har stoer Attraae; saa ansøger jeg herved underdanigst Deres Høyvelbaarenhed Herr Kammerherre og Stiftamtmand Pentz og Deres Høyædle Høiærværdighed Herr Bishop Studsgaard, at det naadigst maatte blive tilladt, at bernelte min Stif-Søn maatte blive modtaget i Aalborg Hospital eller den saa kaldede Daarekiste, hvorved han muelig, maaskee, som et ungt Menniske endnu kunne staae til Rædning. Denne min underdanigste Ansøgning haaber jeg naadigst finder Biefald, naar de høie Herrer naadigst vil behage at overveie min ynkværdige og jammerfulde Forfatning med at være plaget med saadant et galt Menneske; thi ham foruden har ieg min Kone, som er hans Moder, der nu er henimod 70 Aar og næsten færdig at gaae fra Forstanden for hendes Søns Skyld.«

4. I det 16. og 17. Aarhundrede havde Lemmernes kirkelige Betjening staaet som en vigtig Opgave, og det ser ogsaa ud til, at man i det 18. Aarhundrede har tillagt denne Side af Hospitalets Tilværelse en ikke ringe Betydning. Naar en Del af Lemmernes Opholdsstue stadig kaldtes »Hospital's Choret«, saa antyder dette Navn dets Anvendelse ogsaa til gudstjenstlig Brug. Af et Inventarium fra 1798²⁷⁾ ses det da ogsaa, at her fandtes adskillige Ting af kirkelig Karakter: Alterkalk og Disk, Oblatæske, Messehagel og -skjorter, forskellige Alterduge, et Skarlagens Alterklæde, foræret 1681 af Forstander Søren Jensen Glimsholt, en Altertavle, malet 1764 af en Maler L. F. Weise, Lysestager, Ligklæder og -lagen, en svensk Lænestol med blaat Plydses Sæde, arvet 1793 efter en gammel Kone og nu brugt af Hospitalspræsten, og andet lignende. Ganske interessant er ogsaa Listen over den Række opbyggelige Skrifter, som hørte hjemme her, og hvoraf en Del sikkert brugtes til Højtlesning. Foruden forskellige Eksemplarer af Biblen, Ritualet, Alterbogen, Psalmebøger nævnes saaledes [Philip Kegels] 12 aandelige Betænkninger, Ene-

vold Ewalds Bibelske Concordants, Eiler Hagerups »Merkværdige Exemp-ler paa de hellige Martyrers svare Lidelser«, Ole Madderups »Nogle Sprog af den hellige Skrift«, og en hel Samling af den meget skrivende Stiftsprovst i Bergen Hans Mossins Skrifter: hans »Aften-Tanker til høvere Efter-Tanke«, hans »Huus-Postill« i stor og lille Udgave, »Samling af nyttige og læreriige Historier«, Forklaring over 1. og 2. Mosebog og flere andre.

Medens Degnetjenesten indtil Skolereformen 1805 blev besørget af en af Latinskolens Mesterlektianere²⁸⁾, havde Stiftelsen vedblivende sin egen Præst. Han blev oprindeligt udnævnt af Kongen, om end efter Direktionens Indstilling eller »Præsentation«, men da den 1743 havde udstedt et formelt Kaldsbrev, kasserede Christian VI dette og lod meddele, at han for Fremtiden vilde have Kaldsretten forbeholdt sig. Dog tog man i Almindelighed Hensyn til Direktørernes Indstilling, men vel at mærke forlangtes det, at der skulde indstilles flere Kandidater til Embedet, da Indstilling blot af een Ansøger vilde blive opfattet som en maskeret Kaldelse. Med denne Forandring maatte Direktionen da finde sig til Rette. Indstillingsretten til det andet Præstekald, Direktionen havde at bortgive, Skagen Sognekald, opgav man frivilligt 1794 til Fordel for Kongen²⁹⁾.

Præsteembedet ved Aalborg Hospital hørte til Landets mindre Kald. En alvorlig Mangel var især, at der ikke til det var knyttet Ret til Pension for Præsten eller hans Enke. Dette kunde føre til, at man i givet Tilfælde maatte gribe til særlige Udveje. Da der saaledes 1745 efter blot to Aars Tjeneste var død en Hospitalspræst Hans Henrik Berg, efterladende sig Enke med 4 uforsørgede Børn samt et Bo, hvori Gælden langt oversteg Formuen, bevilgede Kongen, at der af Hospitalets Midler maatte tilstaas den arme Enke en beskeden Understøttelse paa ca. 2 Mk. ugentlig, at hun og hendes Børn ikke »maatte af Mangel for Levned Midler krepere«³⁰⁾. Kort efter Aar 1800 tænkte man paa at ophæve alle Hospitalspræsteembeder i Landet, men da den daværende Hospitalspræst i Aalborg ikke vilde lade sig forflytte, maatte man her vente en Del Aar, indtil han var død. Dette skete 1818, og ved kgl. Resolution af 14. April 1818 ophævedes nu Embedet, da man fandt, at det var for ringe til at give en Familie en anstændig Underholdning (Indtægterne opgjordes til 122 Rbdlr. Sølvværdi, 62 Rbdlr. Navneværdi). Til Erstatning herfor bemyndigedes Direktørerne til mod en aarlig Godtgørelse af 100 Rdlr. S. V. at antage en af Byens andre Præster til »Lærer og Sygetrøster« i Hospitalet. Han skulde her varetage Sjælesorgen (specialis animarum cura), prædike i det ringeste hver anden Søndag og den første Dag af de tre store Højtider i Hospitalskirken, stadig være rede til at tage Lemmerne til Alters og

fittigt besøge dem, især de sengeliggende, »for at styrke dem under deres Lidelser i Troe, Haab og Taalmodighed«. Til Gengæld skulde den hidtil brugelige Ugeprædiken i Hospitalet bortfalde. Det blev den residerende Kapellan ved Budolfi Kirke, der kom til at overtage den tidligere Hospitalspræssts Pligter, men først 1836 kunde han faa sin beskedne Løn lidt forhøjet, idet det bevilgedes, at den for Fremtiden skulde forøges med Renten af Anders Mathiesens Legat³¹).

Skønt Aalborg Hospitalspræstekald var et beskedent Embede, er det mærkeligt at se, hvorledes en Række af de Mænd, der i det 18. Aarhundrede beklædte det, holdt ud paa deres Post i ikke ganske korte Aaremaal. To af Præsterne i denne Periode var her hver i 30 Aar (Mag. *Christian Krog* 1713—43 og *Damasus Klauen* 1788—1818), een i 26 Aar (*Sixtus Aspach* 1762—1788) og een i 17 Aar (*Christian Frederik Milling* 1745—62). Formodentlig har de i Aarenes Løb paa en ejendommelig Maade følt deres Tilværelse vokse sammen med Stiftelsen og dens Lemmer. Ingen af Hospitalspræsterne hørte iøvrigt til de Skikkelser, der ved mærkelige Skæbner eller særlige Fortrin har Krav paa større Opmærksomhed, men af Indstillinger og lignende Aktstykker fremgaar det, at det har ligget de skiftende Direktører — ikke mindst vel Biskopperne — alvorligt paa Sinde at faa Hospitalet forsynet med retskafne og nidkære Præster. Den første Præst efter Aarhundredskiftet, *Frants Arctander* (1698—1712), er mest bekendt af sin yderlige Fattigdom, grundet paa en letsindig Husførelse, saa han bestandig maatte leve paa Gæld³²). Et bedre Eftermæle vandt den ovennævnte *Sixtus Aspach*, antagelig den betydeligste blandt Hospitalspræsterne i dette Aarhundrede. Han fik et godt Lov især for sine grundige Prædikener. En samtidig Kender paa dette Omraade siger, at han blandt Aalborgs Præster var »for sin Sødalenhed den behageligste, ligesom han var den grundigste og opbyggeligste«. Den samme Hjemmelsmand priser ogsaa Aspachs Formand, *Christian Frederik Milling*, som »ret skabt til at være Almuens Lærer ved hans populære Veltalenhed og indtrængende Talegaver«³³). Hospitalets sidste Præst, *Damasus Klauen*, var aabenbart en typisk Repræsentant for Oplysningstidens almennyttige Foretagsomhedsaand. Ved den nye Hospitalskirkegaards Indvielse 1795 holdt han en — senere udgivet — Tale over Temaet »Begravelsers Skadelighed i Byerne«, en Tale, som vakte ikke ringe Opmærksomhed og bl. a. skaffede Forfatteren berømmende Omtale i tyske Tidsskrifter som »en ædel og lystænkende Mand«. Selvom baade Tema og Udførelse kan give Eftertiden en tør og prosaisk Smag i Munden, saa bør det dog ikke glemmes, at Klauen her faktisk stod som Banebryder for en Opfattelse, der havde Aarhundreders Hævd mod sig, men hvis Rigtighed nu forlængst er anerkendt af alle³⁴).

Som før Aar 1700 udgjorde ogsaa efter dette Tidspunkt Hospitalets Lemmer alene Hospitalspræstens Menighed. En principiel Strid om Bestemmelsen af dette Begreb udbrød 1788, da den nylig beskikkede Hospitalspræst Damasus Klauen beklagede sig til Kancelliet over, at Hospitalsforstander Trap ikke brugte ham som Præst. Da imidlertid baade Trap, Stiftsprovst Professor Johan Ludvig Pontoppidan og Direktørerne til Dels ved Hjælp af Kirkebøgerne kunde oplyse, at Hospitalsforstanderen i Aalborg og hans Familie lige siden 1650 altid havde hørt under Budolfi Menighed, og endvidere tilføjede, at den saakaldte Hospitalskirke var ganske uskikket til deri at indrette Stolestader for Forstanderfamilien, hentede den embedsivrige Præst sig et ynkeligt Nederlag i denne Sag. Kancelliet resolverede nemlig 1789, at det skulde have sit Forblivende ved den mere end 140 Aar gamle Tradition, hvorefter Budolfi Kirke var at anse for Forstanderens rette Sognekirke³⁵).

VI. OMDANNELSESAAR

(1812—1852)

1. Den nærmest følgende Tid efter de store Reformaar 1795—1800 bærer et mere afdæmpet Præg, som det kun var naturligt, at der efter saa gennemgribende Forandringer maatte komme en Periode af Stilstand, hvori man byggede videre paa det nye Grundlag. Skønt v. Pentz vedblev at være Stiftamtmand lige til 1816, mærker man efter 1800 langt mindre end tidligere til hans virksomme Aand, og forskellige ydre Omstændigheder bidrog ogsaa til, at Reformarbejdet ikke blev fortsat efter samme Maalestok. Det er bekendt nok, at der indtræder nogen Afslappelse i den videre Gennemførelse af de almindelige Landbrugsreformer her i Landet efter Aar 1800 (især efter 1810), og det lykkedes heller ikke v. Pentz at faa Bortsalget af Aalborg Hospitals Bøndergods ført til Bunds — endnu stod ca. 100 Tdr. Hartkorn tilbage. Endelig kom 1813 Pengeforandringen, der fik alvorlige Følger for denne som for andre Stiftelser.

Foruden Tidens almindelige Udvikling kan den Omstændighed, at ikke mindre end 10 forskellige Stiftamtmand afløste hverandre i Aalborg i de 40 Aar mellem 1812 og 1852, i nogen Grad have bidraget til at svække den Fasthed og Ensartethed, som i tidligere Perioder havde præget Hospitalsdirektionen. Af Stiftamtmandene efter v. Pentz synes i Virkeligheden kun *Johan Carl Thuerecht v. Castenschiold* (1828—36) at have næret en dyberegaaende Interesse for Hospitalet. I Modsætning til de stadigt skiftende verdslige Medlemmer af Direktionen var det gejstlige Element i denne mere konstant: Biskop *Rasmus Jansen* 1806—27, Stiftsprovst *Jens Stockholm* som Vicebiskop 1827—33 og Biskop *Nikolai Fogtmann* 1833—51. Af disse var Rasmus Jansen vel en kraftfuld Administrator, men hans egne slette økonomiske Forhold ikke mindre end Tidernes almindelige Fattigdom hemmede hans Indsats; Stiftsprovst Stockholm var en afgjort Modstander af alle Fremskridtsidéer, og den som Personlighed betydelige og ejendommelige Nikolai Fogtmann havde ikke just sin Styrke i praktisk Administration.

Som Hospitalsforstander virkede indtil sin Død den 1797 ansatte *Hans Schou*. Flere Gange udtalte Direktionen sin Paaskønnelse af hans tro Embedsførelse, men forholdsvis tidligt synes Tidernes Tryk i For-

bindelse med personlige Forhold, til Dels af økonomisk Art, at have gjort ham gammel og forknytt. I sit 60. Aar, svækket paa Sjæl og Legeme ved Tabet af sin anden Hustru og bekymret for sine fem uforsørgede Børn, ansøgte han 1821 om sin Afsked, mod at en Svigersøn blev hans Efterfølger. Dette fandt Kancelliet det betænkeligt at indlade sig paa, men vilde gaa med til paa Grund af Svaghed for tre Aar at meddele ham Fritagelse for hans Embedsforretninger, som imidlertid skulde bestyres af Svigersønnen. Denne gjorde dog Vanskeligheder ved at tiltræde en saadan foreløbig Ordning, og den gamle Forstander blev da nødt til at søge sin Afsked, men døde ganske kort efter 1823, hvorpaa Direktionen kaldte Svigersønnen til virkelig Forstander. Under de lange og indviklede Forhandlinger, denne Sag affødte, fik Direktionen oftere Lejlighed til at paapege Schous Fortjenester. De gamle Uoverensstemmelser fra 1811 var aabenbart nu ganske glemte, og man fremhævede hans store Troskab i at vaage over Hospitalets Midler, saaledes at ikke en Skilling var gaaet tabt ved hans Forsømmelse, endvidere hans Klogskab og Dygtighed i Bestyrelsen af det tilbagestaaende Jordegods, saa at Hospitalet nu ikke havde en eneste øde Gaard, Boelssted eller Hus, og endelig hans Menne-skekærlighed og Omhyggelighed i den indre Forvaltning, saa at han havde været som en Fader for de fattige¹⁾. Selv havde han arbejdet sig op fra meget beskedne Kaar og ved sin Redelighed vundet almindelig Agtelse. Det var da nok Sandhed, de Ord, som en Ungdomsven med rørende Ubehjælpssomhed skrev i et Mindevers ved hans Død:

»Embedet, Monarken Dig betro'de,
Du forvaltede foruden Svig,
Ej Du, som er bleven Manges Mode,
Ved de Armes Skjerv er bleven riig.

Midlertid jeg ønsker til Dit Minde,
Denne Indskrift paa din Tue groe:
Himlen giv, at Embedet maae finde
Eftermand som Du, saa reen og troe.^{«2)}

Schous Svigersøn, Prokurator *Niels Juul*, der anbefaledes ikke blot som en dygtig, men ogsaa som en moralsk god Mand, bestyrede Hospitalet indtil sin Død 1839, da han afløstes af en Kollega *Niels Ostenfeldt*, der ligeledes blev i sit Embede til sin Død (1875), og hvis 36 Aar lange Embedstid blev af ikke ringe Betydning for Hospitalets Trivsel. Fælles for de tre sidste Forstandere var deres praktisk-juridiske Uddannelse; Juul og Ostenfeldt var begge danske Jurister, og alle tre var de forberedt til Hospitalsforstandergerningen ved flere Aars administrativ Virksomhed paa beslægtede Omraader³⁾. Ligeledes kunde de alle tre, efter at Stillingen

1795 principielt og økonomisk var blevet saa stærkt forringet, vedblivende med Forstanderembedet forene anden Virksomhed. Som Paaskønnelse af deres Arbejde blev flere af Forstanderne ogsaa benaadede med Titler: allerede Trap var blevet Justitsraad 1777, Juul døde som Kammerraad og Ostenfeldt som Kancelliraad.

2. Hvad Stiftelsens økonomiske Forhold i denne Periode angaar, saa forbyder det overvældende store Materiale en detailleret Behandling heraf inden for de Rammer, der er fastsat for denne Fremstilling. En saadan Gennemgang er ikke heller saa paakrævet som for tidligere Perioders Vedkommende, i hvilke Hospitalets Administration havde et langt stærkere lokalt Særpræg end efter Aar 1800, da mangt og meget paa dette

Afb. 46. Forstanderne N. Juuls og N. Ostenfeldts Underskrifter.

Omraade ordnes i Henhold til almindeligt gældende Regler. Blot nogle Hovedpunkter i Hospitalets økonomiske Struktur skal derfor antydes i det følgende.

De betydelige Godssalg 1795—1801 havde medført en stærk Forøgelse af Hospitalets rentebærende Kapitaler. 1807 ejede det saaledes en Formue paa ialt 105248 Rdlr., hvoraf Kapitalerne for bortsolgt Jordegods udgjorde 60115, Opsparing af aarligt Overskud 32994 og Legatmidler 9244 Rdlr. Kapitalerne var nu som i det 18. Aarhundrede anbragt som Prioriteter i større Landejendomme, men ogsaa hos mere ansete Borgere i Aalborg By⁴⁾. Pengevæsenets Omordning 1813 medførte selvfølgelig ogsaa Tab for Hospitalet ved Kapitalernes Reduktion. Umiddelbart efter Statsbankerotten opgøres Hospitalets Formue til 68879 Rbdlr.⁵⁾. De følgende usikre Tider med svigtende Priser paa Landbrugsprodukter gjorde det dobbelt nødvendigt, at Hospitalets økonomiske Forvaltning blev varetaget med den største Forsigtighed. I saa Henseende synes Forstander Hans Schou at have gjort god Fyldest, og allerede 1819 kunde det anføres som et Vidnesbyrd om hans samvittighedsfulde og kloge Ledelse, at Hospitalets Kapitaler i 21 Aar under hans Hænder var vokset med 8258 Rdlr. Courant og 9432 Rbdlr.⁶⁾.

Med Hospitalsgodset skete der ikke væsentlige Forandringer i denne Periode. Det storslaaede Bortsalg af Fæstegods, som v. Pentz havde paa-

begyndt, blev sikkert paa Grund af de svingende Konjunkturer ikke ført til Bunds før efter 1852. I Anledning af et Forslag om Afhændelse af en Gaard i Horsens 1817 erklærede Kancelliet udtrykkeligt, at den Slags Bortsalg skulde udsættes⁷⁾, og i over 20 Aar hører man intet til Planer af denne Art. Først da Niels Ostenfeldt 1839 var blevet Hospitalsforstander, blev der igen Røre herom. Forstanderen udarbejdede et Forslag til suksessivt Bortsalg af det resterende Bøndergods i Horsens, Vester og Øster Hassing Sogne i Kjær Herred, ialt ca. 95 Tønder Hartkorn, og under 18. September 1842 approberede Kancelliet denne Plan. Efterhaanden som Godset blev fæsteledigt, kunde det bortsælges ved offentlig Auktion, men Fæsterne skulde have Forkøbsret. Tiderne havde nu forandret sig saa meget til det bedre, at Forstanderen kunde anføre, at medens den aarlige Fæsteafgift blot svarede til Renten af ca. 7700 Rbdlr., vilde Salgssummen formentlig udgøre ca. 21250 Rbdlr.⁸⁾. Allerede næste Aar (den 29. August 1843) approberedes Forslaget om Bortsalg af den første fæsteledige Gaard i Vester Hassing for en Sum af 1440 Rbdlr.⁹⁾. Mindre Held havde Hospitalet derimod med et Forslag om at sælge det tilbagestaaende Gods i Horsens (10 Gaarde og 4 Huse) under eet for 7000 Rbdlr. til Proprietær N. P. Ahlmann til Langholt. Da Rentekammeret erklærede, at den tilbudte Købesum var aldeles uantagelig, nægtede Kancelliet at give sit Samtykke til Salget¹⁰⁾.

Fundatsen af 1852 giver en samlet Oversigt over Stiftelsens Status ved Udgangen af denne Periode. Den rentebærende Hospitalsformue blev opgjort til 96319 Rbdlr., hvortil kom 4128 Rbdlr. i Legatmidler. Desuden ejede Hospitalet en Del Ager og Eng paa Aalborg Købstads Mark (den gamle »Klostermark«) og i Hasseris samt ca. 71 Tdr. Hartkorn (nyt Maal) Bøndergods i Horsens, Øster og Vester Hassing Sogne. Hertil kom Kongekorntiender af Vester Torup, Vust, Ajstrup, Svenstrup, Vadum og Dal Sogne, en aarlig Refusion af Vester Hassing Sogns Kongetiende, $\frac{1}{6}$ af Sundby Sogns Kongekorntiende, Kirketienden af Dal og Tranum Sogne samt Kvægtienden af 167 Sogne¹¹⁾. Tranum Tiende var tilkøbt 1824. Derimod havde man 1835 ved en Dom af Landsoverretten i Viborg mistet Hospitalets Ret til at oppebære en Del af Fisketienden af Skagen. Det drejede sig vel nu blot om en ren Ubetydelighed, men det var en meget gammel Rettighed, der gik tabt, og Afgørelsen betød, at det henved 400-aarige Baand, der 1459 var blevet knyttet mellem Skagen og Aalborg Hospital, nu blev sønderrevet¹²⁾.

Hospitalsformuens Omlægning fra Jordegods til overvejende rentebærende Kapital medførte, at ogsaa Stiftelsens Indtægter i væsentlig Grad forandredes fra Fæsteafgifter til Prioritetsrenter. Vigtigt var det dog, at man stadig havde en Del Tiender i Behold. Ikke mindst i Aarene

umiddelbart efter 1813 var denne Indtægtskilde meget givende. Forholdet mellem Indtægter og Udgifter synes iøvrigt hele Perioden igennem at have været ret harmonisk. Ved Fundatsens Udstedelse 1852 oplystes det, at den gennemsnitlige Indtægt i Aarene 1843—47 havde udgjort 8922 Rbdlr., medens Udgiften kun var 5827 Rbdlr. Man kunde saaledes regne med et aarligt Overskud paa 3095 Rbdlr., som endda forventes at kunne forhøjes med 681 Rbdlr. til 3776 Rbdlr. Denne Omstændighed afgav Grundlaget for den ny Bestemmelse om, at man burde sætte Lemmernes Ugepenge op til 7 Mk. ugentlig for alle. Hidtil havde nemlig 3 Lemmer nydt 3 Mk., 35 4 Mk., 20 4 Mk. 8 Sk. og 2 5 Mk. hver¹³⁾.

Helhedsbilledet af den økonomiske Udvikling, Aalborg Hospital som Stiftelse betragtet havde gennemløbet mellem 1690 og 1852, er afgjort gunstigt. Trods forbigaaende Kriser og lejlighedsvis Tab var Stiftelsens Velstand blevet øget Aarti efter Aarti, saaledes at den ved det 19. Aarhundredes Midte økonomisk stod vel rustet til at fyldestgøre de Krav, en ny Tid maatte stille til en Institution af denne Art.

3. Hvor betydningsfuld den økonomiske Udvikling end var, saa blev dog det vigtigste Spørgsmaal i Aalborg Hospitals Historie i Aarene 1812—52 Arbejdet for en Reform af Stiftelsens indre Forhold og hele Administrationsform. Disse Forhandlinger om at give Hospitalet en mere tidssvarende Karakter bugtede sig frem og tilbage ad mange mærkelige Slyngninger, og først efter mere end en Menneskealders Forløb kom Bestræbelserne til at sætte Frugt i den nye Fundats af 1852, der fjernede den gamle Stiftelses lokale Særpræg og rykkede den ind paa Linie med tilsvarende Institutioner andre Steder i Landet.

Som den første Begyndelse til dette Resultat maa man vistnok nævne et Forslag, som allerede Ditlev v. Pentz i Forbindelse med Biskop Rasmus Jansen indgav til Kancelliet i 1812. Med forholdsvis Tilfredshed kunde Direktionen heri gøre opmærksom paa, at der nu fandtes optaget 62 faste Lemmer i Stiftelsen, hvortil kom 6 i Daarekisterne og 170 — mest Krøblinge —, der nød Understøttelse uden for Hospitalet. Derimod var der adskilligt at bemærke i andre Retninger. Af de indlagte Lemmer kunde de to Trediedele paa anden Maade være mere eller mindre nyttige for Samfundet, og deres Kaar i Hospitalet var ikke gode. Det hedder bl. a.: »de ligge Sæng ved Sæng i lange Gange og trykkes af Sult og Kulde. . . Enhver, der bliver syg eller varig sængeliggende, mangler ald Bekvemmelighed«. Et passende Sygehus var derfor ønskeligt, ligesom ogsaa Daarekamrene var langt under, hvad de burde være. Direktionen vilde dog ikke fordriste sig til at fremkomme med en Reformplan, men androg

paa Nedsættelsen af en Kommission til Overvejelse af alle disse Spørgsmaal. Kancelliet var oprindelig stemt for at føje Direktionen, men derpaa blev Sagen henlagt, og først da Direktørerne (stadig v. Pentz og Jansen) tre Aar senere — den 6. Marts 1815 — havde bragt deres tidligere Forslag i Erindring, gav man et Svar. Direktionen havde foreslaaet, at der til Forberedelse af en forandret og forbedret Indretning blev nedsat en Kommission, bestaaende af Stiftamtmanden, Biskoppen, Byens Borgmester og en Raadmand, Politimesteren, de beskikkede Læger Justitsraad, Dr. med. Kofoed og Distriktskirurg Gorgius samt Hospitalsforstanderen. Kancelliet vilde dog ikke gaa med til Nedsættelse af en formelig Kommission, men overlod det nu blot til Direktionen efter Forhandling med de paagældende at udarbejde den paatænkte Plan¹⁴). Hvad der er blevet forhandlet i denne »Kommission«, er ikke kendt; den synes at have arbejdet saa tyst, at dens Tilværelse hurtigt gik i Glemme. Kun ved et rent Tilfælde opdagede saaledes 1829 den daværende Stiftamtmand, at der en Gang havde været ført Forhandlinger af denne Art. Endnu i Slutningen af 1816 tales der dog om »Kommissionens« Arbejde, og Direktionen fremhævede i en Indberetning over for Kancelliet Ønskeligheden af, at der ikke blev foretaget nogensomhelst Ændringer af principiel Art, især vedrørende Indførelsen af en paatænkt Inspektion, før disse Forhandlinger var tilendebragt, hvad Kancelliet ogsaa billigede¹⁵).

Imidlertid gik Aar efter Aar. Ditlev v. Pentz var forlængst traadt tilbage, og Biskop Jansen død, da der 1828 paa ny blev Røre om Hospitalets Forhold. Tilsyneladende uden paavisselig Aarsag, men maaske med Baggrund i Biskop Jansens slette Bestyrelse af de offentlige Midler, indgik begge Direktører — Kammerherre J. C. T. v. Castenschiold og Stiftsprovst Jens Stockholm, der virkede som Vicebiskop, medens Bispestolens Gæld afbetaltes — med Andragende om, at der ved Aalborg Hospital som ved lignende Institutioner maatte blive ansat en Inspektion til »yderligere Betyggelse« for Direktionen ved Forvaltningen af Kapitalformuen¹⁶). Da nu ogsaa kort efter Hospitalsforstanderen (efter Direktionens Ønske) fremkom med et Forslag om en mere hensigtsmæssig Indretning af Hospitalets Bygninger, gav dette Overvejelserne om Stiftelsens hele Tilstand et Skub fremad. Herunder viste det sig, at Stiftamtmanden og Biskoppens Stedfortræder kom til at staa med skarp Front over for hinanden og maatte afgive hver sin Indstilling. Stiftamtmand Castenschiold aabenbarer sig i sin Betænkning som en erklæret Fremskridtsmand. Han fandt, at en gennemgribende Modernisering af Hospitalets Indre var »uundgaaelig nødvendig«, hvis Stiftelsen skulde vedblive at svare til »sin ædle Bestemmelse«. Bygningerne var nu i Almindelighed

meget forfaldne, og især var Daarekamrene under al Kritik — de var fugtige og aldeles usikre, kunde snarere anses som »slette Arrester end som Værelser, der ere bestemte til Lidendes Helbredelse eller Bevaring«. Videre hedder det i en historisk interessant, men lidet lystelig Skildring af selve Hospitalet:

»Localet til Hospitalets gamle og afkræftede Personer er derhos indrettet saaledes, at 32 af de i Stiftelsen sig opholdende 68 Lemmer ere indspærrede i en lang Gang, med Steengulv, uden Loft, og uden Kakkellovne. I denne Gang er der anbragt 3de Rader med Skabe, der ere bestemte til Boeliger for de Vedkommende. I disse Skabe ere Sengesteder, og deri befindes opslagne Hylder med Levnetsmidler, Potter af forskellige Slags, Klædningsstykker, og andre Beqvemmeligheder. Ovenpaa de ommeldte Skabe, der nærmest ligne Boder, sees Lyssestager, Æsker, Pialter, Rokke, Hør, Blaar o. s. v. Uden at der i denne saakaldte Gang er anbragt nogetsomhelst Skillerum fremviiser der sig i den eene Ende af samme en stor Skorsteen, hvorpaa alle Lemmerne tilberede deres Levnetsmidler, og i den anden en ophøyet Prædikestoel, hvorfra prædiktes. Bag ved denne Prædikestoel er et Alter, der afsondres fra det ommeldte Locale ved et Skillerum opslaget af Fielle. Foruden denne Gang er der i Stiftelsen nogle andre mindre, hvori lignende Boder ere opslagne og hvori flere Lemmer ere indpakkede, men hvori Luften, formedelst Tilværelse af Lofter er, i Ordets sande Betydning, Pestbringende«.

Stiftamtmanden fandt, at Hospitalet havde en saa »vemmelig« Form, at han indtrængende maatte anmode Kancelliet om Bistand til at faa gennemført en Ændring af disse Forhold.

Af væsentlig anden Opfattelse end Castenschiold var det andet Medlem af Direktionen, Stiftsprovst Jens Stockholm, bekendt som en dygtig Administrator og en uforfærdet Personlighed, som Enevældens og den overleverede Kirkeligheds trofaste Søn, men ogsaa som en Mand, der havde mange Fjender paa Grund af sin usædvanligt stærke Konservervisme¹⁷⁾. I sin udførlige Betænkning, der er et typisk Vidnesbyrd om hans Forkærlighed for den gamle Tingenes Tilstand, gik han grundigt til Værks. Ogsaa han gav en indgaaende Beskrivelse af Hospitalets Indretning, men bortset fra Daarekamrene, som han ligeledes maatte ønske forandrede, bl. a. fordi de manglede baade Varme og Lys, kunde han paa ingen Maade tiltræde Stiftamtmandens Ønske om en total Reform. Selve Fremstillingen af den faktiske Indretning i Hospitalet er ikke meget afvigende fra Castenschiolds, men Lyset, hvori den ses, ret forskelligt. Naar Stiftamtmanden maatte finde, at Aalborg Hospital var en lidet hensigtsmæssig, ikke tidssvarende Institution, mente Stiftsprovsten omvendt at kunne slutte sin Skildring med disse Ord: »her er rigtig nok aldeles intet til Stads, men Fædrenes oeconomicke Aand har her afpræget sig aldeles. Her er det Fornødne, alt suffisant, men intet mere.« Desuden gav han Luft for en Række Betæneligheder ved den foreslaede Hoved-

reform; f. Eks. vilde Planen om, at Lemmerne, hver 2 og 2, skulde have deres eget Værelse, blive for kostbar med Hensyn til Brændsel. Forøvrigt var der ingen Grund til at tro, at det nuværende Lokale i og for sig var usundt. Baade Sygeligheden og Dødeligheden i Hospitalet var yderst ringe, og adskillige af disse gamle, skrøbelige Mennesker opnaaede en meget høj Levealder. Dette tilskrev Stiftsprovsten især Sovestuernes Indretning: »Kirkeloftshøiden i disse og Skorstenen i den nederste Ende, vist den ypperligste Ventilator, som ei tillader denne svære Sal, opfyldt med Senge, at indslutte nogen forraadnet Luft«. Han maatte derfor afvise »en Grundreform i en Indretning, som har Tidernes Erfaring for sig, at den er sund, sparsommelig og endelig i det Hele hensigtsvarende«, og han maatte modsætte sig, at de forhaandenværende store Fordele blot blev opofret »for skjønnere Former«. Endelig vendte Stockholm sig med stor Skarphed mod forskellige af Castenschiolds Forslag om at tilvejebringe Midlerne til en saadan Reform især ved at inddrage Understøttelserne til de trængende uden for Hospitalet. Han fandt det for haardt »at lade disse ved menneskelig Elendighed udmærkede for deres Skjerv bygge til tvetydig Nytte paa Hospitalsbygningen.«

Castenschiold lod sig ikke paavirke af Stiftsprovstens afvigende Standpunkt. I en ny Skrivelse fremhævede han, at det var hans uafviselige Pligt at paatale de Mangler, hvoraf Hospitalet »laborerede«, og anmodede om, at hans Forslag blev forelagt Kongen, der selv for faa Aar siden havde haft Lejlighed til at tage Stiftelsen i Øjesyn. Foreløbig (den 16. December 1828) nøjedes Kancelliet med at udtale, at det kunde billige, at der ved Aalborg Hospital blev ansat en Inspektion som ved andre lignende Stiftelser (jvfr. Kancellicirkulæret af 6. Juli 1816 om Hospitalers Bestyrelse), men fandt det iøvrigt rimeligst, at alle Bestemmelser om Hospitalets forandrede Administration blev samlet i en Fundats, og anmodede derfor Direktionen om at udarbejde et Udkast til en saadan. Samtidig udbad man sig af Hensyn til den foreslaaede Reform af Hospitalet en nøje Indberetning om dets Tilstand¹⁸⁾. Da disse Oplysninger forelaa, cirkulerede Sagen længe mellem de Deputerede. Deres Bemærkninger viser, at det var Stiftsprovstens Standpunkt, der fandt overvejende Sympati hos de høje Herrer. Baade Stemmann, Ørsted og P. J. Monrad fandt en gennemgribende Reform uforholden og vilde blot have enkelte Forbedringer indført. Særlig Vægt fik den lokalkendte Deputerede M. Langes Erklæring, hvori han hævdede, at vel var Bygningen ikke »stemmende med Nutidens rafinerede Smag«, men den var dog »oekonomisk, hensigtsmæssig og, som Erfaringen bekræfter, uskadelig for Helbreden.«

I Overensstemmelse hermed blev Kancelliets Svar (af 14. November

1829) udformet¹⁹⁾. Man billigede, at der blev foretaget en Række mindre Forandringer, Ombygning af Daarekamrene, Indretning af bedre Ventilation, Anskaffelse af forsvarlige Sengekæder o. l. Desuden fandt man det ønskeligt, om der — som det betegnende nok for Tidens Sparsomhedsaand hedder — »uden synderlig Bekostning« kunde indrettes to opvarmede Arbejdsstuer. De fleste af disse Forbedringer blev formentlig derpaa iværksat. Særlig vigtigt var det, at der 1831 opførtes nye Daarekamre, af hvilke man har en indgaaende Beskrivelse af en af den moderne Sindssygeplejes Foregangsmænd, Dr. J. R. Hübertz, der fra 1838 var Læge ved Hospitalet²⁰⁾.

Efter Afgørelsen af denne Sag kunde man tage fat paa Udarbejdelsen af den nye Fundats, og i Januar 1830 indsendte Direktionen sit Udkast hertil. Ejendommeligt var det at se, at den nu fuldstændigt havde skiftet Standpunkt med Hensyn til Hospitalets Bestyrelse. Modsat tidligere ønskede man nu ikke nogen Inspektion indført — baade Castenschiold og Stockholm holdt paa, at Hospitalet alene skulde være undergivet Stiftsøvrigheden, under hvem det »lykkelig er gennemvandret Aarhundreder«. Det vilde være Synd at sige, at Fundatsudkastet gjorde Lykke i Kancelliet. I de Deputeredes Udtalelser i Kancellicirkulæret blev det gennemheglet især af A. S. Ørsted, der bl. a. ytrede, at det kunde være heldigt »at sammenholde det hele vistnok lidet heldige Udkast med andre velskrevne Foundationer«. Enden blev da ogsaa, at Udkastet et halvt Aar senere (den 15. Juni 1830) tilbagesendtes Direktionen til Omarbejdelse ledsaget af en Række vejledende Bemærkninger. Bl. a. ønskede Kancelliet, modsat Direktionen, at Ugepengene skulde være faste og lige for alle Lemmer, og at der skulde ansættes en Inspektion, bestaaende af Borgmesteren, Byfogeden og de to Sognepræster, men uden Hospitalspræsten²¹⁾.

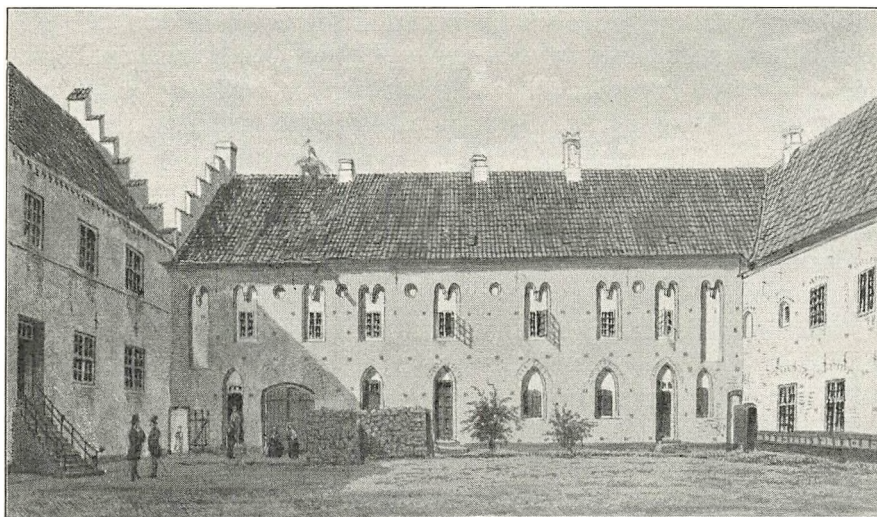
I Oktober 1831 kunde Direktionen (stadig Castenschiold og Stockholm) indsende det omarbejdede Udkast til Kancelliet, men heller ikke denne Redaktion vandt synderligt Bifald. Ørsted fandt vedblivende, at Udkastet var »maadelig udarbejdet«, og hertil sluttede sig endogsaa hans Hovedmodstander Kancellipræsidenten Stemann, der ligeledes fandt, at det paa ny burde omarbejdes i Kancelliet for at blive bragt »i passende Stiil og Orden«. Først 6 Aar senere, 1837, ser det dog ud til, at man for Alvor skred til den endelige Gennemarbejdelse af Udkastet, og først i April 1839 kunde den saaledes omredigerede, især af A. S. Ørsted prægede Fundats tilbagesendes Direktionen til yderligere Erklæring. Kancelliet fastholdt nemlig stadig Bestemmelserne om en Hospitalsinspektion og om ens Pengehjælp til alle Lemmerne²²⁾. Havde Kancelliherrerne givet sig gode Stunder, saa maa det til Gengæld siges, at heller ikke Direk-

tørerne forhastede sig — først i Februar 1843 meddelte de deres Betænkning, nu ogsaa ledsaget af en Erklæring fra Hospitalsforstanderen (Ostenfeldt). Baade Forstanderen og Direktionen (nu bestaaende af Stiftamtmand C. A. Bluhme og Biskop N. Fogtmann) fremhævede, at de afgjort ikke ønskede at have nogen »Inspektion«, og de anmodede om, at Danske Kancelli (ikke som hidtil Stiftsøvrigheden) vilde overtage Revisionen af Hospitalets Regnskaber. Især tog man meget bestemt Afstand fra Tanken om, at ikke blot Repræsentanter for Magistratens kongelige Embedsmænd, men endog borgerlige Raadmænd gennem en Inspektion skulde faa Indflydelse paa Stiftelsens Bestyrelse. Den formentes derved at ville »tabe i ønskelig Stabilitet«, og Forretningsgangen at hemmes af en lidet hensigtsmæssig Vidtløftighed. Desuden var der Grund til at frygte, at en kommunalt præget Inspektion ved Besættelsen af vakante Hospitalspladser vilde udøve en ensidig Indflydelse til Fordel for Aalborg By, hvad der ikke var i Stiftets Interesse. Efter fornyede grundige Forhandlinger bøjede Kancelliet sig virkelig for Direktionens indtrængende Henstilling om at opgive Tanken om en Inspektion, derimod kunde man ikke paa tage sig Revisionen af Regnskaberne²³).

Man skulde nu tro, at Vejen var kort til den endelige Redaktion og Approbation af Fundatsen, men der skulde gaa endnu en halv Snes Aar, før man naaede saa vidt. Da Kancelliet havde tilbagesendt Udkastet til Direktionen, for at denne gennem en ny Formulering skarpere skulde afgrænse Direktionens og Forstanderens Myndighedsomraader, blev Udkastet liggende flere Aar i Aalborg, idet der snart kom et vigtigt Moment til, som atter forhalede Udarbejdelsen af Fundatsen. Efter lange Tidens Forløb rejstes nemlig paa ny Spørgsmaalet om en bedre Indretning af Hospitalets Bygninger. Forstander Niels Ostenfeldt udarbejdede en Plan herfor, og i November 1845 indsendte Direktionen denne til Kancelliet. I Modsætning til, hvad der var blevet gjort gældende blot 15 Aar tidligere, fandt den nuværende Direktion (Stiftamtmand Hoppe og Biskop Fogtmann), at Hospitalets Indretning »er høist mangelfuld, saa at Stiftelsen hverken afgiver nogen sund eller blot nogenlunde beqvem Bolig« for de talrige Lemmer. De stillede derfor Forslag om at anvende ca. 14000 Rbdlr. til en Ombygning. Et saadant Forslag krævede imidlertid tidtagende Overvejelser og indgaaende Forhandlinger med andre Autoriteter. En særlig bygningskyndig, den kgl. Hofbygmester, Etatsraad Jørgen Koch maatte saaledes rejse til Aalborg for at afgive sit Skøn, der iøvrigt paa enkelte Punkter afveg fra Hospitalsforstanderens²⁴). I det væsentlige kunde han dog tiltræde Planen, som approberedes af Kancelliet den 16. Juni 1846. Hovedsagen ved denne Plan var for et Beløb af ca. 14—15000 Rbdlr. at omdanne Hospitalet saaledes, at der blev Plads til 80 i

Stedet for tidligere 60 Lemmer. I den Anledning skulde den vestre Fløj deles i to Stokværk og indrettes til Bolig for 60 Kvinder med Værelser til 4 og 4. Desuden skulde der i det nordre Hus gøres Plads til 20 Mænd²⁵).

For den nærmere Udformning af Byggeplanerne blev det desuden af Betydning, at den Tanke dukkede frem til Hospitalets Komplex at inddrage den (østlige) Fløj af det gamle Kloster, som i tre Aarhundreder havde været brugt til Latinskole, men som nu vilde blive rømmet, da

Afb. 47. Aalborg Hospital ca. 1845.

Skolen paatænkte flyttet andetsteds hen. Etatsraad Koch stillede sig oprindelig afvisende over for Tanken herom, efterhaanden fik den dog stærkere og stærkere Vægt hos Direktionen, men affødte rigtignok paa den anden Side nye Vanskeligheder. Om Erhvervelsen af Skolefløjen maatte der nemlig forhandles med Universitets- og Skoledirektionen, men medens Hospitalsdirektionen mente, at Dispositionsretten over denne Fløj, oprindelig hørende til Helligaandsklosteret, tilkom Hospitalet, naar den ikke længere benyttedes til Skolebrug, var Universitetsdirektionen af den modsatte Opfattelse. Den paaberaabte sig Christian III's Gavebrev af 1554, hvori det hed, at den omstridte Fløj »altid« skulde ejes af Skolen, og deraf fulgte formentlig Ret til at sælge den, naar dens Benyttelse til Skolelokale ophørte. Som en særlig Velvilje mod Hospitalet vilde man dog undlade at stille den til Auktion og tilbyde at overlade den for 3000 Rbdlr. Paa disse Betingelser blev da ogsaa Købet tilsidst afsluttet 1849²⁶).

Da Planen om en Ombygning af Hospitalet i det væsentlige var gen-

nemført, tegnede det endelig til, at Vejen var farbar for en Afslutning ogsaa af Fundatssagen, men det viste sig nu, at selve den Omstændighed, at Forhandlingerne havde staaet paa gennem saa mange Aar, bestandig medførte Forandringer i Fundatsgrundlaget snart paa den ene, snart paa den anden Maade. Da Direktionen (Kammerhere C. L. Stemann og Biskop Fogtmann) i Marts 1848 indsendte den i 1843 begærede Betænkning over Fundatsudkastet, var Tidsaanden blevet en ganske anden, end da man begyndte at forhandle om hele dette Spørgsmaal. Derfor ansaa Direktionen det nu for nødvendigt stærkt at betone, at Aalborg Hospital først og fremmest burde opfattes som et Tilflugtssted for »gamle, svage og værdige Trængende af *Middelstanden*, der i tidligere Tider have kjendt bedre Dage, og have nydt en saadan Opdragelse, og været i en saadan Livsstilling, at de egentligen ikke henhøre under den Klasse af Statsborgere, til hvis Understøttelse der isærdeleshed er taget eller kan tages Hensyn ved Organisationen af det almindelige Fattigvæsen, og allermindst udenfor de større Kjøbstæder«. Naar det maatte indrømmes, at man desværre hidtil væsentlig havde været nødt til at optage Lemmer fra de laveste Klasser, saa skyldtes det, at Folk af *Middelstanden* vægrede sig ved at søge Optagelse i Hospitalet paa Grund af de alt for utilstrækkelige Ugepenge og paa Grund af »det høist uhyggelige, til Paagjældendes tidligere Livsstilling, ja til Nutidens, endog allertarveligste, Fordringer aldeles ikke svarende Samliv, som Hospitalets hidtil havde locale Indretninger gjorde til en Nødvendighed for dets Medlemmer, og hvori det stod i Klasse med de almindelige Fattighuse«. Interessant er denne Karakteristik af Hospitalets indre Tilstand, men hvor fjernt staaer den ikke fra Stiftsprovst Stockholms blot 18 Aar tidligere! De lokale Mangler blev nu afhjulpet ved Ombygningen, men skulde Stiftelsen paa tidsvarende Maade virke efter sin Hensigt, maatte Direktionen foreslaa en væsentlig Forhøjelse af Ugepengene (til 7 Mk. ugentlig), hvad Hospitalets betryggede Økonomi meget vel kunde tillade. Dette Forslag i Forbindelse med flere andre Ting nødvendiggjorde derfor Ændringer i Fundatsudkastet²⁷). Imidlertid forløb der tre Aar — Aar, der var rige paa nationalt vigtige Begivenheder og politiske Omskiftelser — og først i Marts 1851 kunde Justitsministeriet, hvorunder Hospitalet nu var blevet henlagt efter Ophævelsen af det gamle Danske Kancelli, tilsende Direktionen et nyt, i Ministeriet redigeret Fundatsudkast, der var afvigende fra Direktionens af 1848 bl. a. med Hensyn til Bestemmelsen om en paa-tænkt Inspektion²⁸). Endnu en Gang blussede da den gamle Strid om dette kildne Spørgsmaal op, idet Direktionen — og vel især den nu gamle Biskop Fogtmann — atter følte sig kaldet til at bryde en Lanse for Bevarelsen af Hospitalets aarhundredgamle Administrationsform.

Som i 1843 talte Direktørerne paa ny kraftigt imod en lokalt præget Inspektion, der formentlig vilde fristes til fortrinsvis at se paa Byens, ikke paa Stiftets Interesser.

Slaget var og blev imidlertid tabt paa dette Punkt. Baade den første Justitsminister efter Folkefrihedens Indførelse, C. E. Bardenfleth, og hans Efterfølger fra 1851, A. W. Scheel, holdt bestemt paa, at Aalborg Hospital ikke længere burde indtage en Særstilling i saa Henseende, men som andre Stiftelser af lignende Art udstyres med en Melleminstans mellem Forstander og Direktion. Formodentlig har det ogsaa været af ikke ringe Betydning, at Chefen for Justitsministeriets 3. Departement C. Lunn († 1890), der nu kom til at koncipere væsentlige Dele af Aktstykkerne vedrørende den nye Fundats, ogsaa var en erklæret Tilhænger af denne Foranstaltning. Sikkert vilde det derfor være urigtigt at opfatte Gennemførelsen af den som et Udtryk for en ny Tids mere demokratiske Aand; det var tværtimod det gamle Kancellis principielle Standpunkt, som nu sejrede. Det var en lokalt præget Særegenhed, som maatte forsvinde som Følge af Centralstyrets Bestræbelser for Ensartethed i Administrationen.

Hospitalsdirektionens sidste Forsøg paa at hævde sin Enestilling som hospitalsbestyrende Organ havde saaledes ikke den tilsigtede Virkning i Ministeriet, og i den Forestilling, som blev nedlagt for Kongen, hed det udtrykkeligt, at Ministeren ikke kunde finde Direktionens Grunde mod Indførelsen af en Inspektion fyldestgørende, og i en længere Udvikling, til Dels konciperet af Ministeren (Scheel) personlig, leveredes der et kraftigt Forsvar for det hensigtsmæssige og for Stiftelsens hele Bestyrelse mere betryggende ved foruden en Forstander og en Direktion tillige at have en Inspektion som Mellemlid. Ikke mindst kunde en saadan øve gavnlig Indflydelse ved at modvirke skadelige Beslutninger, der ellers næppe kunde afværges af den af Direktionen ansatte og derfor af denne afhængige Forstander. Ligeledes kunde det stadige Tilsyn af en lokal Myndighed være af Værdi for Stiftelsens hele indre Forvaltning. Blot som Overgangsbestemmelse vilde man gaa med til, at Inspektionen først traadte i Kraft, naar de daværende Borgmester-, Byfoged- og Sognepræsteembeder var blevet besat paa ny efter Vakance. Dette har vel bl. a. i nogen Grad været tænkt som en Trøst for Biskop Fogtmann, der dog ikke kom til at opleve den nye Tingenes Tilstand, idet han den 13. September 1851 afgik ved Døden.

Efter Aartiers Overvejelser og Forhandlinger og efter en usædvanlig omhyggelig Forberedelse kunde Justitsministeren endelig den 3. Februar 1852 forelægge Kong Frederik VII Fundatsen for Aalborg Stiftshospital til Underskrift²⁹⁾.

4. Den saaledes approberede Fundats af 3. Februar 1852¹⁰⁾ har endnu principiel Gyldighed for Aalborg Stiftshospitals Væren og Virksomhed. Der vil da være Grund til nærmere at omtale de vigtigste Bestemmelser i dette indgaaende, omhyggeligt redigerede Aktstykke og i den Redegørelse for Motiverne, som ledsagede det. Selve Fundatsen er delt i 3 Kapitler og 26 Paragraffer og er i mange Henseender udarbejdet med Fundatsen af 22. Januar 1834 for Nykøbing F. Hospital som nærmeste Forbillede.

Til Indledning gives en Oversigt over Stiftelsens Kapitalstatus, og det bestemmes, at Hospitalets »Grundfond« skal bringes op paa mindst 10000 Rbdlr. rentebærende Kapital bortset fra andre indtægtsgivende Aktiver. Hospitalets Overbestyrelse blev lagt i Hænderne paa Stiftamtmanden og Biskoppen over Aalborg Stift som *Direktører*. Ganske særlig skulde de have Pligt til at vaage over, at Sikkerheden ved Anbringelsen af Hospitalets Kapitaler ikke paa nogen Maade formindskedes, og at »passende Sparsomhed« i Administrationen blev iagttaget. Desuden tilsikredes der Direktionen Ret til personligt at føre Overtilsyn med alle Stiftelsens Forhold, med dens Kapitaler og Bygninger, Regnskabsvæsen, indre Forvaltning o. l. samt Myndighed til at besætte ledige Hospitalspladser. Selv skulde Direktionen sortere under Justitsministeriet, til hvilket den skulde gøre Forestilling, naar mere indgribende Ændringer i Hospitalets Forhold kunde være ønskelige.

Som en Direktionen underordnet Instans indførtes nu *Hospitalsinspektionen*, bestaaende af Borgmesteren, Byfogeden og begge Sognepræster i Aalborg. Dog skulde Bestemmelsen herom først træde i Kraft efter Vakance i de paagældende Embeder. Ogsaa Inspektionen fik til Opgave at paase, at Fundatsen og andre principielle Bestemmelser vedrørende Stiftelsen ikke krænkedes, at dens Kapitaler og Ejendomme ikke forringedes, og at højere Autoriteters — deriblandt Direktionens — Ordre nøje blev efterlevet. Af dens specielle Pligter kan fremhæves: at føre Tilsynet med Regnskabsvæsenet, at foretage Kasseeftersyn, at afgive Betænkninger over indkomne Ansøgninger om Optagelse i Hospitalet og endelig ved Hjælp af Forstanderen som Sekretær at besørge Stiftelsens Korrespondance.

Til den specielle Bestyrelse af Hospitalet skulde ansættes en *Forstander*, der i Henhold til en af Direktionen meddelt Instruks først og fremmest ved dagligt Eftersyn skulde drage Omsorg for Lemmernes Tarv, dernæst lede den almindelige Forvaltning af Hospitalets Jordegods, ved given Lejlighed repræsentere Stiftelsen i Retssager, oppebære de løbende Indtægter og afholde de reglementerede og de særlige Udgifter, føre det aarlige Regnskab, i rette Tid fremlægge det til Gennemsyn og indsende

det til Revision etc. Til Gengæld herfor skulde han lønnes med 600 Rbdlr. aarligt, desuden have 8 Favne Bøgebrænde og fri Bolig i Hospitalsbygningen samt 10% af alle Indfæstninger af Bøndergodset.

Til at gøre Tjeneste som *Præst* og Sygetrøster skulde vedblivende en af Aalborg Købstads gejstlige Embedsmænd beskikkes mod et aarligt Vederlag af 100 Rbdlr. samt Renterne af den gamle Hospitalspræst Anders Mathiesens Legat. En af Direktionen antaget *Degn* skulde holde Bøn i Hospitalet med Lemmerne to Gange dagligt, Morgen og Aften. *Lægetilsynet* skulde betroes Hospitals- og Stadslægen i Aalborg, og desuden skulde der antages en *Oeconomus* og *Opsynsmand ved Daareanstalten*, som vedblivende skulde være knyttet til Hospitalet, og et passende Antal *Gangkoner* til Lemmernes Opvartning.

Med Hensyn til *Lemmerne* bestemte Fundatsen, at Hospitalet alene skulde staa aabent for trængende fra Aalborg Stift (med Udelukkelse af den Del af Aalborg Amt, som laa under Viborg Stift). Som Betingelser for Optagelse fastsattes dels, at vedkommende havde ført en sædelig Vandel, dels var ude af Stand til at skaffe sig det fornødne Udkomme. Optagelsesalderen bestemtes normalt til 60 Aar for Mænd og 50 Aar for Kvinder. Ogsaa Ægtepar kunde optages. Meget vigtig til Forstaaelse af Hospitalets hele Karakter var den udtrykkelige Definition i § 13: »Stiftelsen er nærmest bestemt for saadanne Personer, som efter deres Opdragelse eller tidligere Livsstilling ikke kunne henregnes til den ringere Almuesklasse, navnlig Personer af Borgerstanden, Landmænd, som med dem kunne sættes i Klasse, og Personer, der have beklædt offentlige Bestillinger, saasom Skolelærere og Toldbetjente . . . Derimod kunne Folk af den egentlige Almuesklasse, saasom Tjenestetyende, Dagleiere m. Fl., der, naar de blive trængende, snarere egne sig til Forsørgelse af det almindelige Fattigvæsen, ordentligviis ei optages i Stiftelsen, medmindre de maatte lide af en stor Vanførhed«. Antallet af Lemmer burde indtil videre sættes til 60, 40 Kvinder og 20 Mænd. For hver 2000 Rbdlr., Grundfondet forøgedes med, kunde Antallet sættes op med eet nyt Lem. I Tilfælde af væsentlig Nedgang i Indtægterne, kunde Lemmeantallet midlertidigt indskrænkes. Hvert Hospitalslem tilsikredes der Husly, Varme, Ildebrændsel til Madlavning, Lægehjælp, Medicin og Sygepleje samt en ugentlig Understøttelse paa normalt 7 Mk. Derimod skulde Understøttelserne til Personer uden for Hospitalet Tid efter anden indtages. Hospitalets gamle Arveret efter afdøde Lemmer blev vedblivende hævdet, ligesom ogsaa Stiftelsens Pligt til at besørge Lemmernes Begravelse blev fastholdt.

Hvad Bestemmelserne om Hospitalslemmernes Forhold angaar, bygger de paa Danske Lov, og i hele dette Afsnit af Fundatsen mærker man

tydeligt, at det endnu er det 17. Aarhundredes Aand, der delvis har inspireret dette Aktstykke fra det 19. Aarhundredes Midte. Lemmerne maatte ikke »gaa meget omkring« i Byen, Hospitalsforstanderen skulde nøje vaage herover, og Misbrug af Udgangstilladelse kunde straffes med Forbud herimod. Rejsetilladelser skulde meddeles af Inspektionen, eventuelt af Direktionen, og ved Overskridelser heraf kunde Ugepengene fortabes eller Udvisning af Hospitalet følge. Alle Stiftelsens Lemmer skulde være til Stede under Gudstjenesten, og saa længe denne varede, skulde Hospitalsporten holdes lukket. Endelig rummer Fundatsen særlige Forholdsregler, hvis Lemmerne gjorde sig skyldige i Drukkenskab, Ulydighed, Opsætsighed mod Forstanderen eller andet pligtstridigt Forhold, som kunde medføre Fortabelse af Retten til at være optaget i Hospitals-samfundet.

EFTERSKRIFT

De ovenfor meddelte Bestemmelser i Fundatsen af 1852 har i de følgende Aartier været retledende for Aalborg Hospitals Tilværelse. De skiftende Stiftamtmand og Biskopper har udgjort Hospitalsdirektionen, siden 1863 har herunder sorteret en Hospitalsinspektion, og den daglige Ledelse har været i Hænderne paa 6 forskellige Forstandere: *Niels Ostenfeldt* 1839—75, *Hans Peter Barfod* 1875—92, Prokurator *Anders Müller Hasselbalch* 1892—1917, Sagfører *Aage Faber* 1917—1921, Lektor *Matthias Petersen* 1922—29 og Forfatteren, Kommunalærer *Karl Kristian Nicolaisen* siden 1929. Af disse Mænd havde Niels Ostenfeldt meget betydelige Fortjenester af Stiftelsens Økonomi, medens H. P. Barfod, der ogsaa har vundet sig et Navn som den første Udgiver af Søren Kierkegaards efterladte Papirer, viste en usædvanlig Sans for Hospitalets Historie, en Interesse, der bl. a. gav sig Udtryk i et virksomt Arbejde for Klosterbygningernes Restauration og i pietetsfuld Værnen om Stiftelsens Minder.

Hospitalets Økonomi gennemløb efter 1852 en heldig Udvikling, og det viste sig i Aarenes Løb, at det var en stor Lykke for det, at det paa Grund af Tidsomstændighederne i Aarhundredets Begyndelse var blevet hindret i at bortsælge de resterende ca. 100 Tdr. Hartkorn af dets gamle Bøndergods. Ved først efterhaanden senere at afhænde dette, — 1880 blev den sidste Fæstegaard (i Vester Hassing) solgt —, kom man nemlig i høj Grad til at drage Fordel af de stigende Landbrugskonjunkturer. Dette i Forbindelse med klog Sparsommelighed medførte, at allerede under Niels Ostenfeldt steg Hospitalets Kapitalformue fra 82949 Rdlr. (165898 Kr.) til 469662 Kr., hvoraf 89422 Kr. udgjorde Salgssummer for solgt Bøndergods og 214342 Kr. Opsparing af de aarlige Indtægter. I Øjeblikket (pr. 31. Marts 1938) ejer Hospitalet en Formue paa 1,617,158 Kr. 81 Øre, foruden Legatmidler 25246 Kr. 86 Øre, og raader over 60 Lemmepladser.

Denne Udvikling har haft en gavnlig Indvirkning paa Stiftelsens hele Tilstand, har betrygget Lemmernes Tilværelse og gentagne Gange til- ladt Anvendelsen af betydelige Midler paa Bygningskompleksets Ud- videlse og Forbedring. 1862 blev de gamle Daarekamre nedlagt, og 1867

opførtes paa deres Plads en to Stokværk høj Fløj »Ny Hospital«; 1878 ff. underkastedes Vest- og Nordfløjen af det gamle Kloster en gennemgribende Restauration, 1905—6 restaureredes de øvrige Fløje, og 1906 udvidedes Stiftelsen med en Syge- og Plejestiftelse, opført paa en af Malermester *L. P. Poulsen* skænket Grund. I 1934—35 gennemgik Nordfløjen en grundig Restaurering, og nederste Stokværk, som tidligere benyttedes til Brændselsrum og Ligkapel, indrettedes til Beboelse, hvorved det muliggjordes at indføre Eneværelser for alle Hospitalets Beboere. Den lille Hospitalskirke fra 1681 var 1848 blevet forsynet med et Skib, 1894 forlængedes dette, medens Koret blev ombygget og 1897 fik tilføjet en tresidet Apsis.

* * *

Femhundrede Aar er et langt Spand af Tid i en Institutions Historie. Under vekslende Skæbner og skiftende Former — som Helligaandshus, som Helligaandskloster og som Almindeligt Hospital — har den gamle Stiftelse i Aalborg gennem mere end et halvt Aartusinde ydet en ofte storartet og altid velsignelsesrig Indsats til Lindring af menneskelig Nød og Trang. Medens saa meget andet har været underkastet gennemgribende Omdannelser, har Menneskealder efter Menneskealder fattige, gamle og svage, nødstedte og ensomme Sjæle atter og atter fundet Ly bag de samme Mure. Maatte da ogsaa i de kommende Aarhundreder det Træ, som blev plantet som en spæd Spire hin mindeværdige 20. August 1431 — og som siden har vokset sig stort og stærkt og har trodset saa mangen en Storm — vedblive at brede sin blomstrende og skærmende Krone over Slægt efter Slægt!

NOTER OG KILDEHENVISNINGER

I den ældre historiske Litteratur har Aalborg Helligaandskloster og Stiftshospital kun fundet sparsom Omtale, første Gang, som det synes, i et Par Notitser i den gamle Topograf *Jens Lauridsen Wolfs* Danmarksbeskrivelse *Encomion regni Daniæ*, 1654, S. 72—3. Først i det 18. Aarhundrede skænkede Historikerne Stiftelsen mere Opmærksomhed. I *Hans de Hofmans* store Værk *Samlinger af publique og private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve*, IV, 1759, S. 149—80 gives der baade en indgaaende Beskrivelse af dens hele datidige Tilstand og aftrykkes en Række vigtige Dokumenter til dens ældre og nyere Historie, og ogsaa i *Erik Pontoppidans Den danske Atlas*, V, 1769, S. 145—7, 151—8, 161—4 meddeles der (af Hans de Hofman) forskellige Efterretninger om den.

I det 19. Aarhundrede fandt Klosterets Historie Omtale i *J. B. Daugaard, Om de danske Klostre i Middelalderen*, 1830, S. 381—4, og hele Stiftelsen i de forskellige Udgaver af *J. P. Traps Danmark*, dens administrative Struktur i *R. Th. Oppermann, Efterretninger om de borgerlige Klostre*, 1863, S. 53—61 og dens Personalhistorie i *A. H. Nielsens* supplerede Udgave af *E. Taubers Personal-historiske Notitser om Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg*, 1879—80, S. 209—17, ligesom der rundt om i spredte Skrifter og Tidsskrifter (især *Historisk Tidsskrift, Kirkehistoriske Samlinger og Samlinger til jydsk Historie og Topografi*) meddeltes et og andet Bidrag til dens Historie. I *Ude og Hjemme*, III, 1880, S. 413—15, 417 og i *Illustreret Tidende*, Bd. 37, 1896, S. 526—7 offentliggjordes der Artikler, ledsaget af Billedstof, om Bygningernes Tilstand. Ikke uden Betydning var desuden et fordringsløst lille Skrift af den daværende Hospitalsforstander *H. P. Barfod Om Aalborgs Hellig-Aands-Hus: det nuværende Hospital*, 1878, der i Anledning af den nylig stedfundne Restauration vilde henlede en større Offentligheds Opmærksomhed paa dette højt ejendommelige Fortidsmindesmærke. Det var Barfods Hensigt enten selv at skrive eller ved andre at faa tilvejebragt et større Værk om Hospitalets Historie, og gennem en Del Aar lod han af kyndige Folk tage talrige Afskrifter (nu i Hospitalets Besiddelse) a Dokumenter i Gehejmearkivet, men Planen blev ikke ført ud i Livet.

Som værdifuldt Forarbejde til et saadant Værk maa desuden nævnes *Carl Neergaards* smukke Udgave af *Aktstykker vedrørende Helligaandsklostret i Aalborg* i *Danske Magazin* 5. R. II, 1890—92, S. 180—217. Meget betydningsfuldt for Udforskningen af dette Emne var det endvidere, at der kort efter det nye Aarhundredes Begyndelse fremkom to Værker, der hver paa sin Vis gav væsentlige Bidrag til Institutionens almindelige og specielle Historie. Det ene var den store Fremstilling af *Johs. Lindbæk* og *G. Stemann De danske Helligaandsklostre*, 1906, der ikke blot satte Helligaandshusenes og -klostrenes Historie i et helt nyt Lys, men ogsaa meddelte en indgaaende historisk Behandling af Aalborg-Klosterets Skæbne indtil Reformationen (S. 79—119), ligesom det i det vedføjede Diplomatarium dels i Regest, dels in extenso fremlagde en Række herhenhørende Aktstykker. Selvom et og andet i denne Fremstilling nu maa anses for at være urigtigt eller forældet, danner den dog, som nævnt i Fortalen, for en

ikke ringe Del Grundlaget for Behandlingen af det førreformatoriske Afsnit i nærværende Skrift. Det andet vigtige Bidrag var *Vilhelm Lorenzens* Skildring af Klosterbygningernes Udviklingshistorie i samme Forfatters *De danske Helligaandsklostres Bygningshistorie*, 1912, S. 9—27, senere i stærkt omarbejdet Skikkelse benyttet i 1. Del af det her udgivne Værk. Til Lindbæks Fremstilling knytter sig Offentliggørelsen i *Acta Pontificum Danica* af forskellige Pavebreve vedrørende Aalborg Helligaandskloster, medens der gennem de to Rækker af *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis* er fremdraget en Del andre Aktstykker vedrørende samme Emne. I nyeste Tid har *P. C. Knudsen* i *Aalborg Bys Historie*, II, 1932, S. 133—41 offentliggjort Efterretninger om Stiftshospitalet, ledsaget af et godt Billedstof.

Foruden de trykte Bidrag til Stiftelsens Historie fortjener yderligere at nævnes nogle haandskrevne Samlinger. Allerede den historisk interesserede Biskop *Jens Bircherod* († 1708) gennemgik en Mængde Breve vedkommende Klosters Historie og gjorde Uddrag heraf. Disse Uddrag (nu i Rigsarkivet, Haandskriftsamlingen) er af virkelig Betydning, da adskillige af de ekscerperede Breve siden er gaaet tabt. Lidt senere indarbejdede den fortjente Litterærhistoriker, Mag. *Albert Thura*, Sognepræst i Lejrskov, i sin haandskrevne Beskrivelse af Aalborg Stift (Thott, 4°, 1445, jvfr. Kirkehistoriske Samlinger 5. R. II, 85) en Del Efterretninger om Hospitalet, ligesom Landsdommer *Frands de Thestrup* († 1796) i Forbindelse med den flittige Afskriver *Jon Mortensen* tilvejebragte Afskriftssamlinger (nu i Ny kgl. Saml., 4°, 747 a—b). Ogsaa blandt *Jacob Langebeks* talrige Samlinger af historisk Indhold findes et Læg med Optegnelser, Afskrifter o. l. vedrørende Aalborg Helligaandskloster og Hospital (Langebeks Ekscerpter, 4°, 52).

Af det ovenfor fremstillede vil det formentlig fremgaa, at medens Aalborg Helligaandsklosters Historie gentagne Gange er blevet gjort til Genstand for fyldigere Behandling, er Hospitalets Historie efter Reformationen kun enkelte Steder blevet fremstillet med yderste Knaphed. Nærværende Fremstilling maatte da — foruden at tage Hensyn til de spredte Bidrag i den trykte Litteratur — frem for alt bygges op paa en Gennemgang af det bevarede arkivalske Materiale. I første Række kom her i Betragtning Centraladministrationens, især Danske Kancellis og Rentekammerets Arkiver, dernæst selve Hospitalets Arkiv, for hvis Skæbne der findes en udtømmende, fortrinlig Redegørelse af *William Christensen* (i *Repertorium diplomaticum* 2. R. VIII, 197—9, jvfr. 1. R. IV, 96). Arkivet findes dels i selve Institutionens Besiddelse, dels i Landsarkivet for Nørrejylland (især for Perioden ca. 1795—1860) og dels i Rigsarkivet, hvortil der navnlig 1842 og 1919 er afleveret Hovedmængden af de ældre Pergaments- og Papirsbreve (til 1660).

I de her efter følgende Noter findes anført Henviisninger til de Kilder, hvorpaa Fremstillingen i hvert enkelt Tilfælde er bygget. Citater i Teksten er indtil ca. 1795 gengivet med moderniseret, efter dette Tidspunkt med Aktstykkernes originale Retsskrivning. De S. 175, 176, 177, 179—82 aftrykte Aktstykker fra det 17. Aarhundrede er meddelt ord- og bogstavret, blot med Normalisering af Brugen af store og smaa Begyndelsesbogstaver og af Tegnsætningen. Af typografiske Grunde har det foresirede s (ß) nogle Steder maattet gengives ved enkelt s. Ved Opgivelse af Pengesummer er Beløbene almindeligvis blot anført i Daler, ikke med Mark og Skilling, og Summerne er ofte afrundet.

Følgende, ikke umiddelbart forstaaelige, Forkortelser er anvendt:

Lindbæk o: J. Lindbæk og G. Stemann, *De danske Helligaandsklostre*, 1906.
Dipl. o: det hertil føjede *Diplomatarium*, til hvis Løbenr. der henvises,

uanset om de paagældende Breve her er trykt in extenso eller blot i Regest.

- Hofman o: Hans de Hofman, Samlinger af Fundationer.
 K. B. o: Kancelliets Brevbøger 1550—1634, udg. af C. F. Bricka, L. Laursen og E. Marquard.
 A. H. Nielsen o: A. H. Nielsen, Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg, 1879—80.
 BA. o: Bisparkiv.
 DK. o: Danske Kancelli.
 LAV. o: Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg.
 Rk. o: Rentekammeret.
 Sidlr. o: Sletdaler.
 Forhandlingsprotokollen o: Forhandlingsprotokollen for Direktionen 1672—1707 (i Hospitalets Arkiv i Aalborg, Pk. 8).
 Indberetning 1673 o: i Rk., Diverse Korrespondancesager XIII—XV, XIII (Efterretninger om Hospitaler i jydsk Købstæder 1673—75).
 Indberetning 1685 o: i DK., 1660—99, Diverse Breve sagligt ordnede, ad X, 8, Fortegnelser over Hospitaler i Danmark indtil 1685.
 Indberetning 1701 o: i DK., 1699—1771, Indberetninger og Svar paa Cirkulærer, 1701 ¹/₈, Efterretninger om Hospitaler i Danmark 1701—6.
 Indberetning 1794 o: i DK., 1772—1800, Indberetninger og Svar paa Cirkulærer, Forklaring over offentlige Stiftelsers Fundationer . . . 1795.
 Regnskaber 1681—1700 i Rigsarkivet, 1795 ff. i Landsarkivet i Viborg.

TIL S. 61—104. A. HELLIGAANDSHUS OG HELLIGAANDSKLOSTER

(1431—1536)

¹⁾ Jvfr. hertil G. Uhlhorn, *Die christliche Liebesthätigkeit im Mittelalter*, 1884. Georg Ratzinger, *Geschichte der Kirchlichen Armenpflege*, 2. Aufl., 1884. — ²⁾ Uhlhorn, *anf. Skrift* S. 101 ff., 161 ff. Lindbæk S. 1 ff. — ³⁾ Især Lindbæk S. 4 ff. Jvfr. ogsaa Adalbert Huhn, *Geschichte des Spitaler, der Kirche und der Pfarrei z. hl. Geiste in München*, 1893, og Greiner, *Geschichte des Ulmer Spitals im Mittelalter* (Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte, Neue Folge, XVI (1907), S. 78—156). — ⁴⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. VI, 449 f. — ⁵⁾ C. Klitgaard, *Aalborg Købmænd gennem 500 Aar*, 1931. A. Köcher i P. C. Knudsen, *Aalborg Bys Historie I*, 93 f. — ⁶⁾ J. P. Stenholm, *Aalborg Klosterhistorie I*, 1904. D. H. Wulff, *Aalborg før og nu*, 1883, S. 27 ff. — ⁷⁾ Dipl. Nr. 71. — ⁸⁾ Smstds. — ⁹⁾ Dipl. Nr. 21. Originalen nu i Rigsarkivet. — ¹⁰⁾ *Acta Pontificum Danica III*, Nr. 1789, 1796. Lindbæk (S. 82) opfatter Hemming Pedersens Gave som forskellig fra hans Hustrus. Om talen i Pavebrevet (*Acta III*, 1796) af den oprindelige private Gave i umiddelbar Forbindelse med Magistratens Gave forekommer mig at tale imod denne Forstaaelse. — ¹¹⁾ *Acta III*, Nr. 1984. Dipl. Nr. 71. — ¹²⁾ *Acta III*, Nr. 1789, 1796, 1984. — ¹³⁾ De i Note 12 nævnte Pavebreve. — ¹⁴⁾ *Codex diplomaticus Lubecensis I*, Nr. 275 (S. 255—64). Lindbæk (S. 83 ff.) benytter Udgaven i G. W. Dittmer, *Das heil. Geist Hospital und der St. Clemens Kaland zu Lübeck*, 1838, S. 104—11, men Aftrykket her er utilfredsstillende, jvfr. Hans von Schubert, *Kirchengeschichte Schleswig-Holsteins I*, 373, 374. — ¹⁵⁾ Dipl. Nr. 24. — Eksempler paa Forstanderens Titel Dipl. Nr. 39 »Mester i den Helligaandshus«, Nr. 47 »Gaardsmester«, »rector domus siue hospitalis sancti spiritus«, i Dipl. Nr. 51. — ¹⁶⁾ *Acta III*, Nr. 1789. — ¹⁷⁾ Lindbæk (S. 82, 83) er tilbøjelig til at mene, at det første Helligaandshus ikke var udstyret med en Kirke. Efter Ordlyden i Pavebrevene (*Acta III*, Nr. 1789, 1796) kan det maaske være tvivlsomt, om der heri tales om det oprindelige eller det efter Branden 1434 genopførte Helligaandshus, men Pavebrevet af 24. Juni 1451 (som Lindbæk uheldigvis har oversat, skønt han selv har udgivet det to Aar senere i *Acta III*, Nr. 1984) sætter det udenfor enhver Tvivl, at begge Huse har været udstyret med en Kirke. Den første har dog formodentlig været temmelig beskedent, hvorimod den anden udtrykkeligt kaldes en »insignis ecclesia«. Dette stemmer ogsaa godt med et Brev af 1455, der giver Indtrykket af, at den første Helligaandshuskirke har haft et uanseeligt Præg (Dipl. Nr. 75). — ¹⁸⁾ Dipl. Nr. 24. — ¹⁹⁾ Dipl. Nr. 31. — ²⁰⁾ Dipl. Nr. 23, 24. Jvfr. S. 224. — ²¹⁾ Dipl. Nr. 59. — ²²⁾ Dipl. Nr. 60. — ²³⁾ Dipl. Nr. 55. — ²⁴⁾ Dipl. Nr. 33, 36, 43, 44, 47, 48, 49, 53. — ²⁵⁾ Dipl. Nr. 42. — ²⁶⁾ Dipl. Nr. 32. — ²⁷⁾ Dipl. Nr. 36, 42. — Jvfr. S. 224. — ²⁸⁾ Dipl. Nr. 33, 36—7, 59. — ²⁹⁾ Dipl. Nr. 30, 31. — ³⁰⁾ Dipl. Nr. 42. — ³¹⁾ Dipl. Nr. 39, 60. — ³²⁾ Dipl. Nr. 31, 39, 47, 51. Lindbæk (S. 85) taler urigtigt om Bisperne i Aarhus og Børglum. — ³³⁾ Dipl. Nr. 45, 50, 54, 57. — ³⁴⁾ Til det følgende jvfr. P. Brune, *Histoire de l'ordre hospitalier du Saint-Esprit*, 1892; Alessandro Canazza, *Gli arcispedali di Roma*, 1933, og især Lindbæk S. 17—76. — ³⁵⁾ Regelen

foreligger let tilgængelig i J. P. Migne, *Patrologia, Series Latina, CCXVII*, 1138—58. — ³⁶⁾ Jvfr. Afbildningerne hos Lindbæk S. 77—8 og her S. 91, 98. I Regelen § 57 angives Grunden til Anbringelsen af Korset paa Klædedragten saaledes: »ut per illud vexillum et operationem et obedientiam Deus nos custodiat, et a diaboli potestate nos in hoc sæculo et in futuro defendat in anima et corpore, et similiter omnes benefactores nostros.« — ³⁷⁾ Lindbæk S. 27—8. — ³⁸⁾ Dipl. Nr. 62. Det i Referatet under Punkt 5, i Parentes satte Stykke er hentet fra en Tillægsbestemmelse under Punkt 6 i Dokumentet. — ³⁹⁾ Acta Pontificum Danica III, Nr. 1984. — ⁴⁰⁾ Dipl. Nr. 63—4. Første Gang Aalborg-Klosteret efter Optagelse i Ordenen udtrykkeligt kaldes »den hellige Aands Kloster« er vistnok 3. August 1466 (Dipl. Nr. 102, jvfr. Nr. 103), men ellers var Betegnelsen »den Helligaandshus« vedblivende den gængse i hele Perioden (Dipl. Nr. 69, 484). Omvendt kaldes Huset allerede 1436 »Klosteret« (Dipl. Nr. 23). — ⁴¹⁾ Dipl. Nr. 71. — Da Lindbæk (som nævnt i Note 17) ikke har benyttet Bullen af 24. Juni 1451, opstiller han den Hypotese (S. 88), at Vidnet af 24. August 1453 omhandler Eugenius IV's Bulle af 6. Juni 1437 (Acta III, Nr. 1796)! Intet kan være mere urigtigt. Tilmed taler Vidnet selv klart nok om den Bulle, hvorved »vor aandelig Fader Pave Nicolaus ydermere stadfæst haver« Stiftelsen. — ⁴²⁾ Dipl. Nr. 69, 78, 80, 85, 86, 97. Hvad der menes med Christiern I's Fundats af 1458 (Rep. 2. R. I, Nr. 922), er uvist. *Maaske* tænkes der paa Gaven af Skagen Kirke 1459. — ⁴³⁾ Dipl. Nr. 98. — ⁴⁴⁾ Dipl. Nr. 75. — ⁴⁵⁾ William Christensen, *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis*, 2. R. II, Nr. 2393. Acta Pontificum Danica III, Nr. 2422. — ⁴⁶⁾ Dipl. Nr. 75. — ⁴⁷⁾ Dipl. Nr. 75. — ⁴⁸⁾ Acta Pontificum Danica III, Nr. 2424. Dipl. Nr. 115, 134. — ⁴⁹⁾ Dipl. Nr. 114. — ⁵⁰⁾ Dipl. Nr. 131. — ⁵¹⁾ Dipl. Nr. 157, 172. — ⁵²⁾ Dipl. Nr. 198. — ⁵³⁾ Acta IV, Nr. 3177. — ⁵⁴⁾ Dipl. Nr. 184. Jvfr. S. 85—6. — ⁵⁵⁾ Dipl. Nr. 188, jvfr. Nr. 186. — ⁵⁶⁾ Dipl. Nr. 204. — ⁵⁷⁾ Dipl. Nr. 205. — ⁵⁸⁾ Dipl. Nr. 267. — ⁵⁹⁾ Dipl. Nr. 280, 281. — ⁶⁰⁾ Dipl. Nr. 290, 292. »Presbyter Laurentius Tordonis cognomento Mule« nævnes blandt de tilstedeværende paa Faaborg-Mødet 1499 (Dipl. Nr. 267). — ⁶¹⁾ William Christensen, *Repertorium* 2. R. VI, Nr. 10697. Samme, *Missiver fra Kongerne Christiern I's og Hans's Tid II*, 252. — ⁶²⁾ Dipl. Nr. 373. — ⁶³⁾ Genbrevets Datum (Dipl. Nr. 372) opfattes urigtigt af Lindbæk, der ikke kender Originalen. Denne findes i velbevaret Skikkelse i RA. i A II, Kongehuset, Christiern II. — ⁶⁴⁾ Perg., 1513 3. Juni (RA.). Ikke kendt af Lindbæk. — Dipl. Nr. 374. — ⁶⁵⁾ Dipl. Nr. 71. — ⁶⁶⁾ Dipl. Nr. 74, 84, 106. I Pavebrevet af 24. Juni 1451 siges det, at Aalborg Helligaandshus var et »hospitale, in quo infirmi, ceci, claudi, orfani, pupilli ac alie quam plures miserabiles persone bene recipiebantur et caritative tractabantur« (Acta III, Nr. 1984). — ⁶⁷⁾ Lindbæk S. 19. Ordensreglen § 41. — Acta Pontificum Danica III, Nr. 1984, 2422. — ⁶⁸⁾ Ordensreglen § 2, 3 og især § 6, 13, 71. Dipl. Nr. 267. — ⁶⁹⁾ Ordensreglen § 10, 13. — ⁷⁰⁾ Dipl. Nr. 75, jvfr. S. 80. — ⁷¹⁾ Ordensreglen § 2, 35, 36, 52, 60. — ⁷²⁾ Dipl. Nr. 75, jvfr. Nr. 81. — Dipl. Nr. 75, 267. — ⁷³⁾ Dipl. Nr. 110, 175, 362, 445. — ⁷⁴⁾ Dipl. Nr. 124, 311, 359. — Jvfr. foran S. 53. Dipl. Nr. 359. — ⁷⁵⁾ Især Dipl. Nr. 101; jvfr. Nr. 76, 243. — ⁷⁶⁾ Til denne hørte Gods og Skove (William Christensen, *Repertorium diplomaticum* 2. R. VI, Nr. 10697). Jvfr. ogsaa Dipl. Nr. 551. — ⁷⁷⁾ Dipl. Nr. 203, 561. — Senere synes »Laden« at være blevet delt i to: Øster Laden i Vester Hassing Sogn og Vester Laden i Horsens Sogn. — ⁷⁸⁾ Dipl. Nr. 88, 146. — ⁷⁹⁾ Dipl. Nr. 180, 193, 208. — ⁸⁰⁾ Dipl. Nr. 123, 207, 208, 213, 235, 290, 292, 295, 308, 317, 318. — Nr. 330. — ⁸¹⁾ Dipl. Nr. 110, 353. — ⁸²⁾ Dipl. Nr. 331. — Andet Gods i Aalborg: Dipl. Nr. 75, 80, 97, 105, 122, 141 (jvfr. Nr. 143), 144, 175, 180, 203, 268, 273, 290, 292, 295, 299, 308, 337, 339. — ⁸³⁾ Gods i *Hasseris*: Dipl. Nr. 78, 123, 124, 137, 175, 192, 193, 207,

208, 213, 216, 263, 276, 278, 318, 392, 403. Øvrige Hornum Herred: Nr. 65, 67, 70, 74, 77, 89, 91, 92, 93, 94, 106, 138, 155, 188 (Lovhævd af 1487), 214, 214 a, 217, 220, 250, 252, 254, 274, 312, 317, 334, 336, 341, 362, 376, 462, 496. Fleskum Herred: Nr. 102, 236, 312. Slet Herred: Nr. 84, 103. Aars Herred: Nr. 186. Gislum Herred: Nr. 108, 174, 195, 332. Kjær Herred: Nr. 203, 275. Hvetbo Herred: Nr. 68, 77, 81, 157, 181. Horns Herred: Nr. 341. Jerslev Herred: Nr. 127. Vennebjerg Herred: Nr. 113, 181. Øster Han Herred: Nr. 94, 112 (jvfr. Lindbæk S. 97). Refs Herred: Nr. 89, 99. Hassing Herred: Nr. 99. Mors: Nr. 235. Salling: Nr. 66, 99. Rinds Herred: Nr. 245. Ginding Herred: Nr. 99, 101. Læsø: Nr. 286. — ⁸⁴⁾ Dipl. Nr. 254, 362, 376. — ⁸⁵⁾ Dipl. Nr. 94. — Nr. 127, 157, 339. — Nr. 245 — Nr. 203. — Nr. 235, 312. Jvfr. Nr. 379. — ⁸⁶⁾ Dipl. Nr. 188, 195, 217, 220, 221, 274. — ⁸⁷⁾ Dipl. Nr. 93. — ⁸⁸⁾ Dipl. Nr. 75, 216, 353. — ⁸⁹⁾ Dipl. Nr. 68, 113, 103, 181. — ⁹⁰⁾ Dipl. Nr. 155, 74, 75. — ⁹¹⁾ Dipl. Nr. 106, 174, 250, 254, 340, 362. — ⁹²⁾ Dipl. Nr. 90, 102, 211, 223, 224. — ⁹³⁾ Dipl. Nr. 99, 101, 108. — ⁹⁴⁾ Dipl. Nr. 267. — ⁹⁵⁾ Dipl. Nr. 99, 108. — Nr. 104, 113. — Nr. 174, 362. — Nr. 273. — Nr. 359. — Nr. 436. — Nr. 75. — ⁹⁶⁾ Dipl. Nr. 36, jvfr. Nr. 74, 89, 174. — ⁹⁷⁾ Dipl. Nr. 36, 42, 273. — ⁹⁸⁾ Dipl. Nr. 181, 362. — ⁹⁹⁾ Dipl. Nr. 174, 273. — ¹⁰⁰⁾ Dipl. Nr. 141, 252, 89, 36. — ¹⁰¹⁾ Dipl. Nr. 75, 99, 155, 174, 362. — ¹⁰²⁾ Dipl. Nr. 75. — ¹⁰³⁾ Nr. 373. — ¹⁰⁴⁾ Dipl. Nr. 93, 141, 154 (S. 55), 224. William Christensen, Repertorium 2. R. II, Nr. 2393. Jvfr. Lindbæk S. 33, 57 ff., 68, 97. — ¹⁰⁵⁾ Laurids Mule nævnes sidste Gang 6. Februar 1515 (Dipl. Nr. 392), Laurids Nielsen første Gang som Prior i Aalborg 8. Okt. 1517 (Dipl. Nr. 425). Det beror paa en Fejlslæsning (i Dipl. Nr. 380) af Lindbæk, naar han allerede 1514 lader Laurids Nielsen optræde som Prior i Aalborg; der tales i Brevet om Laurids Mule. — ¹⁰⁶⁾ Dipl. Nr. 386. Rester af Klosterbiblioteket findes dels i Aalborg Katedralskoles Bibliotek, dels i Det kgl. Bibliotek, jvfr. Lindbæk S. 203—5 og Victor Madsen, Katalog over det kongelige Biblioteks Inkunabler Nr. 315 og 319. — ¹⁰⁷⁾ Dipl. Nr. 300, 338, 429, 431, 457. — ¹⁰⁸⁾ Lindbæk S. 69 ff. — ¹⁰⁹⁾ Dipl. Nr. 391, 395, 398, 399, 425, 429, 430, 454. — ¹¹⁰⁾ Acta Pontificum Danica VI, Nr. 4691. — ¹¹¹⁾ Gavebreve: Dipl. Nr. 436, 474, 493. Andre Breve: Dipl. Nr. 439, 442, 446, 462, 463, 484, 496. — ¹¹²⁾ Skrifter af Paulus Helie, udg. af Marius Kristensen, III, 17. — ¹¹³⁾ Dipl. Nr. 464. — ¹¹⁴⁾ Dipl. Nr. 404, 482, 492, 497, 500. — ¹¹⁵⁾ J. Oskar Andersen i Festskrift til Kristian Erslev, 1927, S. 227—70. — ¹¹⁶⁾ H. F. Rørdam i Kirkehist. Saml. 2. R. II, 723 ff.; V, 793 ff. — ¹¹⁷⁾ Dipl. Nr. 518, 547. — Kirkehist. Saml. I, 352. — ¹¹⁸⁾ Dipl. Nr. 523, 534, 527, 543, 535. — ¹¹⁹⁾ Dipl. Nr. 545, 546. — ¹²⁰⁾ Dipl. Nr. 531. I Nr. 535 siges det udtrykkeligt, at Chr. Mogensen »tit og ofte haver æsket og begæret samme Breve af hannom (∴ Laurids Nielsen) og ikke kunde fange dennom«. — ¹²¹⁾ Dipl. Nr. 547. Dommen er trykt af A. Heise i Historisk Tidsskrift 4. R. III, 481—3 efter en Afskrift, idet Udgiveren oplyser, at »Originalen er forgjæves bleven eftersøgt saavel i Aalborg Raadstuarkev som i Geh. Ark«. Originalen paa Perg. findes dog i god Behold i Rigsarkivet (Klosterets Arkiv). — ¹²²⁾ Dipl. Nr. 548. — ¹²³⁾ Dipl. Nr. 549. Lindbæk S. 118. K. B. 1535—1550 S. 2, jvfr. Danske Magazin 3. R. IV, 202. — ¹²⁴⁾ Saml. til jydsk Historie og Top. II, 1—2; III, 275—6. Fra Himmerland og Kjær Herred III, 131—47. C. Klitgaard i Vendsysselske Aarbøger VI, 1—20. — ¹²⁵⁾ Dipl. Nr. 551. Lindbæk har her efter en senere Afskrift meddelt Brevet af 2. Febr. 1535, men han har ikke kendt det første, af 1. Jan. 1535. Begge Breve findes imidlertid optaget i en Vidisse af 1582 24. April (RA.).

TIL S. 104—254. B. ALMINDELIGT HOSPITAL (1536—1852)

S. 104—52 I. Fra Reformationen til Enevældens Indførelse
(1536—1660).

¹⁾ Skrifter af Paulus Helie, udg. af Marius Kristensen, III, 1—37; Citaterne S. 19, 27. — ²⁾ Skrifter fra Reformationstiden, udg. af H. F. Rørdam, III, S. 19 ff. Malmøbogen af Peder Laurensen, udg. af H. F. Rørdam, Fol. 42 ff. Hans Tausens Postil, udg. af Bjørn Kornerup, II, 161. — ³⁾ Peder Laurensen, Malmøbogen Fol. 53. — ⁴⁾ Paulus Helie, Skrifter III, 208 f. — ⁵⁾ C. T. Engelstoft, Reformantes et Catholici in Dania concertantes p. 187—8. Danske Kirkelove, udg. af H. F. Rørdam, I, 7; 104 ff., 115; 203, 259, 464. — ⁶⁾ Dipl. Nr. 564. — ⁷⁾ Danske Kancelli, Diverse 1481—1571, Nr. 70 b. — ⁸⁾ Herredagsdombog 1545—49 Fol. 29, 30. — ⁹⁾ Sst. Fol. 29. — ¹⁰⁾ H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I, 104—5, 204—5. — ¹¹⁾ K. B. 1535—1550 S. 285. — ¹²⁾ Breve af 1543 29. Marts (Aalborg Raadstuearkiv, LAV.), 1549 30. Sept., 1551 17. eller 24. Decbr. (RA.). — ¹³⁾ De i Note 12 nævnte Breve. Formodentlig er det ogsaa »Tilsynsmændene«, der optræder som Medbeseglere af et Genbrev paa et Mage-skifte, udstedt af Hr. Peder Jensen 1552 30. Maj (RA., C 6, Adkomster, Danmark). Her nævnes: Mester Kjeld Juel, Biskop i Viborg Stift, Mester Morten Hegelund, Sognepræst til S. Bodils Kirke, to Borgmestre og een Raadmand. Allerede før 1537 synes det, som om Lensmanden i Forening med Borgmester og Raad har ført et vist Tilsyn med Hospitalet (jvfr. Dipl. Nr. 535 og det S. 104 citerede Brev af 1535). — ¹⁴⁾ Danske Magazin 4. R. II, 176. — ¹⁵⁾ Dipl. Nr. 574, Danske Magazin 3. R. VI, 330, Danske Kancelli, Diverse 1481—1571, Nr. 70 b, K. B. 1551—55, S. 122. — ¹⁶⁾ Dipl. Nr. 564. Breve af 1542 3. Juni (RA.) og K. B. 1535—50 S. 135. — ¹⁷⁾ Breve af 1551 17. el. 24. Decbr., 1554 8. Aug. og 1561 22. Novbr. (RA.). — ¹⁸⁾ Breve af 1537 22. Juni, 1543 14. Juni, 1549 30. Sept., 1553 16. Jan., 1585 14. Juni og 1587 20. April. (sst.). — ¹⁹⁾ Viborg Landstings Dombog, B, 1630, Fol. 171 v. Forhandlingsprot. 1672. Regnskabet 1681—2. — ²⁰⁾ Breve af 1543 29. Marts (Aalborg Raadstueark., LAV.) og 1551 17. el. 24. Decbr. (RA.). — ²¹⁾ K. B. 1535—50 S. 285. — ²²⁾ Herredagsdombog 1537—41 Fol. 45 b—46. — ²³⁾ H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I, 5. Jvfr. J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, Gamle Danske Domme II, 100 f. og Kr. Erslev, Konge og Lensmand i det 16. Aarhundrede S. 113 ff., 116. — ²⁴⁾ Herredagsdombog 1537—41 Fol. 68 b. — ²⁵⁾ Smstds. 1537—41 Fol. 31 b—32. — ²⁶⁾ Smstds. 1537—41 Fol. 53. — ²⁷⁾ Smstds. 1537—41 Fol. 53 b. — ²⁸⁾ Smstds. 1541—43 Fol. 38 b. — ²⁹⁾ Smstds. 1545—49 Fol. 25. — ³⁰⁾ Smstds. 1545—49 Fol. 29—29 b. — ³¹⁾ Smstds. 1545—49 Fol. 59—59 b. — ³²⁾ Smstds. 1545—49 Fol. 33—33 b. — ³³⁾ Smstds. 1545—49 Fol. 25. Danske Magazin 4. R. II, 176. — ³⁴⁾ Dipl. Nr. 561, 565. Danske Magazin 4. R. II, 177. Andre Breve af lignende Karakter fra Hr. Peder Jensens Tid findes i Afskrift i Ny kgl. Saml., 4°, 747 a. — ³⁵⁾ Danske Magazin 4. R. I, 58, 172. — ³⁶⁾ Brev af 1543 14. Juni (RA.). — ³⁷⁾ Jvfr. S. 110. — ³⁸⁾ L. Laursen, Kronens Skøder I, 15, 42. Jvfr. Danske Magazin 4. R. II, 176. Breve af 1549 30. Sept., 1588 Jan. (RA.). — ³⁹⁾ Breve af 1543 29. Marts (Aalborg Raadstuearkiv i LAV.) og 1551 17. el. 24. Decbr. (RA.). — ⁴⁰⁾ H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I, 105. I Bestillingen for Forstander Mads Husom 1566 tales der udtrykkeligt om Almisser som Indtægtskilde for Hospitalet (Reg. over alle Lande 1566—67 Fol. 14). 1594 skænkede Kongen Hospitalet Salgssummen for en af sine Debitorer, Enevold Sehesteds, efterladte »Støvler, Sko og andre saadanne unyttige Ting« (K. B. 1593—96 S. 209). —

⁴¹⁾ Dipl. Nr. 574. — ⁴²⁾ Breve af 1569 18. Maj og 1578 25. Novbr. (RA.), trykt hos Hofman IV, 158—60. — ⁴³⁾ Saml. til jydsk Historie og Topografi 2. R. III, 272—3. — ⁴⁴⁾ Hofman IV, 156—7. Brev af 1547 9. Jan. (RA.). D. H. Wulff, Statistiske Bidrag til Vendelbo Stifts Historie S. 103—4. Jvfr. C. Klitgaard, Skagen Bys Historie indtil ca. 1870 S. 490 ff. — Allerede 1556 var der dog paa ny Strid om dette Spørgsmaal, jvfr. en Kontrakt om Vinterfisketienden i Afskrift i Ny kgl. Saml., 4°, 747 a. — ⁴⁵⁾ Danske Magazin 4. R. II, 177. — ⁴⁶⁾ Laurids Nielsen nævnes endnu 1550 (Lindbæk S. 205), men 1553 var der en ny Præst paa Skagen (D. H. Wulff, Statistiske Bidrag til Vendelbo Stifts Historie S. 103). — ⁴⁷⁾ Saml. til jydsk Historie og Top. 2. R. III, 272—4. — ⁴⁸⁾ 1542 nævnes Hr. Peder Jensen som »Relator« ved Udstedelsen af et Kongebrev til Fordel for en Privatperson (K. B. 1535—50 S. 231). Jvfr. ogsaa Danske Magazin 4. R. II, 176—7. Jvfr. Note 50. — ⁴⁹⁾ Brev af 1546 7. Marts (RA.). Om mekanisk Videreførelse af forældede Formler jvfr. H. F. Rørdam, Kjøbenhavns Kirker og Kloostere i Middelalderen S. 323 Note 76. — ⁵⁰⁾ Dipl. Nr. 574. K. B. 1535—50 S. 135—6. Danske Magazin 4. R. II, 177. — ⁵¹⁾ K. B. 1551—55 S. 122—3. L. Laursen, Kronens Skøder I, 42. Breve af 1554 29. Juni (Aalborg Raadstuearkiv i LAV.), 1558 19. Decbr. og 1561 22. Novbr. (RA.) samt 1562 23. Novbr. (Aalborg Raadstuearkiv i LAV.). Endnu 1563 nævnes Hr. Peder Jensen som Sognepræst ved Frue Kirke (Kirkehist. Saml. 3. R. III, 423, jvfr. sst. S. 410—11). — ⁵²⁾ Fortegnelse over Hospitalsforstanderne findes i »Adresse-Contoires Efterretninger« 1766 Nr. 135 og især — ledsaget af biografiske Efterretninger — hos A. H. Nielsen S. 209 ff. Det har ikke været mig muligt at genfinde primære Kildevidnesbyrd for alle de Oplysninger, Nielsen meddeler. I det følgende skal blot anføres de Kilsteder, jeg har paatruffet, og som fortrinsvis er af Betydning ved Bestemmelsen af Grænserne for Forstandernes Embedstid. En vigtig Kilde i saa Henseende er Listen over Brødrene i »Guds Legems Lav« (for Tiden efter 1536 meddelt af C. Klitgaard i »Fra Himmerland og Kjær Herreder« I—III, i det følgende citeret blot som »Gildebogen«). — *Christiern Poulsen*: som Forstander nævnt første Gang 1553 (Brev af 1553 16. Jan. (RA.)), død 1566 (jvfr. Eftermanden). Gildebroder Fastelavn 1553 (Gildebogen I, 435). — *Mads Husom*: Bestalling af 1566 19. Juli (K. B. 1566—70 S. 70). — *Jens Severinsen*: Magister 1566 (Personalhist. Tidsskrift III, 124, jvfr. IV, 247), første Gang nævnt som Forstander 1571 (Brev af 1571 24. April i Aalborg Raadstuearkiv, LAV.), Gildebroder 1572 (Gildebogen III, 300), Afsked ca. 1577 (K. B. 1576—79 S. 217). — *Peder Jensen Skriver*: første Gang nævnt 1579, sidste Gang 1593 (Breve af 1579 6. Juli og 1593 9. Juli i RA.). Ligsten i Hospitalets Have (jvfr. S. 124). — *Jens Sørensen*: Gildebroder 1595 (Gildebogen III, 327). — *Poul Lauridsen og Hans Christensen*: A. H. Nielsen S. 210—11. — *Jacob Ovid*: nævnt 1601 (Gildebogen III, 331), 1607 som Tolder (K. B. 1603—8 S. 609). — *Christen Knudsen*: nævnt 1607 (Viborg Landstings Dombog, A, 1621, Fol. 258 v ff.). — *Thomas Lassen*: A. H. Nielsen S. 211. — *Anders Jensen Skriver*: nævnt 1616 (Herredagsdombog 1616 Fol. 1 ff.) og 1619 (Viborg Landstings Dombog, B, 1619, Fol. 272 v.). — *Søren Nielsen Skriver*: nævnt 1621 (Viborg Landstings Dombog, A, 1621, Fol. 258 v ff.) og 1629 (smstds., B, 1627—29, Fol. 169 v ff.). Jvfr. A. H. Nielsen S. 211. — ⁵³⁾ I Brev af 1554 29. Juni (Aalborg Raadstuearkiv, LAV.) kalder Hr. Christiern Poulsen sig »Præst«, og i en Vidisse af 11. Juli 1555, der netop er udstedt i Præstegaarden i det nævnte Pastorat, »Prior i Hospitalet i Aalborg og Provst i Hornum Herred« (H. F. Rørdam, Danske Kirkelove III, 554). Der er da en ikke ringe Sandsynlighed for, at han er identisk med den Mand af samme Navn, der var Præst i Aardestrup m. m. mellem 1547 og 1564 (Diplomatarium Vibergense, udg. af A. Heise, S. 260, 285 f. Kirkehist. Saml. 2. R. V,

437—8). I saa Fald maa han som Forstander have ladet sit Præsteembede bestyre ved en Kapellan (jvfr. Ny kgl. Saml., 4°, 2971, V, 114). — ⁵⁴) Breve af 1588 Jan. (RA.); Viborg Landstings Dombog, A, 1621, Fol. 258 v. — ⁵⁵) Jvfr. ovenfor. Hr. Peder Jensen findes indskrevet som Gildebroder 1538 (Gildebogen I, 423). — ⁵⁶) K. B. 1551—55 S. 122—3. — ⁵⁷) K. B. 1566—70 S. 70. — ⁵⁸) Viborg Landstings Dombog 1621, A, Fol. 258 b ff. — ⁵⁹) Breve af 1554 8. Aug. (RA.), af 1562 23. Novbr. og 1571 24. April (Aalborg Raadstuearkiv, LAV.). — ⁶⁰) K. B. 1576—79 S. 217. H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I, 204—5. — ⁶¹) Danske Kancelli, Indlæg til Registre og Tegnelser, Brev af 1646 6. Decbr. — Herredagsdombog Nr. 37 (1635) Fol. 554 f., 570, 576 v, 577. Endnu 1596 kaldes Lensmanden, Superintendenten, Sognepræsterne, Borgmester og Raad »Hospitalformyndere« i Aalborg (Brev af 1596 15. Juni, RA.). — ⁶²) Kirkehist. Saml. 3. R. III, 407, 414 ff., 416 (jvfr. her S. 193). — ⁶³) Jvfr. Note 60. K. B. 1616—20 S. 458; 1624—26 S. 776—7; 1630—32 S. 191. — ⁶⁴) Hofman IV, 157. Brev af 1587 20. April (RA.). — ⁶⁵) a) L. Laursen, Kronens Skøder I, 73—4, jvfr. K. B. 1556—60 S. 365, 466; b) Kronens Skøder I, 85; c) K. B. 1576—79 S. 445; d) K. B. 1580—83 S. 508; e) Kronens Skøder I, 261, jvfr. K. B. 1580—83 S. 575, 636—7; f) K. B. 1624—26 S. 776—7; g) Kronens Skøder I, 438; h) K. B. 1630—32 S. 191; jvfr. Brev af ca. 1635 fra Hospitalsforstanderen i Aarhus (Danske Kancelli, Indlæg til Registre og Tegnelser); i) Kronens Skøder I, 511; j) smstds. I, 515; k) smstds. I, 535; l) smstds. I, 556; m) Forhandling med Aarhus Hospital (K. B. 1584—88 S. 657), med Manderup Due til Halkær (K. B. 1624—26 S. 299) og med Mogens Kaas til Støvringgaard (K. B. 1627—29 S. 18). — I Aalborg Hospitals Arkiv (RA.) findes et originalt Genbrev, udstedt 1587 20. April af Forstander Peder Skriver, paa et Mageskifte med Henrik Bille til Hassinghoffgaard om »Kringeltoft« i V. Hassing By, men just Gemmestedet for dette Dokument tyder paa, at Mageskiftet ikke har fundet Sted. — Om Mageskifter i Frederik II's Tid se Th. B. Bang i Historisk Tidsskrift 9. R. I, 1—42. — ⁶⁶) K. B. 1624—26 S. 181. Jydske Tegn. 1650 29. Decbr. — ⁶⁷) Brev af 1554 8. Aug. og af 1561 22. Novbr. (RA.). Lignende Fæstebreve paa øde Klosterjorder i Aalborg, som Fæsterne selv »havde taget i Stranden« og ladet opfylde, den ene ved »Helligaands Hoved«, findes af 1562 23. Novbr. og 1571 24. April (Aalborg Raadstuearkiv, LAV.). — K. B. 1576—79 S. 519—20. — ⁶⁸) Herredagsdombog Nr. 25 (1616) Fol. 1 ff. — ⁶⁹) Viborg Landstings Dombog, B, 1625, Fol. 86 v ff. — ⁷⁰) Smstds. B, 1630, Fol. 171 v f. — ⁷¹) Smstds. A, 1653, Fol. 158 v f. — ⁷²) Breve af 1536 6. Novbr., 1553 16. Jan., 1579 6. Juli, 1582 18. Juni, 1585 14. Juni, 1588 Jan. (jvfr. Dipl. Nr. 336), 1591 27. Sept., 1593 28. Maj (2 Breve), s. A. 9. Juli. (RA.). — ⁷³) Viborg Landstings Dombog, B, 1617, Fol. 289 ff. — ⁷⁴) Smstds. A, 1621, Fol. 258 v ff. Andre Retssager vedrørende Bøndernes Forhold, Jordegods, Gæld o. l. er paatruffet i Viborg Landstings Dombøger 1581 Fol. 59 v f.; B, 1619, Fol. 272 v ff.; A, 1621, Fol. 333 v; A, 1623, Fol. 43 ff.; B, 1627—29, Fol. 169 v ff. — ⁷⁵) K. B. 1561—65 S. 197. — ⁷⁶) Brev af 1571 2. Okt. (trykt hos Hofman IV, 155 f.), af 1569 18. Maj (trykt sst. IV, 158 f.) og af 1578 25. Novbr. (trykt sst. IV, 159 f.), alle i Original i RA. — ⁷⁷) Jvfr. S. 72. — Brev af 1590 26. Marts (RA.), jvfr. K. B. 1588—92 S. 363. Jeg kan ikke følge C. Klitgaard, der (i »Hvetbo Herred« II, 230, 231) mener, at Hospitalet efter Reformationen fik Kongetienden af Saltum Kirke, og at det var denne, der 1590 blev omskiftet med en anden Ydelse. Der maa uden Tvivl — efter som før Reformationen — være Tale om Præstetienden, hvorfra Sognepræsten indtil 1590 har betalt en betydelig Del som Afgift til Hospitalet, fordi dette havde Jus patronatus til Kaldet. — ⁷⁸) Jvfr. A. Köcher i Aalborg Bys Historie, udg. af P. C. Knudsen, I, 106 ff., 129 ff. D. H. Wulff i Saml. til jydsk Hist. og Top. VII,

271 ff. — ⁷⁹⁾ Jvfr. S. 186. Herredagsdombog 1635 Fol. 564 v. — ⁸⁰⁾ Jvfr. hertil C. Petresch Christensen i Fra Kjær og Himmerland Herreder I, 55 ff. Samme, Nørresundbys Historie I, 331 ff. — ⁸¹⁾ Fra Kjær og Himmerland Herreder I, 127. Jvfr. ogsaa Biskop Christen Hansens Klage over udstaaede Genvordigheder i Kirkeh. Saml. 3. R. III, 753. — ⁸²⁾ Herredagsdombog 1635 Fol. 564 v. — ⁸³⁾ Smstds. Fol. 576. — ⁸⁴⁾ Jvfr. Note 80 og den S. 175 aftrykte Ansøgning. — ⁸⁵⁾ Herredagsdombog 1635 Fol. 564 v. — Endnu 1638 stod mange Bønder tilbage med Landgilde-restancer for 1630—38 (Hellum Herreds Tingbog 1638 20. Novbr.). — ⁸⁶⁾ Smstds. Fol. 567 v, 575 v; 559 v, 563. Maaske er Hr. Niels Christensen identisk med den »Nicolaus Christiani Vindalinus«, der som dimitteret fra Aalborg Skole immatrikuleredes ved Københavns Universitet den 6. November 1624 (Kjøbenhavns Universitets Matrikel, udg. af S. Birket Smith, I, 70). — ⁸⁷⁾ Herredagsdombog 1635 Fol. 563; 575 v—576; 554, 554 v, 551 v f. (Henved 100 Aar senere søgte ogsaa Biskop Thestrup forgæves efter den gamle Fundats, jvfr. Kopibog for Aalborg Bisp 1707—16 Fol. 334). — ⁸⁸⁾ Smstds. Fol. 563, 552, 554 v. — ⁸⁹⁾ Smstds. Fol. 563. — ⁹⁰⁾ Smstds. Fol. 552 f., 554 v, 563. — ⁹¹⁾ Smstds. Fol. 552, 563 v, 565. — ⁹²⁾ Smstds. Fol. 555, 557 v, 568. — ⁹³⁾ Smstds. Fol. 555—558. — ⁹⁴⁾ Smstds. Fol. 556. — ⁹⁵⁾ Smstds. Fol. 558—558 v. — ⁹⁶⁾ Smstds. Fol. 559, 559 v—562, 567. — ⁹⁷⁾ Smstds. Fol. 562 v. — ⁹⁸⁾ Smstds. Fol. 552, 574. — ⁹⁹⁾ Smstds. Fol. 568 v. — ¹⁰⁰⁾ Rettertingets Stævningsbog 1633 Fol. 225 ff. (Stævning af 1633 11. April). — ¹⁰¹⁾ K. B. 1633—34 S. 171, 733. — ¹⁰²⁾ Herredagsdombog 1635 Fol. 568 v—75. — ¹⁰³⁾ Smstds. Fol. 574 v. — ¹⁰⁴⁾ Rettertingets Stævningsbog 1633—35 Fol. 103 v f., 255 f., 257. — ¹⁰⁵⁾ Herredagsdombog 1635 Fol. 562 v—568 v. — ¹⁰⁶⁾ Smstds. Fol. 575—577. — ¹⁰⁷⁾ Smstds. Fol. 577 v. — ¹⁰⁸⁾ Viborg Landstings Dombøger, A, 1634 Fol. 58 ff., 63 ff., 154 ff. (Landstingets Dombog for 1633 findes ikke). Herredagsdombog 1635 Fol. 577 v ff. Rettertingets Stævningsbog 1633—35 Fol. 252 ff., 257 v ff. — ¹⁰⁹⁾ Aalborg Budolfi Kirkebog 1637 5. Novbr. — ¹¹⁰⁾ Herredagsdombog 1635 Fol. 553. A. H. Nielsen S. 211. Claus Markvorsen var født i Ditmarsken og blev Gildebroder 1613 (Gildebogen III, 337). — ¹¹¹⁾ Rettertingets Stævningsbog 1633 Fol. 225. D. H. Wulff, Jens Bang S. 163. — ¹¹²⁾ Herredagsdombog 1635 Fol. 563 v. — ¹¹³⁾ Viborg Landstings Dombog, B, 1635, Fol. 12 f. — ¹¹⁴⁾ Smstds., A, 1637, Fol. 124 ff. — En Del Aar senere var der paa ny Strid om et lignende Spørgsmaal. Ved Dom af 13. Okt. 1675 dømte Landemodet i Aalborg Degnene i Horns Herred uberettigede til at tilegne sig en Del af Hospitalets Kvægtiende, hvad de havde gjort »efter en gammel Vedtægt« (Orig. Dom i Hospitalets Arkiv Pk. 16). — ¹¹⁵⁾ Smstds., A, 1639, Fol. 312 ff. D. H. Wulff, Jens Bang S. 160 f. — ¹¹⁶⁾ Viborg Landstings Dombog, A, 1639, Fol. 344 f. D. H. Wulff, Jens Bang S. 161—3. Om Bangs Fattighed se Wulff, anf. Skrift S. 136 ff. — ¹¹⁷⁾ Herredagsdombog 1635, Fol. 586 v. Rettertingets Stævningsbog for 1637, Fol. 71 v ff. (Dombogen for 1637 mangler). Viborg Landstings Dombog, A, 1637, Fol. 246 ff., 326 ff. Rettertingets Stævningsbog 1638, Fol. 215 v ff. Justits- og Voteringsprotokoller til Kongens og Rigens Raads Retterting 1637—40, Læg 1638 a. Skrivelse af 1638 24. April fra Christen Mortensen (Danske Kancelli, Indlæg til Reg. og Tegn.). Viborg Landstings Dombog, A, 1639, Fol. 199 ff. — ¹¹⁸⁾ A. H. Nielsen S. 138, 211. Meddelelser fra Rentekammerarchivet, udg. af Joh. Grundtvig, 1872, S. 173. — ¹¹⁹⁾ DK., Indlæg til Reg. og Tegn., Ansøgning af [1646] fra Anders Madsen. Jydske Tegn. 1646 Fol. 196. — ¹²⁰⁾ Chr. Petresch Christensen, Nørresundbys Historie indtil 1701 S. 348 ff. Samme Forf. i Saml. til jydsk Hist. og Top. 4. R. I, 43—72. Om Forholdene i Aalborg efter Krigen se Danske Kancellis Arkiv, Akter ang. Besigtelser paa Lenene 1645—46 III. Betegnende for Forholdene er ogsaa den S. 175 aftrykte

Ansøgning af 1647 14. Okt. — ¹²¹) DK., Indlæg til Reg. og Tegn., Skrivelse af 1646 8. Decbr. fra Anders Madsen. Bærer Kancellipaaskriften »Klart«. — ¹²²) Jydske Tegn. 1647 17. Febr. Fol. 287. — ¹²³) DK., Indlæg til Reg. og Tegn., Skrivelse af 1646 6. Decbr. fra Gunde Lange. Jydske Tegn. 1646 20. Decbr. Fol. 273. — ¹²⁴) Jydske Tegn. 1647 21. Sept. Fol. 370 v. — ¹²⁵) Jydske Reg. 1654 19. Juli Nr. 50. — ¹²⁶) J. A. Fridericia i Danmarks Riges Historie 1588—1699 S. 410. Jvfr. Chr. Petresch Christensen, Nørresundbys Historie indtil 1701 S. 366 ff. Historisk Tidsskrift 7. R. III, 118 ff. — ¹²⁷) Rk., B, 1660—79, Kommissionsakter vedk. Overtilsynet med kgl. Slotte og Gaarde etc., [1660—79], A, IV, Jylland. Jvfr. Historisk Tidsskrift 8. R. III, 140 ff. — ¹²⁸) Indlæg til Jydske Reg. 1661 26. Marts Nr. 21 og til Jydske Tegn. 1661 21. Novbr. Nr. 112. — Om Børnehuset i Aalborg se F. V. Mansa, Bidrag til Folkesygdommenes og Sundhedspleiens Historie i Danmark S. 457 samt mærkelige Efterretninger i et Brev af 1713 21. Sept. fra Biskop Frands Thestrup (Kopibog for Aalborg Biskop 1707—16 Fol. 282 v ff.). Efter gammel Tradition skal »Tugthusbørnene« have været anbragt i den nye Konventstue.

TIL S. 152—61. ENEVÆLDENS FØRSTE PERIODE (1660—90)

¹) J. Bloch, Stiftamtmand og Amtmand i Kongeriget Danmark og Island S. 81. — ²) Indlæg til Jydske Tegn. 1670 9. Juni Nr. 29. Maaske er de borgerlige Tilsynsmænd allerede forsvundet for 1649, da de ikke nævnes dette Aar blandt Udstederne af Instruksen for Hospitalspræsten (jvfr. S. 188). — ³) Forhandlingsprot. 1673 20. Juni; 1674 23. Febr. — ⁴) Jydske Reg. 1666 21. Maj Nr. 32; 1667 22. Febr. Nr. 15; 1668 8. April Nr. 57. — ⁵) Jydske Reg. 1661 26. Marts Nr. 21 med Indlæg. — ⁶) Jydske Reg. 1666 21. Maj Nr. 32. — ⁷) Jydske Tegn. 1662 10. Juli Nr. 58. — ⁸) Jydske Tegn. 1661 21. Novbr. Nr. 112. Jydske Reg. 1663 22. Juni Nr. 29. — ⁹) Rentekammeret, B (1660—79), Indsendte Jordebøger, 1660—65, IV, 2, Jordebøger for Aalborg Hospital af 1660 3. Sept., 1661 4. Decbr., 1662 26. Aug. Værdifuld til Sammenligning er en Jordebog af 1682 (ved Hospitalets Regnskaber 1681—1700). Af tidligere Jordebøger synes kun bevaret et lille Fragment i en Udskrift af en Jordebog af 1563 1. Marts (i Rk., C. A. a VI, 2: Dokumenter og Akter vedk. Differentser og Afkortninger i den gamle Matrikul for Aalborg m. fl. Amter, 1682—90, I). Af andre Kilder fremgaar det, at Hospitalet 1568 ejede 40 Gaarde, 25 Bol og 35 Huse i Vendelbo Stift (D. H. Wulff, Statistiske Bidrag til Vendelbo Stifts Historie S. 225). — ¹⁰) F. J. West, Kronens Skøder II, 233—4. — ¹¹) Jvfr. Note 4. — ¹²) Indlæg til Jydske Tegn. 1670 9. Juni Nr. 29. — ¹³) Smstds. — ¹⁴) Jydske Reg. 1670 30. Juni Nr. 79. A. H. Nielsen S. 211. — ¹⁵) Jydske Tegn. 1670 18. Aug. Nr. 57. — ¹⁶) Jydske Tegn. 1672 22. Jan. Nr. 7. Direktørernes Betænkning over Hospitalsregnskaberne omtales i Højesterets Dombog 1676 Fol. 804, men synes nu forsvundet. — ¹⁷) Kongebrevet af 1672 28. Marts med tilhørende Dokumenter i Aalborg Bispearkiv, Dokumenter fremlagte ved Landemoderne 1647—78 (LAV.). Personalhist. Tidsskrift 8. R. VI, 230. — ¹⁸) Højesterets Dombog 1676 Fol. 787 v ff. Jvfr. F. E. Hundrup, Læreren i Aalborg Kathedralskole I, 13 ff., især S. 34 f. Forhandlingsprotokollen 1676—77. 1552 28. Maj var Kongetienden af Vester Hassing (og Astrup) blevet henlagt til Hospitalet (Orig., RA.); 1633 blev det tilladt Skolemesteren og Hørerne i Aalborg til

deres Løns Forbedring at fæste de Tiender, som Hospitalet bortsteder (K. B. 1633 24. April, jvfr. 1614 16. Jan. og 1630 1. Aug.). — ¹⁹⁾ S. J. Glimsholt taler selv om Hospitalet som »det fattige og i mange Maader nødlidende Sted« (Højesterets Dombog 1676 Fol. 796 v), og Biskop Matthias Foss (sst. Fol. 803 v) skildrer nærmere dets hele Tilstand. — ²⁰⁾ Jydske Reg. 1674 15. Okt. Nr. 148. — ²¹⁾ Indberetning 1684. Sikkert med Rette hedder det i Indberetningen af 1701, at ved Overgangen til Pengeøkonomi »Hospitalet og dets Gods er befundet mærkelig at være bleven forbedret og Hospitals Lemmerne bedre faren og fornøjede end tilforn«. — ²²⁾ Forhandlingsprot. 1672 21. Okt., 23. Okt., 11. Novbr. — ²³⁾ Forhandlingsprot. 1682 6. Maj. — ²⁴⁾ Personalthist. Tidsskrift 6. R. VI, 237. Regnskab 1690—91. Anne Jacobsdatter selv døde først 1739, 93 Aar gl. (A. H. Nielsen S. 211). — ²⁵⁾ Skifte efter S. J. Glimsholt i Hospitalets Arkiv, Aalborg, Pk. 11. — ²⁶⁾ Højesterets Dombog 1676 Fol. 793, 803 v.

TIL S. 162—94. III. STIFTELSENS INDRE LIV I DET
16. OG 17. AARHUNDREDE

¹⁾ Resens Atlas i Uldall, Fol., 186, VI, ad S. 4. Danske Atlas V, 163. Hofman IV, 149—50. Første Gang Navnet »siugestwen« er paatruffet, er 1534 (Dipl. Nr. 548). Jvfr. Brev af 1557 2. Aug. (Aalborg Raadstuearkiv, LAV.). Endnu 1698 bruges det (Hofman IV, 169). — ²⁾ Kopibog for Aalborg Biskop 1707—16 Fol. 282 v—283. — ³⁾ Skifte efter Søren Jensen Glimsholt (Hospitalets Arkiv, Aalborg, Pk. 11). — ⁴⁾ Herredagsdombog 1635 Fol. 574. Indlæg til Jydske Reg. 1661 26. Marts Nr. 21. Indberetning 1673. Efter Regnskabet 1681—2: 167 Sldr. — ⁵⁾ Indberetning 1684 og 1701. Indlæg til Jydske Reg. 1661 Nr. 21. 1557 optræder »Prior« Hr. Christiern Poulsen som Deltager i en Aftale om, at hele Budolf Niemighed skulde holde fælles Svinehyrde (Saml. til jysk Hist. og Top. II, 160). — ⁶⁾ Jvfr. S. 143—4. — ⁷⁾ H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I, 203. Jvfr. Hofman VI, 2. Del, S. 189 (Nykjøbing F. 1585) og J. Chr. Qvistgaard, Efterretn. om Slagelse Bye og Skole S. 56 (Slagelse 1585). — ⁸⁾ Rørdam, Kirkelove I, 203. — ⁹⁾ Suppliker 1699 Decbr. Nr. 201. Jydske Reg. 1728 20. Sept. Nr. 220. Om Skiftejurisdiktionen se Note 3. — ¹⁰⁾ H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I, 7; 104; 203—5. Jvfr. Kirkelove II, 212, Hofman II, 385 f.; VI, 2. Del, S. 186 ff. og J. Chr. Qvistgaard, Efterretn. om Slagelse Bye og Skole S. 47 ff. — ¹¹⁾ Herredagsdombog 1635 Fol. 556, 556 v, 561, 561 v, 573 v. I Viborg Landstings Dombøger, A, 1620 Fol. 166 v og 1621 Fol. 155 er der Tale om en paa-staaet Svineslagtning »Sancte Lucie Nat 1611 i Klosteret«. — ¹²⁾ Herredagsdombog 1635 Fol. 572. — ¹³⁾ I Regnskabet 1681—2 opføres som »Penge for solgte Varer« 1465 Sldr. — ¹⁴⁾ Herredagsdombog 1635 Fol. 561. Regnskab 1681—2 (1673: 25 Rdlr., jvfr. Indberetning af s. A.). I Regnskabet 1685—6 nævnes forrige Hospitalsskriver Søren Pedersen, nu Forpagter paa Torstedlund. — ¹⁵⁾ Jvfr. saaledes Herredagsdombog 1635 Fol. 564 v—565 og D. H. Wulff, Jens Bang S. 160 ff. — ¹⁶⁾ Om Delefogeder og Ridefogeder jvfr. Herredagsdombog 1635 Fol. 555 v, 560, 573 v. Sagefald, Lejermaalsbøder Fol. 555 f., 560 v. En af Hospitalets Delefogeder omtales i Viborg Landstings Dombog, B, 1635 Fol. 12. — 1599 fik Predbjørn Gyldenstjerne Lov til at laane visse Ejendomsbreve af Hospitalets Arkiv (K. B. 1596—1602 S. 441). — ¹⁷⁾ Herredagsdombog 1635 Fol. 560. — ¹⁸⁾ Herredagsdombog 1635 Fol. 556, 556 v, 557,

567 v, 568. Kældersvenden og Skrивerdrengen nævnes desuden i Viborg Landstings Dombog, A, 1639 Fol. 312 ff., Kældersvenden sst., A, 1637, Fol. 246 ff. Om »Lyngfogeden« se Regnskabet 1682; han forekommer vistnok allerede i Brev af 1591 20. Sept. (RA.). — ¹⁹⁾ Jvfr. Note 3. — ²⁰⁾ Jvfr. S. 179 ff. — ²¹⁾ Afskrift i Ny kgl. Saml., Fol., 835 c. — ²²⁾ Danske Lov 2—19—7, 9. — ²³⁾ H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I, 7; 105, 105—6; 203 f. — ²⁴⁾ Hofman II, 107 og Rørdam, Kirkelove I, 190 (Aarhus); Hofman II, 109 (Randers); J. Kinch, Ribe Bys Historie og Beskrivelse II, 36 f. (Ribe); Rørdam, Kirkelove I, 190 og K. B. 1556—60 S. 235 (Kolding); Hofman IV, 734 (Vejle); Hofman V, 148, 149 (Odense). — ²⁵⁾ Hofman II, 221 (Horsens); Hofman III, 298 f. (Viborg); Hofman II, 385 f. (Randers); Rørdam, Kirkelove II, 166 f. (Odense); Rørdam, Kirkelove II, 211 f. (Helsingør); Hofman VI, 2. Del, S. 187 (Nykjøbing F.); J. Chr. Qvistgaard, Efterretn. om Slagelse Bye og Skole S. 48 (Slagelse). — Dog tales der allerede et Sted 1539 om »fattige, syge og gamle skrøbelige Mennesker, som Guds Almisse værde og vedtørfte ere« (H. P. Mumme, Bidrag til Odense Byes Historie S. 151). Ogsaa i Sverige var man tilbøjelig til at opfatte Hospitaler som Sygehjem, jvfr. Fundatsen af 1533 15. Sept. for Stockholm Helgeandshus (Konung Gustaf den Förstes Registratur VIII, 289 ff., 296 f.). — ²⁶⁾ H. F. Rørdam, Danske Kirkelove III, 87. — ²⁷⁾ Smstds. I, 205. Danske Lov 2—19—6. — ²⁸⁾ Gavebrev af 1596 15. Juni (RA.), trykt hos Hofman IV, 161—6. Gaven kaldtes »de Krabbers Penge«, fordi Niels Jensens testamentariske Disposition var stadfæstet af hans nærmeste Arvinger, 4 Medlemmer af Slægten Krabbe. Sille Tønnesdatters Gavebrev af 1653 6. Juli i Original i Hospitalets Arkiv (Aalborg), trykt hos Hofman IV, 166 f. — ²⁹⁾ H. F. Rørdam, Danske Kirkelove II, 212. — ³⁰⁾ Gavebrev af 1557 2. Aug. (Aalborg Raadstuearkiv, LAV.). Regnskabet 1681—2. — ³¹⁾ H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I, 105, 205; III, 87. Danske Lov 2—17—12. — ³²⁾ Jvfr. de i Note 25 omtalte Fundatser. — ³³⁾ K. B. 1593—96 S. 88; 1633—34 S. 389, Jydske Tegn. 1634—38 Fol. 3, 173 v. — Allerede 1633 havde Kongen dog ladet indlægge en Soldat, som var blevet lemlæstet mellem to Træer (K. B. 1633—34 S. 329). — ³⁴⁾ Afskrift af Reskriptet af 1683 10. Marts i Indlæg til Sjællandske Tegn. 1692 Nr. 39. Forordning om Kvæsthuset i Sjællandske Reg. 1683 23. Juni Nr. 195 (ogsaa i samtidigt Tryk). — ³⁵⁾ Sjællandske Tegn. 1692 30. Jan. Nr. 39. — ³⁶⁾ Denne Opgivelse findes i Claus Lauridsen Skagbo's Arithmetica, Paris 1552, Fol. F2 (jvfr. Suhms Nye Saml. til den danske Historie III, 1. Hefte, S. 74), men da der her er Tale om et Regneeksempel, er det uvist, i hvor høj Grad det afspejler Virkeligheden. — ³⁷⁾ Herredagsdombog 1635 Fol. 564 v. — ³⁸⁾ Indberetningerne 1673 og 1684. — ³⁹⁾ H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I, 104—5, 204. Af det sidstanførte Tegn synes at fremgaa, at Betegnelsen »almindelige Hospitaler« skal forstaaes ud fra Modsætningen til de specielle Hospitaler for spedalske, St. Jørgensgaardene. Jvfr. ogsaa K. B. 1551—55 S. 150. — ⁴⁰⁾ Hofman IV, 166. Jydske Tegn. 1635 26. Febr. (Fol. 173 v). Personer af højere Stand, hvem det var gaet tilbage for, og som faldt ind under Hospitalets Forsorg, søgte man at indlogere uden for selve Stiftelsen, saaledes 1647 Præsten Hr. Jens Jensen Hals (Kongebrev af 1647 12. April i Aalborg BA., Dokumenter fremlagte ved Landemoderne) og 1696 den gamle Adelsmand Henning Sparre, den sidste Mand af sin Æt, hvem Biskop Bircherod »for hans Stands Skyld ei vilde indlogere blandt de andre Hospitalslemmer« (Biskop Jens Bircherods Dagbøger ved C. Molbech S. 324, jvfr. S. 335). — ⁴¹⁾ Danske Kancelli, Indlæg til Registre og Tegnelser, Skrivelse af 1647 14. Okt. — ⁴²⁾ Jydske Tegn. 1677 12. Novbr. Nr. 60 med Indlæg. Ansøgningen bevilgedes. — ⁴³⁾ Regnskabet 1681—2. Forhandlingsprotokollen 1678 20. Juni. — Sst. 1706 31. Maj. — Sst. og 1707 16. Juli. — ⁴⁴⁾ Jydske Tegn 1680 16. Marts

Nr. 24. — ⁴⁵) Forhandlingsprot. 1673 5. Juli. — ⁴⁶) Danske Kancelli, Indlæg til Reg. og Tegn., før 1645 8. Juni. Ansøgningen bevilgedes. — ⁴⁷) Hofman IV, 162. — ⁴⁸) Hofman IV, 149. Jvfr. her S. 243. 1694 tales der om »det lidet Kammer, som er ved den vester Side af Hospitalshuset« (Forhandlingsprot. 1694 25. Okt.). — ⁴⁹) Indberetn. 1684. Hofman IV, 166. — ⁵⁰) Regnskabet 1693—4, 1694—5. Forhandlingsprot. 1695 19. Juni; 1697 14. Maj. — ⁵¹) Forhandlingsprot. 1697 14. Maj. — ⁵²) 1631 hedder det, at Forstanderen har »fornøjet« Søfren Arbejdskarl og Gertrud Forstanderske deres resterende Løn »med s. Morten Kiøldsens Klæder, som døde udi Hospitalet« (Herredagsdombog 1635 Fol. 556). — ⁵³) Jvfr. S. 137 og S. 157. — ⁵⁴) Det var aabenbart et nedarvet Onde, man her rørte ved. Allerede i Reglementet af 1263 for Helligaandshuset i Lübeck findes lignende Forbud (Codex diplomaticus Lubecensis I, 257). — ⁵⁵) Forhandlingsprot. 1697 14. Maj; 1702 26. Sept. — ⁵⁶) Regnskabet 1682. Hofman IV, 168. — ⁵⁷) Originaler i Hospitalets Arkiv, Aalborg, Pk. 9. Det sidste Reglement er vel ikke dateret, men bærer paa Bagsiden følgende Paaskrift med en aldeles samtidig Haand: »Forordning om de Fattiges Forhold giffuen til Philipi Jacobj 1675«. Om Principper for Gengivelsen jvfr. S. 256. — ⁵⁸) »I Pompen« betyder vistnok »i Fængsel«. — ⁵⁹) Forhandlingsprot. 1677 7. Novbr. — ⁶⁰) H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I, 105. Danske Lov 2—19—11. — Rørdam, Kirkelove I, 115. Danske Lov 2—17—12, 25. — ⁶¹) Kirkehistoriske Samlinger, 2. R. VI, 137, jvfr. S. 130. I Gengivelsen her er en Del latinske Ord og Sætninger ombyttet med tilsvarende danske. — »Psalterbaend« og »Himmeltrappe« er Betegnelser for Rosenkranse, Betydningen af »Hundesøbe« er uvis. — ⁶²) Forhandlingsprot. 1694 25. Okt. Endnu 100 Aar senere klages der høilydt over Forholdene paa Hospitalskirkegaarden. »Hvor var der meere Stimen til alle Tider, end der? Hvor drev Kaadhed eller Letsindighed meere fræk sit Spil?« spørger Hospitalspræsten D. Klauen 1795 (Tale ved den nye Hospitals-Kirkegaards Indvielse S. 14). — ⁶³) Smstds. 1677 7. Novbr. — ⁶⁴) Peder Palladius' Danske Skrifter, udg. af Lis Jacobsen, V, 127. — ⁶⁵) Richard Petersen, Thomas Kingo og hans Samtid S. 302—3. — ⁶⁶) H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I, 105—6. — ⁶⁷) Regnskabet 1682. Forhandlingsprot. 1702 26. Sept., jvfr. sst. 1699 29. Juni. — ⁶⁸) H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I, 203—4. — ⁶⁹) Dipl. Nr. 574. K. B. 1551—55 S. 160. — ⁷⁰) Herredagsdombog 1635 Fol. 564 v. Danske Atlas V, 143 f., 158 f. P. T. Hald, Aalborg Byes Kirkegaarde S. 3 ff., 14 ff. H. Ehrencron-Müller, Et Tidsbillede fra det 18. Aarhundrede, 1900, S. 31—2. Memoirer og Breve XXXVIII, 63, 65 ff. — ⁷¹) Jvfr. S. 191. Paa Hospitalskirkegaarden var bl. a. begravet et 99-aarigt Lem, Hylleborg Nielsdatter, paa hvis Ligsten der stod: »Paa Hundred-aarig mødig Gang / Mit Legem Hviile nyder / Min Siæl for Hierte Suck og Trang / I Engle-Choor sig fryder« (Thott, 4°, 1445, S. 51). — ⁷²) H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I, 84, 105, 464. — ⁷³) Herredagsdombog 1635 Fol. 563. — ⁷⁴) K. B. 1551—55 S. 336, 359—60; 1580—83 S. 136. H. P. Barfod, Om Aalborgs Helligaands-Hus S. 21. — ⁷⁵) J. L. Wolf, Encomion regni Daniæ, 1654, S. 72. — ⁷⁶) Herredagsdombog 1635 Fol. 583, jvfr. 585 v. — ⁷⁷) Forhandlingsprot. 1673 20. Juni. 1682 udgjorde »Klokkerpengene« af Hospitalsklokkerne for Lig 18 Sldr. 3 Mk. (Regnskab 1682). Bestemmelser om Taksterne for Ringning med »Hospitalsklokker« findes i Forhandlingsprot. 1672 11. Novbr. og 1697 14. Maj. — ⁷⁸) Det originale Kongebrev i Aalborg Bispearkiv, De ved Landemoderne fremlagte Sager 1647—78 (LAV.). — ⁷⁹) Instruks af 1649 19. Novbr. (Hospitalets Arkiv, Aalborg, Pk. 9). Instruksen er trykt i Saml. til jydsk Hist. og Top. 2. R. III, 186—88. — ⁸⁰) At denne Person var en Latinskolediscipel, fremgaar af Højesterets Dombog 1676 Fol. 806. »Den, som holder Chor i Hospitalet«, skulde fra 1. Maj 1674 have 20 Sldr. om Aaret (Forhand-

lingsprot. 1674 23. Febr.). — ⁸¹⁾ Jydske Tegn. 1686 10. Juli Nr. 63 med Indlæg. — ⁸²⁾ Forhandlingsprot. 1673 20. Juni; 1683 26. Novbr.; 1684 4. Juni; 1685 20. Juli; 1686 6. Sept.; 1687 5. Aug.; 1688 25. Juli; 1691 22. Maj; 1694 25. Okt.; 1697 14. Maj. Hospitalspræsten Niels Rhuus († 1698) havde »sit Logement« i Skolegaden (Skifteakten i Hospitalets Arkiv, Aalborg, Nr. 11). D. H. Wulff, Statistiske Bidrag til Aalborg Stifts Historie S. 22. — ⁸³⁾ Uddrag af Biskop Jens Bircherods historisk-biographiske Dagbøger for Aarene 1658—1708, udg. af Chr. Molbech, S. 525 f. — ⁸⁴⁾ Hofman IV, 168 f. Det var da med god Grund, at Biskop Frands Thestrup 1713 lod et (endnu bevaret) Epitafium opsætte i Budolfi Kirke til Hr. Anders Mathiesens Ære (Erik Pontoppidan, Marmorata Danica II, 238). Jvfr. Personalhist. Tidsskrift 9. R. II, 169. — ⁸⁵⁾ Jydske Reg. 1671 18. Okt. Nr. 183. — ⁸⁶⁾ Forhandlingsprot. 1686 6. Sept., jvfr. 1697 14. Maj. — ⁸⁷⁾ Indlæg til Jydske Reg. 1671 18. Okt. Nr. 183. Jvfr. H. F. Rørdam, De danske og norske Studenters Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar mod Karl Gustav S. 159. Om de øvrige Præster se især D. H. Wulff, Stat. Bidrag til Aalborg Stifts Historie S. 22. — ⁸⁸⁾ Regnskab 1682. Forhandlingsprot. 1682 22. Maj. Jvfr. Resens Atlas (Uldall, Fol., 186 VI, S. 8). — ⁸⁹⁾ D. H. Wulff, Stat. Bidrag til Aalborg Stifts Historie S. 22. — ⁹⁰⁾ Personalhist. Tidsskrift 6. R. VI, 237. Saml. til jydske Hist. og Top. X, 67. — ⁹¹⁾ Herredagsdombog 1635 Fol. 564. Antegnelser til Regnskabet 1696—7. Fr. Hallager, Magister Ole Bjørn og de Besatte i Thisted S. 28 f. — ⁹²⁾ Diplomatarium Vibergense, udg. af A. Heise, Nr. 371, 411. Kirkehist. Saml. 3. R. III, 407. — ⁹³⁾ K. B. 1571—1575 S. 559, jvfr. Kirkehist. Saml. 3. R. III, 424 f. Jvfr. S. 260. — ⁹⁴⁾ Danske Atlas V, 164. Biskop Jens Bircherods Dagbøger, udg. af Chr. Molbech, S. 267, 290. — ⁹⁵⁾ K. B. 1551—55 S. 321—2 (jvfr. Hofman IV, 70 f.); 1571—75 S. 559. — ⁹⁶⁾ H. F. Rørdam, Danske Kirkelove II, 166 f., 211 f. J. Chr. Qvistgaard, Efterretn. om Slagelse Bye og Skole S. 55 ff. — ⁹⁷⁾ Brev af 1558 10. Decbr. (RA.), jvfr. K. B. 1556—60 S. 230. Jydske Tegn. 1671 8. Novbr. Nr. 46. — ⁹⁸⁾ Indberetningen 1682 (her nævnes nu 21 Skolebørn). D. H. Wulff, Jens Bang S. 162.

TIL S. 195—226. IV. DET 18. AARHUNDREDE (1691—1812)

S. 195—212. A. *Det Juul'ske Hospitalsstyre 1691—1755.*

¹⁾ Faderen skriver sig i Almindelighed »Juel«, Sønnen »Juul«. — A. H. Nielsen S. 110. Jydske Reg. 1690 Nr. 121. Indlæg til Jydske Reg. 1755 Nr. 137. — ²⁾ Biskop Jens Bircherods historisk-biographiske Dagbøger, udg. af C. Molbech, S. 489—90. — ³⁾ A. H. Nielsen S. 212. Kjøbenhavns Universitets Matrikel, udg. af S. Birket Smith, II, 355. — ⁴⁾ Jydske Reg. 1718 Nr. 139 med Indlæg. — ⁵⁾ Biskop Bircherod var ogsaa meget interesseret i Hospitalets Historie. Herom vidner det S. 256 omtalte Hefte med Uddrag af Dokumenter vedrørende Stiftelsen, og 11. Juni 1702 noterer han i sin Dagbog (S. 402), at da han var i Helligaandsklosteret, gik han »ned i en stor hvelvet Kælder, som er under Hospitalshuset sammesteds, dens meget gamle og besynderlige Bygning at beskue«. — ⁶⁾ Jvfr. Note 15. — ⁷⁾ Kopibog for Aalborg Biskop 1707—16 Fol. 282 v ff. Derimod kunde Thestrup meget vel tænke sig, at en af Hospitalsbygningerne (aaabenbart »det nordre Hus«) kunde lade sig indrette til Tugthus, og i høj Grad typisk for hans Livssyn hedder det i den Anledning: »at der kunde være nogen Sted, man til Straf og det kaade Kød at spæge kunde henføre de mange løsgagte,

ørkeløse, Drukkenbolte, særdeles som ved disse ulovlige Kroer paa Landet paa hellige Dage begaaes til Guds store Fortørnelse mange grove Synder, der raaber Hævn over os.« — ⁸⁾ Jvfr. Note 15. — ⁹⁾ Jvfr. Biskop Thestrups Erklæring af 1731 31. Okt. i Indlæg til Jydske Tegn. 1732 Nr. 6 og de forskellige Regnskabsekstrakter sst.; desuden Kapitaloversigten ved Indberetning 1794. — ¹⁰⁾ Indberetn. 1701. Forhandlingsprot. 1697 14. Maj, 1702 26. Sept. Jvfr. Note 9. — ¹¹⁾ Forhandlingsprot. 1694 25. Okt., 1698 10. Maj, 1701 14. Juli, 1702 26. Sept. — ¹²⁾ Det originale Skøde af 1716 17. Aug. i Hospitalets Arkiv, Aalborg, Pk. 3. Om Betalinger findes en Del Skrivelser i Kopibog for Aalborg Biskop 1707—16, især Fol. 335 v ff. — ¹³⁾ Regnskabet 1686—7. — ¹⁴⁾ Indberetning af 1794. — Jydske Tegn. 1699 13. Maj Nr. 30. — Rk.'s Skødeprotokol for Aalborg og Viborg Stifters Kontor 1698—1719 Fol. 14 v ff., 84 ff. — ¹⁵⁾ Indlæg til Jydske Tegn 1699 13. Maj Nr. 30 og 1716 28. Decbr. Nr. 87. 1716 nævnes Gods i Fleskum, Hornum, Slet, Aars, Gislum, Ginding, Jerslev, Hvetbo og Salling Nørre Herreder. Supplikker 1716 (QQ) Nr. 371. — ^{16a)} Kopibog for Aalborg Biskop 1716 — 22 Fol. 146, 209 v, 244. Jydske Reg. 1691 Nr. 72; 1721 Nr. 106; 1753 Nr. 211; 1788 Nr. 52; 1797 Nr. 45, alle med Indlæg. D. H. Wulff, Statistiske Bidrag til Vendelbo Stifts Historie S. 104. D. H. Wulff, Statistiske Bidrag til Aalborg Stifts Historie S. 114. Jvfr. S. 234. — ^{16b)} Kopibog for Aalborg Biskop 1723—31 Fol. 202 ff. Her betoner Biskop Thestrup, at Formodningen om, at Lemmerne blev indtaget i Hospitalet med Bestikkelse, var »en ublufærdig og løgnagtig Æreskænden«, og at »denne Delator regeres af en Djævels bagtaleriske Aand«. — ¹⁷⁾ Afskrift af de fattiges Direktørers Svar af 1729 2. Maj i Indlæg til Jydske Tegn. 1729 31. Okt. Nr. 95. — ¹⁸⁾ Afskrift af Lazarus-Klagen smstds. — ¹⁹⁾ Jydske Tegn. 1729 31. Okt. Nr. 95. — ²⁰⁾ Indlæg til samme. — ²¹⁾ Jydske Tegn. 1729 15. Novbr. Nr. 102 med Indlæg. — ²²⁾ Bekræftet Afskrift af Kommissærernes Relation af 1730 23. Februar i Indlæg til Jydske Tegn. 1732 26. Jan. Nr. 6. Hvor ikke andet bemærkes, er ogsaa de fleste af de andre, i det følgende paaberaabte Aktstykker at søge her. — ²³⁾ Om Sagens Behandling i Kancelliet jvfr. Supplikker 1731 (RRR) Nr. 348. — ²⁴⁾ Jydske Tegn. 1735 4. Febr. Nr. 3 med Indlæg. — I et Brev af 1734 23. Aug. til daværende Stiftamtmand J. L. Holstein berømmer Frands Thestrup i høj Grad det Juulske Hospitalsstyre (Ledreborgske Saml., Fol., 479, Kgl. Bibl.). — ²⁵⁾ Danske Herregaarde ved 1920 III, 615. Frederik V's Adelspatenter 1749 28. Novbr. Nr. 16 med Indlæg. — ²⁶⁾ Jydske Reg. 1728 20. Sept. Nr. 220 med Indlæg. — ²⁷⁾ Indberetning 1794. — ²⁸⁾ Jydske Tegn. 1747 15. Sept. Nr. 66 med Indlæg, jvfr. Jydske Tegn. 1728 30. Jan. Nr. 6 og 1728 14. Juni Nr. 56—7 samt Hofman, Foundationer IV, 171—2. — ²⁹⁾ Jydske Tegn. 1751 30. Juli Nr. 63 med Indlæg. — Indberetning 1794. I det S. 229 nævnte Generalhøverireglement af 1770 angives det, at der aarligt til Hospitalet bjergedes 1150 Læs Tørv i Sørup Hede og Mose.

Til S. 212—17. B. Gotfried Christian Trap 1755—94.

¹⁾ A. H. Nielsen S. 212. Trap, Danmark, 4. Udg., VI, 190. — ²⁾ Oversekretærens Brevbog 1743 Nr. 289. — ³⁾ Oversekretærens Brevbog 1755 Nr. 136, 188. Indlæg til Jydske Reg. 1755 6. Juni Nr. 137. — ⁴⁾ Smstds. 1760 Nr. 187. — ⁵⁾ Særlig typisk i saa Henseende er Behandlingen af Sagen om Bortsalg af Smak Mølle i Kornum Sogn (Oversekretærens Brevbog 1760 Nr. 26; Jydske Tegn. 1760 9. Maj Nr. 44). — ⁶⁾ A. H. Nielsen S. 213. Jydske Reg. 1752 Nr. 100; 1755 6. Juni Nr. 137 (med Ind-

læg). — ⁷⁾ Indlæg til Oversekretærens Brevbog 1760 29. Maj Nr. 187. — ⁸⁾ Jvfr. herom Hans Jensen, Dansk Jordpolitik 1757—1919 I, 36 ff. — ⁹⁾ Jydske Tegn. 1761 10. April Nr. 43, 1761 17. Juli Nr. 82 og 1761 28. Aug. Nr. 105 (alle med Indlæg). — ¹⁰⁾ Jydske Tegn. 1761 4. Decbr. Nr. 127, 1762 10. April Nr. 44 og 1762 24. Juni Nr. 72 med Indlæg. — ¹¹⁾ Jydske Reg. 1757 4. Febr. Nr. 18 (Salg til Oberst Wulf Caspar von Lüttichau); Jydske Tegn. 1760 9. Maj Nr. 44 og 1768 8. April Nr. 40, med Indlæg. D. K., 2. Dept.'s Brevbog 1771—73 Nr. 276, 4. Dept.'s Registrant 1771—73 Nr. 21. Jvfr. ogsaa Jydske Tegn. 1756 24. Decbr. Nr. 82. — ¹²⁾ Indlæg til Jydske Reg. 1755 Nr. 137. — ¹³⁾ Statusopgørelse ved Indberetning 1794. Højest mærkeligt er det, at der heri under Kapitaler for bortsolgt Jordegods under 1761 blot anføres ca. 5600 Rdlr., da man fra anden Side ved, at Salgssummen var over 17000 Rdlr. Da Specialregnskaber mangler for denne Periode, kan dette Forhold næppe lade sig udrede. — ¹⁴⁾ Kancelliets Brevbog 1780 Nr. 1763, 1892 (med Indlæg). 1992. Indberetning 1794.

Til S. 217—26. C. Reformperioden 1795—1812.

¹⁾ A. H. Nielsen S. 70—2. Fr. Thaarup, Fædrelandsk Nekrolog 1821—26 S. 45—7, 494. — ²⁾ Studsgaards almindelige Konservatisme over for Tidens Rørelser fremgaar klart af hans Breve til Biskop Balle (Jens Møller, Biskop Dr. Nicolai Edinger Balles Levnet og Fortjenester, Tillæg S. 124—34), hvori han bl. a. klager over, at »en barnagtig Ustadighed fortryller vor Tids Mennesker til at hige og tørste efter Nyt« (sst. S. 129). Allerede i sine yngre Aar var han »en 30 Aar tilbage i Tiden« (jvfr. J. H. Tauber i Dansk Maanedsskrift 1865, I, 122; 1866, II, 421). Se ogsaa L. Engelstoft i Saml. til jydsk Hist. og Top. 3. R. VI, 39. — ³⁾ Kancelliets Brevbog 1798 10. Novbr. Nr. 5112 med Indlæg. — ⁴⁾ Indlæg til Jydske Tegn. 1795 13. Marts Nr. 49. — ⁵⁾ Kancelliets Brevbog 1795 17. Jan. Nr. 240 med Indlæg (heri Direktionens Ansøgning af 1794 24. Novbr.). — ⁶⁾ Jydske Tegn. 1795 22. Maj Nr. 121 med Indlæg. — ⁷⁾ Jydske Reg. 1795 19. Juni Nr. 349 med Indlæg. Indlæg til Jydske Tegn. 1795 Nr. 121. Jvfr. A. H. Nielsen S. 213. — ⁸⁾ Kancelliets Brevbog 1797 20. Maj Nr. 2128 med Indlæg. — ⁹⁾ Jydske Reg. 1797 20. Okt. Nr. 745 med Indlæg. Jvfr. A. H. Nielsen S. 213—14. — ¹⁰⁾ 4. Dept.'s Brevbog 1811 Nr. 1353, 3153. — ¹¹⁾ Instruks af 1798 1. Maj i Hospitalets Arkiv (Aalborg) Pk. 9. — ¹²⁾ Indlæg til Jydske Tegn. 1795 Nr. 49. Jvfr. hertil Hans Jensen, Dansk Jordpolitik 1757—1919 S. 76 ff. — ¹³⁾ Kancelliets Brevbog 1794 Nr. 3859, 5405. — ¹⁴⁾ Jydske Tegn. 1795 Nr. 49. — ¹⁵⁾ Jydske Tegn. 1795 17. Juli Nr. 167 med Indlæg. — ¹⁶⁾ Jydske Tegn. 1795 20. Novbr. Nr. 284 med Indlæg. — ¹⁷⁾ Kancelliets Brevbog 1796 2. April Nr. 1500, 1796 14. Maj Nr. 2159; Jydske Tegn. 1797 28. April Nr. 100 med Indlæg. — ¹⁸⁾ Jydske Tegn. 1798 9. Marts Nr. 45; 1799 20. Decbr. Nr. 265 a; 4. Dept.'s Registrant 1801 5. Juni Nr. 89, alle med Indlæg. Jvfr. 4. Dept.'s Brevbog 1802 Nr. 631. — ¹⁹⁾ Supplikker 8 M (1796) Nr. 533; 8 N (1797) Nr. 1284; 8 P (1798) Nr. 4706. Kancelliets Brevbog 1797 11. Marts Nr. 961 og 18. Marts Nr. 1097 med Indlæg, Jydske Reg. 1798 22. Juni Nr. 487, 1799 11. Juni Nr. 25, 1799 27. Sept. Nr. 683, 1799 18. Okt. Nr. 737—8 o. m. fl. Steder. — ²⁰⁾ Kancelliets Brevbog 1795 17. Jan. Nr. 240; 1795 4. Juli Nr. 2957; 1795 15. Aug. Nr. 3706; Jydske Tegn. 1795 23. Okt. Nr. 255, alle med Indlæg. — ²¹⁾ Jydske Tegn. 1796 8. April Nr. 93; 1795 23. Okt. Nr. 255. — ²²⁾ Kancelliets Brevbog 1795 22. Aug. Nr. 3822, Jydske Tegn. 1795 23. Okt. Nr. 255, 1796 8. April

Nr. 96 med Indlæg. — ²³) Jydske Tegn. 1796 29. Marts Nr. 82 med Indlæg. — ²⁴) Kancelliets Brevbog 1796 14. Maj Nr. 2191 med Indlæg. — ²⁵) Smstds. 1799 6. Juli Nr. 3128 med Indlæg. — Om Preetzmann jvfr. Personalhistorisk Tidsskrift 6. R. I, 52.

TIL S. 227—36. V. TRÆK AF STIFTELSENS INDRE LIV
I DET 18. AARHUNDREDE

¹) I Mandtalslisterne (ved Regnskaberne) 1800 ff. nævnes stadig i »Hospitalet« den vestre Gang« og »den østre Gang«, »Pulpituret« og indtil 1810—11 »Krabberstuen«. — ²) Saml. til Jydske Historie og Topografi 3. R. VI, 38. — ³) Regnskab 1798 (Inventariet). — ⁴) Indlæg til Kancelliets Brevbog 1789 3. Jan. Nr. 37. — ⁵) Instruks af 1798 for Forstanderen (Hospitalets Arkiv, Aalborg, Pk. 9). Jvfr. Regnskab 1798 (Inventariet). — ⁶) L. F. J. Fabritius, Katalog over Aalborg Stifts og Amts og Kathedralskolens forenede Bibliotheker, Fortalen. — ⁷) Universitets- og Skoledirektionens Forestillinger 1806 Nr. 62 (Bilag hertil ved Universitets- og Skolesager Brevnr. 415/1842) H. P. Barfod, Om Aalborgs Hellig-Aands-Hus S. 22. Det her opgivne Aarstal 1409 for den ene Kirkeklokke maa formentlig bero paa en Misforstaaelse, da Støberens Navn (Magister Petrus de Randrusia) viser, at Klokken er fra Tiden omkring 1450—60 (F. Uldall, Danmarks middelalderlige Kirkeklokker S. 154—5). — ⁸) Indlæg til Jydske Tegn. 1795 22. Maj Nr. 121. — ⁹) Folketællingslister for Aalborg 1787 og 1801. — ¹⁰) Kommissærernes Betænkning af 1730 23. Febr. i Indlæg til Jydske Tegn. 1732 Nr. 6. Generalhøverireglement af 1770 2. Aug. (Rk., Generalhøverireglementer 1769—71, IX). — ¹¹) Generalhøverireglementet af 1770. — ¹²) Jydske Reg. 1728 20. Sept. Nr. 220; 1755 24. Okt. Nr. 255. — ¹³) Jydske Tegn. 1755 12. Decbr. Nr. 83 med Indlæg. — ¹⁴) Jvfr. S. 202. Indlæg til Jydske Tegn. 1795 22. Maj Nr. 121, 1761 10. April Nr. 43 og til 1762 5. Febr. Nr. 16. — ¹⁵) Kopibog for Aalborg Biskop 1723—31 Fol. 202 ff. — ¹⁶) Smstds. 1723—31 Fol. 322. — ¹⁷) Jydske Tegn. 1704 15. Novbr. Nr. 92. — ¹⁸) Jydske Tegn. 1708 3. Aug. Nr. 78, 1730 2. Juni Nr. 40 og 1735 21. Okt. Nr. 105. Om O. H. Nysted se William Christensen, Repertorium diplomaticum 2. R. VIII, 528—9. — ¹⁹) Jydske Tegn. 1762 5. Febr. Nr. 16 med Indlæg. Hospitalets Direktion betonedede stærkt, at den opsparede Kapital i første Række burde være »de Arme til Trøst, som derefter sucke og dertil ere hardt trængende«. — ²⁰) I Instruksen for Hans Schou 1798 bestemmes det bl. a., at Forstanderen skulde føre Opsyn med, at Lemmerne »leve roelig og skikkelig og altiid ere reenlige, — og at de ikke gaae omkring for at betle, eller under andet Paaskud snige sig ud af Hospitalet. Dog er det ikke formeent dem, som kunde arbeide noget med Hænderne, at arbeide i Byen, naar de allene til de for dem bestemte Tiider komme ind i Hospitalet om Aftenen«. — ²¹) Jvfr. S. 186. Regnskaber 1797—8 og 1807. — ²²) Indlæg til Jydske Tegn. 1732 26. Jan. Nr. 6. — ²³) Hofman IV, 150. Jvfr. i Almindelighed H. T. Manicus i Nord og Syd, 1898—9, S. 209 ff., 215; Hjalmar Helweg, Sindssygeværnsens Udvikling i Danmark S. 40 ff., 55 ff., 64—5 og Kirkehist. Saml. 4. R. V, 401—7. — ²⁴) Kancelliets Brevbog 1795 3. Novbr. Nr. 5102 med Indlæg. — ²⁵) Kancelliets Brevbog 1796 16. Jan. Nr. 247, 1797 1. Juli Nr. 2895, Jydske Tegn. 1796 29. Marts Nr. 82, alle med Indlæg. Jvfr. Kancelliets Brevbog 1797 16. Decbr. Nr. 5802 (med Indlæg) og 1798 14. Juli Nr. 3207. Jvfr. ogsaa Hans Schous Instruks

af 1798 § 9. — ²⁶) Indlæg til Kancelliets Brevbog 1796 16. Jan. Nr. 247. — ²⁷) Inventariet ved Regnskab 1797—8. — ²⁸) Jvfr. Regnskaber 1797—8, 1807. Indlæg til Kancelliets Brevbog 1789 3. Jan. Nr. 37. — ²⁹) Oversekretærens Brevbog 1743 14. Aug. Nr. 289 med Indlæg. Jydske Reg. 1743 13. Sept. Nr. 246. Oversekretærens Brevbog 1745 15. Novbr. Nr. 336. Kancelliets Brevbog 1796 29. Okt. Nr. 5132. — ³⁰) Jydske Tegn. 1746 12. Aug. Nr. 3. — ³¹) 1. Dept.'s Registrant 1818 22. April Nr. 145 med Indlæg. 4. Dept.'s Brevbog 1836 13. Decbr. Nr. 2599. — ³²) Biskop Jens Bircherods historisk-biographiske Dagbøger, udg. af Chr. Molbech, S. 525—6. Jvfr. Personalhist. Tidsskrift 3. R. V, 89, 90, 91. — ³³) J. H. Tauber i Memoirer og Breve XXXVIII, 19—20. — ³⁴) Damasus Klauen, Tale ved den uden for Byens Vesterport nye indrettede Hospitals-Kirkegaards Indvielse, Aalborg 1795, jvfr. A. P. Meden, Om Begravelsers Afskaffelse paa Kirkegaarde og i Kirker i Aalborg, 1807. — ³⁵) Kancelliets Brevbog 1789 3. Jan. Nr. 37 med Indlæg.

TIL S. 237—52. VI. OMDANNELSESAAR (1812—1852)

¹) 4. Dept.'s Brevbog 1821 16. Okt. Nr. 1600, 1822 15. Juni Nr. 861, Registrant 1823 23. April Nr. 26—27, alle med Indlæg. — ²) Aalborg Stifts Jydske Efterretninger 1823 Nr. 30, jvfr. Nr. 15, 18. — ³) A. H. Nielsen S. 214—15. H. P. Barfod, Om Aalborgs Hellig-Aands-Hus S. 22. 4. Dept.'s Registrant 1839 25. Okt. Nr. 23—24. — ⁴) Regnskab 1807. — ⁵) Regnskab 1814. — ⁶) Indlæg til 4. Dept.'s Brevbog 1819 Nr. 1045. — ⁷) Smstds. 1817 Nr. 230. — ⁸) Smstds. 1842 Nr. 1868. — ⁹) Smstds. 1843 Nr. 2086, 2327. — ¹⁰) Smstds. 1845 Nr. 2016. — ¹¹) Departementstidenden 1852 S. 475—6. — ¹²) Fra det 18. Aarhundrede havde det været ordnet saaledes, at Sognepræsten i Skagen oppebar hele Fisketienden in natura mod at svare Hospitalet en Refusion i Penge. Da en nykaldet Sognepræst, Ludvig Feilberg, bestred Stiftelsens Berettigelse til at oppebære denne Refusion, fik han Medhold ved Skagen Byting (den 2. Marts 1835) og siden ved Landsoverretten i Viborg (den 16. Novbr. s. A.) (jvfr. de originale Domsakter i Hospitalets Arkiv, Aalborg, Pk. 4). Da Kancelliet ikke fandt, at der var Anledning til at prøve Dommen ved Højesteret (4. Dept.'s Brevbog 1836 Nr. 947), medførte dette, at Hospitalet faktisk mistede sin Tienderrettighed. Ved Gennemlæsningen af Domsakterne er det iøvrigt paafaldende at se, hvor ringe Kendskab de stridende Parter og de i Sagen optrædende Dommere har haft til Sagens Forhistorie, og hvor lidt de har forstaaet, at der her var Tale om et Forhold, som havde sin Oprindelse i Middelalderen. — ¹³) Departementstidenden 1852 S. 500. — ¹⁴) 4. Dept., Henlagte Sager 1812 (O 1057); Brevbog 1815 Nr. 429 (Indlæg ved 1829 Nr. 2284). — ¹⁵) 4. Dept.'s Brevbog 1816 Nr. 2078 (Indlæg ved 1829 Nr. 2284). — ¹⁶) 4. Dept.'s Brevbog 1828 16. Decbr. Nr. 2071. (Indlæg ved 1829 Nr. 2284). — ¹⁷) Om Jens Stockholm se Tidsskrift for Kirke og Theologie, udg. af Jens Møller, III, 312—38. Nordisk Kirke-Tidende 1833 Sp. 156—8. Chr. Molbech i Nordisk Tidsskrift for Historie, Literatur og Kunst III, 119. Udvalg af Laurids Engelstofts Skrifter III, 416—17. Typisk for Stockholms konservative Fastholden ved Enevælden er hans »Advarsel mod Demagogernes bedrageriske Forestillinger«, 1820. — ¹⁸) Jvfr. Note 16. — ¹⁹) 4. Dept.'s Brevbog 1829 Nr. 2284 (med Indlæg). — ²⁰) J. R. Hübertz, Om Daarevæsenets Indretning i Danmark, 1843, især S. 25 ff. Jvfr. Hjalmar Helweg, Sindssygevæsenets Udvikling i Danmark S. 64 ff. Hübertz havde

selv en Brodersøn indespærret i Daarekamrene ved Hospitalet (4. Dept.'s Brevbog 1840 Nr. 246). — ²¹⁾ 4. Dept.'s Brevbog 1830 Nr. 1150 med Indlæg. — ²²⁾ 4. Dept.'s Brevbog 1839 Nr. 806. Indlæg ved Justitsministeriet, 2. Ekspeditionskontor Y (1848) Nr. 406 (nu Indenrigsministeriets Arkiv). — ²³⁾ 4. Dept.'s Brevbog 1843 6. Juli Nr. 1650 med Indlæg. — ²⁴⁾ Smstds. 1845 Nr. 2601—2, 1846 Nr. 265 med Indlæg. — ²⁵⁾ Smstds. 1846 Nr. 1415 med Indlæg. I sin Plan af 1845 22. Sept. om en forbedret Indretning af Hospitalsbygningerne bemærkede Forstander Ostenfeldt bl.a. følgende: »Da Hospitalet er en Stiftelse, hvori optages gamle, vanføre og trængende Mennesker af Borgerstanden og den bedre Almueklasse, saa er det naturligt, at Lemmerne stærkt føle Savnet af den Orden og Reenlighed, som de Fleste af dem fra deres tidligere Stilling og i blidere Kaar have været tilvante, ligesom Indretningen, som Opholdssted, i det Hele laborerer af saa væsentlige Mangler med Hensyn til Lemmernes Pleje og Bequemmeligheder, som ikke bør findes i en velordnet og velindrettet Stiftelse, hvis Formuesomstændigheder ej alene ikke længere er til Hinder for Mangelernes Afhielpning, men endog tillader en Udvidelse af Stiftelsens Virksomhed.« — ²⁶⁾ 4. Dept.'s Brevbog 1847 Nr. 2057, 2709. Kultusministeriet, Kopibog for Skolesager, 1849 Nr. 616, 876—7. Jvfr. de i Note 27 nævnte Bilag. — ²⁷⁾ Justitsministeriet, 3. Dept.'s Brevbog 1849 Nr. 1438. Indlæg ved den i Note 22 nævnte Sag. — ²⁸⁾ Smstds. Brevbog 1851 Nr. 837. — ²⁹⁾ Sagens afsluttende Akter jvfr. Note 22. — ³⁰⁾ Originalfundatsen i Hospitalets Arkiv, Aalborg, Pk. 9; trykt i Departementstidenden 1852 S. 474—86, 494—503.

TIL S. 253. EFTERSKRIFT

De her meddelte Enkeltheder hviler paa Opgivelser i J. P. Trap, Danmark, 4. Udg., V, 510 ff., H. P. Barfods Skrift om Aalborg Helligaandshus samt velvilligst meddelte Oplysninger fra Hospitalsforstander K. K. Nicolaisen.

BILLEDFORTEGNELSE

- Afb. 1, 6, 7—20: Fotografier efter Hospitalsbygningerne i Aalborg.
- 2: Resens Atlas (Uldall, Fol., 186) i Det kgl. Bibliotek.
 - 3: Trap, Danmark, 3. Udg.
 - 4—5: Tegninger af Planer.
 - 21, 29, 31: Fotografier af Kalkmalerier (fra Nationalmusæets Arkiv).
 - 22, 25—28, 30, 32—34, 36—40, 42, 44—46: Dokumenter, Segl og Underskrifter i Rigsarkivet.
 - 23—24: Illustrationer i Ordensregelen (efter A. Canezza, Gli arcispedali di Roma, 1933, p. 11, 27).
 - 35: Fotografi af en Ligsten i Hospitalets Have. (Plads er ladt aaben til Tilføjeelse af Dødsaaret for Peder Jensen Skriver).
 - 41: Kobberstik i Det kgl. Bibliotek.
 - 43: Oliemaleri af unævnt Kunstner i Professor, Dr. theol. J. Oskar Andersens Besiddelse.
 - 47: Akvarel i Nationalmusæets Arkiv.
-

REGISTER

Registret omfatter de i Teksten forekommende Person- og Stednavne; kun undtagelsesvis er Navne fra Afsnittet »Noter og Kildehenvisninger« optaget. Personer, der blot nævnes i Forbigaaende, eller som er historisk ubekendte eller ligegyldige, er ikke medtaget, ligesom Stednavne uden for det historiske Danmark er forbigaaet. Af Forkortelser er følgende brugt: Pr. ∴ Præst, H. ∴ Herred og S. ∴ Sogn.

A PERSONREGISTER

- Aalborg, Christiern, Borger i Nibe, 117.
Adeler, Theodor, til Sohngaardsholm, Kammerherre, 217.
Ahlmann, Niels Peter, til Langholt, 240.
Alexander de Neronibus, Stormester, 98—9.
Andersen, Niels, Pr. i Aalborg, 88—9.
Arctander, Frands, Hospitalspr. i Aalborg, 235.
Aspach, Sixtus, Stiftsprovst i Aalborg, 200—9. — Hospitalspr. i Aalborg, 235.
Bagge, Hans, Væbner, 71. — Jeppe, Væbner, 71. — Jes, Væbner, 71. — Mathis, Væbner, 71.
Balchenburg, Sille Tønnesdatter, g. m. Jesper Brochmand, 170, 178. — Tønne, Raadmand i Aalborg, 174, (178).
Bang, Jens, Købmand i Aalborg, 144, 145—6, 193.
Banner, Erik, til Asdal, Rigsraad, 104, 127. — Frants, til Kokkedal, 127. — Magdalene, til Baggessvogn, 127. — Niels Eriksen, til Asdal, Ridder, 93.
Bardenfleth, Carl Emil, Justitsminister, 249.
Barfod, Hans Peter, Hospitalsforstander i Aalborg, 253.
Bartskærer, Villum, Læge i Aalborg, 186.
Becker, Hans, Pr. i Saltum, 78.
Benzon, Thøger, til Buderupholm, 211. | Benzon, Niels, Dr. med., Læge i Aalborg 127.
Berg, Hans Henrik, Hospitalspr. i Aalborg, 234.
van Bergen, Pieter, til Buderupholm, 211—12.
Bille, Henrik, til Hassinghofsgaard, 263.
Bircherod, Jens, Dr. theol., Biskop i Aalborg, 154, 190, 195, 196, 256, 267, 269.
Bjørn, Anders Jacobsen, til Stenalt, Ridder, 93, 97. — Bjørn Andersen, til Stenalt, 93. — Henrik Bjørnsen, til Stenalt, 115. — Niels, til Buderupholm, Kancelliraad, 216. — Oluf, Mag., Konrektor i Aalborg, 193.
Bluhme, Christian Albrecht, Stiftamtmand i Aalborg, 246.
Bodtcher, Dietrich, Prior i Kuddeworde, 99.
Borchhorst, Mourids Jensen, Mag., Pr. i Gunderup, 175.
Bork, Anders, Forstander, Prior, 10, 12, 40, 48, 66 ff., 70, 71, 76, 77 f., 81, 88—9, 97, 115. — Jep, i Harvidslev, 81.
Bornemann, Henrik, Dr. theol., Biskop i Aalborg, 154, 192.
Borringholm, Jørgen Mortensen, Mag., Biskop over Vendelbo Stift, 126, 183.
Boss, H. A., Arkitekt, 60.

- Brahe, Otte, Lensmand paa Aalborghus, 131.
- Brochmand, Jesper, Dr. theol., Biskop over Sjællands Stift, 170.
- Brockenhuus, Jacob, Lensmand paa Aalborghus, 125. — Johan, til Lerbæk, 127.
- Broerholt, Christen, til Eskjær, Kancelliraad, 217.
- Brorson, Broder, Dr. theol., Biskop i Aalborg, 196, 213.
- Brunow, Jacob Hansen, Pr. ved Budolfi K. i Aalborg, 145, 157, 179, 181.
- Brøndorph, Severin, til Randrup, 198.
- v. Castenschiold, Johan Carl Thuerecht, Stiftamtmand i Aalborg, 237, 242—5.
- Charisius, Peder, Stiftamtmand i Aalborg, 157.
- Christensdatter, Karine, g. m. Søfren Grubesen i Aalborg, 170.
- Christensen, Christen, Pr. i Store Vorde, 176. — Hans, Hospitalsforstander i Aalborg, 122, 123, 262. — Morten, i Hasseris, 147. — Niels, Hospitalsforstander i Aalborg, 129, 133—43, 145, 146, 163, 165, 166, 167, 173, 178, 187, 188, 191, 264.
- Christian III, Konge, 103, 107, 107—9, 114, 116, 117, 119, 119—20, 121, 131, 168, 192, 193. — VI, Konge, 204, 213, 234. — (V), udvalgt Prins, 134.
- Christiern I, Konge, 7, 8, 72, 78, 82, 259. — II, Konge, 85—6, 100.
- Christiernsdatter, Else, g. m. Lyder Holck, 71, 96, 114.
- Christine, Dronning, 85—6.
- Christoffer af Bayern, Konge, 72, 78.
- Chrysostomus, Oluf, Dr. theol., Biskop over Vendelbo Stift, 120.
- Claus, Pr. i Aalborg, 6, 66, 70.
- Clement, Skipper, 103.
- Collison, Jean, Helligaandsbroder i S. Spirito, 77.
- v. Deden, Severin, til Kongstedlund, 217.
- Denne, Claus Jensen, Filantrop, 105.
- Due, Bernt, til Krastrup, Kancelliraad, 198. — Manderup, til Halkær, 263.
- Engelstoft, Laurids, Prof., 227.
- Erik af Pommern, Konge, 7, 66.
- Eriksen, Ove, design. Hospitalsforstander i Aalborg, 157.
- Eugenius IV, Pave, 10, 68—9, 74, 259.
- Ewald, Enevold, Pr. ved Waisenhuset i Kbh., 234.
- Faber, Aage, Sagfører, Hospitalsforstander i Aalborg, 253.
- Feilberg, Ludvig, Pr. i Skagen, 273.
- Fogtmann, Nikolai, Dr. theol., Biskop i Aalborg, 237, 246—9.
- Foss, Matthias, Dr. theol., Biskop i Aalborg, 154, 159, 161, 179, 182, 266.
- Frauen, Johan, kgl. Confessionarius, 207.
- Frederik I, Konge, 100—2, 106, 108, 114. — II, Konge, 120, 131, 168. — IV, Konge, 195, 198, 201 f. — VI, Konge, 244.
- Friedenreich, Johannes, Vejer og Maaler i Aalborg, 210.
- Friis, Hans, Borger i Aalborg, 89. — Jep, Biskop i Børglum, 78, 82. — Jørgen, Biskop i Viborg, 101. — Jørgen, til Krastrup, 127.
- Galskyt, Ville, til Odden, Væbner, 93.
- Gjøe, Aksel, Lensmand paa Aalborghus, 101, 102. — Mogens, Rigshofmester, 102.
- Gleerup, Jens, til Rødslet, Krigsraad, 216.
- Glimsholt, Søren Jensen, Hospitalsforstander i Aalborg, 158—61, 163, 167, (178), 191, 197, 233, 266.
- Gorgius, Johan Peter, Distriktskirurg, 242.
- Griis, Bagge, til Hjernmidslevgaard, 115.
- Grøn, Per, Væbner, 93.
- Gudme, Herman Peter, Dr. theol., Stiftsprovst i Aalborg, 229.
- Gui af Montpellier, Ordensstifter, 73.
- Guldsmed, Tønnes, Borger i Aalborg, 48, 89.
- Gyldenstjerne, Gabriel, til Restrup, Rigsraad, 114, 115, 119. — Hannibal, til Restrup, 128, 130. — Knud Henriksen, til Restrup, Ridder, 77. — Niels, til Restrup, 130. — Niels Pederesen til Aagaard, Ridder, 93.
- Hagerup, Eiler, Biskop i Christianssand, 234.
- Hals, Jens Jensen, Pr., 267.

- Hans, Konge, 83, 85—6, 116.
- Hansen, Christen, Biskop i Aalborg, 134, 135 f., 136, 140, 141, 143, 186, 264.
- Hasselbalch, Anders Müller, Prokurator, Hospitalsforstander i Aalborg, 253.
- Hauch, Lars, Assessor i Aalborg, 200—9.
- Hegelund, Jens Jensen, Student, 176. — Morten, Pr. i Aalborg, 101, 261.
- Helie, Paulus, Karmeliter, 100, 105—6.
- Helverskou, Christian Herman, til Irup, 198.
- Henneke, Pr. i Aalborg, 6, 10, 40, 66 ff., 70, 76, 77 f., 81.
- Hohendorf, Sten, Stiftamtmand i Aalborg, 154.
- Holck, Iver, Gehejmerraad, Stiftamtmand i Aalborg, 211—12, 212—13. — Lyder, til Støvringgaard, 71.
- Holstein, Johan Ludvig, Gehejmerraad, Oversekretær i Danske Kancelli, 213, 270.
- Hoppe, Harald August, Stiftamtmand i Aalborg, 246.
- Husom, Matthias, Hospitalsforstander i Aalborg, 122, 124, 261, 262.
- Hübertz, Jens Rasmussen, Dr. med., 245, 273—4.
- Høg, Else, til Klarupgaard, 175. — Stygge, til Vang, 126.
- Innocens III, Pave, 73. — VIII, Pave, 83, 84.
- Jacob († 1474), Præst i Skagen, 82.
- Jacobsdatter, Anne, g. m. S. J. Glimsholt, 161, 176, 266.
- Jacobsen, Anders, Provst i Børglum, 82. — Anders, design. Hospitalsforstander i Aalborg, 157.
- Jansen, Rasmus, Biskop i Aalborg, 237, 241—2.
- Jensdatter, Anna (—1468—), Indgiven, 89.
- Jensen, Chr. Axel, Musæumsmand, 14. — Peder, Hospitalsforstander, s. Pr. ved Frue K. i Aalborg, 101—4, 107—22, 123—4, 129, 166, 170, 187, 261, 262, 263. — Per, i Hasseris, s. i Helsingør, 147—8.
- Jespersen, Niels, Dr. med., 191.
- Juel, Erik, Lensmand paa Aalborg, 179, 181. — Jens, til Kjeldgaard, Lensmand paa Aalborg, 133, 134, 135, 140. — Kjeld, Biskop i Viborg, 261. — Matthias, Borgmester, Hospitalsforstander i Aalborg, 195—209, 210.
- Juul, Aksel, til Villestrup, Lensmand paa Aalborg, 34, 111—12, 116, 118, 120, 122. — Johannes, se Juulson. — Niels, Kammerraad, Hospitalsforstander i Aalborg, 238, 239, (242).
- Juulson, Johannes, til Lynderupgaard, Hospitalsforstander i Aalborg, 195—212, 229—30.
- Jørgensen, Søren, Ridefoged paa Aalborg, 142.
- Kaalund, Christian Frederik, til Hessel, Løjtnant, 217.
- Kaas, Erik, Biskop i Viborg, 28, 31, 51, 85, 100. — Helvig, til Restrup, 128, 129. — Jens, Lensmand paa Aalborg, 125. — Jens, 115—16. — Mogens, til Ørndrup, 115—16. — Mogens, til Støvringgaard, 127, 263.
- Kampmann, Hack, Arkitekt, 13, 23, 24, 60.
- Kegel, Philip, Opbyggelsesforfatter, 233.
- Kingo, Thomas, Biskop over Fyens Stift, 185.
- Kjønning, Jørgen, Raadmand i Aalborg, 119.
- Kjær, Jens, til Ørndrup, Herredsfoged, 216.
- Klauen, Damasus, Hospitalspr. i Aalborg, (234), 235, 236.
- Knuksen, Christen, Hospitalsforstander i Aalborg, 122—3, 130—1, 262. — Tamis, til Løjstrup, 115.
- Koch, Jørgen, Etatsraad, kgl. Hofbygmester, 246, 247.
- Koefoed, Jens, Dr. med., Justitsraad, 242.
- Krabbe, Niels, til Torstedlund, 129.
- Krag, Gyde, g. m. M. J. Viffert, 93.
- Krog, Christian, Hospitalspr. i Aalborg, 235. — Thomas Christian, Hospitalsforstander i Aalborg, 221, 224.
- Køning, Mourids, Dr. theol., Biskop i Aalborg, 154, 157, 158—9.
- Lange, Gunde, Lensmand paa Aalborg,

- hus, 125, 148, 150. — Michael, Kancellideputeret, 244.
- Lassen, Thomas, Hospitalsforstander i Aalborg, 123, 262. — Tøger, til Rød-slet, 156—7.
- Lasson, Peder, til Bjørnsholm, 216.
- Laurenssen, Peder, Reformator, 106.
- Lauridsen, Mikkel, til Strandbygaard, Væbner, 93—4. — Poul, Hospitalsfor-stander i Aalborg, 122, 262.
- Leo X, Pave, 100.
- Lerche, Vincens, Gehejmerraad, 207.
- Levetzau, Theodosius, Stiftamtmand i Aalborg, 213.
- Liffert, Pr. i Aalborg, 71, 88.
- Lindenov, Hans, til Gaunø, 127.
- Lunge, Ove, til Tirsbæk, 118.
- Lunn, Christian Ditlev, Departements-
chef, 249.
- Lykke, Eiler, til Torp, 116—17. — Kaj,
Lensmand paa Aalborghus, 152. —
Valdemar, til Grinderslev Kloster, 127.
- v. Lüttichau, Wulff Caspar, til Lerchen-
feldt, Generalmajor, 216.
- Løvenbalk, Peder Eriksen, til Auns-
bjerg, Væbner, 71.
- Madderup, Ole, Missionær i Trankebar,
234.
- Madsen, Anders, Renteskriver, s. Hospi-
talsforstander i Aalborg, 148—52, 155
—8, (163), 175, 178. — Jørgen, Pr. i
Aalborg, 48. — Peder, Hospitalspr. i
Aalborg, 190.
- Maltesen, Baltzer, til Rebstrup, 116.
- Maren (Poulsdatter?), g. m. Hemming
Pedersen i Aalborg, 6, 66, 70, 71,
81.
- Maren Spillemands, i Thisted, 191—2.
- Markvorsen, Claus, Hospitalsforstander i
Aalborg, 143—8, 191, 264.
- Marsvin, Margrete, til Alslev, 127.
- Mathiesen, Anders, Hospitalspr. i Aal-
borg, (178), (184), 189—90, 235, 251,
269.
- Meyer, Edvard Mathis, Kapellan, 231.
- Mikkelsen, Christiern, Borger i Aalborg,
117.
- Milling, Christian Frederik, Hospitalspr.
i Aalborg, 235.
- Mogensen, Christen, Hospitalsforstan-
der, 101, 260.
- Monrad, Peter Johan, Kancellideputeret,
244.
- Mortensen, Christen, i Hasseris, 141 f.,
146 f.
- Mossin, Hans, Stiftsprovst i Bergen, 234.
- Mule, Laurids Tordsen, Prior i Aalborg,
85, 259, 260.
- Möinichen, Christian, Oversekretær i
Danske Kancelli, 199, 203, 204.
- Nicolaisen, Karl Kristian, Forfatter, Ho-
spitalsforstander i Aalborg, 253.
- Nicolaus V, Pave, 71—2, 77, 259.
- Nielsdatter, Anne, g. m. Claus Markvor-
sen, (176). — Christence, g. m. Anders
Madsen, 155, (157), 158—9, 176.
- Nielsen, Hans, Pr. i Saltum, 131. —
Jens, Prior i Aalborg, 81—2. — Jens,
Hospitalspr. i Aalborg, 188. — Knud,
Prior i Aalborg, 82—3. — Laurids,
Prior i Aalborg, s. Pr. i Skagen, 98—
103, 111, 116, 117, 121, 260, 262. —
Otte, til Villerup, 115.
- Nysted, Oluf Hermansen, Degn i Hobro,
Genealog, 231.
- v. Osten, Adolph Siegfried Greve, Stift-
amtmand i Aalborg, 213.
- Ostenfeldt, Niels, Kancelliraad, Hospi-
talsforstander i Aalborg, 238, 239, 240,
246, 253, 274.
- Ovid, Jacob, Hospitalsforstander i Aal-
borg, 122, 123, 262.
- Palladius, Peder, Biskop over Sjællands
Stift, 183, 184—5.
- Paul II, Pave, 82.
- Pedersen, Anders, Prior i Aalborg, 84. —
Christen, Mag., i Thisted, 177. — Chri-
stiern, Borgmester i Aalborg, 111. —
Hemming, Billedmester i Aalborg, 6,
66, 258. — Jacob, Skolemand, 177. —
Niels, Prior i Aalborg, 84, 85. — Søren,
Hospitalsskriver, s. Forpagter paa Tor-
stedlund, 266.
- Pennov, Inger Hermansdatter, Nonne i
Maribo, 71.
- v. Pentz, Ditlev, Gehejmerraad, Stiftamt-
mand i Aalborg, 217, 218—26, 228,
237, 241—2.

- Petersen, Matthias, Lektor, Hospitalsforstander i Aalborg, 253.
- Petrus de Randrusia, Klokketøber, 12, 272.
- Petrus de Vicentia, pavelig Generalauditor, 83.
- Petræus, se Pedersen.
- Pontoppidan, Johan Ludvig, Prof., Stiftsprovst i Aalborg, 236.
- Pors, Jes, 85.
- Poulsen, Christiern, Provst, Hospitalsforstander i Aalborg, (120), 122—3, (124), 167—8, 187, 262, 266. — Jacob, Pr. ved Frue K. i Aalborg, 157, 179, 181. — Lars Peter, Maleimester, 60, 254. — Niels, til Lynderupgaard, 210.
- de Poulson, Jens, til Børglumkloster, Oberst, 216.
- Preetzmann, Christian, Kammerraad, Toldinspektør i Aalborg, 225—6, 232.
- Rantzau, Johan, Feltherre, 103.
- Reich, Gottfried, Chirurgus i Aalborg, 186.
- Reitzer, Christian, Stiftamtmand i Aalborg, 199, 200, 203, 204.
- Reventlow, Claus, Stiftamtmand i Aalborg, 204 f., (208—9).
- Rhuus, Niels, Hospitalspr. i Aalborg, 269.
- Riber, se Hansen, Christen.
- Ridemand, Peder Severinsen, i Volstrup, 116.
- Ringkøbing, Anders Andersen, Dr. theol., Biskop i Aalborg, 151, 179, 181.
- Rod, Nis, til Ravnstrupgaard, Væbner, 93.
- Rodsten, Jens Markvorsen, 114—15, 115. — Jens, til Lengsholm, 151. — Markvor Jensen, 115.
- Rosenkrantz, Niels Stygge, Biskop i Børglum, 85, 100. — Otte Nielsen, til Bjørnholm, Ridder, 77.
- Rotfeld, Knud Jensen, Væbner, 93. — Niels Jensen, til Bratskov, 115.
- Rynkeby, Herman, Biskop i Viborg, 6, 9, 66, 68.
- Rød, Peder Nielsen, 71.
- Schandorph, Niels Poulsen, Mag., Pr. ved Budolfi K. i Aalborg, 134, 135, 136, 140, 143.
- Scheel, Anton Wilhelm, Justitsminister, 249.
- v. Schimmelmann, Heinrich Carl, til Lindenberg, Skatmester, 216.
- Schou, Hans, Hospitalsforstander i Aalborg, 221—2, (228), 237—8, 239.
- Seefeld, Jacob, til Visborggaard, 130. — Viffert, til Refs, 127.
- Sehested, Enevold, 261.
- Severinsen, Jens, Mag., Hospitalsforstander i Aalborg, 122, 123, 125, 126, 262.
- Sixtus IV, Pave, 98, 99.
- Skeel, Anders, til Nibstrup, Kammerjunkker, 216. — Christen, til Sostrup, 151. — Holger, til Birkelse, Gehejmeraad, 216. — Otte, til Hammelse, Lensmand paa Aalborghus, 135 f., 139, 140, 141, 145, 146, 172, 191.
- Skriver, Anders Jensen, Hospitalsforstander i Aalborg, 123, 128, 130, 262. — Christiern, Raadmand i Aalborg, 119. — Peder Jensen, Hospitalsforstander i Aalborg, 122, 124, 130, 188, 262, 263. — Per, Helligaandsbroder i Aalborg, 83. — Søren Nielsen, Hospitalsforstander i Aalborg, 123, 129, 130, 134, 262.
- Slange, Niels, Konferensraad, 207.
- Smalsted, Otte Henriksen, Væbner, 93.
- Soelberg, Christian, Borgmester i Aalborg, 200—9.
- Sparre, Henning, 267.
- Speitzer, Christen, til Aggersborggaard, Kancelliraad, 216.
- Stampe, Henrik, Generalprokurør, 229—30.
- v. Stemann, Christian Ludvig, Stiftamtmand i Aalborg, 248. — Poul, Kancellipræsident, 244, 245.
- Stockholm, Jens, Stiftsprovst i Aalborg, 237, 242—5, 273.
- Studsgaard, Christian Beverlin, Dr. theol., Biskop i Aalborg, 213, 218, 219—26, 271.
- Stygge, se Rosenkrantz.
- Sørensen, Hans, Tolder i Aalborg, 134, 135, 136. — Jens, Hospitalsforstander i Aalborg, 122, 262.

- Tamsen, Peder, Indgiven i Aalborg Helkloster, 114.
- Tausen, Hans, Biskop i Ribe, 106.
- Thestrup, Frands, Biskop i Aalborg, 196, 198, 199, 203—4, 204 ff., 228, 230—1, 269, 270. — Georg Frederik, Mag., Konrektor i Aalborg, 231.
- Thott, Aksel Jepsen, til Støvring, Væbner, 93.
- Tordsen, Jesper, til Hørbylund, 114, 115.
- Tornekrands, Erik Nielsen, til Kollerup, 116.
- Trap, Gotfried Christian, Justitsraad, Hospitalsforstander i Aalborg, 212—17, 217—18, 219—20, 228, 236, 239.
- Tuesen, Niels, til Holmegaard, 118.
- Uldall, Frits, Arkitekt, 34, 60.
- Ulfstand, Gregers, til Estrup, 127.
- v. Wedelfeldt, Ditlef, Oberstløjtnant, 214.
- Weise, L. F., Maler, 233.
- Viffert, Albert Maltesen, til Møllerup, 130. — Anders Maltesen, til Albæk, 130. — Jon, til Torstedlund, Væbner, 93. — Laurids, Væbner, 93, 96. — Mathias, Væbner, 93. — Niels Jonsen, til Torstedlund, 170, 177, 267. — Vesteni Lauridsen, Væbner, 48, 89, 92, 93.
- Wiingaard, Mogens, Mag., Rektor i Aalborg, 159.
- Vognsen, Mette Mortensdatter, til Hjeremidslevgaard, g. m. Bagge Griis, 115.
- Worm, Christen, Biskop over Sjællands Stift, 207.
- Vormordsen, Frands, Biskop i Lund, 106.
- Worri, Nis, Foged paa Aalborghus, 93.
- Wrangel, Helmuth, Oberst, 149.
- Ørsted, Anders Sandøe, Retslærd, Kancellideputeret, 244, 245.

B

STEDREGISTER

- Aalborg. Byplan og Gader, 4—5, 7, 38 f., 44, 66, 225. — St. Budolfi Kirke, 5, 12, 65, 143, 189, 191, 192, 212, 219, 235, 236, 269. — St. Peders Kirke, 5, 65. — Vor Frue Kloster og Kirke, 5, 59, 65, 93, 122, 187—8, 189, 191. — Franciskanerkloster, 5, 65, 101, 102. — Helligkorskapel, 5. — St. Jørgens Gaard, Ladegaarden og Klostermarken, 5, 40, 46, 65, 85—6, 103, 104, 119, 132, 133, 134, 135 f., 140, 161, 186, 200, 202, 203, 205, 207, 220, 224 f., 228—9, 240. — St. Jørgens Kirke, 186. — Kirkegaarde, 38, 69, 71, 186—7, 225, 235, 268. — Børnehus, 151—2, 156, 265. — Jens Bangs Fattighus, 146. — Latinskole, 59, 159, 188, 189, 192—4, 227, 247. — Biblioteker, 98, 192, 228. — Aalborghus, 5, 188. — Kong Hans' Gaard, 34. — Viborgbispens Gaard, 5. — Guds Legems Lavs Gaard, 91. — Møntergaarden, 5, 91. — Teglladen, 58, 122.
- Andet Gods, 70, 72, 91, 103, 117, 127, 128, 132, 150, 156, 259, 263. — Lensmand (Amtmand), 123—4, 125, 153 f., 171 f., 196 f., 205 f., 237. — Magistrat, 6, 7, 65, 66, 77—8, 78, 86, 124, 125, 139, 141, 145, 153 f., 159, 203, 205, 250. — Byting, 6, 65, 142, 145—6, 147, 159. — Gejstlighed, 124, 125, 154, 188 f., 196 f., 203, 205, 250. — Biskop, 111—12, 124, 125, 126, 144 f., 145, 153 f., 171 f., 196 f., 205 f., 219 f., 237. — Krigstildragelser i, 103—4, 132 f., 149 f., 150 f. — Retterting i, 114, 115, 116, 117. — Kongebesøg i, 110, 111, 244.
- Aalborg Len, 119.
- Aalborg Stift, 251, se Børglum og Vendelbo Stift.
- Aarhus. Helligaandshus, 65. — Hospital, 126, 127, 263. — Provst i, 71—2.
- Aars Herred, 70, 92, 127, 198, 216, 260, 270.

- Aggersborg S., Ø. Han H., 92.
 Ajstrup (Astrup) S., Kjær H., 240, 265.
 Albæk Hede, Suldrup S., 130.
 Biersted S., Kjær H., 157.
 Bjergby S., Vennebjerg H., 92.
 Brændegaard, i Thy, 114—15.
 Brøndumdal, S. Hornum S., 102.
 Buderup S., Hornum H., 92, 156.
 Buderupholm, Buderup S., 211—12.
 Busted Sø, Veggerby S., 128—9.
 Børglum Stift, 84, 100, 173. — Biskop,
 10, 69, 78, 82, 84. — Provst, 71—2, 82,
 84. — Præmonstratenserkloster, 26.
 Børglum Herred, 120.
 Dal S., Fleskum H., 157, 223, 240.
 Dronningborg Birk, 223.
 Dueholm Kloster, 22.
 Ejdrup S., Aars H., 70, 92.
 Ellidshøj S., Hornum H., 92.
 Estrup, Ø. Hornum S., 130.
 Estvad S., Ginding H., 92.
 Faaborg, Provinsialkapitel i, 84—5, 89,
 94. — Helligaandskloster, 12, 36.
 Farsø S., Gislum H., 92, 119.
 Fleskum Herred, 92, 120, 127, 156, 157,
 215, 216, 223, 260, 270.
 Flø, Gravlev S., 92.
 Flø Hede, Gravlev S., 130.
 Gamkær, 117.
 Gammel Estrup, Fausing S., 22.
 Ginding Herred, 92, 127, 156, 198, 216,
 260, 270.
 Gislum S., Gislum H., 92, 119, 260.
 Gislum Herred, 92, 112, 127, 216, 270.
 Gjerum S., Horns H., 92.
 Gravlev S., Hornum H., 92.
 Gudum S., Fleskum H., 92.
 Gunderup S., Fleskum H., 92, 156, 175.
 Haderup S., Ginding H., 92.
 Hald, Dollerup S., 119.
 Han Herred, 120, 127. Jvfr. Øster Han
 Herred.
 Harre Herred, 70.
 Hasseris, Aalborg Budolfi Lands., 70, 78,
 90, 92, 156, 186, 217, 223—4, 240,
 259.
 Hassing Herred, 92, 118, 120, 144—5,
 260.
 Hassinglund Skov, V. Hassing S.?, 128.
 Haverslev, Ø. Han H., 92.
 Hellevad S., Dronninglund H., 216.
 Helligum Herred, 120, 127.
 Helsingør. Karmeliterkloster, 26, 29. —
 Hospital, 168—9, 170, 193.
 Hem S., Hindborg H., 92.
 Hillerslev Herred, 120.
 Hindborg Herred, 92.
 Hindsted Herred, 119, 120, 127, 216, 223.
 Hjeds Sø, Veggerby S., 128—9.
 Hjeremidslev S., Hvetbo H., 114.
 Holstebro, 91, 119.
 Horns Herred, 92, 120, 127, 156, 161,
 198, 216, 260, 264.
 Hornum S., Fleskum H.?, 119.
 Hornum Herred, 70, 83, 92, 114, 120,
 127, 129, 130, 156, 157, 215, 216, 223,
 260, 270.
 Hornum Sø, Ø. Hornum S., 130.
 Horsens. Helligaandshus, 65.
 Horsens, Kjær H., 104, 118, 119, 127,
 156, 240.
 Hundborg Herred, 120, 156.
 Hundslund Kloster, Dronninglund S.,
 93.
 Hvanstrup, Farsø S., 118, 127.
 Hvetbo Herred, 92, 127, 156, 161, 198,
 215, 216, 260, 270.
 Hvorup S., Kjær H., 216.
 Håsum, Ø. Hornum S., 130.
 Ingstrup S., Hvetbo H., 92.
 Jerslev Herred, 92, 120, 127, 156, 198,
 216, 260, 270.
 Jetsmark S., Hvetbo H., 92.
 Kalstrup, Veggerby S., 71, 114, 130.
 Kjær Herred, 70, 92, 118, 120, 130, 156,
 167, 197—8, 215, 216, 223, 260.
 Klæstrup, Vokslev S., 114, 119.
 Kornum S., Slet H., 92.
 Kringel-Eng, V. Hassing S.?, 225, 263.
 Krogstrup, V. Hornum S., 118.
 København. Helligaandskloster, 12, 24,
 36, 47, 82, 84—5. — Hospital, 185. —
 Kvæsthuset, 172—3.
 Laden. Vesterladen, Horsens S., 130—1,
 156. Østerladen, V. Hassing S., 90,
 118, 259.
 Lendum S., Vennebjerg H., 71.
 Lovns S., Gislum H., 216.

- Lundby, Fleskum H., 144.
 Lynderupgaard, Lynderup S., 210.
 Lyngbjerggaard, Svenstrup S., 129, 156, 214, 215.
 Læsø, 92, 260.
 Løgsted S., Slet H., 92.
 Løgstør, 129.
 Maarup S., Vennebjerg H., 92.
 Mariager. Birgittinerkloster, 36, 93.
 Maribo. Birgittinerkloster, 36, 71.
 Mors, 92, 260.
 Møgelhøj, Sønderup S., 116, 117.
 Nakskov. Helligaandskloster, 36.
 Nautrup S., Harre H., 70.
 Nibe, Hornum H., 92, 156.
 Ning Herred, 127.
 Nykøbing F. Helligaandshus, 10. — Hospital, 168, 250.
 Næsborg S., Slet H., 157.
 Næstved. Helligaandshus, 10, 15.
 Nørre Herred (Mors), 92.
 Nørre Herred (Salling), 92, 216, 270.
 Nørre Sundby, Kjær H., 131, 197, 240.
 Nørre Tranders S., Fleskum H., 156, 223.
 Jvfr. Tranders.
 Nøvling S., Fleskum H., 156.
 Odense. Franciskanerkloster, 36. — Hospital, 193.
 Onsild Herred, 216.
 Panderup, Jetsmark S.?, 118.
 Randers, 91. — Helligaandshus, 12, 34, 36, 65, 98. — Helligaandskapel, 83. — Hospital, 169. — St. Laurids Gilde, 98. — Vor Frue Gilde, 98.
 Ravnkilde S., Aars H., 92.
 Refs Herred, 92, 120, 260.
 Ribe. Stift, 99. — Dominikanerkloster, 26, 28. — Helligaandshus, 65.
 Rinds Herred, 92, 119, 260.
 Rodstrup, Vokslev S., 116.
 Roskilde. Helligaandshus, 64.
 Salling, 92, 198, 260.
 Saltum S., Hvetbo H., 72, 78—9, 84, 92, 100, 131, 263.
 Sennels S., Hillerslev H., 119.
 Serridslev S., Børglum H., 216.
 Simested S., Rinds H., 92.
 Skagen, 78, 81, 82, 84, 100, 102, 103, 120—1, 198—9, 234, 240, 259, 273.
 Skallerup S., Vennebjerg H.?, 114.
 Skorup, Vang S., 129.
 Slagelse. Hospital, 168, 193.
 Slesvig. Franciskanerkloster, 28, 29, 36.
 Slet Herred, 92, 127, 157, 216, 260, 270.
 Smak Mølle, Kornum S., 216, 270.
 Store Brøndum S., Hellum H., 198.
 Støvring Sø, Buderup S.?, 130.
 Suldrup S., Hornum H., 92.
 Sundby S., Nørre Mors H., 92.
 Svenstrup S., Hornum H., 70, 92, 119, 156, 157, 223, 240.
 Sæderup, Nøvling S., 223.
 Søgaard, Veggerby S., 93.
 Søgaards Mose, Buderup S., 92, 211—12.
 Sønderhaa S., Hassing H., 92.
 Sønder Tranders S., Fleskum H., 157, 223. Jvfr. Tranders.
 Sønderup S., Hornum H., 92, 116, 174.
 Sørup, Buderup S., 92, 119, 129, 130, 156, 211—12, 215, 224.
 Thisted, 129.
 Thy, 92, 114, 118, 156, 161, 198.
 Tingstrup, Hundborg H., 119.
 Topsgaard, Svenstrup S., 92, 116.
 Topsmark, Svenstrup S., 116.
 Torslev S., Ø. Han H., 70, 92.
 Torup S., V. Han H., 193, 240.
 Tranders, Fleskum H., 115.
 Tranum S., Ø. Han H., 240.
 Trø, Hørdum S., 115—16.
 Utrup, Nørre Sundby S.?, 137.
 Vadum S., Kjær H., 131, 156, 240.
 Veggerby S., Hornum H., 70, 92, 119.
 Vendelbo Stift (jvfr. Børglum Stift), 111, 119, 126, 134, 192.
 Vennebjerg Herred, 70—1, 92, 120, 127, 156, 161, 216, 260.
 Vester Aslund, Ø. Hassing S., 71.
 Vester Brønderslev S., Jerslev H., 92.
 Vestergaard, Klæstrup, 116.
 Vester Hassing S., Kjær H., 92, 156, 157, 159, 198, 240, 253, 263, 265.
 Vester Hornum S., Aars H., 92.
 Viborg. St. Hans Kloster, 114. — Hospital, 127. — »Budolfi«, 34. — Gods, 127, 132. — Biskop, 5, 59, 66, 68, 69, 77, 93, 99, 111, 192. — Retterting, 108, 114, 115, 116. — Landsting, 101, 113, 114,

116, 117, 128 f., 130, 141 f., 144 f., 146 f.	Ydby S., Refs H., 92. Ystad. Franciskanerkloster, 28.
Viborg Stift, 6, 65, 99, 126, 173, 192, 251.	Ø Kloster, Øland S., 93.
Villestrup, Astrup S., 34.	Øm Kloster, Ry S., 36.
Vitskøl Kloster, Overlade S., 99.	Øster Aslund, Kjær H., 119.
Vokslev S., Hornum H., 70, 71, 92, 119.	Øster Grønning S., Salling Nørre H., 92.
Volstrup, Ø. Hornum S., 104.	Øster Han Herred, 70, 92, 260. Jvfr. Han Herred.
Vonsild S., Gislum H., 92.	Øster Hassing S., Kjær H., 70, 156, 198, 240.
Vraa S., Hvetbo H., 233.	
Vust S., V. Han H., 193, 240.	
